

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4 (16)

Чернігів 2018

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 12 від 26.12.2018). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017 р. № 1714.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2018. – № 4 (16). – 268 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам; обліку, контролю та аудиту.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)

Головний редактор:

Шкарлет С. М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

В. П. Ільчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Л. М. Газуда, доктор економічних наук, доцент;

М. В. Газуда, доктор економічних наук, доцент;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонта, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Тарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солюнюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

М. В. Дубина, кандидат економічних наук, доцент.

Відповідальний секретар:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS
AND MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 4 (16)

Chernihiv 2018

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 12 dated 26.12.2018). Scientific journal “Problems and prospects of economics and management” is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated December 28, 2017 № 1714.

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2018. – № 4 (16). – 268 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region, finance resources, accounting, control and audit have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)

Chief Editor:

Shkarlet S. M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M. P., Doctor of Economics, Professor;

Ilchuk V. P., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh. V., Doctor of Economics, Professor;

Marhasova V. G., Doctor of Economics, Professor.

Members of the Editorial Board:

Vdovenko S. M., Doctor of Economics, Professor;;

Hazuda L. M., Doctor of Economics, Professor;

Hazuda M. V., Doctor of Economics, Professor;

Hohol T. A., Doctor of Economics, Professor;

Honta O. I., Doctor of Economics, Professor;

Polishchuk Ye. A., Doctor of Economics, Professor;

Sahaidak M. P., Doctor of Economics, Professor;

Britchenko I. G., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);

Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Dubyna M. V., PhD in Economics, Associate Professor.

Responsible Secretary:

Dubyna Maksym

cellphone: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Дерій Ж., Вінниченко К.</i> Інструменти екологічної політики при вирішенні проблем раціонального використання земельних ресурсів.....	7
<i>Кизим М., Полякова О., Крамарев Г., Леванда О.</i> Оцінка інтегрованості України у світову торгівлю.....	16
<i>Кушнір С., Русан В.</i> Теоретичні основи використання дефініції «економічна безпека» в аграрному секторі.....	28
<i>Чумак О., Мельничук М.</i> Економічний та обліковий зміст соціального капіталу підприємства.....	36
<i>Шабатура Т.</i> Соціально-відповідальна поведінка вітчизняних бізнес-одиниць.....	43
<i>Лосовська Н.</i> Соціальна відповідальність бізнесу в ринкових умовах.....	49
<i>Kazarian H.</i> Directions for improvement of institutional regulation of social and economic support of disabled persons.....	56
<i>Ranyuk T., Konarivska O.</i> Social component of increasing the competitiveness of enterprises.....	63

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Вдовенко Н., Коробова Н.</i> Парадигмальний погляд на розвиток системи сталого водокористування в умовах інтеграційних процесів.....	69
<i>Оліфіренко Л., Письменюк М.</i> Сучасні тенденції та перспективи розвитку медійного рекламного ринку України.....	77
<i>Хаустова В., Лелюк О.</i> Аналіз структурних зрушень у виробництві та споживанні електроенергії в Україні.....	91
<i>Панченко О.</i> Фінансове забезпечення стратегії інноваційного розвитку підприємств агропромислового комплексу.....	106
<i>Пілевич Д.</i> Науково-концептуальні засади визначення сутності електронної комерції.....	114
<i>Сіненко І.</i> Організаційні та економічні механізми регулювання рибальства та аквакультури.....	122
<i>Yushchenko N., Petrakov Ya., Hnedina K.</i> Methodical foundations for modeling the timing of modernization of Ukraine's energy facilities in conditions of limited labor, material and financial resources.....	131

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Гречко А.</i> Передумови сталого розвитку регіонів України.....	140
<i>Перепелюкова О.</i> Особливості бюджетної політики як один із напрямів розвитку територіальних громад.....	147
<i>Ревко А.</i> Медична підсистема соціальної інфраструктури регіону як домінанта формування людського потенціалу.....	154
<i>Турецьков Т.</i> Інвестиційний фактор стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва на регіональному рівні.....	161

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Давидюк О.</i> Проблеми та перспективи розвитку банківського іпотечного кредитування фізичних осіб в Україні.....	170
<i>Дубина М., Разгуліна Н.</i> Теоретичні аспекти функціонування системи банківського іпотечного кредитування фізичних осіб в Україні.....	176
<i>Сакун О., Ніколаєнко Ю.</i> Роль і значення інвестиційного ресурсу в контексті інноваційних структурних перетворень в економіці.....	188
<i>Шишкіна О., Краснянська Ю.</i> Проблеми, перспективи та ризики кредитування суб'єктів малого й середнього бізнесу.....	198

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

<i>Акименко О., Вертійко А., Мінченко Ю.</i> Облікові аспекти технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів.....	212
<i>Гончарук С.</i> Система контролю якості аудиторських послуг та необхідність її вдосконалення.....	222
<i>Онищенко В.</i> Порівняння національних та міжнародних вимог до складання звіту про управління.....	230
<i>Сидоренко О.</i> Облік і оподаткування продажу товарів за ціною, нижчою за ціну їх придбання.....	239
<i>Кривіцький В.</i> Оцінка результативності митного контролю в умовах спрощення митних формальностей.....	246

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	254
---	-----

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY	
<i>Derii Zh., Vinnychenko K.</i> Tools of environmental policy for solving problems of rational use of land resources	7
<i>Kyzym M., Poliakova O., Kramarev G., Levanda O.</i> Evaluation of Ukraine integration in world trade	16
<i>Kushnir S., Rusan V.</i> Theoretical basis of the use of definition «economic security» in the agrarian sector.....	28
<i>Chumak O., Melnuchyk M.</i> Economic and accounting content of the company's social capital.....	36
<i>Shabatura T.</i> Social and responsible behavior of domestic business units	43
<i>Losovska N.</i> Social responsibility of business in marketing conditions	49
<i>Kazarian H.</i> Directions for improvement of institutional regulation of social and economic support of disabled persons	56
<i>Panyuk T., Konarivska O.</i> Social component of increasing the competitiveness of enterprises	63
SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY	
<i>Vdovenko N., Korobova N.</i> A paradigm view on the development of the system of sustainable water use in conditions of integration processes.....	69
<i>Olifirenko L., Pysmeniyuk M.</i> Current trends and percepts of development Ukraine's media advertising market ...	77
<i>Khaustova V., Lelyuk O.</i> Analysis of structural changes in the production and consumption of electric energy in Ukraine	91
<i>Panchenko O.</i> Financial provision for the innovational development strategy of enterprises of the agro-industrial complex	106
<i>Pilevykh D.</i> Scientific and conceptual basis definitions of the essence of the electronic commerce	114
<i>Sinenok I.</i> Organizational and economic mechanisms for the regulation of fishery and aquaculture	122
<i>Yushchenko N., Petrakov Ya., Hnedina K.</i> Methodical foundations for modeling the timing of modernization of Ukraine's energy facilities in conditions of limited labor, material and financial resources.....	131
PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION	
<i>Hrechko A.</i> Background of the sustainable development of regions of Ukraine.....	140
<i>Perepeliukova O.</i> Features of budget policy, as one of the areas of the development of territorial communities.....	147
<i>Revko A.</i> The medical subsystem of the social infrastructure of the region as a dominant in the formation of the human potential	154
<i>Turetskov T.</i> Investment factor of small and medium enterprise development at regional level.....	161
FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE	
<i>Davyduk A.</i> Problems and prospects for development of bank mortgage lending in physical persons in Ukraine	170
<i>Dubyna M., Razghulina N.</i> Theoretical aspects of the functioning of the bank mortgage lending system of individuals in Ukraine	176
<i>Sakun O., Nikolaenko Yu.</i> The role and value of investment resource in the context of innovative structural transformations to economy.....	188
<i>Shyshkina O., Krasnianska Yu.</i> Problems, prospects, and the risks of crediting small and medium-sized enterprises.....	198
ACCOUNTING, CONTROL AND AUDIT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS	
<i>Akymenko O., Vertiiko A., Minchenko Yu.</i> Accounting aspects of vehicles technical maintenance and repair	212
<i>Honcharuk S.</i> Audit quality control system and necessity of its improvement	222
<i>Onyshchenko V.</i> Comparison of national and international requirements for preparation of management report.....	230
<i>Sidorenko A.</i> Accounting and taxation of goods sale at the price lower than their purchase	239
<i>Kryvitskiy V.</i> Estimation of the customs control's results under conditions of custom formalities clearance	246
BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES	
	254

УДК 502.171:631.95

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-7-15

*Жанна Дерій, Катерина Вінниченко***ІНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ПРИ ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ
РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ***Жанна Дерей, Екатерина Винниченко***ИНСТРУМЕНТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ ПРИ РЕШЕНИИ
ПРОБЛЕМ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ***Zhanna Derii, Vinnychenko Kateryna***TOOLS OF ENVIRONMENTAL POLICY FOR SOLVING PROBLEMS
OF RATIONAL USE OF LAND RESOURCES**

Одна з цілей державної екологічної політики передбачає зниження екологічних ризиків для екосистем та здоров'я населення до соціально прийняттого рівня, що можливо досягти, зокрема й через покращення якості ґрунтів та підвищення їхньої родючості. Тому проблема раціонального використання земельних ресурсів є актуальною та потребує нових підходів, інструментів для вирішення певних завдань з огляду на потреби сьогодення. Першопричинами екологічних проблем України є: підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності, неврахування екологічних наслідків під час прийняття рішень; недосконала структура економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємних галузей, негативний вплив якої був посилений переходом до ринкових умов; зношеність основних засобів промислової і транспортної інфраструктури та об'єктів житлово-комунального господарства; неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, моніторингу його стану, регулювання використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки; низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку, недосконалість системи екологічної освіти; незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян.

Ключові слова: земельні ресурси; сільське господарство; раціональне використання; охорона земель; екологічна політика, принципи політики.

Табл.: 1. Рис.: 2. Бібл.: 10.

Одна из целей государственной экологической политики предусматривает снижение экологических рисков для экосистем и здоровья населения до социально приемлемого уровня, что можно достичь, в частности и через улучшение качества почв и повышения их плодородия. Поэтому проблема рационального использования земельных ресурсов является актуальной и требует новых подходов, инструментов для решения ряда задач, исходя из потребностей сегодняшнего дня. Первопричинами экологических проблем Украины является: подчиненность экологических приоритетов экономической целесообразности, игнорирование экологических последствий при принятии решений; несовершенная структура экономики с преобладающим долей ресурсо- и энергоемких отраслей. Негативное влияние, которой было усилено переходом к рыночным условиям; износ основных средств промышленной и транспортной инфраструктуры и объектов жилищно-коммунального хозяйства; неэффективная система государственного управления в сфере охраны окружающей природной среды, мониторинга его состояния, регулирования использования природных ресурсов и обеспечения экологической безопасности; низкий уровень понимания в обществе приоритетов сохранения окружающей природной среды и преимуществ устойчивого развития, несовершенство системы экологического образования; неудовлетворительный уровень соблюдения природоохранного законодательства и экологических прав и обязанностей граждан.

Ключевые слова: земельные ресурсы; сельское хозяйство; рациональное использование; охрана земель; экологическая политика; принципы политики.

Табл.: 1. Рис.: 2. Библ.: 10.

One of the goals of the state environmental policy is to reduce the environmental risks for the ecosystem of population health to a socially acceptable level, which can be achieved including by means of improving the quality of soils and increasing their fertility. Therefore, the problem of rational use of land resources is relevant and requires new approaches, tools for solving a number of tasks based on the needs of the present. The root causes of environmental problems in Ukraine are: subordination of environmental priorities to economic expediency, disregarding the environmental consequences when making decisions; imperfect structure of the economy with the prevailing share of resource and energy-intensive industries, negative impact, which was strengthened by the transition to market conditions; depreciation of fixed assets of industrial and transport infrastructure and objects of housing and communal services; ineffective system of public administration in the field of environmental protection, monitoring its state, regulating the use of natural resources and ensuring ecological safety; low level of understanding in society of the priorities of preservation of the environment and the benefits of sustainable development, imperfect system of environmental education; unsatisfactory compliance with environmental legislation and environmental rights and obligations of citizens.

Keywords: land resources; agriculture; rational use; land protection; environmental policy; policy principles.

Fig.: 2. References: 10.

JEL Classification: Q15, Q24

Постановка проблеми. Всесвітня Конференція ООН з питань навколишнього природного середовища і розвитку ухвалила декларацію та визнала концепцію сталого розвитку домінуючою ідеологією цивілізації XXI століття.

Сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні й духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження та відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва [1].

Одна з цілей державної екологічної політики передбачає зниження екологічних ризиків для екосистем та здоров'я населення до соціально прийняттого рівня, що можливо досягти, зокрема і через покращення якості ґрунтів та підвищення їхньої родючості. Тому проблема раціонального використання земельних ресурсів є актуальною та потребує нових підходів, інструментів для вирішення багатьох завдань з огляду на потреби сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна економічна та екологічна наука пропонує широкий інструментарій для визначення стану та показників оцінки використання земельних ресурсів. Багато вітчизняних учених обговорювали та досліджували еколого-економічні проблеми використання земельних ресурсів, а саме: Ю. С. Шемшученко, В. Л. Мунтян, А. П. Гетьман, Ю. О. Вовк, О. О. Погрібний, Н. І. Титова, С. М. Рогач, В. П. Гордієнко та інші. Низка їхніх праць присвячена саме цьому питанню. Проте, незважаючи на значний науковий доробок з цієї теми вимагають уточнення заходи щодо поліпшення використання земельних ресурсів у мінливому середовищі та з орієнтацією на Цілі сталого розвитку.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проблема раціонального використання земельних ресурсів постає досить гостро й вирішувати її потрібно якнайшвидше. Важлива частина суспільного багатства України «знаходиться» в землі. Майже 71 % від усієї площі країни займають землі сільськогосподарського призначення. І саме тому в контексті досягнення Цілей сталого розвитку актуалізується проблема поводження із земельними ресурсами, що нині не має повного вирішення та формулювання інструментів та напрямів екологічної політики.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз стану використання земельних ресурсів та формулювання принципів екологічної політики у сфері землекористування.

Виклад основного матеріалу. У 2017 р. Уряд України представив Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» [2], яка визначає базові показники для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР). У доповіді представлені результати адаптації 17 глобальних ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку. Зокрема 15 ціль – Збереження екосистем суші, передбачає забезпечення збереження, відновлення та раціональне використання наземних і внутрішніх прісноводних екосистем та їхніх послуг, у тому числі лісів, водно-болотних угідь, гір і посушливих земель, відповідно до зобов'язань, що випливають з міжнародних угод. Крім того передбачено вести боротьбу з опустелюванням, відновити деградовані землі та ґрунти, включаючи землі, що потерпають від опустелювання, засух і повеней, та прагнути того, щоб не погіршувався стан земель. Також ця ціль актуалізується у зв'язку з процесами децентралізації владних повноважень та передбачає забезпечити облік цінності екосистем і біологічного різноманіття в процесі загальнонаціонального й місцевого планування та процесів розвитку.

Першопричинами екологічних проблем України є: підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності, неврахування екологічних наслідків під час прийняття рішень; недосконала структура економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємних галузей, негативний вплив якої був посилений переходом до ринкових умов; зно-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

шеність основних засобів промислової і транспортної інфраструктури та об'єктів житлово-комунального господарства; неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, моніторингу його стану, регулювання використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки; низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку, недосконалість системи екологічної освіти; незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян.

Земельні ресурси є одним із головних економічних активів України, який, у свою чергу, є унікальним за своїми властивостями. Вони забезпечують функціонування економіки та суспільства, є надійною базою соціально-економічного розвитку країни. Проте нині їх використання пов'язане з багатьма проблемами, які виникли через нераціональне використання земель, площа ріллі збільшується, відбувається посадка рослин, які виснажують землю, родючість ґрунтів постійно зменшується. В даний час рівень використання земель в Україні настільки критичний, що в подальшому відбуватиметься значна деградація потенціалу земельних ресурсів. Так, сьогодні водною та вітровою ерозією уражені близько 57 % території країни; понад 12 % земель страждають від підтоплення. За різними критеріями забрудненими є близько 20 % земель України. Щороку фіксується майже 23 тис. випадків зсувів. Унаслідок абразії руйнується до 60 % узбережжя Азовського й Чорного морів та 41 % берегової лінії дніпровських водосховищ. Більше як 150 тис. га земель порушені внаслідок гірничодобувної та інших видів діяльності. Кількість підземних і поверхневих карстопроявів становить близько 27 тисяч [1].

Причини виникнення такої ситуації мають комплексний характер та історичні передумови. Особливо треба відзначити порушення екологічно збалансованого співвідношення між основними видами земельних угідь – сільськогосподарськими угіддями, лісами тощо, використання недосконалих технологій у сільському господарстві, промисловості, енергетиці, транспортній та інших галузях господарства, орієнтацію на досягнення коротко- та середньострокових економічних вигод, ігноруючи природоохоронну складову та негативні наслідки у довгостроковій перспективі.

Нераціональне використання сільськогосподарських угідь в Україні зумовило зниження родючості ґрунтів, поширення ерозійних процесів, збільшення площ деградованих і забруднених земель. Тому питання ефективного використання земельних ресурсів з урахуванням екологічних чинників, а також розробка нових методичних підходів визначення еколого-економічної ефективності є актуальним питанням сьогодення [3].

У таблиці подана структура земельного фонду України, з якої видно, що в період 2012–2016 рр. площа земель сільськогосподарського призначення зменшилась на 29,6 тис. га (у той час як у відсотковому значенні залишилась практично незмінною). Разом з тим площа лісів збільшилась на 11,7 тис. га, забудованих земель на 17,7 тис. га, земель під водою – на 3,4 тис. га і заболочені – землі на 2,2 тис. га. Проте нинішнє використання земель не можна назвати екологічнобезпечним. Про це свідчить те, що ступінь освоєності земель України становить понад 70 %, що є досить багато (хоч і не змінився в часі).

Таблиця

Структура земельного фонду України

Показник	Од. виміру	Період				
		2012	2013	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7
Загальна територія земель (Україна), у тому числі	тис. га	60354,9	60354,9	60354,9	60354,9	60354,9
землі сільськогосподарського призначення	тис. га	42756	42744,5	42731,5	42731,5	42726,4
<i>структура</i>	%	70,84	70,82	70,80	70,80	70,79
ліси та лісовкриті площі	тис. га	10621,4	10624,4	10630,3	10630,3	10633,1

Закінчення табл.

1	2	3	4	5	6	7
<i>структура</i>	%	17,60	17,60	17,61	17,61	17,62
забудовані землі	тис. га	2535,2	2542,6	2550,4	2550,4	2552,9
<i>Структура</i>	%	4,20	4,21	4,23	4,23	4,23
землі під водою	тис. га	2423	2422,9	2426,4	2426,4	2426,4
<i>структура</i>	%	4,01	4,01	4,02	4,02	4,02
відкриті заболочені землі	тис. га	980,1	981,6	982,6	982,6	982,3
<i>структура</i>	%	1,62	1,63	1,63	1,63	1,63
інші землі	тис. га	1039,2	1038,9	1033,7	1033,7	1033,8
<i>структура</i>	%	1,72	1,72	1,71	1,71	1,71

Джерело: побудовано авторами на основі [4].

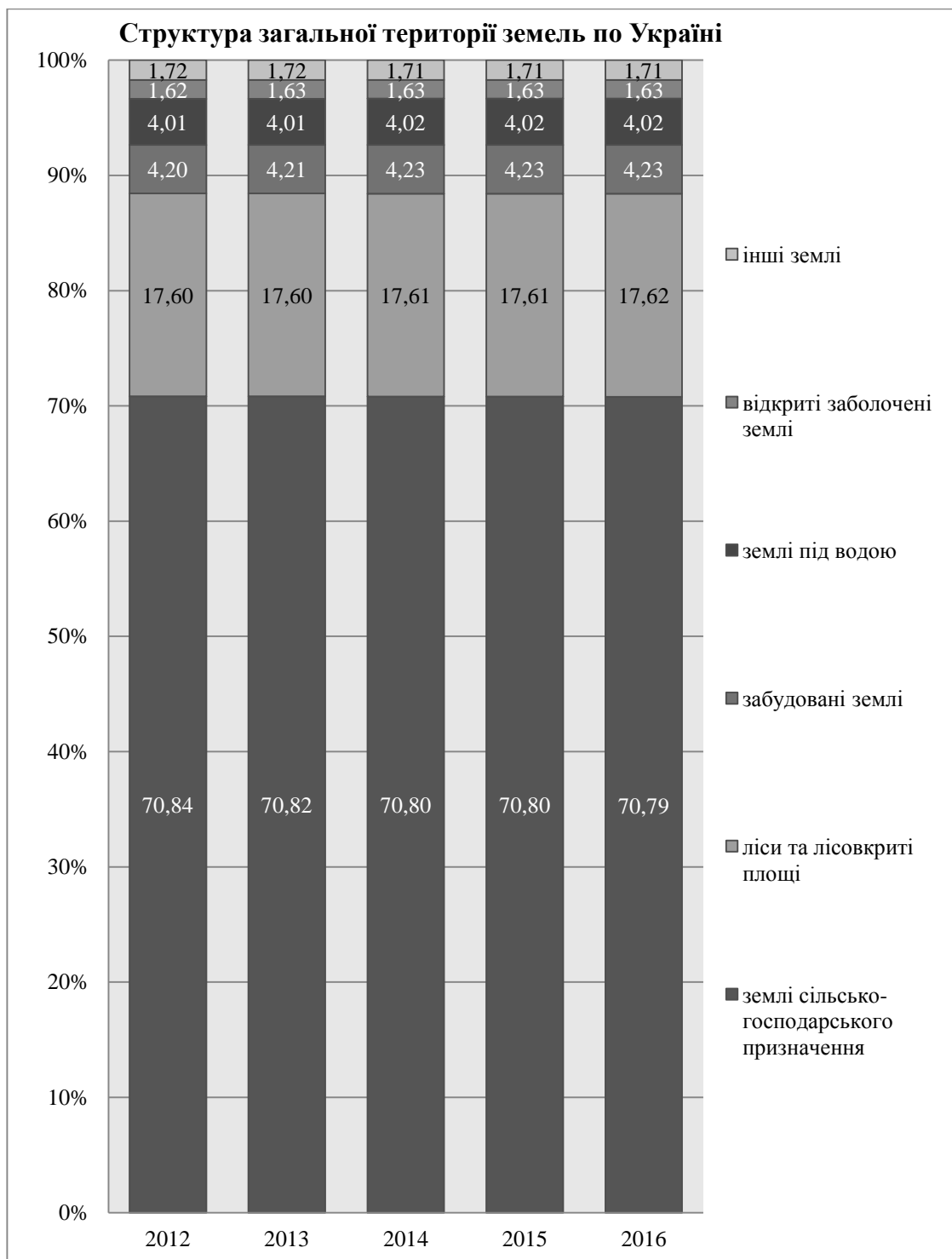
Показник площі земель сільськогосподарського призначення має тенденцію до зниження. Найбільше зниження відбулося у 2014 році у розмірі 13 тис. га. Абсолютний приріст при цьому показує, що показник у середньому зменшувався на 7,4 тис. га протягом 2012–2016 рр. Значення забудованих земель в Україні до 2014 року зростає, потім з 2015 р. починає спадати. Абсолютний приріст показує, що найбільшій позитивній зміні цей показник досягнув у 2014 році у розмірі 7,8, а найменшій в 2015 р., коли ніяких змін не відбулося. Площа земель під водою в 2013 р. у порівнянні з 2012 р. зменшилась на 0,1 тис. га, а в 2014 р. у порівнянні з попереднім роком збільшилась на 3,5 тис. га. У середньому площа заболочених земель у період 2012–2016 рр. збільшувалась на 0,55 тис. га. За площею інших земель України не відмічається однозначної тенденції, оскільки в 2013 і 2014 рр. він мав найменше значення 1033,7 тис. га, а в 2012 р. – найбільше 1039,2 тис. га, із середнім показником 1035,86 тис. га. Абсолютний приріст при цьому показує, що показник у середньому зменшувався на 1,35 тис. га протягом 2012–2016 рр. Структура загальної території земель України представлена на рис. 1.

До причин, які провокують погіршення стану земель і зменшення родючості ґрунтів, можна віднести такі:

- висока освоєність територій сільського господарства, надмірна розораність угідь;
- недостатнє внесення в ґрунт різних видів добрив (мається на увазі невідповідність тієї кількості, що внесли і тієї кількості, що виноситься з орного шару врожаєм польових культур);
- інтенсивна ерозія, висока деградація ґрунтового покриву;
- надмірне пересушення землі, або перезволоження;
- погіршення якості земель, зниження гумусомісткості.

Із рис. 1 чітко видно, що структура земель в Україні протягом 2012–2016 рр. майже не змінювалась. Як висновок, можна додати, що найбільшу частку земель становлять землі сільськогосподарського призначення – 70,82 %, а найменше становлять відкриті заболочені землі – 1,63 %.

Такий високий показник сільськогосподарської освоєності території України зумовлений як сприятливими природно-кліматичними умовами та родючими ґрунтами, так і, здебільшого, екстенсивним способом ведення сільськогосподарського виробництва. У світі існують держави з такими ж і вищими показниками сільськогосподарської освоєності – Казахстан, Греція, Великобританія, ПАР, проте деструктивний вплив на земельні ресурси залежить не стільки від цієї величини, а більше від характеру використання та структури земельних угідь [8].

Рис. 1. Структура загальної території земель України

Джерело: побудовано авторами на основі [4].

Ступінь розораності земель України становить 57,3 %, що значно перевищує екологічно обґрунтовані межі. Однак високий показник розораності не відповідає показникам урожайності основних сільськогосподарських культур. Навіть з урахуванням тенденції щодо зниження за останні роки цей показник значно перевищує аналогічний показник більшості країн світу (рис. 2).

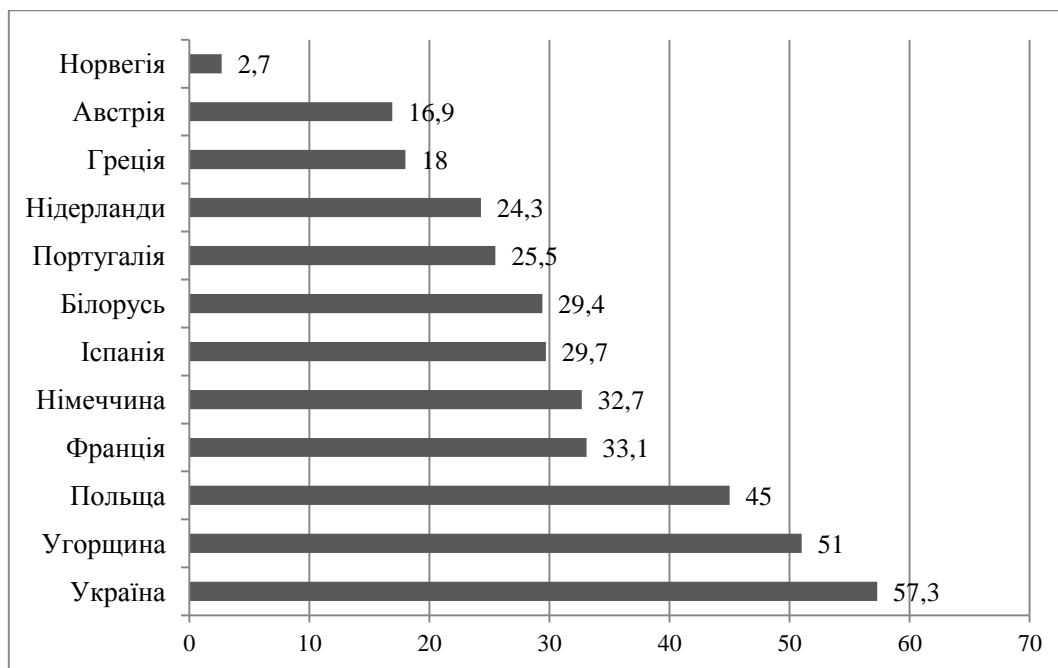

Рис. 2. Рівень розораності земель у країнах Західної Європи, Білорусі та України, %
Джерело: побудовано авторами на основі [4].

Виснаження земель, а часто їх цілковите вилучення із сільськогосподарського обігу відбувається внаслідок заростання їх чагарниками, засипання піском, нераціонального використання хімікатів, порушення агротехніки, неправильного розорювання схилів тощо. Унаслідок екстенсивного розвитку сільського господарства, водних і хімічних меліорацій відбувається інтенсивний розвиток ерозійних процесів, ущільнення орного шару ґрунту, зниження його родючості, ослаблення стійкості природних ландшафтів України. Сучасний стан ґрунтового покриву досяг критичного рівня і перебуває на межі виснаження. Це зумовлено тривалим екстенсивним використанням земельних угідь і особливо ріллі, що не компенсувалося рівнозначними заходами з відтворення родючості ґрунтів, посиленням процесів деградації ґрунтового покриву, що зумовлено техногенним забрудненням. Найбільшу небезпеку становить забруднення ґрунтів радіонуклідами, важкими металами, збудниками хвороб [6].

Еколого-економічне використання земель сільськогосподарського призначення включає сукупність науково обґрунтованих заходів, спрямованих на ліквідацію надмірного вилучення земельного фонду із сільськогосподарського обігу внаслідок промислового, транспортного, міського і сільського будівництва та видобутку корисних копалин, запобігання підтопленню, заболоченню, підвищення фізико-хімічних властивостей, зниження рівня отруйних хімічних речовин при застосуванні мінеральних добрив та засобів захисту рослин від шкідників і хвороб, запобігання забрудненню ґрунту відходами промислового виробництва, паливо-мастильними матеріалами, захист від ерозії, раціональне регулювання ґрунтоутворного процесу за умов інтенсифікації сільськогосподарського виробництва [7].

В Україні щорічні втрати ґрунту становлять близько 600 млн т, у тому числі понад 20 млн т гумусу; 0,5 млн т азоту; 0,4 млн т фосфору і 0,7 млн т калію. При цьому з одного гектара втрачається 500–700 кг поживної речовини, що в 2,3 раза більше, ніж вноситься з добривами [9].

Охорона й раціональне використання земель – це два взаємопов'язаних процеси, які спрямовані на одну мету. А саме можливість якомога ефективніше використовувати земельний фонд у кожній сфері економічної діяльності країни, оптимізацію співвідно-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

шення окремих видів земельних угідь відповідно до природно-економічних зон, розробку та впровадження системи, що включає ґрунтозахисний обробіток, удосконалення технологій вирощування культур сільського господарства, осушення перезволожених земель, запобігання затопленню та ін.

Для раціональнішого й ефективнішого використання земельних ресурсів України необхідно на державному рівні терміново вжити комплекс заходів, спрямованих насамперед на виведення з інтенсивного обробітку малопродуктивних середньо- і сильноеродованих земель, запровадження нормативів і стандартів на землекористування, розроблення регіональних програм підвищення родючості ґрунтів та контролювання їх виконання [10].

При реалізації засад державної екологічної політики необхідно керуватись принципами:

- відкритості, підзвітності, гласності органів державної влади;
- участі громадськості у формуванні державної політики;
- дотримання екологічних прав громадян;
- заохочення до ведення екологічно відповідального бізнесу та екологічно свідомої поведінки громадян;
- запобігання екологічній шкоді;
- міжнародної співпраці та євроінтеграції.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволило обрати інструментарій державної екологічної політики, що може бути використаний для реалізації заходів щодо раціонального та безпечного поводження з земельними ресурсами. Основними інструментами реалізації такої політики згідно зі Стратегією державної екологічної політики України [1] можуть стати:

- міжсекторальне партнерство та залучення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, приватний сектор, науковців, громадськість. Цей інструмент є актуальним у період децентралізації владних повноважень та створення об'єднаних територіальних громад;

- інформування сприятиме підвищенню рівня обізнаності громадськості про діяльність органів виконавчої влади у сфері охорони земельних ресурсів та ефективність впровадження ними нормативно-правових актів, стан навколишнього природного середовища та рівні його забруднення, принципи та методи сталого споживання й виробництва, захисту довкілля та дбайливого ставлення до живої природи;

- оцінка впливу на довкілля та стратегічна екологічна оцінка дадуть змогу запобігти негативному впливу на навколишнє природне середовище та встановити відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки;

- законодавство України у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке адаптоване до законодавства Європейського Союзу, – спрямоване на досягнення національних пріоритетів та забезпечення його наближення до відповідних директив ЄС впровадження багатосторонніх екологічних угод (конвенцій, протоколів тощо), стороною яких є Україна та реалізація 13 глави Угоди про Асоціацію;

- освіта та наукове забезпечення формування і реалізації державної екологічної політики – дасть змогу встановити методологічні основи та запровадити безперервну екологічну освіту;

- економічні та фінансові механізми – забезпечать стабільне фінансування природоохоронної діяльності щодо земельних ресурсів та стимулювання розвитку екологічного підприємництва, зокрема виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг природоохоронного призначення;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- комплексний моніторинг стану навколишнього природного середовища і нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів – забезпечать перехід до системи запобігання правопорушенням і моніторингу стану довкілля, зменшення тиску на бізнес-середовище, широке залучення громадськості до природоохоронного контролю через побудову дієвої системи нагляду за дотриманням природоохоронного законодавства з урахуванням найкращих практик організації функціонування аналогічних інституцій у країнах – членах Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63948.
2. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. URL: http://www.idss.org.ua/monografii/2017_SDGs_NationalReport.pdf.
3. Гордієнко В. П. Визначення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення за багатокритеріальним підходом. *Агросвіт*. 2009. № 21. С. 27–31.
4. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Рогач С. М. Сучасний еколого-економічний стан та тенденції аграрного землекористування в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 25(2). С. 43–48.
6. Педак І. С. Еколого-економічний механізм раціонального використання земельних ресурсів. *Державне управління*. 2016. № 1 (53). С. 112–115.
7. Нагірняк Т. Б., Грабовський Р. С., Грицина М. Р. Еколого-економічні аспекти раціонального використання і охорони земельних ресурсів в Україні. *Науковий вісник ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького*. 2017. Т. 19. № 79. С. 111–116.
8. Паньків З. П. Земельні ресурси: навчальний посібник. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 272 с.
9. Даниленко А. С. Основні напрями удосконалення земельних відносин та їх роль у формуванні стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. *Економіка АПК*. 2001. № 4. С. 28–32.
10. Панас Р. М. Моніторинг використання земельного фонду України за роки її незалежності. *Геодезія, картографія і аерофотознімання*. 2013. № 77. С. 9–12.

References

1. Proekt Zakonu pro Osnovni zasady (strategiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku [Draft Law on the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the period up to 2030]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63948.
2. Tsili staloho rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid 2017 [Sustainable Development Goals: Ukraine. National Report 2017]. Retrieved from http://www.idss.org.ua/monografii/2017_SDGs_NationalReport.pdf.
3. Hordiienko, V. P. (2009). Vyznachennia efektyvnosti vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia za bahatokryterialnym pidkholdom [Determination of the efficiency of using agricultural lands according to the multicriterial approach]. *Ahrosvit – AgroSvit*, 21, 27–31 [in Ukrainian].
4. Ofitsiyniy veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Rohach, S. M. (2017). Suchasnyi ekoloho-ekonomichnyi stan ta tendentsii ahrarnoho zemlekorystuvannia v Ukraini [Modern ecological and economic status and trends of agrarian land use in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment – Scientific Journal of International Humanitarian University. Series: Economics and management*, 25(2), 43–48 [in Ukrainian].
6. Pedak, I. S. (2016). Ekoloho-ekonomichnyi mekhanizm ratsionalnoho vykorystannia zemelnykh resursiv [The ecological and economic mechanism of land resources]. *Derzhavne upravlinnia – Governance*, 1 (53), 112–115 [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

7. Nahirniak T. B., Hrabovskyi R. S., Hrytsyna M. R. (2017). Ekolooho-ekonomichni aspekty ratsionalnoho vykorystannia i okhorony zemelnykh resursiv v Ukraini [Ecological-economic aspects of rational use and protection of land resources in Ukraine]. *Naukovyi visnyk LNUVMB imeni S. Z. Gzhytskoho – Scientific Herald of the National Academy of Sciences of Ukraine named after S. Z. Gzhytsky*, 19 (79), 111–116 [in Ukrainian].

8. Pankiv, Z. P. (2008). *Zemelni resursy [Land resources]*. Lviv: VTs LNU im. I. Franka [in Ukrainian].

9. Danylenko, A. S. (2001). Osnovni napriamy udoskonalennia zemelnykh vidnosyn ta yikh rol u formuvanni stratehii natsionalnoi prodovolchoi bezpeky Ukrainy u XXI stolitti [Main directions of improvement of land relations and their role in shaping the strategy of national food security of Ukraine in the XXI century]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 4, 28–32 [in Ukrainian].

10. Panas, R. M. (2013). Monitorynh vykorystannia zemelnoho fondu Ukrainy za roky yii nezalezhnosti [Monitoring of the use of the land fund of Ukraine for the years of its independence]. *Heodeziia, kartohrafiia i aerofotoznimannia – Geodesy, cartography and aerial photography*, 77, 9–12 [in Ukrainian].

Дерій Жанна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дерей Жанна Владимировна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Derii Zhanna – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: jannet_d@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3695-7202>

ResearcherID: F-3828-2014

Вінниченко Катерина Олександрівна – магістрант кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Винниченко Екатерина Александровна – магістрант кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Vynnychenko Kateryna – master of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: 02katya11@gmail.com

УДК 339.56 (477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-16-27

Микола Кизим, Ольга Полякова, Геннадій Крамарев, Олена Леванда
ОЦІНКА ІНТЕГРОВАНОСТІ УКРАЇНИ У СВІТОВУ ТОРГІВЛЮ

Николай Кизим, Ольга Полякова, Геннадий Крамарев, Елена Леванда
ОЦЕНКА ИНТЕГРИРОВАННОСТИ УКРАИНЫ В МИРОВОЮ ТОРГОВЛЮ

Mykola Kyzym, Olha Poliakova, Gennady Kramarev, Olena Levanda
EVALUATION OF UKRAINE INTEGRATION IN WORLD TRADE

Статтю присвячено оцінці та аналізу інтегрованості України у світову торгівлю. Розглянуто структуру та особливості побудови індексу залученості до міжнародної торгівлі. Проаналізовано динаміку рейтингу залученості національних економік до міжнародної торгівлі по окремих країнах світу загалом та по субіндексах (А – доступ до ринку, В – прикордонна адміністрація, С – інфраструктура, D – діловий клімат). Побудовано профіль України за показниками субіндексів індексу залученості до міжнародної торгівлі. Проаналізовано проблеми міжнародної торгівлі в Україні.

Ключові слова: інтегрованість; світова торгівля; індекс залученості до міжнародної торгівлі; субіндекси; рейтинг; профіль країни.

Рис.: 3. Табл.: 11. Бібл.: 7.

Статья посвящена оценке и анализу интегрированности Украины в мировую торговлю. Рассмотрена структура и особенности построения индекса вовлеченности в международную торговлю. Проанализирована динамика рейтинга вовлеченности национальных экономик к международной торговле по отдельным странам мира в целом и по субиндексам (А – доступ к рынку, В – пограничная администрация, С – инфраструктура, D – деловой климат). Построен профиль Украины по показателям субиндексов индекса вовлеченности в международную торговлю. Проанализированы проблемы международной торговли в Украине.

Ключевые слова: интегрированность; мировая торговля; индекс вовлеченности в международную торговлю; субиндексы, рейтинг; профиль страны.

Рис.: 3. Табл.: 11. Библ.: 7.

The article is devoted to the assessment and analysis of the integration of Ukraine in world trade. The structure and features of building an index of involvement in international trade are considered. The dynamics of the ranking of the involvement of national economies in international trade by individual countries of the world as a whole and by sub-indexes (A - market access, B - border administration, C - infrastructure, D - business climate) are analyzed. The profile of Ukraine has been built in terms of the indexes of involvement index in international trade. Analyzed the problems of international trade in Ukraine.

Keywords: integration; world trade; index of involvement in international trade; sub-indices; rating; country profile.

Fig.: 3. Table: 11. References: 7.

JEL Classification: F02; F10; F15

Постановка проблеми. У сучасних умовах поширення глобалізаційних процесів зовнішня торгівля є важливою складовою функціонування й розвитку кожної країни світу, оскільки жодна держава не здатна до забезпечення свого сталого розвитку без побудови ефективної системи господарських зв'язків з економіками інших країн.

Отже, проблема інтеграції країн та взаємозв'язку національних економік через поглиблення зовнішньоторговельних відносин є важливим та актуальним напрямком наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі формування та розвитку зовнішньоторговельних відносин присвячено роботи багатьох науковців, серед яких необхідно виділити дослідження як закордонних учених: А. Сміта, Д. Рікардо, Т. Менна, Н. Волгіна, В. Єрмашкевіча, Є. Смирнова, В. Шимова та ін., так і вітчизняних: І. Бураковського, В. Гейця, Т. Гордєєва, А. Задої, В. Ткача, А. Філіпенка, Т. Циганкової, В. Юрчишина тощо.

Визначення недосліджених частин загальної проблеми. Віддаючи належне роботам науковців, варто зазначити, що динамічність як процесів світової торгівлі та розвитку зовнішньоторговельних відносин між країнами, так і процесів, що протікають у економіках країн світу та України зокрема, потребують проведення систематичного подальшого аналізу їх інтегрованості у світову торгівлю.

Метою статті є оцінка та аналіз інтегрованості України у світову торгівлю.

Презентація основного матеріалу дослідження. Індекс залученості до міжнародної торгівлі (The Enabling Trade Index, далі – ETI), оприлюднюється з 2008 року в серії Глобальної сприятливої торгівлі (GETR), спочатку на щорічній основі, а починаючи з

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2010 року – один раз на два роки. ЕТІ був розроблений у межах Програми сприяння торгівлі Всесвітнім Економічним Форумом за участю провідних учених, партнерських організацій та компаній, для цілей дослідження розвитку світової торгівлі, вимірювання й порівняльного аналізу країн світу. Видання ЕТІ в 2016 р. охоплює 136 країн, на які припадає 98 % світового ВВП та 98,3 % світової торгівлі товарами. Серед 136 економік, за 82 (60 %) доступні дані за всіма 57 показниками [1, с. 15].

ЕТІ оцінює, наскільки економіка має у своєму розпорядженні інститути, політику, інфраструктуру та послуги, що сприяють вільному руху товарів через кордони та їх призначення. Інтегральний показник ЕТІ складається із сукупності окремих показників, які визначають різні фактори, що сприяють торгівлі, а саме із семи сегментів, які, у свою чергу, об'єднуються в чотири субіндекси (рис. 1).

* ІКТ - Інформаційно-комунікаційні технології

Рис. 1. Структура індексу залученості до міжнародної торгівлі

Джерело: [2, с. 14].

Як видно на рис. 1, субіндекс А вимірює ступінь та складність тарифного режиму країни, а також тарифних бар'єрів та переваг, які використовуються країнами-експортерами на зовнішніх ринках і поділяється на два показники:

- доступ на зовнішній ринок оцінює тарифні бар'єри, з якими стикаються країни експортери на цільових ринках, і їх переваги на цих ринках, що обговорюються в межах двосторонніх або регіональних торговельних угод, або надаються у формі торговельних переваг;

- доступ до внутрішнього ринку оцінює рівень та складність тарифного захисту країни, забезпечені її торговельною політикою. Ця складова включає в себе ефективний середньозважений торговий тариф, що застосовується країною; частку товарів, що ввозяться безмитними; складність тарифного режиму, що вимірюється за допомогою різниці в тарифах; поширеність тарифних піків (великих тарифів у порівнянні із середнім рівнем); поширеності спеціальних тарифів та їх кількість.

Субіндекс В фіксує ефективність, прозорість та витрати, пов'язані з імпортом та експортом товарів і на сьогодні включає один показник:

- ефективність та прозорість управління кордонами, який включає оцінку кількості, якості та комплексності ключових послуг, що пропонуються митницею та пов'язаними з нею установами (суміжними агенціями); середній час, витрати та кількість документів, необхідних для імпорту-експорту товарів; оцінює передбачуваність часу процедури на кордоні, прозорість процесу, що вимірюється наявністю та якістю інформації, наданої прикордонними службами, та поширеність корупції.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Субіндекс С оцінює доступність і якість транспортної інфраструктури країни, транспортних послуг та інфраструктури зв'язку, необхідних для полегшення переміщення товарів усередині країни та через кордон і поділяється на три показники:

- доступність і якість транспортної інфраструктури включає виміри для кожного з чотирьох основних видів транспорту: автомобільного, повітряного, залізничного та морських портів. Оцінюється також зв'язаність повітряних шляхів та доступність прямих морських сполучень;

- доступність і якість транспортних послуг оцінює доступність і якість послуг, включаючи наявність та компетенцію судноплавних і логістичних компаній країни, а також легкість, вартість та своєчасність відвантаження. Крім того, включається оцінка ефективності поштового зв'язку;

- наявність і використання ІКТ оцінює доступність та якість інформаційно-комунікаційних технологій у країні, а саме використання мобільного зв'язку та Інтернету населенням, компаніями, що здійснюють комерційні операції, та комунікаційну взаємодію Уряду з громадянами.

Субіндекс D оцінює якість операційного середовища країни, який впливає на здатність компаній, що експортують / імпортують / продають або транспортують товари для функціонування бізнесу і включає один показник:

- діловий клімат, який оцінює рівень захисту прав власності в країні, якість та неупередженість її державних установ, ефективність забезпеченості фінансових контрактів, відкритість для іноземних інвестицій та праці, а також рівень особистої безпеки, вимірюваної чисельністю випадків злочинності та тероризму.

Значення субіндексів є результатом агрегації показників, вимірюваних за шкалою від 1 до 7, де оцінка 1 відповідає найгіршому результату, оцінка 7 – найкращому можливому результату. Отже, загальна оцінка ЕПІ також є результатом, який перебуває в діапазоні загальної шкали від 1 до 7.

Аналіз динаміки та відносного рейтингу України здійснювався в порівнянні з тими країнами, що розвиваються, які, з одного боку, є значними торговими партнерами України, а з іншого – демонструють успішні приклади включення до глобальних ланцюгів створення вартості. Тому до порівняння були включені Китай, Корея, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія.

У табл. 1 надано рейтинг та оцінки ЕПІ (2008–2016) за визначеними країнами. Лідером рейтингу серед вибраних країн у 2016 році за відкритістю національної економіки до міжнародної торгівлі була Чехія. Найнижчим є рейтинг Росії. Україна посідає передостанню позицію між Росією та Китаєм.

Таблиця 1

Динаміка рейтингу залученості національних економік до міжнародної торгівлі по окремих країнах світу

Країна	2016 р.	Ранг (з 136 країн)	2014 р.	Ранг (з 134 країн)	2010 р.	Ранг (з 125 країн)	2012 р.	Ранг (з 132 країн)	2008 р.	Ранг (з 121 країн)
Чехія	5,1	25	4,9	27	4,5	42	4,4	41	4,4	37
Корея	5,0	27	4,8	34	4,7	27	4,7	34	4,7	28
Польща	4,9	31	4,8	36	4,2	58	4,4	48	4,0	55
Словаччина	4,9	34	4,8	40	4,4	47	4,3	55	4,3	46
Угорщина	4,8	38	4,8	35	4,3	49	4,4	47	4,4	39
Румунія	4,6	48	4,5	53	4,2	54	4,0	69	4,0	54
Китай	4,4	61	4,3	63	4,3	48	4,2	56	4,2	49
Україна	3,9	95	4,0	84	3,8	81	3,8	86	3,8	73
Росія	3,7	111	3,7	105	3,4	114	3,4	112	3,3	107

Джерело: [1-5].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Протягом 2008–2016 рр. поліпшення позиції в рейтингу тією чи іншою мірою досягли всі країни, за винятком України та Росії, що є доказом того, що у більшості обраних країн відбулося зростання торгового потенціалу.

Розглянемо більш детально структуру ЕТІ, яка відображає основні можливості торгівлі, за чотирма загальними напрямками, які фіксуються субіндексами А, В, С, D, спираючись на дані Всесвітнього економічного форуму [4, с. 15].

Порівняльний аналіз рейтингів та оцінок (2008–2016) за субіндексом А показав, що серед досліджуваних країн Польща та Чехія найбільше відкриті до імпортно-експортних операцій, Росія посідає останнє місце. В Україні доступ до ринку кращий, ніж у Росії, Китаї та Кореї, але гірший ніж по обраних країнах ЄС (табл. 2). Через зміну методології зробити однозначні висновки про тенденцію неможливо, але треба відзначити, що до 2016 р. оцінка України за субіндексом А була кращою, ніж у виділених країн ЄС, а у 2016 р. різко знизилася, що говорить про неспроможність України відповідати сучасним вимогам.

Таблиця 2

Порівняння рейтингів та оцінки стабільності доступу до ринків по окремих країнах світу

Країни	Субіндекс А: доступ до ринку									
	2016 р.	Ранг (з 136 країн)	2014 р.	Ранг (з 134 країн)	2010 р.	Ранг (з 125 країн)	2012 р.	Ранг (з 132 країн)	2008 р.	Ранг (з 121 країн)
Польща	5,0	26	3,4	75	3,9	67	3,8	93	4,7	42
Чехія	5,0	29	3,4	75	3,9	67	3,7	105	4,9	33
Румунія	4,9	34	3,4	75	3,9	67	3,9	82	4,3	61
Словаччина	4,9	35	3,4	75	3,9	67	3,7	103	5,0	23
Угорщина	4,9	36	3,4	75	3,9	67	3,7	108	4,8	41
Україна	4,4	80	4,1	38	4,7	26	4,8	30	4,8	39
Корея	4,1	99	3,1	120	3,4	115	3,6	111	4,1	72
Китай	3,4	126	3,1	119	3,6	108	3,9	79	4,1	71
Росія	3,0	133	2,8	132	2,9	129	2,7	125	3,1	99

Джерело: [1-5].

Порівняльний аналіз рейтингів та оцінок у 2008-2016 рр. за субіндексом В (прикордонне управління) по досліджуваних країнах світу свідчить, що в Чехії адміністрація на кордоні спрямована на полегшування в'їзду і виїзду товарів. Натомість у Росії ця сфера забезпечення торгівлі є незадовільною. В Україні починаючи з 2012 р. і донині спостерігається повільне поліпшення (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння рейтингів та оцінки прикордонного управління по окремих країнах світу

Країни	Субіндекс В: прикордонна адміністрація за роками									
	2016 р.	Ранг (з 136 країн)	2014 р.	Ранг (з 134 країн)	2010 р.	Ранг (з 125 країн)	2012 р.	Ранг (з 132 країн)	2008 р.	Ранг (з 121 країн)
Чехія	5,8	18	5,1	37	4,7	41	4,9	32	4,9	31
Польща	5,7	24	5,2	31	4,8	38	4,6	42	4,6	37
Угорщина	5,7	26	5,1	38	4,8	35	4,8	34	4,8	33
Корея	5,7	28	5,7	19	5,2	25	5,2	24	5,5	18
Словаччина	5,6	30	4,8	50	4,4	49	4,5	49	4,7	35
Румунія	5,3	41	4,6	58	4,2	57	4,6	43	4,0	61
Китай	4,9	52	4,9	48	4,4	45	4,5	48	4,5	43
Україна	4,1	95	3,6	100	2,9	116	3,1	106	3,2	94
Росія	3,9	104	3,6	103	3,0	111	3,0	109	3,2	92

Джерело: [1-5].

Порівняльний аналіз рейтингів та оцінок за субіндексом транспортної і комунікаційної інфраструктури по досліджуваних країнах світу за 2008-2016 рр. показує, що лідером рейтингу серед них є Корея, отже, переміщення товарів найлегше всередині цієї

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

країни та через її кордони, а найгірший показник у Румунії. Україна посідає передостанню позицію в рейтингу, а її оцінка майже така сама, як і у Румунії – 3,9 та 3,8 балів відповідно (табл. 4). Протягом 8 років суттєвого поліпшення інфраструктури не відбулося ні в Україні, ні в Румунії, на відміну від Китаю, для якого оцінка інфраструктури збільшилася на 0,9 бала, що забезпечило його просування у рейтингу на 11 позицій.

Таблиця 4

Порівняння рейтингів та оцінки транспортної і комунікаційної інфраструктури по окремих країнах світу

Країни	Субіндекс С: інфраструктура									
	2016 р.	Ранг (з 136 країн)	2014 р.	Ранг (з 134 країн)	2010 р.	Ранг (з 125 країн)	2012 р.	Ранг (з 132 країн)	2008 р.	Ранг (з 121 країн)
Корея	5,8	10	5,8	7	5,5	11	5,4	15	5,2	19
Китай	5,1	27	4,6	36	4,3	48	4,1	43	4,2	36
Чехія	4,9	35	4,9	28	4,7	32	4,6	36	4,2	34
Польща	4,6	40	4,3	49	4,2	49	4,0	51	3,7	46
Словаччина	4,6	44	4,4	40	4,6	37	4,7	32	4,2	35
Угорщина	4,5	45	4,4	43	4,4	42	4,1	41	4,1	38
Росія	4,4	47	4,2	52	4,2	51	4,0	48	3,4	60
Україна	3,9	69	3,9	61	3,9	64	3,6	71	3,4	59
Румунія	3,8	75	3,8	68	3,9	68	3,8	59	3,6	49

Джерело: [1-5].

Порівняльний аналіз рейтингів та оцінок за 2008-2016 рр. за субіндексом D (діловий клімат) показує значне відставання України від досліджуваних країн світу. Так, найкраща якість управління, загального регуляторного середовища та середовища безпеки, які впливають на бізнес імпортерів та експортерів, спостерігається в Чехії, а Україна – майже в самому кінці навіть загальносвітового рейтингу (табл. 5).

Таблиця 5

Порівняння рейтингів та оцінки транспортної і комунікаційної інфраструктури по окремих країнах світу

Країни	Субіндекс D: діловий клімат									
	2016 р.	Ранг (з 136 країн)	2014 р.	Ранг (з 134 країн)	2010 р.	Ранг (з 125 країн)	2012 р.	Ранг (з 132 країн)	2008 р.	Ранг (з 121 країн)
Чехія	4,8	35	4,3	60	4,4	54	4,7	43	4,8	38
Китай	4,6	42	4,6	37	4,6	45	4,7	41	4,3	77
Корея	4,6	47	4,3	55	4,4	57	4,7	44	5,0	30
Словаччина	4,6	48	4,4	49	4,3	63	4,5	56	5,1	24
Польща	4,5	52	4,4	50	4,6	46	4,3	68	4,4	73
Угорщина	4,5	55	4,2	66	4,5	53	4,6	54	5,1	28
Румунія	4,0	58	3,9	84	4,1	81	4,5	57	4,2	81
Росія	3,8	113	3,5	119	3,5	113	3,8	92	3,4	114
Україна	3,5	125	3,7	103	3,7	103	3,9	86	3,7	106

Джерело: [1-5].

Незважаючи на те, що мета та визначення ЕТІ залишаються незмінними з 2008 р., його структура розвивається з моменту створення й донині. Перегляд методології призводить до включення нових показників, виключення або дезагрегації інших, що супроводжується новими науковими розробками та емпіричними доказами. Так, у 2008 і 2012 рр. до розрахунку субіндексів було включено десять провідних агрегованих показників, а у 2014 і 2016 рр. – сім. Слід зазначити, що при зміні методології, щоб забезпечити порівнюваність результатів, ВЕФ здійснює рейтингову оцінку країн за попередній період, але не за весь період існування рейтингу. Тому через зміни в методології та наявність даних за основними показниками, у подальшому дослідженні використовувалися лише дані двох послідовних рейтингів з урахуванням перегляду за новою методологією.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У табл. 6 наведено позиції України серед досліджуваних країн за двома показниками субіндексу А – доступ на зовнішній ринок і доступ до внутрішнього ринку – за 2014 і 2016 рр. З табл. 6 видно, що у 2016 р. найкращий результат за показником доступу на зовнішній ринок серед досліджених країн був у Польщі (4,60 бала), а найгірший – у Росії (2,16 бала). При цьому в порівнянні з 2014 р. доступ на зовнішній ринок у Росії погіршився. В Україні також відбулося погіршення результатів за цей період (з 97-го на 109-е місце), що є негативним фактом.

Таблиця 6

Оцінки та рейтинги за складовими субіндексу А

Країни	Доступ на зовнішній ринок				Доступ до внутрішнього ринку			
	2016 р.		2014 р.		2016 р.		2014 р.	
	Оцінка (1-7)	Ранг (з 136 країн)	Оцінка (1-7)	Ранг (з 134 країн)	Оцінка (1-7)	Ранг (з 136 країн)	Оцінка (1-7)	Ранг (з 134 країн)
Польща	4,60	29	4,46	30	5,35	42	5,33	47
Чехія	4,53	38	4,43	34	5,41	32	5,4	32
Румунія	4,46	43	4,28	48	5,42	28	5,48	21
Словаччина	4,46	44	4,38	41	5,42	29	5,38	36
Угорщина	4,45	45	4,22	54	5,37	39	5,42	26
Корея	3,43	105	3,08	109	4,73	85	4,10	102
Україна	3,28	109	3,42	97	5,47	24	5,47	22
Китай	2,38	124	2,29	128	4,33	101	4,25	97
Росія	2,16	129	3,14	108	3,85	112	3,32	122

Джерело: [2, с. 36–37].

Натомість серед досліджених країн найвищий результат у 2016 р. за показником доступ до внутрішнього ринку спостерігається саме в Україні (5,47 бала), а найгірший – у Росії (3,85 бала). Хоча оцінка за складовою доступу до внутрішнього ринку в порівнянні з 2014 р. в Україні залишилася без змін, рейтинг трохи зменшився. Порівняння результатів оцінки України за двома складовими доступності ринків дозволяє зробити висновок, що захист внутрішнього ринку країни слабший, ніж у більш розвинених країн ЄС, що може створити додаткові загрози для вітчизняних виробників.

У табл. 7 наведено позиції України серед досліджуваних країн за субіндексом В відповідно до оновленої методології 2016 р. З табл. 7 видно, що у 2016 р. найкращий результат за показником «Прикордонна адміністрація» серед досліджених країн спостерігався в Чехії (5,85 бала), а найгірший – у Росії (3,93 бала). Україна посідає передостанню позицію серед досліджуваних країн. Проте в порівнянні до 2014 р. результати оцінки ефективності та прозорості управління кордонами в Україні залишилися без змін, а позиція в рейтингу погіршилася (з 92-го на 95-е місце). Так само, незважаючи на збільшення оцінок Угорщини та Кореї, їх позиції у рейтингу погіршилися, а Чехії та Китаю збільшення оцінок дозволило піднятися на більш високі щаблі рейтингу.

Таблиця 7

Оцінки та рейтинги за показником субіндексу В

Країни	Ефективність та прозорість управління кордонами			
	2016 р.		2014 р.	
	Оцінка (1-7)	Ранг (з 136 країн)	Оцінка (1-7)	Ранг (з 134 країн)
Чехія	5,85	18	5,60	28
Польща	5,74	24	5,65	25
Угорщина	5,71	26	5,68	23
Корея	5,70	28	5,66	24
Словаччина	5,63	30	5,44	32
Румунія	5,27	41	5,14	43
Китай	4,91	52	4,83	56
Україна	4,06	95	4,06	92
Росія	3,93	104	3,85	105

Джерело: [2, с. 38].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У табл. 8 наведено позиції досліджуваних країн за складовими субіндексу С за 2014 і 2016 рр. З табл. 8 видно, що у 2016 р. найкращий результат за показниками доступності і якості транспортної інфраструктури, послуг та наявності й використання ІКТ серед досліджених країн продемонструвала Корея (5,71 / 5,25 / 6,44 бала). Найгірші результати за показником доступністю і якістю транспортної інфраструктури спостерігалися в Румунії (2,98 бала), за показником доступності і якості транспортних послуг у Росії (3,77 бала), Україна виявилася найгіршою за наявністю і використанням ІКТ (4,38 бала).

У порівнянні з 2014 р. доступність і якість транспортної інфраструктури суттєво покращилися в Польщі, Росії і Румунії, а в Україні й Кореї – погіршилася. Доступ і якість транспортних послуг, навпаки, погіршилася в Росії й Румунії, а також в Кореї та Україні. Позитивним є суттєве покращення оцінки за наявністю і використанням ІКТ в Китаї, Росії, Словаччині та Україні. Зниження, власне, значення показника не відбулося в жодній із розглянутих країн, але через різну швидкість покращення ситуації рейтинг Угорщини й Румунії суттєво знизився, попри це, вони значно випереджають Україну.

У табл. 9 наведено позиції досліджуваних країн за оцінками ділового клімату (субіндекс D) за 2014 і 2016 рр. Найкращого результату у 2016 р. за показником «Діловий клімат» досягла Чехія (4,76 бала), а найгіршою є оцінка України (3,53 бала).

Таблиця 9

Оцінки та рейтинги за субіндексом D

Країни	Діловий клімат			
	2016 р.		2014 р.	
	Оцінка (1-7)	Ранг (з 136 країн)	Оцінка (1-7)	Ранг (з 134 країн)
Чехія	4,76	35	4,35	62
Китай	4,65	42	4,68	38
Корея	4,57	47	4,38	56
Словаччина	4,56	48	4,46	48
Польща	4,50	52	4,46	49
Угорщина	4,46	55	4,36	60
Румунія	4,38	58	4,17	70
Росія	3,79	113	3,58	118
Україна	3,53	125	3,74	106

Джерело: [2, с. 42].

Таким чином, можна констатувати, що в динаміці інтегрального індексу залученості до міжнародної торгівлі України відсутня якась тенденція (рис. 2). Через різноспрямований рух за окремими складовими інтегральна оцінка залишається майже без змін.

Індекс залученості у світову торгівлю, балів

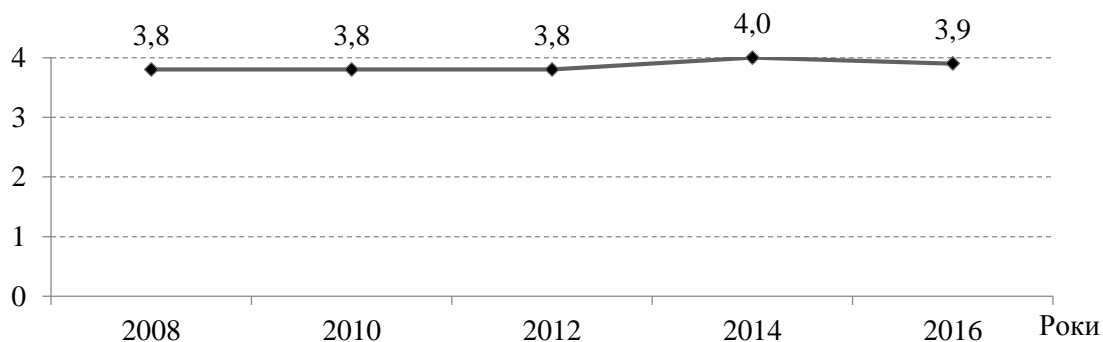

Рис. 2. Динаміка індексу залученості України до світової торгівлі
Джерело: [6, с. 7].

Таблиця 8

Оцінки та рейтинги показників для субіндексу С

Країни	Доступність і якість транспортної інфраструктури				Доступність і якість транспортних послуг				Наявність і використання ІКТ			
	2016 р.		2014 р.		2016 р.		2014 р.		2016 р.		2014 р.	
	Оцінка (1-7)	Ранг (з 136 країн)	Оцінка (1-7)	Ранг (з 134 країн)	Оцінка (1-7)	Ранг (з 136 країн)	Оцінка (1-7)	Ранг (з 134 країн)	Оцінка (1-7)	Ранг (з 136 країн)	Оцінка (1-7)	Ранг (з 134 країн)
Корея	5,71	11	5,75	11	5,25	21	5,36	18	6,44	6	6,37	6
Китай	5,58	12	5,4	13	4,94	32	4,82	31	4,66	64	3,73	84
Росія	4,14	37	3,98	44	3,77	82	3,84	84	5,47	37	4,88	44
Чехія	4,11	39	4,38	32	5,10	25	5,03	29	5,52	34	5,21	31
Польща	3,88	47	3,32	76	4,76	37	4,7	38	5,27	44	4,94	41
Словаччина	3,67	59	3,69	56	4,65	42	4,63	41	5,37	39	4,88	43
Угорщина	3,63	63	3,75	54	4,71	38	4,74	35	5,13	52	5,05	34
Україна	3,43	72	3,51	64	3,98	69	4,16	62	4,38	73	3,91	72
Румунія	2,98	93	2,75	107	3,96	72	4,49	48	4,57	69	4,26	61

Джерело: [2, с. 39–41].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Спираючись на дані за субіндексами ЕТІ (рис. 3), можна зазначити, що в Україні у 2016 р. спостерігаються суттєві проблеми у сфері торгівлі, які пов'язані з ускладненням доступу на зовнішній ринок, низькою доступністю і якістю транспортної інфраструктури та погіршенням ділового клімату.

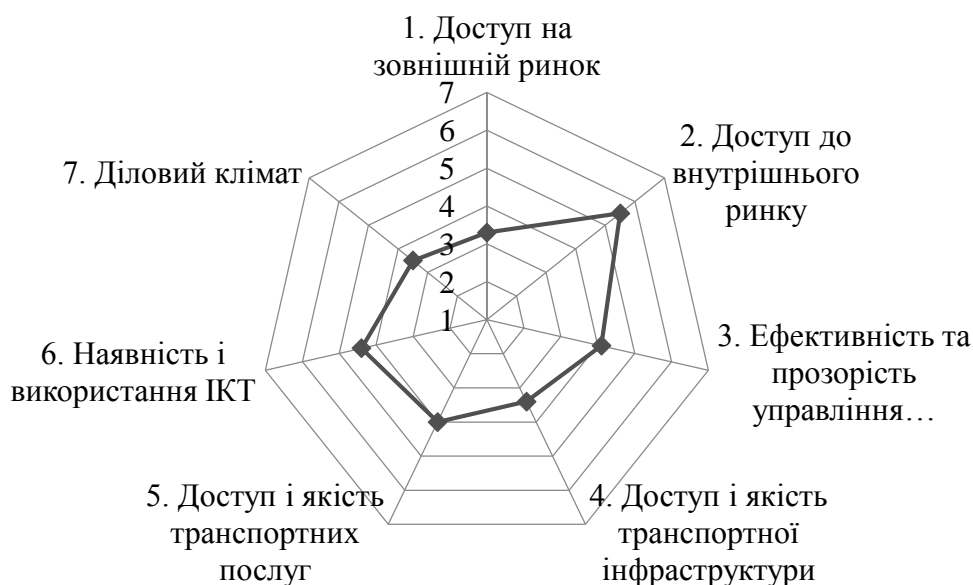

Рис. 3. Профіль України за показниками субіндексів ЕТІ у 2016 р.

Джерело: [2, с. 302].

Дослідження позицій України в міжнародному рейтингу за ЕТІ здійснювали також фахівці Економічного дискусійного клубу і зазначили, що у 2014 і 2016 рр. зафіксовано погіршення рейтингових позицій нашої держави за всіма основними показниками субіндексів, але найбільше наша країна втратила за показником, який характеризує діловий клімат (з 106-го на 125-е місце) [7]. Необхідно зауважити, що існує певний лаг у спостереженнях та розрахунку індексу, тому соціально-політичні потрясіння, які відбулися в Україні у 2014 р., не знайшли свого відображення в рейтингу за відповідний рік, а вплинули саме на результати рейтингування 2016 р.

Поглиблений аналіз за вихідними індикаторами субіндексів ЕТІ наведено в табл. 10, яка показує, у яких сегментах є прогалини і у яких напрямках слід удосконалювати механізм управління зовнішньою та внутрішньою торгівлею.

Таблиця 10

Вихідні індикатори залученості України у світову торгівлю у 2016 р.

Індикатори	Ранг (із 136 країн)	Оцінка
1	2	3
1. Доступ на зовнішній ринок	110	3,3
1.1 Тарифи, %	106	4,0
1.2 Преференційна маржа на цільових ринках 0-100 (найкраще)	107	24,1
2. Доступ до внутрішнього ринку	24	5,5
2.1 Тарифна ставка%	41	2,8
2.2 Складність тарифів	66	5,9
2.3 Частка імпорту без мита, %	80	60,4
3. Ефективність та прозорість управління кордонами	95	4,1
3.1 Індекс митних послуг 0-1 (найкраще)	110	0,33
3.2 Ефективність процесу оформлення 1-5 (найкраще)	104	2,3
3.3 Час на імпорт: документальне оформлення, годин	122	168
3.4 Час на імпорт: час для переміщення через кордон, годин	82	72

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Закінчення табл. 10

1	2	3
3.5 Вартість імпорту: вартість оформлення, дол. США	105	212
3.6 Вартість імпорту: вартість переміщення через кордон, дол. США	31	100
3.7 Час на експорт: документальне оформлення, годин	116	96
3.8 Час на експорт: час для переміщення через кордон, годин	57	26
3.9 Вартість експорту: вартість оформлення, дол. США	124	292
3.10 Вартість експорту: вартість переміщення через кордон, дол. США	27	75
3.11 Незаконні платежі та хабарі при експорті/імпорті, балів	120	2,6
3.12 Час прогнозованості процедур імпорту, балів	116	3,2
3.13 Індекс прозорості митних процедур 0-1 (найкращий)	40	0,9
4. Доступ і якість транспортної інфраструктури	72	3,4
4.1 Доступність авіаційного транспорту (місць), млн. км	57	262,5
4.2 Якість інфраструктури повітряного транспорту	101	3,7
4.3 Доступність і якість залізничної інфраструктури	34	4,0
4.4 Мережа судноплавства	48	31,4
4.5 Доступність і якість портової інфраструктури	94	3,4
4.6 Індекс якості дорожньої мережі	51	5,4
4.7 Якість доріг	132	2,4
5. Доступ і якість транспортних послуг	69	4,0
5.1 Простота і доступність відвантажень 1-5 (найкращий)	92	2,6
5.2 Компетентність у сфері логістики 1-5 (найкращий)	93	2,5
5.3 Можливість відслідковування та контролю вантажу 1-5 (найкращий)	61	3,0
5.4 Своєчасність поставки вантажу в пункт призначення 1-5 (найкращий)	54	3,5
5.5 Ефективність поштового обслуговування	68	4,7
5.6 Ефективність взаємодії різних видів транспорту під час вантажних перевезень	78	3,8
6. Наявність і використання ІКТ	73	4,4
6.1 Контракти на мобільний зв'язок на 100 жителів	26	144
6.2 Інтернет користувачі, % населення	79	49,3
6.3 Абоненти фіксованого широкопasmового Інтернету на 100 жителів	63	11,8
6.4 Контракти на мобільний широкопasmовий Інтернет на 100 жителів	128	8,1
6.5 Ступінь використання ІКТ під час бізнес операцій	103	4,2
6.6 Ступінь використання компаніями Інтернету для продажу своїх товарів і послуг споживачу	35	5,1
6.7 Індекс електронного уряду 0-1 (найкращий)	70	0,59
7. Діловий клімат	125	3,5
7.1 Захист власності	127	3,1
7.2 Ефективність і підзвітність державних установ	93	3,5
7.3 Доступ до фінансів	114	3,2
7.4 Відкритість для іноземної участі	83	4,2
7.5 Фізична безпека	124	3,6

Джерело: [2, с. 302].

Як показує дослідження, ключові сегменти України, а саме доступ до ринків (внутрішній / зовнішній), адміністрування на кордоні (ефективність та прозорість процедур адміністрування), інфраструктура (логістичне забезпечення), діловий клімат (операційне середовище) перебувають у несприятливому стані. У 2016 р. відбулося зниження індексу залученості України у світову економіку, отже, національна економіка не є конкурентоспроможною на зовнішніх ринках, переважно через відсутність економічної свободи, відповідного національного законодавства, яке не гарантує легітимність ведення бізнесу та низької якості транспортної інфраструктури.

За результатами оцінки умов торгівлі в 2016 р. фахівці ВЕФ виявили вісім проблемних факторів для імпортних операцій і дванадцять проблемних факторів для експортних операцій (табл. 11).

Таблиця 11

Проблеми міжнародної торгівлі в Україні у 2016 р.

З/п	Найбільш проблемні фактори для експорту	Оцінка	Найбільш проблемні фактори для імпорту	Оцінка
1.	Визначення потенційних ринків та покупців	16,7	Корупція на кордоні	21,9
2.	Труднощі в задоволенні вимог щодо якості/кількості покупців	11,3	Тарифні і не тарифні бар'єри	19,3
3.	Доступ до ресурсів для фінансування торгівлі	11,3	Обтяжливі процедури імпорту	17,3
4.	Технічні вимоги і стандарти	9,8	Висока вартість або затримки внутрішніх перевезень	9,8
5.	Належні виробничі технології та навички	8,8	Відсутність належної телекомунікаційної інфраструктури	8,7
6.	Доступ до імпортованих ресурсів за конкурентоздатними цінами	8,5	Висока вартість або затримки міжнародних перевезень	8,0
7.	Висока вартість або затримки внутрішніх перевезень	7,5	Злочинність і крадіжки	7,8
8.	Обтяжливі процедури на іноземному кордоні	7,3	Внутрішні технічні вимоги та стандарти	7,2
9.	Висока вартість або затримки міжнародних перевезень	5,7		
10.	Тарифні бар'єри	5,5		
11.	Вимоги до правил походження	4,3		
12.	Корупція на кордоні	3,3		

Джерело: [7].

Висновки і пропозиції. Наведений аналіз умов міжнародної торгівлі України показав, що загалом стан умов можна характеризувати як незадовільний. Лише за доступністю до внутрішнього ринку спостерігається високий результат відкритості, проте для економічної безпеки України це створює додаткові ризики.

Вирішення проблем щодо забезпечення постійного діалогу між владою та підприємствами, співпраці між різними відомствами на кордоні і їх технічної спроможності, оновлення транспортної інфраструктури, спрощення експортно-імпоротної діяльності для підприємців, інвестування в модернізацію вітчизняного виробництва, орієнтованого на експортну діяльність, розширення пошуку нових потенційних ринків для українського виробника покращить стан бізнес-середовища України та сприятиме більш широкій та глибокій участі України у світових торгово-виробничих процесах, включенню України в глобальні ланцюги вартості.

Низький рівень залученості до міжнародної торгівлі, невідповідність сучасним вимогам щодо забезпечення умов торгівлі не сприятимуть включенню України до глобальних ланцюгів створення вартості або призведуть до спотворених варіантів такого включення.

Список використаних джерел

1. The Global Enabling Trade Report 2010. URL: <https://www.oecd.org/trade/aft/46303735.pdf>.
2. The Global Enabling Trade Report 2016. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GETR_2016_report.pdf.
3. The Global Enabling Trade Report 2008. URL: <https://ru.scribd.com/document/3488510/Global-Enabling-Trade-Report-2008The>.
4. Global Enabling Trade Report 2012. URL: http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf.
5. The Global Enabling Trade Report 2014. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalEnablingTrade_Report_2014.pdf.
6. Діалог зі сприяння торгівлі. Консультативна робота. Україна в міжнародних рейтингах / Інститут Економічних досліджень та політичних консультацій. Київ. 2016.
7. Економічний Дискусійний клуб: сайт. URL: <http://edclub.com.ua/analytika/ukrayina-v-reytingu-za-indeksom-zaluchennya-krayin-svitu-do-mizhnarodnoyi-torgivli-2016>.

References

1. The Global Enabling Trade Report 2010. (2010). Retrieved from <https://www.oecd.org/trade/aft/46303735.pdf>.
2. The Global Enabling Trade Report 2016. (2016). Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_GETR_2016_report.pdf.
3. The Global Enabling Trade Report 2008. (2008). Retrieved from <https://ru.scribd.com/document/3488510/Global-Enabling-Trade-Report-2008The>.
4. Global Enabling Trade Report 2012. (2012). Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf.
5. The Global Enabling Trade Report 2014. (2014). Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalEnablingTrade_Report_2014.pdf.
6. Dialog zi spriyannia torgivli. Konsultatyvna robota. Ukraina v mizhnarodnykh reitynhakh [Trade Facilitation Dialogue. Advisory work. Ukraine in international ratings]. (2016). <http://www.ier.com.ua>. Kyiv [in Ukrainian].
7. Ekonomichnyi Dyskusiinyi klub [Economic Discussion Club]. Retrieved from <http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-v-reytyngu-za-indeksom-zaluchennya-krayin-svitu-do-mizhnarodnoyi-torgivli-2016>.

Кизим Микола Олександрович – доктор економічних наук, професор, член-кор. НАН України, директор, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (Інженерний провулок, 1-а, м. Харків, 61000, Україна).

Кизим Николай Александрович – доктор экономических наук, профессор, член-кор. НАН, директор, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (Инженерный переулок, 1-а, г. Харьков, 61000, Украина).

Kuzym Mykola – Doctor of Economics, Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Director, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine ((Engineering lane, 1 Str, 61000 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: ndc_ipr@ukr.net

Полякова Ольга Юрійвна – кандидат економічних наук, доцент, зав. сектором макроекономічного аналізу та прогнозування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (Інженерний провулок, 1-а, м. Харків, 61000, Україна).

Полякова Ольга Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, зав. сектором макроэкономического анализа и прогнозирования, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (Инженерный переулок, 1-а, г. Харьков, 61000, Украина).

Poliakova Olha – PhD in Economics, Associate Professor, Head of Sector of Macroeconomic Analysis and Forecasting, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (Engineering lane, 1 Str, 61000 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: ndc_ipr@ukr.net

Крамарев Геннадій Віталійович – кандидат економічних наук, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (Інженерний провулок, 1-а, м. Харків, 61000, Україна).

Крамарев Геннадий Витальевич – кандидат экономических наук, Соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (Инженерный переулок, 1-а, г. Харьков, 61000, Украина).

Kramarev Gennady – PhD in Economics, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine ((Engineering lane, 1 Str, 61000 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: ndc_ipr@ukr.net

Леванда Олена Михайлівна – провідний інженер сектора макроекономічного аналізу та прогнозування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (Інженерний провулок, 1-а, м. Харків, 61000, Україна).

Леванда Елена Михайловна – ведущий инженер сектора макроэкономического анализа и прогнозирования, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (Инженерный переулок, 1-а, г. Харьков, 61000, Украина).

Levanda Olena – Leading Engineer of the Department of Macroeconomic Analysis and Forecasting, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine ((Engineering lane, 1 Str, 61000 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: ndc_ipr@ukr.net

УДК 338.436:351.863(083.71)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-28-35

Світлана Кушнір, Віталій Русан

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ДЕФІНІЦІЇ
«ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА» В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ**

Светлана Кушнир, Виталий Русан

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДЕФИНИЦИИ
«ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ» В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ**

Svitlana Kushnir, Vitalii Rusan

**THEORETICAL BASIS OF THE USE OF DEFINITION «ECONOMIC SECURITY»
IN THE AGRARIAN SECTOR**

У статті розглянуто сучасні наукові концепції дослідження сутності категорії «економічна безпека» та особливості її застосування в процесі дослідження впливу факторів різної природи на розвиток аграрного сектору. Зокрема, вагома увага приділяється питанням пізнання змісту дефініції «безпека», аналізу сформованих наукових концепцій щодо її розгляду. Такий підхід дозволив також поглибити теоретичні засади обґрунтування сутності економічної безпеки. У статті зазначено, що на сьогодні існує поліваріантність концепцій її розгляду, що зумовило проведення ґрунтовного аналізу таких концепцій, визначення змістовних ознак кожної з них та їх систематизації. Також у статті вагому увагу приділено поглибленню теоретичних засад використання категорії «економічна безпека аграрного сектору», обґрунтовано особливості її застосування.

Ключові слова: безпека; національна безпека; економічна безпека; науковий підхід; економічна безпека аграрного сектору.

Табл.: 1. Бібл.: 19.

В статье рассмотрены современные научные концепции исследования сущности категории «экономическая безопасность» и особенности ее применения в процессе исследования влияния факторов различной природы на развитие аграрного сектора. В частности, значительное внимание уделяется вопросам познания содержания дефиниции «безопасность», определению ее признаков, анализа сложившихся научных концепций ее рассмотрения. Такой подход позволил также углубить теоретические основы обоснования сущности экономической безопасности. В статье отмечено, что на сегодняшний день существует поливариантность концепций ее рассмотрения, что обусловило проведение детального анализа таких концепций, определения особенностей каждой из них и их систематизации. Также в статье внимание уделено углублению теоретических основ использования категории «экономическая безопасность аграрного сектора», обоснованы особенности ее применения.

Ключевые слова: безопасность; национальная безопасность; экономическая безопасность; научный подход; экономическая безопасность аграрного сектора.

Табл.: 1. Библ.: 19.

Modern scientific concepts of the essence study of the category «economic security» and peculiarities of its application in the process of studying the influence of factors of different nature on the development of the agrarian sector are considered within the article. In particular, attention is paid to issues of knowledge of the content of the definition «safety», analysis of emerging scientific concepts for its consideration. Such an approach also allowed deepening the theoretical basis of the essence substantiation of economic security. The article states that today there is a multivariate concept of its consideration, which led to a thorough analysis of such concepts, definition of the content of each of them and their systematization. In addition, within the article great attention is paid to the deepening of the theoretical principles of using the category «economic security of the agrarian sector», peculiarities of its application are substantiated.

Keywords: security; national security; economic safety; scientific approach; economic security of the agrarian sector.

Table: 1. References: 19.

JEL Classification: Q19

Постановка проблеми. Розвиток соціальних, економічних та політичних процесів, які відбуваються останніми роками, свідчать про те, що актуальною й найгострішою проблемою для нашої держави є забезпечення економічної безпеки. Від рівня відповідальності та професіоналізму органів державної влади при обґрунтуванні, аналізі та вирішенні цієї проблеми залежить активізація євроінтеграційних процесів, визначення реального місця національної економіки в глобальному світі, фінансовий стан та розвиток секторів економіки, соціально-екологічне, фінансово-економічне становище в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми економічної безпеки та економічні межі цієї комплексної дефініції в аграрній сфері досліджують М. Й. Малік, В. Геєць, І. Ю. Гришова, А. О. Кравчук, О. О. Давидюк, О. М. Галицький, О. В. Ніколюк,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

О. П. Дяченко, Я. А. Жаліло, М. В. Дубина, С. М. Шкарлет [1-5; 8-12; 14-17]. У роботах цих науковців вагома увага приділяється питанням пізнання особливостей забезпечення такого стану цього виду безпеки, який би дозволив сформувати міцну основу стійкого економічного розвитку об'єктів, у контексті яких і досліджується економічна безпека. Вагому увагу також приділено особливостям забезпечення цього виду безпеки й в аграрній галузі.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте дослідження особливостей формування економічної безпеки в аграрній галузі на сьогодні є фрагментарними, а цілісні, ґрунтовні наукові роботи в цій сфері майже відсутні. Недостатньо вивченими залишаються питання виокремлення базових рівнів економічної безпеки в аграрній сфері, особливостей функціонування її як окремої системи взаємопов'язаних елементів, яка формується та розвивається під тиском низки чинників різної природи у стохастичному економічному середовищі.

Мета статті. Розглянемо теоретично-концептуальні підходи економічної науки сучасності до визначення сутності категорії «економічна безпека аграрного сектору» у напрямку розробки методологічної основи для наступних досліджень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Такий аналіз потребує попереднього дослідження та обговорення таких категорій, як «безпека», «національна безпека», «економічна безпека», «продовольча безпека» та їх взаємозв'язок з економічною безпекою аграрного сектору.

ґносеологічне походження категорії «економічна безпека» представлено в контексті розгляду взаємозв'язків між сутнісними характеристиками таких понять, як розвиток та безпека, що являє собою складний діалектичний характер. На думку науковця Л. Гнилицької, категорія розвитку імпліцитно являє собою категорію безпеки, без якої він не може існувати. Розвиток та безпека – це дві сторони загального процесу в суспільстві, а отже, й аграрного сектору, який функціонує в ньому [3, с. 41].

У свою чергу, В. Геєць наголошує, що розвиток – це один із базових елементів економічної безпеки, так званих спонукальний мотив для її забезпечення або гарантування. Якщо економіка держави (аграрного сектору) не розвивається, то різко скорочуються можливості їх функціонування, включення та адаптація до зовнішніх і внутрішніх загроз, ризиків. Також науковцем передбачається, що конкретний зміст проблеми взаємозв'язку економічної безпеки та економічного розвитку змінюються залежно від екзогенних та ендемогенних факторів, які виникають у певний період [8, с. 24].

У результаті проведеного теоретичного аналізу підходів науковців до дослідження даного питання, ідентифіковано три основні типи причин, які впливають як на економічну безпеку, так і на економічний розвиток:

1) вплив факторів пропозиції, які орієнтовані на виробничо-господарський та техніко-технологічний бік економічної системи (кліматичні умови, технологічні нововведення, отримання доступу до інноваційних джерел сировини, динамічність змін у світових цінах на базові види природних ресурсів);

2) вплив політичних факторів, які передбачають дії органів влади щодо розробки й реалізації національної соціально-економічної політики, яка впливає передусім на попит у контексті регулювання грошової маси, курсів валют, бюджетної та фіскальної політик;

3) вплив факторів попиту з боку бізнесу на рівні господарюючих суб'єктів, які спричинені інноваційно-інвестиційними змінами, динамічністю споживчого попиту, інфляційними змінами тощо.

У межах аналізу теорій циклічного економічного розвитку виявлена ключова роль проблем забезпечення економічної безпеки, зокрема й інституційного.

Термін «безпека» в перекладі з грецької мови означає «особливості володіння ситуацією», що дозволяє розглядати її як відповідний стан суб'єкта, за якого зміни властивих йому якостей та параметрів, шляхом виникнення непередбачуваної ситуації, є не-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

суттєвими або своєчасно контрольованими. Варто зауважити, що в країнах Західної Європи термін «безпека» почав вживатися вже наприкінці XII ст. і розглядався як стан відсутності або нейтралізації загроз, небезпек, а також формування умов та відповідних соціальних інститутів, які його забезпечують. У слов'янському суспільстві, на думку науковця С. Шкарлета [17, с. 7], таке поняття з'явилося в середині XV ст. як своєчасна реакція на загарбницькі посягання Золотої Орди, й у XVII ст. його вже почали відносити до державних та загальноновизнаних. Також поняття «безпеки» почали розглядати як ситуацію спокою як результат відсутності реальної небезпеки як фізичної, так і моральної в суспільних та економічних сферах життєдіяльності.

Ключові концептуальні засади економічної безпеки вчені-економісти визначають за такими ознаками:

- нагальні (невідкладні проблемні питання, які повинні бути терміново вирішені та переглянуті);
- важливі (актуальні проблемні питання, які виникають під час розгляду ключових аспектів економічної безпеки, але несуттєво впливають на саму систему безпеки);
- перспективні (складні проблемні питання, які повинні бути обов'язково взяті до розгляду та потребують прийняття інноваційних рішень) [10, с. 79].

Тобто економічна безпека як дефініція розглядається з різних поглядів, тому проведемо аналіз деяких із них. Поділяємо думку науковця О. Барановського відносно того, що «економічна безпека являє собою дуже складну систему, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру та логіку формування» [1, с. 13].

У дослідженнях Є. А. Олейникова представлено економічну безпеку як «...такий стан економіки та інститутів державної влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку як внутрішніх, так і зовнішніх процесах» [14, с. 11]. Науковець Д. В. Сидоренко-Стеценко у своїй праці зазначає, що економічна безпека – це відповідний стан, за якого будь-який суб'єкт є надійно захищений і не підлягає негативному впливу будь-яких факторів. Тобто у широкому розумінні під безпекою розуміється захищеність природно-фізіологічних, соціально-економічних, ідеально-духовних та ситуативних потреб у всіх видах ресурсів, технологіях, інформаційному забезпеченні та моральних ідеалах, які необхідні для якісного функціонування та розвитку суспільства [15, с. 112]. Також В. Л. Тамбовцев розглядає економічну безпеку «...як сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, яка забезпечує можливість досягнення цілей системи» [16, с. 4]. М. В. Дубина пропонує економічну безпеку розглядати як стан національної економіки, за якого забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз та задовольняються основні потреби окремих економічних суб'єктів. Насамперед, економічна безпека розглядає явище безпеки через призму економічних відносин, що виникають у суспільстві в процесі здійснення виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції [6, с. 19–20; 7, с. 177].

Розглядаючи сутність економічної безпеки через призму захисту національних інтересів, варто апелювати до погляду таких відомих вітчизняних учених-економістів О. Крамаревої [11] та І. Михасюк [12], які пропонують розглядати економічну безпеку як наслідок глобалізації, через призму забезпечення міжнародної безпеки.

Дослідник О. С. Власюк представляє економічну безпеку як категорію у функціонально-структурному ракурсі, тобто як сукупність взаємопов'язаних систем різних безпеки, які представляють функціонування окремих «блоків» або секторів економічної системи держави [2, с. 7].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Однак аналіз наукових позицій науковців із цієї проблеми дає змогу виявити найбільш значущі підходи до розкриття сутності економічної безпеки (табл.).

Таблиця

Систематизація наукових підходів до розкриття сутності економічної безпеки

№ з/п	Науковий підхід	Зміст підходу
1	Стійкість та стабільність економіки	Розкривається у взаємозв'язку з категоріями «незалежність», «інтереси» або «умови й фактори». Основними критеріями безпеки є: досягнення стійкого, ефективного та динамічного розвитку економіки. Тобто перелік умов та факторів які забезпечують незалежність вітчизняної економіки, її стійкість, стабільність та здатність до постійного оновлення й самовдосконалення
2	Захищеність національних інтересів від екзогенних та ендогенних загроз	Гарантування захисту економічних інтересів, орієнтація державної політики на соціальну сферу та належний рівень оборотного потенціалу в умовах мінливого зовнішнього і внутрішнього середовищ
3	Здатність національної економіки до розширеного відтворення	Задоволення на належному рівні потреб суспільства, протистояння дестабілізуючим факторам, які впливають на стійкий розвиток країни
4	Рівень соціальної спрямованості економіки	Необхідність обґрунтування життєво важливих інтересів та засобів протистояння загрозам у контексті соціальної спрямованості реалізації державної політики
5	Глобалізація економічного простору (зовнішньоекономічна безпека)	Забезпечення економічного суверенітету країни в умовах стрімкого розвитку глобалізаційних процесів
6	Прозорість та незалежність економічної політики в державі	Стабільність та самодостатність національної економіки, здатність її до саморозвитку
7	Комплексність	Інтеграція соціально-економічних, нормативно-правових та політичних умов щодо забезпечення максимізації економічних ресурсів на душу населення

Джерело: систематизовано автором з урахуванням [13].

Результатами наукових досліджень, які присвячені визначенню ключових засад проблеми економічної безпеки держави, зазначено, що економічна безпека є «станом захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз» [9]. У свою чергу, інші науковці трактують економічну безпеку не лише як захищеність національних інтересів, але й готовність і здатність інститутів державної влади формувати механізми реалізації та захисту національних інтересів щодо розвитку економіки, напрямів підтримки соціально-економічної стабільності в суспільстві [4; 18; 19].

Заслугує на увагу погляди таких науковців, які під економічною безпекою пропонують розуміти комплекс умов та факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стійкість, стабільність та здатність до постійного оновлення й удосконалення; також захищеність соціально-економічних, політичних, екологічних, нормативно-правових та інших потреб суспільства; забезпечення необхідних умов для виживання в умовах кризи та майбутнього стійкого розвитку; забезпечення захисту життєво важливих інтересів держави та її громадян, враховуючи ресурсний потенціал, збалансованість та динаміку розвитку; формування внутрішньої стійкості та зовнішньої захищеності від можливих дестабілізаційних процесів; підвищення рівня конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку, відповідних об'єктів або територій на внутрішньому ринку, стабільність фінансового стану; забезпечення належних умов якості життя та стійкого розвитку кожного громадянина, збереження екологічного стану тощо [9].

В Економічній енциклопедії визначається економічна безпека як відповідні умови, які формуються державою та її органами влади, гарантування забезпечення недоторканності власності, майна, мінімізація та нейтралізація економічних збитків, захист

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

економічних інтересів суб'єктів господарювання від можливих загроз на рівні держави та світу в умовах глобалізації. Організація державного та внутрівідомчого захисту інтересів або позбавлення конфіденційності або секретної економічної інформації.

Отже, проаналізувавши різні підходи до тлумачення поняття «економічна безпека» можна зазначити, що це визначення розглядається багатьма вченими в контексті визначення поняття «національна безпека», яке представлено в Законі України «Про основи національної безпеки України» Проте такий механізм переходу від трактування національної безпеки до економічної потребує додаткового обґрунтування.

З огляду на вищевикладене, Я. Жаліло пропонує економічну безпеку трактувати як складну багатофакторну категорію, яка характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення в напрямку задоволення на належному рівні потреб громадян і економіки держави, протистояння дестабілізуючим чинникам, що сприяють виникненню загрози в економічному розвитку країни та забезпеченні її конкурентоспроможності у світовому вимірі [9, с. 35–36].

Саме таке визначення сутності поняття «економічна безпека» вважаємо найбільш повним та комплексним, що може слугувати методологічною основою для визначення місця й ролі її у структурі економічної безпеки аграрного сектору.

Наявність значної кількості аспектів інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, складність вибору оптимального варіанту її гарантування об'єктивно спонукало до використання комплексного підходу в систематизації відповідних факторів: орієнтованих на виробничо-господарську діяльність (наявність стійкої до загроз виробничої та фінансової системи, достатній рівень фінансової незалежності аграрного сектору; висока ефективність управлінських рішень, адекватність організаційної структури управління, кваліфікація менеджерів та їхній фаховий рівень; забезпечення екологічності діяльності аграрного сектору та зменшення негативних впливів на навколишнє середовище; забезпечення захисту інформаційного простору, дотримання комерційної таємниці та ефективне інформаційне забезпечення роботи всіх внутрішніх підрозділів і зовнішніх контрагентів суб'єктів аграрного виробництва) та інноваційно орієнтовані фактори (можливість доступу до використання новітніх технологій, впровадження прогресивних технологічних методів у виробничий процес; ефективне використання усіх видів ресурсів, готовність до впровадження, використання та продукування інновацій; високий рівень кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, ефективність корпоративних нововведень; юридична підтримка та захист інтересів аграрного сектору як учасника соціально-економічних відносин у країні, забезпечення безпеки всіх стейкхолдерів в умовах інноваційного розвитку аграрного сектору).

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи наукові доробки вітчизняних дослідників О. П. Дяченко, Я. Жаліло, В. Ніколук та І. Ю. Гришової та ін. [4; 9; 18] можна сказати, що сферою застосування категорії «економічна безпека» є різні рівні управління – від міжнародного до рівня окремого суб'єкта господарювання або індивідуума. Такі рівні є тісно взаємопов'язаними між собою в межах глобальної системи, де небезпека на вищому рівні управління є зовнішньою загрозою для безпеки на нижчому рівні, та навпаки – небезпека на нижчому рівні становить внутрішню загрозу для безпеки вищого рівня управління.

Загалом, поняття «економічна безпека» є багатогранним та трактується практично в усіх життєво важливих напрямках та сферах національної економіки. Треба зауважити, що саме економічна безпека є її функціональною складовою, фундаментом та матеріальною основою. У результаті дослідження встановлено, що саме національна безпека орієнтована на забезпечення прагнень країни бути конкурентоспроможною на міжнародній арені та підтримувати відповідні загальні й цивілізаційні фундаментальні цінності, як суверенітет та територіальна цілісність. Ця категорія має значення для всіх соці-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

альних груп і виражена в оцінці задоволення основних потреб людини, таких як: існування, стабільність, особистість, благополуччя та задоволення. Також вона дає змогу прийняти інші складові безпеки, такі як національні та суспільні інтереси, суверенітет та ефективність реалізації державної стратегії.

Список використаних джерел

1. Барановський О. І., Герасименко Л. В., Користін О. Є. Економічна безпека: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джузі. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.
2. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку: наук. доповідь. Київ: Вид-во НІПМБ, 2008. 48 с.
3. Гнилицька Л. Теоретико-методологічний інструментарій формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. № 9. С. 37-45.
4. Гришова І. Ю., Федоркін Д. В. Концептуальний підхід щодо державного управління екологічною безпекою аграрного виробництва. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 6. С. 161-167. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/53>.
5. Гришова І. Ю., Гнат'єва Т. М. Управління ризиками у контексті стратегії антикризового управління. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Т. 1. № 3. С. 32-40.
6. Дубина М. В. Сутність транскордонної безпеки та передумови налагодження взаємодії прилеглих регіонів сусідніх держав. *Методологічне забезпечення транскордонної безпеки України в рамках політики Східного партнерства ЄС*: монографія / за наук. ред. О. І. Гонти. Чернівці, 2015. С. 6–25.
7. Дубина М. В. Сутність та компонентний склад транскордонної економічної безпеки. *Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Економічні науки*. 2014. № 3. С. 174–184.
8. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / за заг. ред. В. М. Гейця. Харків: Форт, 2000. 336 с.
9. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика. Київ: НІСД. 2003. 224 с.
10. Козаченко Г. В. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія. Луганськ: Еталон, 2010. 282 с.
11. Крамарева О. М. Економічна безпека країни в умовах глобалізації. *Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрями зміцнення*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 10 жовтня 2008 р.). Харків: ХНУВС, 2007. С. 45-49.
12. Михасюк І. Економічна безпека країни в умовах глобалізації. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. 42 с.
13. Мищак І. М. Проблеми і перспективи законодавчого забезпечення інноваційного розвитку в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 34–43. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05>.
14. Основы экономической безопасности: государство, регион, предприятие, личность / под ред. Е. А. Олейникова. Москва: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. 288 с.
15. Сидоренко-Стеценко С. Д. Сутність проблеми економічної безпеки України та методи її моделювання. *Вісник Черкаського університету*. 2009. № 152. С. 109–114.
16. Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы. *Вестник Московского университета. Сер. 6. Экономика*. 1995. № 3. С. 3–9.
17. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія. Київ: Книжкове видавництво НАУ, 2007. 436 с.
18. Gryshova I. Ju., Yanchuk A. O., Shestakovska T. L. The mechanism for implementing the functions of consumerism in market conditions. *Scientific bulletin of Polissia*. 2016. № 1 (9). Vol. 1. P. 93-101.
19. Hnatieva T. M., Kravchuk A. A., Hnatieva T. M. Model of economic development enterprise in the context to European integration. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. № 3 (11). Vol. 2. P. 89-94.

References

1. Baranovskyi, O. I., Herasymenko, L. V., Korystin, O. Ye., Dzhuzha, O. M. (2010). *Ekonomiczna bezpeka [Economic Security]*. Kyiv: Alerta; KNT; Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2. Vlasiuk, O. S. (2008). *Teoriia i praktyka ekonomichnoi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku: nauk. dopovid [Theory and Practice of Economic Security in the System of Science of Economics: Sciences. Report]*. Kyiv: Vyd-vo NIPMB [in Ukrainian].

3. Hnylytska, L. (2013). Teoretyko-metodolohichni instrumentarii formuvannia systemy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Theoretical and Methodological Tools for Creating a System for Ensuring Economic Security of the Enterprise]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and auditing*, 9, 37–45 [in Ukrainian].

4. Hryshova, I. Yu., Fedorkin, D. V. (2017). Kontseptualnyi pidkhid shchodo derzhavnoho upravlinnia ekolohichnoiu bezpekoiu ahrarnoho vyrobnytstva [Conceptual Approach to State Management of Ecological Safety of Agrarian Production]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 161-167. Retrieved from <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/53>.

5. Hryshova, I. Yu., Hnatieva, T. M. (2016). Upravlinnia ryzykamy u konteksti stratehii antykrizovoho upravlinnia [Risk Management in the Context of the Anti-Crisis Management Strategy]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky – Ukrainian Journal of Applied Economics*, 1 (3), 32–40 [in Ukrainian].

6. Dubyna, M. V. (2015). Sutnist' transkordonnoi bezpeky ta передумови налагодження взаємодії прилеглих регіонів сусідніх держав [Essence of Cross-Border Security and Preconditions for Establishing Cooperation between Neighboring Regions of Countries-Neighbours]. In O. I. Honta (Ed.), *Metodolohichne zabezpechennia transkordonnoi bezpeky Ukrainy v ramkakh polityky Skhidnoho partnerstva YeS – Methodological Support for Ukraine's Cross-Border security within the Framework of the EU Eastern Partnership Policy* (pp. 6–25). Chernihiv [in Ukrainian].

7. Dubyna, M. V. (2014). Sutnist ta komponentnyi sklad transkordonnoi ekonomichnoi bezpeky [Essence and Composition of Cross-Border Economic Security]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Visnyk of Zaporizhzhya National University. Economical Sciences*, 3, 174–184 [in Ukrainian].

8. Heiets, V. M. (Ed.) (2000). *Ekonomika Ukrainy: pidsumky peretvoren ta perspektyvy zrostantia [Economy of Ukraine: Results of Transformations and Prospects for Growth]*. Kharkiv: Fort [in Ukrainian].

9. Zhalilo, Ya. A. (2003). Ekonomichna stratehiia derzhavy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Economic Strategy of the State: Theory, Methodology, Practice]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

10. Kozachenko, H. V. (2010). *Systema ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo [System of Economic Security: State, Region, Enterprise]*. Luhansk: Etalon [in Ukrainian].

11. Kramareva, O. M. (2007). Ekonomichna bezpeka krainy v umovakh hlobalizatsii [Economic Security of the Country in Conditions of Globalization]. Proceeding from *Ekonomichna bezpeka derzhavy: stan, problemy, napriamy zmitsnennia: materialy nauk.-prakt. konf. – Economic Security of the State: State, Problems, Directions of Strengthening: Materials of Sciences-Practical Conference*. (Kharkiv, October 10, 2008) (pp. 45–49). Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian].

12. Mykhasiuk, I. (2001). *Ekonomichna bezpeka krainy v umovakh hlobalizatsii [Economic Security of the Country in Conditions of Globalization]*. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

13. Myshchak, I. M. (2018). Problemy i perspektyvy zakonodavchoho zabezpechennia innovatsiynoho rozvytku v Ukraini [Problems and prospects of legislative support of innovation development in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 34–43. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05> [in Ukrainian].

13. Oleinikov, E. A. (1997). *Osnovy ekonomicheskoi bezopasnosti: gosudarstvo, region, 14, lichnost [Fundamentals of Economic Security: State, Region, Enterprise, Person]*. Moscow: ZAO «Biznes-shkola «Intel-Sintez» [in Russian].

15. Sydorenko-Stetsenko, S. D. (2009). Sutnist problemy ekonomichnoi bezpeky Ukrainy ta metody yii modeliuвання [Essence of the Problem of Economic Security of Ukraine and Methods of its Modeling]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Bulletin of Cherkasy University*, 152, 109–114 [in Ukrainian].

16. Tambovtsev, V. L. (1995). Ekonomicheskaiia bezopasnost khoziaistvennykh sistem: struktura problemy [Economic Security of Economic Systems: the Structure of the Problem]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 6. Ekonomika – Bulletin of Moscow University. Ser. 6. Economy*, 3, 3–9 [in Russian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

17. Shkarlet, S. M. (2007). *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: innovatsiinyi aspekt [Economic Security of an Enterprise: an Innovative Aspect]*. Kyiv: Knyzhkove vydavnytstvo NAU [in Ukrainian].

18. Gryshova, I. Ju., Yanchuk, A. O., Shestakovska, T. L. (2016). Mechanism for Implementing Functions of Consumerism in Market Conditions. *Scientific bulletin of Polissia*, 1 (1 (9)), 93–101 [in English].

19. Hnatieva, T. M., Kravchuk, A. A., Hnatieva, T. M. (2017). Model of Economic Development of the Enterprise in the Context of European integration. *Scientific bulletin of Polissia*, 2 (3 (11)), 89–94 [in English].

Кушнір Світлана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, 69600, Україна).

Кушнір Светлана Александровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Запорожский национальный университет (ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, 69600, Украина).

Kushnir Svetlana – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance, Zaporizhzhya National University (66, Zhukovskogo Str., 69600 Zaporizhzhya, Ukraine).

Русан Віталій Миколайович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, заступник завідувача відділу секторальної економіки, Національний інститут стратегічних досліджень (вул. Пирогова, 7а Київ, 01030, Україна).

Русан Виталий Николаевич – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, заместитель заведующего отделом секторальной экономики, Национальный институт стратегических исследований (ул. Пирогова, 7а Киев, 01030, Украина).

Vitalii Rusan – PhD in Economics, Senior Researcher, Deputy Head of the Department of Sectoral Economics, National Institute for Strategic Studies (7a Pirohova Str., 01030 Kyiv, Ukraine).

УДК 338.24:657.01

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-36-42

*Оксана Чумак, Марина Мельничук***ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ОБЛІКОВИЙ ЗМІСТ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА***Оксана Чумак, Марина Мельничук***ЭКОНОМИЧЕСКОЕ И УЧЕТНОЕ СОДЕРЖАНИЕ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ***Oksana Chumak, Marina Melnuchuk***ECONOMIC AND ACCOUNTING CONTENT OF THE COMPANY'S SOCIAL CAPITAL**

У статті наведено економічний зміст соціального капіталу підприємства у взаємозв'язку із концепцією вартісно-орієнтованого управління. Акцентовано увагу на необхідності визначення ефекту декаплінгу у процесі оцінювання соціального капіталу. Запропоновано приріст соціального капіталу визначати сукупністю позитивних різниць елементів соціального капіталу. Розкрито обліковий зміст соціального капіталу як об'єкта обліку. У цьому аспекті розглянуто його нематеріальну природу та операції підприємства соціально-відповідального характеру. Визначено зміст соціального капіталу через людський, інтелектуальний, репутаційний та інформаційний капітал. Як облікову категорію соціальний капітал визначено через сукупність економічних ресурсів, які генерують нематеріальні активи через соціальну взаємодію учасників бізнес-процесів.

Ключові слова: соціальний капітал; нематеріальні активи; вартісний підхід; підприємство; управління.

Бібл.: 11.

В статье приведено экономическое содержание социального капитала предприятия во взаимосвязи с концепцией ценностно-ориентированного управления. Акцентируется внимание на необходимости определения эффекта декаплинга при оценке социального капитала. Предложено прирост социального капитала определять как совокупность положительных разниц элементов социального капитала. Раскрыто учетное содержание социального капитала как объекта учета. В этом аспекте рассмотрена его нематериальная природа и операции предприятия социально-ответственного характера. Определено содержание социального капитала путем изучения человеческого, интеллектуального, репутационного и информационного капитала. Как учетная категория, социальный капитал определен как совокупность экономических ресурсов, генерирующих нематериальные активы посредством социального взаимодействия участников бизнес-процессов.

Библ.: 11.

Ключевые слова: социальный капитал; нематериальные активы; стоимостный подход; предприятие; управление.

The article presents the economic content of the social capital of the enterprise in conjunction with the concept of value-oriented management. Attention is focused on the need to determine the decoupling-effect when assessing social capital. It is proposed to determine the growth of social capital as a set of positive value of elements of social capital. The accounting content of social capital as an object of accounting is disclosed. In this aspect, its intangible nature and operations of an enterprise of a socially responsible nature are considered. The content of social capital is determined by the study of human, intellectual, reputational and informational capital. As a category of accounting, social capital is defined as a set of economic resources that generate intangible assets through social interaction of participants in business processes.

Keywords: social capital; intangible assets; value based approach; enterprise; management.

References: 11.

JEL Classification: M12

Постановка проблеми. Підприємство як суб'єкт господарювання, з метою ефективного виконання своїх завдань, існує в економічному середовищі частиною мережі взаємопов'язаних бізнес-відносин. Нині підприємства на рику оцінюються не виключно за фінансовими показниками і якістю продуктів, а і впливу їхньої діяльності на суспільство загалом та співробітників зокрема. Зважаючи на те, що головною метою розвитку підприємств стає збільшення цінності, а не прибуток, соціальний капітал потребує уваги як об'єкт, який сприяє збільшенню вартості й цінності бізнесу. За загальновідомою концепцією VBM (Value Based Management) максимізація вартості підприємства є основною метою його діяльності, і всі зусилля менеджерів мають бути переважно спрямовані на зростання (додавання) ринкової цінності підприємства. У сучасних підприємствах переважаючими стають соціальні складові над комерційними, тому у вартості підприємства соціальний капітал набуває все більшої значущості поряд із фінансовим та фізичним. Проте в економіці існують обмеження щодо усіх видів капіталу, у тому числі й соціального. Для його визнання, виміру, оцінки й обліку актуальним є визначення економічної природи та економічного змісту в системі управління підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу для дослідження соціального капіталу заклали П. Бурдьє, Е. Глейзер, Дж. Коулмен, Р. Патнем, Ф. Фукуяма. Велику увагу приділено змісту соціального капіталу, його складу, функціям як у вітчизняній, так і зарубіжній економічній літературі. Зазначені питання розглянуто в роботах Н. Апаріної, Р. Блома, М. Буданової, Н. Бусової, А. Вавілова, М. Гуравичева, І. Дементьева, І. Дискіна, А. Конькова, М. Курбатової, Ю. Латова, Л. М'ясникової, Л. Поліщука, М. Савельєвої, М. Савіної, А. Саградова, С. Штирбула, Є. Ясіна.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Разом із тим є значна кількість досліджень, що стосуються різноманітності природи соціального капіталу, однак спостерігається недостатність наукових поглядів щодо загального підходу до визнання соціального капіталу в обліковій системі підприємства за умов вартісно-орієнтованого управління.

Вищенаведене є основою для визначення мети дослідження як обґрунтування необхідності в розкритті економічної сутності поняття «соціальний капітал» в обліковій та економічній системі підприємства.

Виклад основного матеріалу. Соціальний капітал, як об'єкт наукових досліджень вивчали з погляду економіки, державного управління, соціології. Тому ця категорія, з одного боку, є багатогранною, а з іншого – маловивченою як складова бізнес-структур. Засновники теорії соціального капіталу І. П. Бурдьє і Дж. Коулмен вказували на своєрідність соціального капіталу, порівняно з іншими формами капіталу (економічним, людським), але зазначали, що соціальний капітал являє собою невід'ємний елемент у структурі соціальних відносин [1-2]. П. Бурдьє також наголосив, що можливість конвертації соціального капіталу в інші види капіталів робить активи критичними у визначенні потенціалу соціальної позиції індивіда.

Економічну сутність соціального капіталу розкриває В. Сікора, як головний напрямок економічного мислення у сфері економічного розвитку, що фактично утверджується як нова парадигма. Когнітивними елементами соціального капіталу за А. К. Клімочкіним є: довіра, благонадійність, взаємність, позитивні чекання, інформаційні канали, соціальні норми та санкції, відносини солідарності, спроможність до кооперації [3]. Економічне управління підприємством, спрямоване на збільшення вартості, ґрунтується й на обліковому управлінні, таким чином, посилюються вимоги до змісту облікових категорій, які генерують додаткові цінності підприємству. Керівники підприємства несуть відповідальність за те, яким чином стратегія, управління, економічна діяльність та перспективи розвитку приведуть до створення цінності протягом певного періоду. Соціальний капітал стає чинником, який сприяє збільшенню доданої вартості через використання нематеріальних активів. О. А. Грішнова зауважує на тому, що соціальний капітал – «наймолодша» серед досліджуваних категорій і на рівні підприємства розкриває його сутність як нематеріальний актив, що створюється організацією через систему соціальних відносин на внутрішньоорганізаційному, міжорганізаційному та організаційно-інституціональному рівні та чинить синергетичний вплив на результати її діяльності завдяки здатності мобілізувати ресурси чи знижувати витрати [4]. Вчена виділяє такі економічні ознаки соціального капіталу, як ресурсність, прибутковість і конвертованість. О. Демянчук виділяє ще одну ознаку – нагромадження [5] та стверджує, що вигоди, які отримує підприємство від соціального капіталу, включають таке: краще поширюється інформація та професійні знання між працівниками підприємства; знижуються трансакційні витрати; підвищується організованість дій. Ресурсність соціального капіталу розглядають у формування відносин на підприємстві. Прибутковість визначається через економію трансакційних витрат або одержання соціальної ренти. Нагромадження – відображає створення мереж, які спричиняють соціальні зобов'язання. Соціальний капітал підприємства, як і інші форми капіталу, являє собою довгострокову цінність, яка стає важливим чинником розвитку, підвищує вартість підприємства та його конкурентоспроможність.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Вартісний підхід до вивчення соціальних та економічних проблем підприємства відслідковується різними економічними школами в їх історичному розвитку. Вартісно-орієнтоване управління підприємством як гілка вартісних теорій є досить новою парадигмою у вивченні капіталізації бізнесу й визначає показник вартості як основний стратегічний орієнтир розвитку підприємства. Логіка моделювання ефективності управління капіталом зумовлює необхідність диференціації ціннісних пропозицій для різних груп стейкхолдерів: нефінансових (споживачі, держава, суспільство, працівники) та фінансових (інвестори, кредиторі, власники підприємств) [6]. У розвиток цього твердження Л. В. Потрашкова пропонує концептуальну модель причинно-наслідкового взаємозв'язку між соціальною відповідальністю, зовнішнім деперсоналізованим соціальним капіталом та результатами діяльності підприємства. Модель характеризується:

а) сприйняттям підприємства його стейкхолдерами (або ставлення стейкхолдерів до підприємства) – оцінка переваг;

б) обов'язками перед підприємством з боку стейкхолдерів;

в) нормами, які регулюють взаємодію стейкхолдерів із підприємством [7].

Економічний розвиток підприємства спрямований на збільшення його вартості, навіть за умов дотримання соціальної відповідальності, характеризується зростанням показників, які спричинюють зростання ресурсоспоживання. Функціональна ефективність вартісно-орієнтованого управління підприємством виражається через доцільність витрат ресурсів для отримання очікуваного ефекту зростання його вартості [8]. Автор економічну ефективність вартісно-орієнтованого управління визначає як співвідношення вартісного зростання майна підприємства із понесеними витратами ресурсів, які забезпечили таке зростання. У розвиток цієї думки вважаємо за доцільне звернутись до декаплінг-аналізу (співвідношення темпу економічного зростання підприємства та темп зростання його впливу на довкілля). Ефект декаплінгу виявляється тоді, коли за позитивної динаміки економічного зростання показники негативного впливу на навколишнє середовище залишаються стабільними або демонструють тенденцію до зниження за той самий період [9]. Оскільки досягнення соціального й економічного прогресу підприємства, зокрема, ґрунтується на відносно низьких темпах ресурсоспоживання, позитивний ефект свідчить про приріст соціального капіталу підприємства з огляду на вимоги, здебільшого, держави, суспільства та зарубіжних партнерів. Отже, запити стейкхолдерів щодо оптимізації структури соціального капіталу через ідентифікацію проблемних аспектів вимагають диференціювати цілі в управлінні капіталом підприємства. Вважаємо за доцільне при побудові концепції вартісно-орієнтованого управління підприємством оптимізувати стратегію під вимоги всіх учасників: фінансових стейкхолдерів, власників, держави, суспільства. Щодо соціального капіталу, то його складові забезпечують саме створення додаткової вартості підприємства. Приріст соціального капіталу характеризується сукупністю позитивних різниць елементів капіталу, визначених як дельта від показників минулих періодів, середньостатистичних або нормативних показників. Таким чином, структура соціального капіталу вартісно-орієнтованого підприємства за умов соціально-відповідальної діяльності визначає цінність на ринку, яка формується вартістю й ефективністю складових капіталу.

Успішність бізнесу все більше має соціальне спрямування, що зумовлює ведення соціально відповідальної діяльності, яка здійснюється в межах взаємозв'язку осіб – учасників процесу бізнесу при досягненні соціально-економічних результатів. Соціалізація підприємницької діяльності дедалі спричинює визнавати операції, пов'язані із забезпеченням соціальної відповідальності бізнесу в системі бухгалтерського обліку підприємства. Тому виникає необхідність окреслити коло осіб, зацікавлених в інформації щодо соціальних процесів. Зважаючи на природу соціального в економічних процесах

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

підприємств, доцільно виділити таких користувачів облікової інформації щодо соціального капіталу в їх відносинах: власник-працівники, власник-управлінський персонал, адміністрація-працівники, працівники-покупці, покупці-конкуренти, адміністрація-контролюючі органи та органи місцевого самоврядування, власник-інші організації, власник й адміністрація-постачальники (кредитори). Враховуючи, що зазначеними відносинами визначається рівень продуктивності праці, репутація й конкурентоспроможність, соціальний капітал можна вважати чинником, який забезпечує їх зростання.

Під час розмірковування над економічним змістом соціального капіталу, важливим постає питання, які його елементи будуть відображені у складі активів, які у складі пасивів підприємства, які будуть характеризувати доходи, а які витрати або втрати, і у яких формах звітності знайдуть відображення за результатами звітного періоду. І. В. Жиглей у результаті дослідження місця соціального капіталу в системі бухгалтерського додела, що: 1) при продажу компонента підприємства соціальний капітал відображається у вигляді гудвілу; 2) вираженням соціального капіталу є різниця між номінальною та ринковою вартістю цінних паперів; 3) витрати, які виникають у процесі створення та реалізації соціального капіталу, відображаються в системі бухгалтерського обліку в складі різних об'єктів [10]. М. В. Корягін [11] відзначив, що під час оцінювання вартості підприємства на етапі визначення основного виду економічної діяльності існує проблема недооцінки складових соціального капіталу як таких, що не мають матеріальної форми, але які забезпечують одержання економічних вигід від їх використання.

Оскільки соціальний капітал підприємства має нематеріальну природу, нами допускається думка, що його зміст доцільно розглядати через скупість таких видів капіталу: людський, інтелектуальний, інформаційний і репутаційний.

Найбільшого дослідження як об'єкт обліку набув людський капітал, який ученими пропонується визнавати витратами поточного періоду, джерелом доходу, зобов'язаннями, активом (виробничий ресурс), окремим видом нематеріальних активів (зокрема, частина гудвілу), складовою частиною репутації підприємства. Визнаючи людський капітал як набуті ціннісні якості працівника, об'єктами обліку соціального капіталу можуть виступати розрахунки з працівниками за медичне, недержавне пенсійне та інші види страхування, підвищення кваліфікації на навчання персоналу. Людський капітал містить рису запасу капіталу, але який з часом не витрачається, а набуває певного розвитку, який приносить додаткові економічні вигоди. Одночасно наявність соціальної складової в людському капіталі підприємства стає рушійною силою до розвитку знань і співпраці для взаємної вигоди при партнерстві працівник – роботодавець. Соціальний капітал при цьому виступає як сукупність набутих індивідуальних переваг, характерних для колективу цього підприємства, тобто його власником виступає об'єднання у вигляді працівників. Користувачем додатково отриманих благ від витрат на соціальне забезпечення працівників виступає власник бізнесу, отримавши зростання вартості частини майна, яке не буде відображеним у складі пасиву балансу. Соціальна складова пов'язана із працівником, передбачається в трудовій угоді та колективному договорі. Соціальна складова людського капіталу генерує такі якісні його риси, як довіра, гарантія партнерських стосунків, надійність, встановлення необхідних зв'язків для обміну важливою для управління інформацією, які зумовлюють зростання конкурентоспроможності підприємства. Отже, формування в обліку інформації про соціальні виплати за різними аналітичними розрізами та джерелами їх виникнення дає змогу власникам управляти розвитком персоналу через оптимізацію рівня таких витрат, сформованих у вигляді інвестицій у людський капітал.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Репутація підприємства може бути виражена через наявність і вартість активів, які забезпечують підприємству отримання прибутку та сприяють зростанню його вартості. У системі управління репутацією підприємства до таких активів може бути віднесено: нематеріальні активи, рівень управління персоналом, соціалізація бізнесу, застосування інновацій, позиції на ринку, можливості реалізовувати окремі брендові лінійки за товарними позиціями або отримати відомий франчайзинг, увійти до складу брендованої мережі тощо. Тобто в бухгалтерському обліку до складу репутаційного капіталу, який буде відображено у складі майна, можна віднести: елементи нематеріальних активів; соціальні виплати працівникам; екологічні та соціальні об'єкти обліку; франчайзингові операції; знижки; гарантії тощо. Відповідно до визначених об'єктів обліку щодо репутаційного капіталу можемо виділити основні його складові: нематеріальну (нематеріальні активи) і зобов'язальну (зобов'язання, які виникають у підприємства у зв'язку з операціями, які підвищують репутацію).

Прийнято вважати, що соціальний капітал виконує інформаційну функцію, що дозволяє виділяти серед об'єктів обліку інформаційний капітал. Якщо інформація загалом ученими розглядається як фактор розвитку суспільства, то інформацію, яка пов'язана з бізнесом, можна розглядати як фактор розвитку підприємства, що приносить економічний ефект та може бути оцінений. Оскільки інформація забезпечує зростання вартості капіталу підприємства, бере участь у формуванні прибутку й ресурсів, науковцям доводиться доцільність вживання поняття інформаційний капітал. Інформаційні ресурси, створені з метою сприяння рентабельній роботі підприємства, представлені інформацією про споживачів і постачальників, кредиторів, стан ринку за його сегментами, про фінансовий стан підприємства, діяльність контрагентів, архіви, рейтинги.

Отже, соціальний капітал, як чинник створення доданої вартості, визначено через сукупність економічних ресурсів (матеріальні, фінансові та нематеріальні), які забезпечують приріст вартості підприємства, тобто генерують нематеріальні активи через соціальну взаємодію учасників бізнес-процесів на макро- та макрорівні.

Висновки і пропозиції. Кризові явища, вибагливість стейкхолдерів, умови праці персоналу, значне розширення потужностей, соціальна відповідальність бізнесу вимагають від підприємств створювати ресурси, які забезпечують ефективне функціонування шляхом зростання їх капіталізації. Соціально-відповідальна економічна діяльність підприємств створює передумови формування соціального капіталу, який уможливорює поліпшення їх конкурентоспроможності та потребує визнання за низкою структурних об'єктів капіталу в системі бухгалтерського обліку. Отже, соціальний капітал є сукупністю економічних ресурсів, які забезпечують капіталізацію підприємства, тому виступає чинником стабільності соціально-економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий. *Общественные науки и современность*. 2001. № 3. С. 122–139.
2. Бурдые П. Формы капитала. *Экономическая социология*. 2002. Т. 3, № 5. С. 60–74.
3. Климочкин А. К. Социальный капитал как условие осуществления трансакций. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*. 2014. Т. 6, № 3. С. 15–27. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnyy-kapital-kak-uslovie-osuschestvleniya-transaktsiy>.
4. Грішнова О. А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 34–40.
5. Дем'янчук О. І. Формування властивостей соціального капіталу підприємства. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Економіка*. 2011. Вип. 16. С. 270–276.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

6. Ивашковская И. В. Стейкхолдерский подход к управлению, ориентированному на приращение стоимости компании. *Корпоративные финансы*. 2012. № 2. С. 14–23.
7. Потрашкова Л. В. Модель зв'язку соціально відповідальної поведінки та соціального капіталу підприємства. *Економіка розвитку: наук. журн.* 2011. № 3 (55). С. 7–78.
8. Мних О. Б. Маркетинг у формуванні ринкової вартості машинобудівного підприємства: теорія і практика: монографія. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 428 с.
9. Сотник М. І., Кулик Л. А. Декаплінг-аналіз економічного зростання та впливу на довілля в регіонах України. *Економічний часопис-XXI*. 2014. № 7-8 (2). С. 60–64.
10. Жиглей І. В. Бухгалтерський облік соціально відповідальної діяльності суб'єктів господарювання: необхідність та орієнтири розвитку: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2010. 496 с.
11. Корягін М. В. Бухгалтерський облік у системі управління вартістю підприємства: теоретико-методологічні концепції: монографія. Львів: ЛКА, 2012. 389 с.

References

1. Koulman, Dzh. (2001). Kapital sotsialnyi i chelovecheskii [Social and human capital]. *Obshchestvennye nauki i sovremennost – Social sciences and modernity*, 3, 122–139 [in Russian].
2. Burde, P. (2002). Formy kapitala [Forms of capital]. *Ekonomicheskaja sotsiologija – Economic sociology*, 3 (5), 60–74 [in Russian].
3. Klymochkyn, A. K. (2014). Sotsyalnyi kapital kak uslovie osushchestvleniia transaktsii [Social capital as a condition for transactions]. *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A. S. Pushkina – Bulletin of the Leningrad State University. A. S. Pushkin*, 6 (3), 15–27. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnyy-kapital-kak-uslovie-osushchestvleniya-transaktsiy>.
4. Hrishnova, O. A. (2014). Liudskiy, intelektualnyi i sotsialnyi kapital Ukrainy: sutnist, vzaimozv'язok, otsinka, napriamy rozvytku [Human, intellectual and social capital of Ukraine: essence, interconnection, assessment, directions of development]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka – Social-labor relations: theory and practice*, 1, 34–40 [in Ukrainian].
5. Demianchuk, O. I. (2011). Formuvannia vlastyvostei sotsialnoho kapitalu pidpryiemstva [Formation of the properties of social capital of the enterprise]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]. Ser.: Ekonomika – Scientific notes [National University of Ostroh Academy]. Ser.: Economics*, 16, 270–276 [in Ukrainian].
6. Yvashkovskaia, Y. V. (2012). Steikholderskyi podkhod k upravleniyu, oryentyrovannomu na pryrashchenye stoyimosti kompanyy [Steakhouse approach to management, oriented to increase the company value]. *Korporativnye finansy – Corporate Finance*, 2, 14–23 [in Russian].
7. Potrashkova, L. V. (2011). Model zviazku sotsialno vidpovidalnoi povedinky ta sotsialnoho kapitalu pidpryiemstva [Model of communication of socially responsible behavior and social capital of the enterprise]. *Ekonomika rozvytku – Development Economics*, 3 (55), 7–78 [in Ukrainian].
8. Mnykh, O. B. (2009). *Marketynh u formuvanni rynkovoї vartosti mashynobudivnoho pidpryiemstva: teoriia i praktyka [Marketing in the formation of the market value of machine-building enterprises: theory and practice]*. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik» [in Ukrainian].
9. Sotnyk, M. I., Kulyk, L. A. (2014). Dekaplinh-analiz ekonomichnoho zrostannia ta vplyvu na dovkillia v rehionakh Ukrainy [Decaling analysis of economic growth and environmental impact in the regions of Ukraine]. *Ekonomichni chasopys-XXI – Economic Newsletter-XXI*, 7-8 (2), 60–64 [in Ukrainian].
10. Zhyhlei, I. V. (2010). *Bukhhalterskyi oblik sotsialno vidpovidalnoi diialnosti subiektiv hospodariuvannia: neobkhdnist ta oriientyry rozvytku [Accounting of socially responsible activity of business entities: necessity and development benchmarks]*. Zhytomyr: ZhDTU [in Ukrainian].
11. Koriahin, M. V. (2012). *Bukhhalterskyi oblik u systemi upravlinnia vartistiu pidpryiemstva: teoretyko-metodolohichni kontseptsii [Accounting management system cost of the enterprise: theoretical and methodological concepts]*. Lviv: LKA [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Чумак Оксана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської та страхової справи, ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом» (вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039, Україна).

Чумак Оксана Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского и страхового дела, ЧАО «Высшее учебное заведение «Межрегиональная академия управления персоналом» (ул. Фрометовская, 2, г. Киев, 03039, Украина).

Chumak Oksana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, PJSC Higher education institution Interregional Academy of Personnel Management (2 Frometovska Str., 03039 Kyiv, Ukraine).

E-mail: chumak_ov@i.ua;

ORCID: 0000-0001-6387-2840

Мельничук Марина Олексіївна – старший викладач кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу, Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету (пров. Плетнівський, 5, м. Харків, 61003, Україна).

Мельничук Марина Алексеевна – старший преподаватель кафедры учета, аудита и экономического анализа, Харьковский институт финансов Киевского национального торгово-экономического университета (пер. ул. Плетневский, 5, г. Харьков, 61003, Украина).

Melnuchyk Marina – Senior lecturer of Department of Accounting, Audit and Economic Analysis, Kharkov Institute of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics (5 Lane Pletnevsky, 61003 Kharkov, Ukraine).

E-mail: marinamelnichuk121@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2113-3676

УДК 330.320

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-43-48

Тетяна Шабатура

**СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНА ПОВЕДІНКА
ВІТЧИЗНЯНИХ БІЗНЕС-ОДИНИЦЬ**

Татьяна Шабатура

**СОЦИАЛЬНО-ОТВЕТСТВЕННОЕ ПОВЕДЕНИЕ
ОТЕЧЕСТВЕННЫХ БИЗНЕС-ЕДИНИЦ**

Tatyana Shabatura

SOCIAL AND RESPONSIBLE BEHAVIOR OF DOMESTIC BUSINESS UNITS

У статті на основі використання системного аналізу проведено дослідження в напрямку впливу соціально-відповідальної поведінки на стратегічний розвиток вітчизняних бізнес-одиниць. У результаті проведеного дослідження встановлено, що рівень популяризації соціально-відповідального феномену корелюється з їхніми виробничими розмірами, а ставлення вітчизняних бізнес-одиниць до соціально-відповідальних заходів свідчить про готовність до їх реалізації, адже більшість із них розуміє і сприймає соціальну відповідальність як інструмент формування конкурентних переваг та забезпечення стійких конкурентних позицій на ринках.

Ключові слова: бізнес-одиниці; соціальна відповідальність; держава; зацікавлені сторони; гармонізація інтересів.

Табл.: 4. Бібл.: 9.

В статье на основе использования системного анализа проведено исследование в направлении влияния социально-ответственного поведения на стратегическое развитие отечественных бизнес-единиц. В результате проведенного исследования установлено, что уровень популяризации социально-ответственного феномена коррелирует с их производственными размерами, а отношение отечественных бизнес-единиц в социально-ответственных мероприятиях свидетельствует о готовности к их реализации, ведь большинство из них понимает и воспринимает социальную ответственность как инструмент формирования конкурентных преимуществ и обеспечения устойчивых конкурентных позиций на рынках.

Ключевые слова: бизнес-единицы; социальная ответственность; государство; заинтересованные стороны; гармонизация интересов.

Табл.: 4. Библ.: 9.

In the article, based on the use of system analysis, a study was conducted in the direction of the impact of socially responsible behavior on the strategic development of domestic business units. As a result of the study, it was found that the level of popularization of the socially responsible phenomenon is correlated with their production size, and the attitude of domestic business units to socially responsible measures indicates readiness for their implementation, since most of them understand and accept social responsibility as an instrument for the formation of competitive advantages and ensuring stable competitive positions in the markets.

Keywords: business units; social responsibility; state; interested parties; harmonization of interests.

Table: 4. References: 9.

JEL Classification: M14

Постановка проблеми. Розвиток вітчизняних підприємств, залучення України до глобалізаційних процесів та економічної інтеграції окреслює перед українським бізнесом нові пріоритети, що пов'язані з активізацією процесів у площині соціальної відповідальності. Бізнес не може розвиватися окремо від соціуму, адже він сам є елементом громадськості, від діяльності якого багато в чому залежить якість та безпечність споживчих товарів, стан навколишнього середовища тощо. Тому соціальна орієнтованість вітчизняних бізнес-одиниць буде результативнішою, якщо соціально-відповідальна поведінка буде інтегрована в стратегію їхнього розвитку. У західних країнах еволюція соціально-відповідальної концепції характеризується багатолітнім розвитком, теоретичні аспекти якої отримали широкої імплементації в практиці зарубіжного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опрацювання теоретичних джерел [1-3] свідчить про понад шести десятирічну тривалість наукової дискусії в напрямку розкриття економічної природи соціальної відповідальності. Як наслідок, на сьогодні існує безліч теорій корпоративної соціальної відповідальності, найактуальнішими серед яких є: корпоративна соціальна відповідальність, менеджмент стейкхолдерів, сталий розвиток і корпоративна стійкість, потрійна звітність і корпоративна соціальна звітність. Загальною рисою зазначених теорій є динамічність розвитку та взаємозалежність, зумовлена

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

часовими та просторовими трансформаціями, тоді як теоретичні відмінності в розумінні соціальної відповідальності, здійснюваної як акти доброї волі та публічно-правової відповідальності на всіх рівнях відносин бізнесу та соціуму розкриваються в: її напрямках реалізації, функціональному наповненні, засобах просування, складі стейкхолдерів, очікуваній перспективності та регламентованості. Таким чином, сьогодні спільним у розумінні соціально-відповідальної поведінки є те, що це своєрідна філософія здійснення будь-якої діяльності, за якої відповідальність за наслідки її дії на соціум та навколишнє середовище набувають пріоритетності в стратегічному розвитку бізнесу.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Сьогодні в Україні закладено лише підґрунтя концепції стратегічного розвитку бізнес-одиниць у контексті соціально-відповідальної поведінки, тоді як організаційно-методичні засади до створення комплексної системи соціально-відповідальної поведінки вітчизняних бізнес-одиниць залишаються на стадії опрацювання. Тому опрацювання теоретичної основи та розробка практичних рекомендацій щодо соціально-відповідальної поведінки вітчизняних бізнес-одиниць є актуальним, інтегрування принципів якої в стратегію розвитку сприятиме консолідації приватних та суспільних пріоритетів на шляху підвищення конкурентоспроможності українського бізнесу, створенню ним позитивного іміджу на внутрішньому та світових ринках і одержання додаткових конкурентних переваг.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження впливу соціально-відповідальної поведінки на стратегічний розвиток вітчизняних бізнес-одиниць. Для досягнення поставленої мети були поставлені такі завдання:

- дослідити рівень популяризації соціально-відповідальної поведінки серед представників вітчизняного бізнесу;
- проаналізувати потенційні стимули до реалізації бізнес-одиницями соціальних напрямків у розрізі їх виробничих розмірів;
- проаналізувати заходи соціально-відповідальної поведінки, що реалізуються вітчизняним бізнес-одиницями як акти доброї волі та з дотриманням правових норм;
- довести, що для вітчизняних бізнес-одиниць пріоритетним у стратегічному розвитку має бути гармонізація соціально-економічних інтересів зацікавлених сторін.

Виклад основного матеріалу. За результатами опитування 500 респондентів українського бізнесу Одеської області методом персонального інтерв'ю, бесіди та анкетування встановлено, що до недавнього часу представники вітчизняного бізнесу мали незначний досвід із впровадження принципів соціальної відповідальності в площину економічного розвитку. Однак починаючи з 2005 року рівень популяризації соціально-відповідальної поведінки серед представників вітчизняного бізнесу поступово зростає, що, на думку багатьох дослідників [4-9], пов'язано насамперед із: комерціалізацією відносин медіа-компаній відносно поширення інформації з корпоративної соціальної відповідальності; дією в країні наслідків фінансово-економічної кризи; суб'єктивного розуміння представниками підприємницької діяльності соціальної відповідальності.

Проте необхідно зауважити, що помітні зміни в тенденціях розуміння соціально-відповідальної поведінки серед представників вітчизняного бізнесу починаються з 2010 року й до нині, залежність масштабу популяризації якої корелюється з виробничими розмірами підприємств. Результати дослідження представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Рівень популяризації соціально-відповідальної поведінки серед бізнес-одиноць у розрізі їхніх виробничих розмірів, % (2018 рік)

Рівень популяризації	Малі	Середні	Великі	Всього
Чули про поняття соціальна відповідальність	75,0	86,9	91,8	76,3
Не чули про поняття соціальної відповідальності бізнесу	25,0	13,1	8,2	23,7

Проведене дослідження наглядно демонструє, що найбільшого поширення соціально-відповідальність набула серед великих за виробничим розміром підприємств (91,8 %), тоді як 25,0 % малих форм бізнесу взагалі не чули про цей феномен. Безумовно, таке ставлення породжує певні розбіжності й у реалізації ними різноманітних соціально-відповідальної поведінки в розрізі їх виробничих розмірів, що залежить, насамперед, від потенційних стимулів та очікуваних переваг від реалізації соціальних напрямків. Результати дослідження представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Потенційні стимули для реалізації бізнес-одиноцями соціальних напрямків у розрізі їхніх виробничих розмірів, %

Стимул	Малі	Середні	Великі
Надання державної фінансової підтримки	80,2	73,5	48,5
Зниження податкового тиску	63,9	56,7	72,5
Сумісні соціальні проекти	31,6	25,6	27,0
Поширення бази соціальних та інформаційних програм	14,9	17,9	18,1
Позитивних прикладів впровадження соціальної відповідальності	1,6	6,2	6,6

Проведене дослідження свідчить, що для малих і середніх за виробничим розміром бізнес-одиноць пріоритетним стимулом для реалізації соціальних напрямків є надання державної фінансової допомоги, тоді як для великих цей стимул поступається пільговому оподаткуванню для тих бізнес-одиноць, які практикують соціально-відповідальну поведінку. Наступними за пріоритетністю для більшості вітчизняних бізнес-одиноць є сумісні з органами місцевої влади, іншими підприємствами соціальні проекти, а також поширення бази соціальних та інформаційних програм. Таке ставлення представників вітчизняного бізнесу до заходів соціально-відповідальної поведінки свідчить про їхню готовність до реалізації соціальних проектів, адже більшість із них розуміє і сприймає соціальну відповідальність як інструмент формування конкурентних переваг та забезпечення стійких конкурентних позицій на ринках як усередині країни, так і за її межами.

В умовах реалій сьогодення лідери вітчизняного бізнесу корелюють використання комунікативного інструментарію з громадськістю з активною добродійною діяльністю, розробляючи стратегічні проекти економічного розвитку в контексті інтеграції певних соціальних та екологічних складових, тоді як переважна їх більшість ще не визначена із соціально-відповідальною стратегією розвитку, перебуваючи в точці перетину дотримання правових норм та реалізації поодиноких актів доброї волі. Результати дослідження представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Складові соціально-відповідальної поведінки бізнес-одиноць (2018 рік)

Напрямки реалізації	%
Організація праці та виробничого процесу	67,3
Розвиток людських ресурсів та трудових відносин	62,5
Благодійна допомога	55,1
Етичне та відповідальне відношення до споживачів	49,5
Участь у регіональних програмах розвитку	32,3
Заходи з охорони навколишнього середовища	19,7
Відносини з владою	10,8
Відкрите подання інформації про діяльність	8,2

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Отже, понад 67,3 % лідерів вітчизняного бізнесу надають перевагу організації праці та виробничого процесу, що передбачає дотримання екологічних та безпечних норм виробничого процесу; 62,5 % спрямовують інвестиції на розвиток людських ресурсів та покращення трудових відносин, що передбачає охорону й гігієну праці, підвищення кваліфікаційного рівня персоналу та надання їм відповідного соціального захисту; 55,1 % надають благодійну допомогу місцевій громадськості; 47,3 % мають етичне ставлення до покупців, відповідаючи за безпечність технології збуту, донесення точної та правдивої інформації в рекламі продукції за для налагодження доброзпорядних відносин із клієнтами.

У контексті практичної реалізації самими несприйнятливими для лідерів вітчизняного бізнесу Одеської області залишаються:

- заходи з охорони навколишнього середовища (19,7 %), які передбачають реалізацію власної природоохоронної політики, надання звітності громадськості щодо дотримання екологічних норм;

- відносини з владою (10,8 %), що ґрунтуються на відкритому діалозі між підприємницьким і державним секторами, прозорості та відкритості лобістських відносин з метою удосконалення політики працевлаштування населення, дотримання екологічних норм тощо;

- лише 8,2 % бізнес-одиниць надають відкриту інформацію про результати своєї діяльності.

Разом з цим не можна не звернути уваги на той факт, що економічний розвиток вітчизняного бізнесу в контексті соціально-відповідальної поведінки повинен корелювати із соціально-економічними інтересами інших сторін, гармонізація з якими має місце як усередині самого підприємства, так і ззовні. Тому для проведення оцінювання рівня гармонізації інтересів бізнес-одиниць із соціально-економічними інтересами зацікавлених сторін нами було розраховано інтегральний показник гармонізації за даними табл. 4.

Таблиця 4

Оцінка рівня гармонізації інтересів зацікавлених сторін бізнес-одиниць (2018 рік)

Показник	Найменше	Середнє	Граничне	Кількість опитаних аграрних підприємств	%
Інтегральний індекс гармонізації інтересів із зацікавленими сторонами відповідальності бізнесу	1,0	7,5	27,0	500	100,0
Індекс соціальної відповідальності щодо власного персоналу	1,0	4,3	11,0	971	97,1
Індекс соціальної відповідальності щодо місцевої громадськості	1,0	2,0	8,0	676	67,6
Індекс відповідальності щодо бізнес-партнерів	1,0	1,5	4,0	903	90,3
Індекс відповідальності щодо клієнтів	1,0	1,3	4,0	520,0	52,0

Проведене дослідження наглядно демонструє, що отримане значення інтегрального індексу гармонізації інтересів із зацікавленими сторонами коливаються в межах від 1,0 до 27,0 %, засвідчуючи, що прагнення представників вітчизняного бізнесу гармонізувати свої інтереси із соціально-економічними інтересами інших зацікавлених сторін ще не дуже високі.

Серед опитаних 500 бізнес-одиниць 97,1 % передусім надають перевагу реалізації заходів соціальної відповідальності щодо власного персоналу, що, насправді, пов'язано з нестачею кваліфікованої робочої сили, насамперед у виробництві. Як результат, власники бізнесу намагаються утримати власний персонал шляхом надання їм додаткових пільг та можливості підвищувати рівень кваліфікації. Малі бізнесові-одиниці мають

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

сьогодні незначні можливості інвестувати в комунікативні супроводи з місцевою громадськістю або інтегрувати принципи соціально-відповідальної поведінки. Проте всі бізнес-одиниці, незважаючи на їх виробничий розмір, відіграють велику роль у вирішенні соціально-економічних проблем розвитку територій, адже нестача кваліфікованого персоналу є проблемою для кожного з них. Також ще й досі лишається проблема крадіжок, частково набута як за часів радянської епохи, так і внаслідок низького рівня життя населення. Тому деякі підприємства вважають, що це, у свою чергу, призводить до значного зниження продуктивності виробництва та недоотримання валової продукції, що відбивається на кінцевих результатах бізнесової діяльності.

Другим за пріоритетністю комунікативним заходом є соціально-відповідальна поведінка бізнес-одиниць перед місцевою громадськістю на основі використання, насамперед, інвестиційних інструментів. Так, більшість підприємств, вважають, що виникає потреба не лише в підтримці власних співробітників, а й населення, яке здає їм в оренду свої земельні паї, є основним покупцем їхньої продукції тощо.

Не можна оминати й той факт, що для деяких бізнес-одиниць гармонізація інтересів із місцевою громадськістю має також і етичне підґрунтя, викликане обмеженими можливостями розвитку місцевості з боку місцевого самоврядування. Проте, як свідчить практика, в будь-якому випадку рушійною силою гармонізації інтересів для бізнес-одиниць є формування позитивного іміджу, а для місцевої громадськості – це шлях у вирішенні життєвих проблем, що, у свою чергу, вимагає ефективного комунікаційного супроводу. Проте більшість бізнес-одиниць, усвідомлюючи важливість такої співпраці, не уявляють собі, як реалізувати симетричні двосторонні довгострокові комунікації з цільовою аудиторією.

Інші зацікавлені групи, такі як бізнес-партнери та клієнти на сьогодні виявляються для вітчизняного бізнесу менш значущими.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження в напрямку впливу соціально-відповідальної поведінки на стратегічний розвиток вітчизняних бізнес-одиниць дало можливість дійти до наступних висновків.

1. Останнім часом спостерігаються помітні зміни в тенденціях розуміння соціально-відповідальної поведінки вітчизняними бізнес-одиницями, залежність масштабу популяризації якої корелюється з їх виробничими розмірами.

2. Ставлення вітчизняних бізнес-одиниць до заходів соціально-відповідальної поведінки свідчить про їхню готовність до реалізації соціальних проєктів, адже більшість із них розуміє та сприймає соціальну відповідальність як інструмент формування конкурентних переваг та забезпечення стійких конкурентних позицій на ринках як усередині країни, так і за її межами.

3. В умовах реалій сьогодення лідери вітчизняного бізнесу корелюють використання комунікативного інструментарію з громадськістю з активною добродійною діяльністю, розробляючи стратегічні проєкти економічного розвитку в контексті інтеграції певних соціальних та екологічних складових, тоді як переважна їх більшість ще не визначена із соціально-відповідальною стратегією розвитку, перебуваючи в точці перетину дотримання правових норм та реалізації поодиноких актів доброї волі.

4. Більшість опитаних бізнес-одиниць, не зважаючи на їх виробничий розмір, усвідомлює важливість гармонізації інтересів із зацікавленими сторонами, адже консолідація приватних та суспільних пріоритетів позитивно впливає на стратегічний розвиток бізнесу, підвищуючи його конкурентоспроможність, сприяючи створенню позитивного іміджу на внутрішньому та світових ринках і одержанню додаткових конкурентних переваг.

Список використаних джерел

1. Drucker P. Concept of the Corporation. Y.: The John Day company, 1946. P. 152.
2. Bowen H. R. Social Responsibilities of the Businessman. New York: Harper & Row, 1953. P. 56.
3. Carroll A. B. A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of Management Review*. 1979. Vol. 4 (4). P. 500.
4. Sethi S. P. Dimensions of corporate social performance an analytical framework.. *California Management Review*. 1975. № 17 (3). P. 58–64.
5. Gryshova I. Yu., Shestakovska T. L., Glushko O. V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. *Наукові записки Інституту-ту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 4. С. 75–80.
6. Gryshova I. Ju., Yanchuk A. O., Shestakovska T. L. The mechanism for implementing the functions of consumerism in market conditions. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. Vol. 1, № 1(9). P. 93-101.
7. Gryshova, I., Negodenko S., Shestakovska T. The methodological principles of determining the level of performance of the functions of consumerism. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. Vol. 1, № 3(11). P. 62–67.
8. Краплич, Р. Корпоративна соціальна відповідальність українського бізнесу: Досвід Фондації Острозьких: посібник для бізнесу та неприбуткових організацій. Рівне, 2005. 74 с.
9. Кричевский Н., Гончаров С. Корпоративная социальная ответственность. Киев, 2007. 216 с.

References

1. Drucker P. (1946). Concept of the Corporation. The John Day company [in English].
2. Bowen, H. R. (1953). Social Responsibilities of the Businessman. New York: Harper & Row [in English].
3. Carroll, A. B. (1979). A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of Management Review*, 4 (4), 500 [in English].
4. Sethi, S. P. (1975). Dimensions of corporate social performance an analytical framework. *California Management Review*, 17 (3), 58–64 [in English].
5. Gryshova I., Shestakovska T., & Glushko O. (2017). The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verhovnoi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 4, 75–80 [in English].
6. Gryshova, I. Ju., Yanchuk, A. O., Shestakovska, T. L. (2017). The mechanism for implementing the functions of consumerism in market conditions. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*, 1 (1(9)), 93-101 [in English].
7. Gryshova, I. Ju., Negodenko, V. S., Shestakovska, T. L. (2017). The methodological principles of determining the level of performance of the functions of consumerism. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*, 1 (3(11)), 62–67 [in English].
8. Kraplich, R. (2005). *Korporatyvna socialna vidpovidalnist ukrainskoho biznesu: Dosvid Fundatsii Ostrozkykh: Posibnyk dlia biznesu ta neprybutkovykh orhanizatsii [Corporate Social Responsibility for Ukrainian Business: The Experience of the Ostrozky Foundation: A Guide for Business and Nonprofit Organizations]*. Rivne [in Ukrainian].
9. Krichevsky, N., Goncharov, S. (2007). *Korporatyvna sotsyalnaia otvetstvennost [Corporate Social Responsibility]*. Kiev [in Russian].

Шабатура Тетяна Сергіївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет (вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, 65000, Україна).

Шабатура Татьяна Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории и экономики предприятия, Одесский государственный аграрный университет (ул. Пантелеймоновская, 13, г. Одесса, 65000, Украина).

Shabatura Tetyana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of the department of economic theory and economics of the enterprise, Odessa State Agrarian University (13 Panteleimonovskaya Str., 65000 Odesa, Ukraine).

E-mail: ta_sha77@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7107-0167>

УДК 351.84+346.548+658.5

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-49-55

Ніна Лосовська

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ В РИНКОВИХ УМОВАХ

Нина Лосовская

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ РЫНКА

Nina Losovska

SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS IN MARKETING CONDITIONS

У статті досліджено, що в Україні соціальна відповідальність бізнесу перебуває в початковій стадії свого розвитку. Обґрунтовано, що зовнішні та внутрішні фактори змушують бізнес не просто виконувати соціальні функції, але і проявляти підвищену соціальну активність. Визначено вплив суспільства на ефективність діяльності бізнесу якістю робочої сили, рівнем купівельної спроможності. Виділено напрями державного стимулювання соціальної відповідальності бізнесу. Визначено, що в Україні формується власна модель соціальної відповідальності без активного державного втручання, що гальмує її розвиток.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу; суспільство; державне регулювання; бізнес; економічний розвиток; бізнес-структури.

Бібл.: 11.

В статье исследовано, что в Украине социальная ответственность бизнеса находится на начальной стадии своего развития. Обосновано, что внешние и внутренние факторы заставляют бизнес не просто выполнять социальные функции, но и проявлять повышенную социальную активность. Определено влияние общества на эффективность деятельности бизнеса качеством рабочей силы, уровнем покупательной способности. Выделены направления государственного стимулирования социальной ответственности бизнеса. Определено, что в Украине формируется собственная модель социальной ответственности без активного государственного вмешательства, что тормозит ее развитие.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса; общество; государственное регулирование; бизнес; экономическое развитие; бизнес-структуры.

Библ.: 11.

The article investigates that in Ukraine the business social responsibility is at the initial stage of its development. It has been substantiated that external and internal factors force business not only to perform social functions, but also to show the increased social activity. The influence of society on the efficiency of business activity by the quality of labor, the level of purchasing power has been determined. The author highlighted the directions of state incentives for the business social responsibility. It has been determined that Ukraine's own model of social responsibility is being formed without active government intervention, which hinders its development.

Keywords: business social responsibility, society, government regulation, business, economic development, business structures.

References: 11.

JEL Classification: M14

Постановка проблеми. Перехід України до сталого економічного розвитку, її інтеграція до європейського і світового співтовариства вимагають запровадження сучасної практики взаємодії суспільства, держави й бізнесу, які дали б змогу посилити взаємну відповідальність усіх її учасників, створити умови для подальшого стабільного розвитку країни.

Сучасне суспільство розвивається в нестабільних та швидкозмінних умовах. Внутрішній та міжнародний ринки характеризуються зростаючим рівнем конкуренції, яка змушує бізнес-структури знаходити способи оптимізації як внутрішнього, так і зовнішнього середовища з метою максимально ефективного використання своїх можливостей та мінімізації загроз. Оскільки бізнес як частина суспільства має суттєвий вплив на його розвиток, дедалі більшого значення набуває питання його соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання формування та розвитку соціальної відповідальності бізнесу, її економічні, інституціональні та правові аспекти розглянуто в працях таких зарубіжних та вітчизняних науковців, як М. Альберт, О. Березіна, Х. Боуен, А. Вільямс, В. Воробей, І. Жиглей, Ф. Котлер, Є. Коваленко, М. Мескон, Т. Саваєва, Л. Селіверстова, Н. Шинкарук, Н. Шира, Ф. Хедоурі, Р. Фриман та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Віддаючи належне розробкам вітчизняних та закордонних дослідників з цієї проблеми, актуальним на сьогодні залишається аналіз підходів до формування та реалізації соціальної відповідальності бізнесу та пошук найкращих практик для використання у вітчизняній економіці.

Мета статті. Метою статті є аналіз підходів до визначення соціальної відповідальності бізнесу, визначення ролі держави в забезпеченні соціальної відповідальності бізнесу та обґрунтування напрямів вдосконалення розвитку соціальної відповідальності бізнесу в ринкових умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Цінність розвитку соціальної відповідальності бізнесу полягає в мінімізації компаніями негативних наслідків своєї виробничої діяльності, у вирішенні проблем глобального й місцевого розвитку, у формуванні атмосфери передбачуваності, довіри та спільних цінностей у суспільстві. Бізнес завдяки соціальній відповідальності стає більш стійким в економічному та соціальному плані, отримує можливість збільшення своїх нематеріальних активів.

Соціальна відповідальність бізнесу в контексті розвитку суспільства досліджується досить давно. Переважним підходом до її розуміння до середини ХХ століття було зобов'язання створювати прибуток для своїх власників (ціна або спосіб одержання прибутку не мали жодного значення) [1].

Відомий американський соціолог Д. Белл зауважує, що «управління корпорацією лише як економічний інструмент означає повне нерозуміння значення соціальних змін за останні півстоліття» [2, с. 378].

Сучасне розуміння соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством, безумовно, виходить за межі задоволення інтересів акціонерів та інвесторів. Сьогодні як широкою громадськістю, так і науковим співтовариством визнається, що бізнес як невід'ємна частина суспільства не може діяти в ізоляції від нього й тому повинен враховувати інтереси більш широких верств населення [3, с. 62].

Соціальну відповідальність бізнесу можна визначити і як вільний вибір компанії на користь підвищення рівня добробуту суспільства за допомогою відповідних підходів до ведення бізнесу та надання корпоративних ресурсів. У загальному розумінні соціальна відповідальність – це всі дії компанії, які позитивно впливають на суспільство [4, с. 67].

Під соціальною відповідальністю бізнесу розуміється поведінка, що забезпечує досягнення балансу інтересів усіх сторін-учасниць у сфері соціально-економічних відносин з урахуванням як соціальної й економічної ефективності, так і принципів соціальної справедливості [5, с. 45].

Отже, підсумовуючи різноманітні підходи, можна зробити висновок, що соціальна відповідальність бізнесу – це відповідальність бізнес-структур за дотримання норм і правил, неявно певних або невизначених законодавством, що впливають на якість життя окремих соціальних груп і суспільства загалом. Під соціальною відповідальністю бізнесу треба розглядати поведінку, що забезпечує досягнення балансу інтересів усіх учасників сторін у сфері соціально-економічних відносин, з урахуванням як соціальної та економічної ефективності, так і принципів соціальної справедливості.

Соціальна відповідальність бізнесу є добровільною діяльністю підприємств приватного й державного секторів, спрямованою на дотримання високих стандартів господарської діяльності, соціальних стандартів та якості роботи з персоналом, мінімізацію шкідливого впливу на навколишнє природне середовище з метою вирівнювання наявних економічних і соціальних диспропорцій; створення партнерських відносин між бізнесом, суспільством і державою; покращення результативності бізнесу в довгостроковому періоді [6].

Важливе питання в розумінні соціальної відповідальності полягає в тому, чи повинна вона стати об'єктом громадського регулювання або це підриває саму основу цієї ідеї. При цьому питання стосується саме державного регулювання, оскільки певне саморегулювання відбувається в межах різного роду бізнес-структур та роботодавців і міжнародних організацій.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Цілком очевидно, що держава повинна забезпечувати населення усіма найважливішими соціальними, матеріальними, та іншими необхідними благами для ефективного його розвитку, але насправді не все так просто, як здається на перший погляд, і в цьому випадку під соціальною відповідальністю слід розуміти відносини більш владних верств суспільства з менш владними і такими, що потребують захисту та підтримки.

Держава за своєю суттю відіграє роль деякого регулятора в ринкових відносинах через недосконалість останнього, вона створює механізми управління ринком. Формування державного бюджету за рахунок коштів, отриманих від податків, мит, митних зборів та інших джерел доходу, йде на вирішення низки проблем, зокрема й соціальних. Державою розробляються контрольні механізми з цього питання, що є завданням соціальної політики, але держава та її закони, які б досконалі вони не були, не в змозі регулювати всі можливі аспекти ведення бізнесу. Якщо контроль над формальними сторонами ще може бути встановлений, то нав'язати доброзичливе ставлення до навколишнього світу ззовні неможливо. Тому так важливо заохочувати зусилля вітчизняних компаній щодо встановлення культури виробництва, з впровадження принципів соціальної етики, з вироблення оптимальних шляхів розвитку діяльності.

Сучасні держави усвідомлюють вигоду участі бізнес-одиниць у соціальній політиці, оскільки в результаті розподілу соціальної відповідальності в суспільстві збільшується ефективність усунення вад держави – низький рівень життя населення, високе безробіття, соціальна незахищеність [7, с. 13].

Вивчення еволюції поглядів дослідників (А. Пігу, Й. Шумпетера, В. Зомбарта, Е. Чемберліна й ін.) на роль держави в реалізації соціальної відповідальності бізнесу демонструє, що на початку ХХ століття не існувало терміна «соціальна відповідальність», це не передбачало активної державної участі у створенні умов для реалізації соціальної відповідальності бізнесу. Однак у зв'язку з посиленням монополізації економіки спостерігається зміщення акцентів в усвідомленні необхідності державного регулювання соціальної відповідальності бізнесу [8, с. 19].

Стимулювання соціальної відповідальності бізнесу не означає участь підприємців у соціальних програмах за «адекватну винагороду» – створення сприятливих умов або, що між бізнесом і державою доречний торг щодо преференцій, що надаються за певні дії. Прикладом ефективною співпраці може бути укладання угод між суб'єктами підприємницької діяльності й державними органами. Предметом угод може виступати заробітна плата – встановлення її рівня і термінів виплати, різні соціальні інвестиції, спільне утримання об'єктів соціальної сфери в сільській місцевості та ін. Подібні угоди чинять позитивний ефект на розвиток економіки регіонів, створення нових робочих місць, підвищення заробітної плати [9].

Державне стимулювання повинно включати: прогнозування, бюджетування, ліцензування, фінансування, оподаткування, кредитування, адміністрування, нагляд, контроль та облік.

Основні напрямки стимулювання державою розвитку соціальних програм повинні стати:

- створення програм співробітництва в соціальній сфері між державою та бізнес-структурами;
- нормативне закріплення соціальної відповідальності підприємств приватного сектору;
- створення системи пільг для роботодавців, які формують подібні програми;
- державна допомога щодо формування соціальних програм;
- розвиток стимулюючого законодавства;
- введення обов'язкової соціальної звітності для підприємств, що належать певним галузям.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Держава може використовувати свої ресурси для формування партнерств із бізнесом у соціальній сфері, при цьому конкретні ролі можуть бути різними. Багато фахівців та політиків вважають, що найважливішим інструментом вирішення соціальних проблем має стати подальше поглиблення демократії, яке пов'язується з ідеєю партнерства та участі [10]. При цьому партнерство визначається як організаційна система прийняття рішень і їх реалізації, мобілізуюча коаліцію інтересів навколо спільної проблеми. Роль держави в цих умовах полягає в розвитку співробітництва та забезпеченні діалогу між стейкхолдерами при обліку їхніх інтересів.

Хоча соціальну відповідальність бізнесу формально ототожнюють із добровільними необов'язковими за законом соціальними ініціативами бізнесу, на практиці соціальну відповідальність неможливо розглядати окремо від політики держави.

Соціальна відповідальність бізнесу з'явилася як на національному, так і на міжнародному рівні, як відповідь на недоліки й обмеження державного регулювання, відображаючи значною мірою «дефіцит держави». Це пояснює, чому вона стала останнім часом настільки поширеною та досліджуваною в європейських країнах, де за деякими аспектами роль держави зменшилася і зросло значення ринку й бізнесу. Проблеми держави допомагають зрозуміти зростаючу важливість соціальної відповідальності, відображаючи недоліки чинного законодавства щодо регулювання діяльності бізнесу як на національному, так і на міжнародному рівні.

У межах тенденції формування чіткого поняття і структури соціальної відповідальності відбулося формування декількох моделей корпоративної соціальної відповідальності. Так, найбільший інтерес представляють Європейська модель корпоративної соціальної відповідальності й модель корпоративної соціальної відповідальності США. Ці моделі були сформовані в процесі взаємодії представників бізнесу і держави. Треба зазначити, що при формуванні Європейської моделі корпоративної соціальної відповідальності та моделі корпоративної соціальної відповідальності США ініціатива співпраці виходила більшою мірою від представників бізнес-структур.

Європейська модель соціально-економічної відповідальності компаній характеризується соціальними інвестиціями й розвиненими партнерськими угодами. Відмінною особливістю європейської моделі є організація господарських процесів таким чином, щоб виникали можливості створення додаткової вартості на кожному етапі узгодження інтересів суб'єктів суспільства. В європейському суспільстві частина одержуваного прибутку розглядається як необхідні інвестиції в розвиток персоналу компаній, муніципальних утворень, науки і технологій, що в майбутньому дозволяє фірмам максимізувати прибуток, а суспільству розвиватися [11, с. 78].

Відмінними характеристиками Європейської моделі корпоративної соціальної відповідальності є:

- соціальні заходи, реалізовані в межах програми корпоративної соціальної відповідальності – це постійна складова бізнес-процесів компаній;
- корпорації мають високий рівень відповідальності перед суспільством, який значною мірою регламентується законодавством;
- домінуючим напрямом корпоративної соціальної відповідальності є соціальний захист зайнятого населення і боротьба з безробіттям;
- у процесі реалізації програм корпоративної соціальної відповідальності європейськими корпораціями часто застосовується принцип колективної солідарності;
- європейські корпорації використовують порівняно вузький арсенал можливостей інформаційного супроводу заходів у межах корпоративної соціальної відповідальності;
- досить високий рівень соціальної активності європейських корпорацій.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Американська модель соціально-економічної відповідальності компаній акцентує увагу на здійсненні благодійної діяльності. Благодійна діяльність розглядається не як безоплатна допомога, викликана почуттями співпереживання, а як інструмент маркетингової діяльності, що дозволяє використовувати нестандартні способи просування продукції на ринку, що збільшує впізнаваність бренду фірм.

Американська модель корпоративної соціальної відповідальності відрізняється від Європейської моделі корпоративної соціальної відповідальності за певними ознаками:

- заходи щодо корпоративної соціальної відповідальності, що продаються американськими корпораціями, реалізуються через благодійні фонди;
- рівень соціальної активності американських корпорацій нижче в порівнянні з європейськими корпораціями;
- основні відносини американських корпорацій у сфері праці та соціальної політики засновані на принципах індивідуалізму;
- методи інформаційного супроводу заходів із корпоративної соціальної відповідальності в США більш різнобічні, ніж в Європі.

Наявні відмінності американської моделі від європейської зумовлені, по-перше, ступенем участі держави в господарському житті економічних суб'єктів, по-друге, основними принципами ведення господарської діяльності (в Америці превалюють принципи ринкової економіки, в Європі – принципи соціально орієнтованої ринкової економіки).

Розглянуті моделі соціальної відповідальності бізнесу насамперед розрізняються роллю держави в її регулюванні. Моделі розглядаються в розрізі дилеми: чи визначає бізнес міру свого внеску в розвиток суспільства самостійно або формальні й неформальні інститути забезпечують узгодження суспільних інтересів, які потім трансформуються в обов'язкові вимоги до бізнесу.

Відповідно до варіанта вирішення цієї дилеми модель може вважатися відкритою (США) або закритою (Європа). Необхідно зауважити, що є ще одна модель – змішана, яка представлена британською моделлю соціальної відповідальності бізнесу.

Британська модель поєднує елементи перших двох вищезгаданих моделей соціальної відповідальності бізнесу та при цьому характеризується значним ступенем залученості держави й інститутів суспільства в процес узгодження суспільних інтересів, а також просування та заохочення кращих практик реалізації соціально відповідальної поведінки.

Важливо також відзначити активну участь Британії в розвитку соціальної відповідальності бізнесу, яке проявляється в таких формах, як створення державно-приватних партнерств в освітньому секторі, підтримка ініціатив у сфері соціальної відповідальності бізнесу через співфінансування проєктів, надання податкових пільг, просування ініціатив щодо узгодження національних стандартів з міжнародними тощо. Нині простежується тенденція руху британської моделі в бік більш відкритої моделі, що робить її більш наближеною до американської [11, с. 82].

Таким чином, світовий досвід показує істотний вплив інститутів суспільства на розвиток соціальної відповідальності фірм, що забезпечує підвищення якості робочої сили, якість використовуваного капіталу й задоволення потреб в узгодженні інтересів усіх учасників господарських процесів в умовах становлення суспільства.

Висновки і пропозиції. Розвиток соціальної відповідальності відіграє важливу роль в управлінні компаніями, проте у вітчизняній практиці вона застосовується недостатньо. Хоча соціальна відповідальність є приватною ініціативою, значного розвитку вона отримує за рахунок стимулювання з боку представників громадянського суспільства і влади.

Державна політика у сфері соціальної відповідальності – невід'ємний елемент її системного розвитку. Така політика стимулює поширення інституційних норм соціальної відповідальності, створює умови для здійснення бізнесом соціальних інвестицій, являє собою спрямовані на бізнес-співтовариство законодавчі і додаткові ініціативи й реалізується багато в чому внаслідок активної позиції представників суспільства.

Список використаних джерел

1. Коваленко Є. В. Особливості розвитку корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 7. URL: <http://www.global-national.in.ua/issue-7-2015/15-vipusk-7-veresen-2015-r/1202-kovalenko-e-v-osoblivosti-rozvitku-korporativnoji-sotsialnoji-vidpovidalnosti-v-ukrajini>.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Москва: Academia, 2004. 378 с.
3. Харючи С. Н. О необходимости законодательного стимулирования социальной ответственности бизнеса. *Юридический мир*. 2008. № 11. С. 61–64.
4. Файдор М. Ответственность бизнеса. *Деловой мир*. 2008. № 5. С. 66–69.
5. Шинкаренко О. Н. Корпоративная социальная ответственность и социальная (нефинансовая) ответственность. *Кадры предприятия*. 2013. № 7. С. 43–56.
6. Стратегія сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні. URL: http://svb.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf.
7. Курбатова М. В., Левин С. Н. Социальная ответственность российского бизнеса. *ЭКО*. 2005. № 10. С. 13.
8. Полуни К. А. Социальная отчетность корпораций в системе взаимодействия государства и бизнеса. *Вестник Финансовой академии*. 2009. № 2. С. 18–25.
9. Тютин Д. В. Эволюция нового государственного управления: логика эффективности, результативности и менеджмента публичных ценностей. *Теория и практика общественного развития*. 2014. № 5. URL: http://www.teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2014/5/ekonomika/tyutin.pdf.
10. Селіверстова Л. С. Формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 7. С. 309–314.
11. Крылов А. Н. Корпоративная социальная ответственность: экономические модели – мораль – успех – устойчивое развитие. Москва: ИКАР, 2013. 450 с.

References

1. Kovalenko, Ye. V. (2015). Osoblyvosti rozvytku korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti v Ukraini [Features of Corporate Social Responsibility Development in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, 7. Retrieved from <http://www.global-national.in.ua/issue-7-2015/15-vipusk-7-veresen-2015-r/1202-kovalenko-ev-osoblivosti-rozvitku-korporativnoji-sotsialnoji-vidpovidalnosti-v-ukrajini>.
2. Bell, D. (2004). *Griadushchee postindustrialnoe obshchestvo [The Coming Post-Industrial Society]*. Moscow: Academia [in Russian].
3. Khariuchy, S. N. (2008). O neobkhodymosti zakonodatelnoho stymulyrovanyia sotsyalnoi otvetstvennosti byznesa [On the necessity of legislative stimulation of social responsibility of business]. *Yurydycheskyi myr – Legal world*, 11, 61-64 [in Russian].
4. Faydor, M. (2008). Otvetstvennost byznesa [Business Responsibility]. *Delovoi mir – Business World*, 5, 66-69 [in Russian].
5. Shynkarenko, O. N. (2013). Korporativnaia sotsialnaia otvetstvennost i sotsialnaia (nefinansovaia) otvetstvennost [Corporate Social Responsibility and Social (Non-Financial) Liability]. *Kadry predpriiatiia – Enterprise Cadres*, 7, 43–56 [in Russian].
6. Stratehiia spriyannia rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v Ukraini [Strategy to Promote the Development of Corporate Social Responsibility in Ukraine]. Retrieved from http://svb.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf.
7. Kurbatova, M. V., Levyn, S. N. (2005). Sotsyalnaia otvetstvennost rossiyskoho byznesa [Social responsibility of Russian business]. *ECO – ECO*, 10, 13 [in Russian].
8. Polunin, K. A. (2009). Sotsialnaia otchetnost korporatsii v sisteme vzaimodeistviia gosudarstva i biznesa [Social reporting of corporations in the system of interaction between the state and business]. *Vestnik Finansovoi akademii – Vestnik of the Financial Academy*, 2, 18-25 [in Russian].
9. Tiutin, D. V. (2014). Evoliutsiia novogo gosudarstvennogo upravleniia: logika effektivnosti, rezultativnosti i menedzhmenta publicnykh tsennostei [Evolution of a New Public Administration: The Logic of Efficiency, Effectiveness and Management of Public Values]. *Teoriia i praktika obshchestvennogo razvitiia – Theory and practice of social development*, 5. Retrieved from http://www.teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2014/5/ekonomika/tyutin.pdf.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

---

10. Seliverstova, L. S. (2015). Formuvannia stratehii korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti [Formation of the strategy of corporate social responsibility / L.S. Seliverstova]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current problems of the economy*, 7, 309–314 [in Ukrainian].

11. Krylov, A. N. (2013). Korporativnaia sotsialnaia otvetstvennost: ekonomicheskie modeli – moral – uspekhn – ustoichivoe razvitie [Corporate Social Responsibility: Economic Models – Moral – Success – Sustainable Development]. Moscow: ICAR [in Russian].

Лосовська Ніна Володимирівна – здобувач, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Лосовская Нина Владимировна – соискатель, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Losovska Nina Volodumirivna – PhD student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: lnv_79@ukr.net

UDC 364.694

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-56-62

Genrikh Kazarian

**DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF INSTITUTIONAL REGULATION
OF SOCIAL AND ECONOMIC SUPPORT OF DISABLED PERSONS**

Генріх Казарян

**НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ**

Генрих Казарян

**НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ**

The article deals with the peculiarities of institutional regulation of social and economic support of disabled persons. In particular, a component composition of the organizational system of social and economic support of disabled persons is considered, its separate components are studied and the author's position on the expansion of their totality with new elements is substantiated. Within the work, modern features of the public authorities functioning in this sphere are analyzed. In addition, pre-conditions for the formation of a system of institutional regulation of socio-economic support of disabled persons are considered in detail, measures of such regulation are defined, these measures are divided into two groups: active (creation of workplaces, empowerment for foreign investment and self-employment of disabled persons; vocational guidance, training and retraining of personnel; organization of public works; strengthening the territorial and professional mobility of disabled persons) and passive (payment of benefits to disabled persons; assistance to family members who are detained by disabled persons).

Keywords: institutional regulation; social and economic support of disabled persons; organizational system of social and economic support of disabled persons; adaptation of disabled persons.

Fig.: 2. References: 11.

У статті розглянуто особливості інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. Зокрема, розглянуто компонентний склад організаційної системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, її окремі компоненти та обґрунтована авторська позиція щодо розширення їх сукупності новими елементами. У роботі проаналізовано сучасні особливості функціонування органів державної влади в цій сфері. Також детально розглянуто передумови формування системи інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, визначено заходи такого регулювання, які були поділені на дві групи: активні (створення робочих місць, створення умов для іноземного інвестування та самозайнятості людей з інвалідністю; профорієнтація, підготовка й перепідготовка кадрів; організація громадських робіт; посилення територіальної та професійної мобільності осіб з інвалідністю) та пасивні (виплата допомоги особам з інвалідністю; надання допомоги членам сімей, які перебувають на утриманні осіб з інвалідністю).

Ключові слова: інституційне регулювання; соціально-економічне забезпечення осіб з інвалідністю; організаційна система соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю; адаптації осіб з інвалідністю.

Рис.: 2. Бібл.: 11.

В статье рассмотрены особенности институционального регулирования социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью. В частности, рассмотрены компонентный состав организационной системы социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью, ее отдельные компоненты и обоснована авторская позиция по расширению их совокупности новыми элементами. В работе проанализированы современные особенности функционирования органов государственной власти в данной сфере. Также подробно рассмотрены предпосылки формирования системы институционального регулирования социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью, определены меры такого регулирования, которые были разделены на две группы: активные (создание рабочих мест, создание условий для иностранного инвестирования и самозанятости людей с инвалидностью; профориентация, подготовка и переподготовка кадров, организация общественных работ, усиление территориальной и профессиональной мобильности лиц с инвалидностью) и пассивные (выплата помощи лицам с инвалидностью, предоставление помощи членам семей, которые находятся на содержании лиц с инвалидностью).

Ключевые слова: институциональное регулирование; социально-экономическое обеспечение лиц с инвалидностью; организационная система социально-экономического обеспечения лиц с инвалидностью; адаптации лиц с инвалидностью.

Рис.: 2. Библ.: 11.

JEL Classification: I30

Target setting. Experience of implementing the state social policy of foreign countries shows that the programs of social and economic support of disabled persons are developed at the state level in cooperation with educational establishments, business associations and trade unions. Reliability of social and economic support of disabled persons, their involvement in the field of labor relations, softening social tensions in the country by providing additional inflow

of work forces into the economy can be considered as the main results of the functioning of the institutional regulation system. Such an active form of social and economic support allows you to meet the individual needs of disabled persons with various illnesses in employment and at the same time flexibly react to the processes taking place in the labor market. With the help of vocational and social rehabilitation measures, it is possible to influence in reality the state of the labor force of disabled persons, its quality, leveling the matching of demand and supply of labor at the qualification-professional level, supporting the competitiveness of disabled persons.

Actual scientific research and issues analysis. Problems of social and economic adaptation of disabled persons are handled by well-known domestic scientists: I. M. Mishchak, I. Yu. Gryshova, O. I. Gonta, O. P. Diachenko, T. Panuik, I. O. Markina, Zh. V. Derii, O. M. Galytsky, O. Melnyk, O. V. Nikolyuk, T. M. Gnatyeva and others [1-7, 9-11]. However, today the institutional regulation of social and economic support of disabled persons needs to be improved.

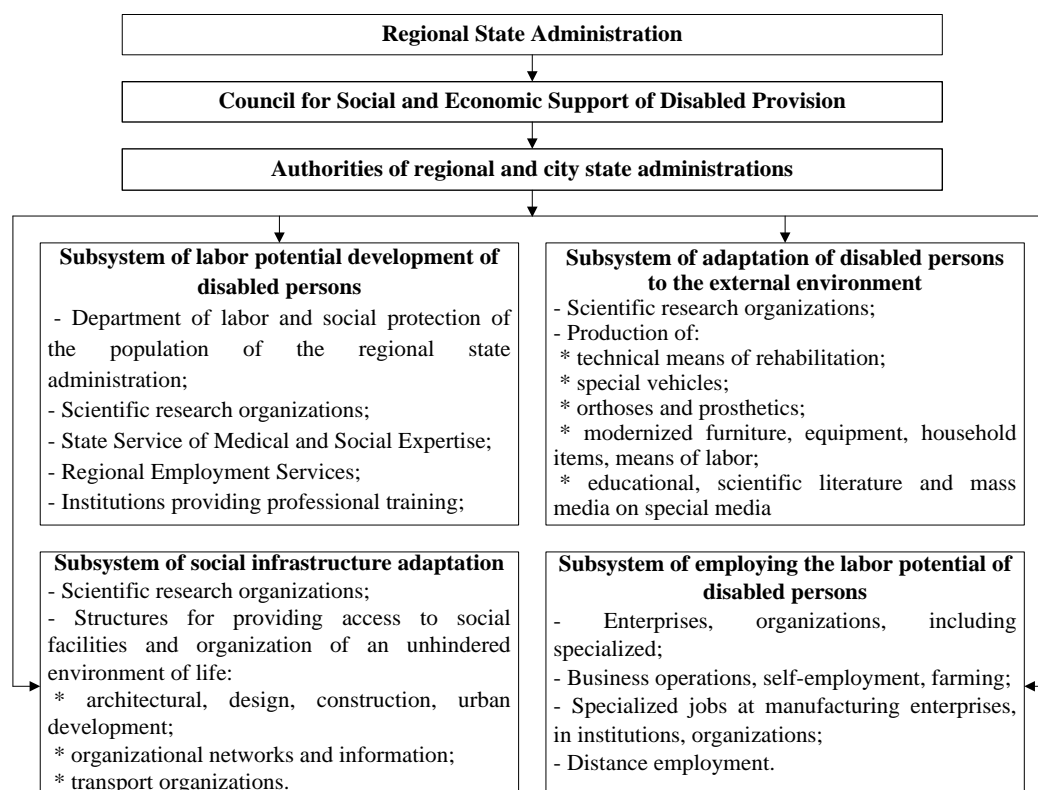
Uninvestigated parts of general issue defining. However, despite numerous advances made by scholars in enhancing the social and economic support of disabled persons, matters of improving the institutional regulation of such support, improving the efficiency of the state policy implementation in this area remain relevant and not fully investigated.

The research objective. Directions of the institutional regulation improvement of social and economic support of disabled persons.

Statement of the main material. According to the author, assistance to the social and economic support of disabled persons is the use of economic and organizational methods, which allow combining available resources into a single complex. Coordination of the institutes activity of the institutional system of social and economic support of disabled persons, based on relevant programs (e.g., employment promotion), will make it possible to achieve the greatest effect from the adaptation of disabled persons to modern economic conditions.

To date, the mechanism of interaction between the institutes that function in the organizational system of social and economic support of disabled persons is regulated by the Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated June 03, 2014, No. 347 «On Approval of the Procedure for the Interaction of State Authorities and Institutions for the Professional Rehabilitation, Employment and Employment of Disabled Persons».

In our opinion, the main components of the organizational system of social and economic support of disabled persons in addition should necessarily include the following institutions: medical and social examination service, subdivisions of regional bodies that provide implementation of multi-level programs of social protection of the disabled, The Pension Fund of Ukraine, The Fund of Compulsory State Social Insurance of Ukraine in Case of Unemployment (FZDSSUVB), The Social Insurance Fund for Industrial Accidents and Occupational Diseases of Ukraine (FSSNVVPZU), public organizations of the disabled, enterprises and organizations of all forms of property using the work of the disabled. In order to manage the system, it is expedient to create at the regional state administrations the Council for Social and Economic Support of Disabled Persons, which should include department of labor and social protection of population, health care, regional development, construction and housing and communal services, department of industry and infrastructure development, department of economic development, financial management, Directorate of Education and Science, Department for Family and Youth, directors of the Regional Fund for Social Protection of the Disabled, as well as directors of regional organizations UTOS, UTOG and SOIU. The block diagram of the institutional system of the institutional regulation of socio-economic support of disabled persons, proposed by us, is depicted in Fig. 1.

Fig. 1. Structural scheme of the institutional system of the institutional regulation of social and economic support of disabled persons

Source: compiled by the author.

Institutions offered for inclusion in the organizational system of social and economic support of disabled persons within their competence implement the relevant state policy; take part in the development and implementation of this policy at the state and local regional levels.

Functions of the Main Directorate of Labor and Social Protection of the Population include provision of the formation of a central data bank on disability issues, which include their personal data, i.e. the educational and professional level of the disabled, their need for employment; conducting referral of applicants (in case of their application) for vocational training to the centers of vocational rehabilitation of the disabled and educational institutions of the Ministry of Social Policy of Ukraine in accordance with their personal data and recommendations of employment centers based on the results of the provided vocational guidance services; informing the disabled persons about the services of the civil service of employment, including by placing information materials on the selection of work at the stands, carrying out professional orientation in order to choose the type of professional activity and determining the type of vocational training through professional training, retraining or advanced training; informing employment centers and relevant departments about the disabled persons, who have expressed a desire to work; coordination of the activities of the centers of professional rehabilitation of the disabled concerning vocational training, retraining of the disabled according to professions in demand in the labor market subordinated to them [1].

In addition, in our view, the functions of the Main Directorate of Labor and Social Protection of the Population should include the attestation of working conditions of enterprises in relation to ordinary and specialized workplaces for disabled persons in accordance with the approved procedure; development of an unhindered environment for the disabled, as well as transport and information accessibility and formation together with health authorities and employment service of the list of rehabilitation measures and services required for the support of disabled persons; organization of licensing and certification of institutions for rehabilitation of the disabled, organizational and methodological guidance for examination and rehabilitation of disabled persons.

Regional employment centers: submit to the relevant department the calculation of the need for the quantitative expression of the disabled who need professional training and are registered with the State Employment Service as unemployed and in accordance with the legislation are not entitled to unemployment benefits, and also need employment for special jobs; send specialists to participate in meetings of regional commissions on the activities of enterprises and public organizations of the disabled; inform the labor and social protection institutions, centers for the professional rehabilitation of the disabled and educational institutions of the Ministry of Social Policy of Ukraine on the professions and specialties that are relevant in the labor market of the city, district or region, the training of which will enable the employment of disabled people; inform about the vocational qualification of the disabled, who are registered at the local employment centers, and the need to create special work places.

We propose to put at regional employment centers additional functions of ensuring measures for the preservation, creation, quotation and adaptation of workplaces for disabled persons; participation in the development and implementation of targeted social support programs for disabled persons, development and implementation of programs for the promotion of employment of the disabled; implementation of training and qualification of personnel for work in the system of social and economic support of disabled persons.

We suggest to include in the functions of the Department of Health Care and its structures management of health care institutions involved in medical rehabilitation and provide medical control over the implementation of individual rehabilitation programs, participation in the development of standards for the rehabilitation of disabled persons, creation of departmental medical and rehabilitation institutions [2].

We consider, it is expedient to include in the functions of the department of Education and Science and its structures functions on implementation of the state-wide, as well as development and introduction of regional policy in the field of general, vocational and higher education of disabled persons; implementation of innovation policy in the field of technology of training and use of technical means of training for the disabled, creation of conditions for inclusive education of disabled persons in general education, vocational schools and higher educational establishments. Also, we offer, together with the State Employment Service, the Department of Health and the Department of Labor and Social Protection of the People, to list the professions that are suitable for the training of the disabled, taking into consideration the requirements of the labor market; organize and develop departmental rehabilitation and education centers, prepare specialists for the training of disabled persons and provide scientific and methodological support for the learning process.

Function of the Department of Culture and Tourism should include implementation of the policy of the disabled adaptation to the social and cultural sphere, ensuring availability of cultural property for such persons with different diseases.

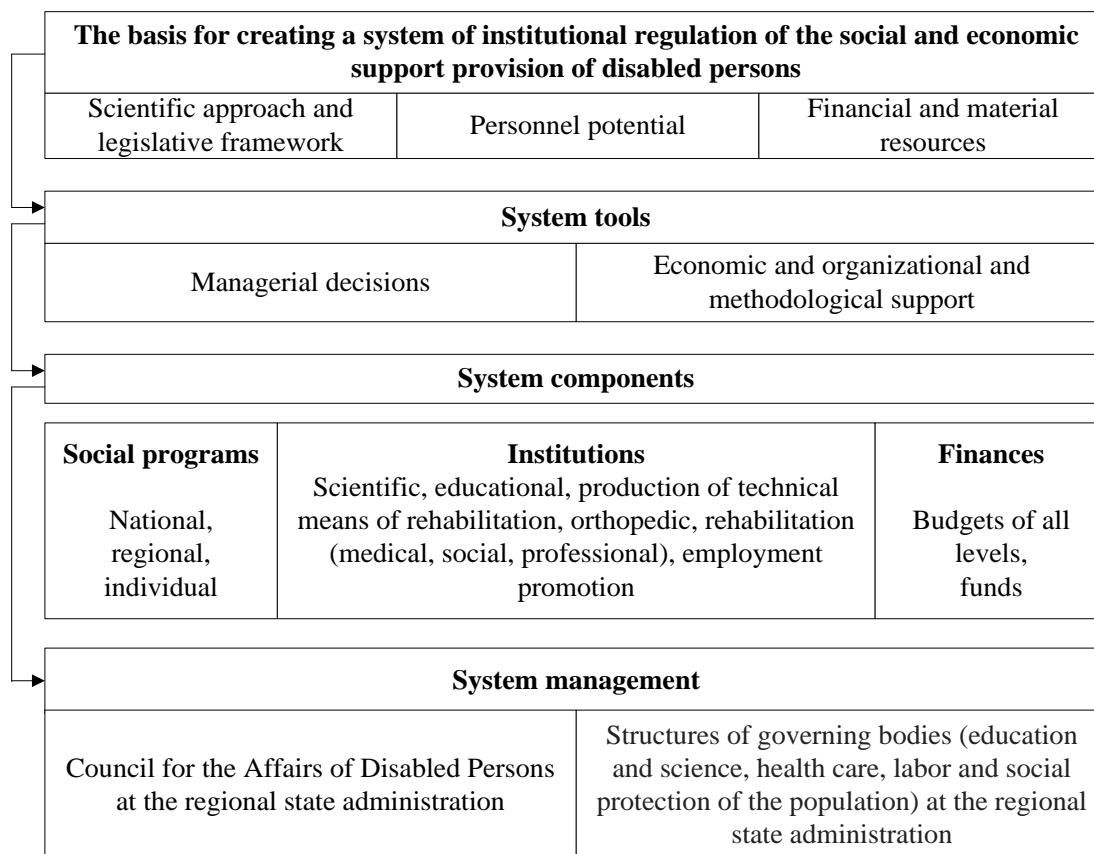
We offer to put on the Department of Regional Development, Construction, and Housing and Communal Services functions of controlling the compliance of the main parameters of urban planning with regard to the creation of a barrier-free environment for disabled persons.

The Fund of Obligatory State Social Insurance of Ukraine in case of unemployment shall finance measures for professional rehabilitation, professional retraining and provision of rehabilitation means.

In our view, the Disability Council should function as an advisory body.

To achieve such a complex goal, it is necessary to create a fully-fledged system for regulating the social and economic support of disabled persons as a set of links in the inextricable chain: scientific, legislative, managerial, organizational, executive, and economic. Prerequisites for the formation of the system of social and economic support of disabled persons are shown in Fig. 2.

It should be noted that the structures of rehabilitation (medical, professional, social) are designed to form the basis of the institutional regulation of social and economic support of disabled persons, operate in a divided and not coordinated manner. Therefore, in our opinion, it is necessary to form the structure of the service of social and economic support of disabled persons.

Fig. 2. Prerequisites for the formation of the institutional regulation system of the social and economic support of disabled persons

Source: compiled by the author considering [8].

The purpose of the service is to organize the social and economic support of disabled persons. The components of the service of social and economic support of disabled persons are: departmental rehabilitation service of social protection bodies, structure of vocational rehabilitation and employment promotion of the disabled employment services, rehabilitation and educational structures of educational institutions.

In interaction in fulfilling the tasks of social and economic support of disabled persons, they constitute a system of social and economic support of disabled persons, the integral nature of which is determined by the condition of efficiency achievement only with the combining of efforts.

The structure envisages the fulfillment of tasks by the efforts of a limited contingent of employees, while the employees of each unit of the structure are integrated into the departmental bodies and have the opportunity to directly obtain information on the state of affairs in the sphere of activity in general, affecting the functioning of the system of social and economic support of disabled persons and at the same time solving problems of resource management at all levels.

In the context of a constant shortage of budget funds, their cooperation is most important for supporting rehabilitation institutions. According to the author, the main manager of these programs should be the relevant labor and social protection departments of the population and the employment promotion programs are the regional employment center [3].

The efficiency of employment is conditioned by the effectiveness of the work of the units that improve the quality of the workforce of disabled persons. In the system of regional employment services, the center for vocational rehabilitation of disabled persons should become such a link. Multifunctional character of the center will allow for comprehensive social and professional rehabilitation of disabled people suffering from various types of diseases.

Conclusions and propositions. Promoting the social and economic support of disabled persons is the use of economic and organizational methods that allow the pooling of available resources in a single complex. Coordination of the establishments of the institutional system of social and economic support of disabled persons, based on relevant programs (e.g., employment promotion), will make it possible to achieve the greatest effect from the adaptation of the disabled to modern economic conditions. Institutes offered for inclusion in the organizational system of social and economic support of disabled persons within their competence implement the relevant state policy; take part in the development and implementation of this policy at the state and local regional levels.

Depending on the state of economic development, the labor market will provide for active and passive measures of institutional regulation of the social and economic support of disabled persons. Active measures include: creation of additional and new jobs by restructuring the economy, developing private business, especially small and medium enterprises, creating conditions for foreign investment, for self-employment of disabled people, etc.; vocational guidance, training and retraining of personnel; organization of public works; strengthening the territorial and professional mobility of disabled persons; development of a separate relevant direction of the employment service, etc. Passive measures include the following ones: payment of assistance to disabled persons; assistance to family members who are detained by disabled persons.

References

1. Gryshova, I. Yu., Shestakovska, T. L. (2017). Instytutsiini rehuliatoryi sotsialno-ekonomichnoho zabezpechennia osib z invalidnistiu na rynku medychnykh posluh Ukrainy [Institutional regulators of social and economic support of disabled persons in the medical services market of Ukraine]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 27 (3), 242-248 [in Ukrainian].
2. Gryshova, I. Yu., Shestakovska, T. L. (2017). Infrastrukturne zabezpechennia potreb invalidiv na rynku medychnykh posluh Ukrainy [Infrastructure support for the requirements of disabled persons in the medical services market of Ukraine]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 27 (4), 321-330 [in Ukrainian].
3. Novikova, N. L., Galytskyi, O. M., Grishova, R. V. (2018). Derzhavni mekhanizmy rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoho zabezpechennia osib z invalidnistiu [State mechanisms of regulation of social and economic support of disabled persons]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 20, 66–70. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.66 [in Ukrainian].
4. Kazarian, G. G., Gryshova, R. V. (2018). Metodolohichni pidkhody do formuvannia systemy sotsialno-ekonomichnoho zabezpechennia osib z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostiamy [Methodological approaches to the formation of a system of social and economic support for disabled persons]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 5, 105-114 [in Ukrainian].
5. Gonta, O. I., Melnyk, A. G. (2017). Sotsialni innovatsii v orhanizatsiino- ekonomichnomu zabezpechenni reabilitatsii liudei z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostiamy [Social innovations in organizational and economic support for rehabilitation of disabled persons]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva: ekonomichni nauky – Bulletin of Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko*, 185, 10-23 [in Ukrainian].
6. Melnyk, O. (2017). Kliuchovi aspekty trudovoi sotsializatsii invalidiv v Ukraini [Key aspects of work socialization of the disabled in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2 (10), 42-50 [in Ukrainian].
7. Melnyk, Yu. M., Nikoliuk, O. V. (2015). Rozbudova sotsialnykh zviazkiv pidpriemstv ahroprodovolchoi sfery [Development of social ties between agribusiness enterprises]. *Biznesnavihator – Business Navigator*, 1 (36), 48-52 [in Ukrainian].
8. Myshchak, I. M. (2018). Problemy i perspektyvy zakonodavchoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku v Ukraini [Problems and prospects of legislative support of innovation development in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 34–43. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05> [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

9. Kolot, A. M. (Ed.) (2010). *Sotsializatsiia vidnosyn u sferi pratsi v konteksti stiikoho rozvytku [Socialization of labor relations in the context of sustainable development]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

10. Paniuk, T. P. (2015). Znachennia sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v upravlinni personalom pererobnykh pidpriemstv [Value of social responsibility of business in personnel management of processing enterprises]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3 (3), 120-125 [in Ukrainian].

11. Hnatieva, T. M., Nikoliuk, O. V. (2014). Vplyv sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu na konkurentospromozhnist pidpriemstv ahrarnoho sektoru [Influence of social responsibility of business on competitiveness of agricultural enterprises]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnogo universytetu. Serii «Ekonomiczni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University, series «Economic sciences»*, 4 (76), 151-157 [in Ukrainian].

References (in language original)

1. Гришова І. Ю., Шестаковська Т. Л. Інституційні регулятори соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг України. *Економічний аналіз: зб. наук праць*. Тернопіль, 2017. Т. 27, № 3. С. 242–248.

2. Гришова І. Ю., Шестаковська Т. Л. Інфраструктурне забезпечення потреб інвалідів на ринку медичних послуг України. *Економічний аналіз: зб. наук праць*. Тернопіль, 2017. Т. 27, № 4. С. 321–330.

3. Новікова Н. Л., Галицький О. М., Гришова Р. В. Державні механізми регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 20. С. 66–70. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.66.

4. Казарян Г. Г., Гришова Р. В. Методологічні підходи до формування системи соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 5. С. 105–114.

5. Гонта О., Мельник О. Соціальні інновації в організаційно- економічному забезпеченні реабілітації людей з обмеженими фізичними можливостями. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: економічні науки*. 2017. Вип. 185. С. 10-23.

6. Мельник О. Ключові аспекти трудової соціалізації інвалідів в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал*. 2017. № 2 (10). С. 42–50.

7. Мельник Ю. М., Ніколюк О. В. Розбудова соціальних зв'язків підприємств агропродовольчої сфери. *Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал*. Херсон, 2015. № 1 (36). С. 48–52.

8. Мищак І. М. Проблеми і перспективи законодавчого забезпечення інноваційного розвитку в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 34–43. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05>.

9. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку: монографія / А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. Київ: КНЕУ. 2010. 348 с.

10. Панюк Т. П. Значення соціальної відповідальності бізнесу в управлінні персоналом переробних підприємств. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал*. 2015. № 3 (3). С. 120–125.

11. Гнатєва Т. М., Ніколюк О. В. Вплив соціальної відповідальності бізнесу на конкурентоспроможність підприємств аграрного сектору. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»: науковий збірник*. 2014. № 4 (76). С. 151–157.

Kazarian Genrikh – PhD Economics, Assistant Professor of the Department of Education Management, DNZ of the «Institute of Management Education» of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (52-A Chichovykh Striltsiv Str., 04053 Kyiv, Ukraine).

Казарян Генріх Генріхович – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту освіти, ДНЗ «Інституту менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України (вул. Січових стрільців, 52-А, м. Київ, 04053, Україна).

Казарян Генрих Генрихович – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента образования, ГУЗ «Института менеджмента образования» Национальной академии педагогических наук Украины (ул. Сечевых стрелцов, 52-А, г. Киев, 04053, Украина).

UDC 005.332.4:330.342.146

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-63-68

*Tetyana Panyuk, Oksana Konarivska***SOCIAL COMPONENT OF INCREASING
THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES***Тетяна Панюк, Оксана Конарівська***СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ***Татьяна Панюк, Оксана Конаривская***СОЦИАЛЬНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПОВЫШЕНИЯ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ**

The article examines the social component of improving the competitiveness of enterprises. It has been determined that social responsibility of a business is a social component, which is one of the competitive advantages of modern enterprises of the national economy. The concept of social responsibility is characterized and its role and importance in the development of enterprises are defined. It is determined that the socially responsible functions of the enterprise, the ways of developing its social infrastructure, the formation and improvement of social protection systems for workers, the introduction of norms of ethical behavior between subordinates, suppliers and consumers are the priority tasks of the national economy.

Keywords: social component; competitive advantage; corporate social responsibility; national economy; social policy.

Table: 1. References: 13.

У статті досліджено соціальну складову підвищення конкурентоспроможності підприємств. З'ясовано, що соціальною складовою є соціальна відповідальність бізнесу, яка виступає однією з конкурентних переваг сучасних підприємств національної економіки. Охарактеризовано поняття соціальної відповідальності та визначено її роль, значення в розвитку підприємств. Визначено, що соціально відповідальні функції підприємства, шляхи розвитку його соціальної інфраструктури, формування та удосконалення систем соціального захисту працівників, впровадження норм етичної поведінки між підлеглими, постачальниками та споживачами – це пріоритетні практичні завдання національної економіки.

Ключові слова: соціальна складова; конкурентна перевага; соціальна відповідальність бізнесу; національна економіка; соціальна політика.

Табл.: 1. Бібл.: 13.

В статье исследована социальная составляющая повышения конкурентоспособности предприятий. Выяснено, что социальной составляющей является социальная ответственность бизнеса, которая выступает одним из конкурентных преимуществ современных предприятий национальной экономики. Охарактеризованы понятия социальной ответственности и определены его роль, значение в развитии предприятий. Определено, что социально ответственные функции предприятия, пути развития его социальной инфраструктуры, формирования и совершенствования систем социальной защиты работников, внедрение норм этического поведения между подчиненными, поставщиками и потребителями – это приоритетные практические задачи национальной экономики.

Ключевые слова: социальная составляющая; конкурентное преимущество; социальная ответственность бизнеса; национальная экономика; социальная политика.

Табл.: 1. Библ.: 13.

JEL classification: D29

Formulation of the problem. The national business development, integration of Ukraine in world economic community, increasing of competitiveness put forward many tasks for enterprises. The consequences of financial crisis concerned the decreasing of incomes and life quality of citizens, dissemination of poverty in society, it becomes more difficult for country to finance and carry out the social policy in country, that causes the increasing of social component and especially social corporate responsibility of business. The development of this responsibility and state support is one of the most important tasks of national economy that is greatly impacted by social factors as competitive advantages in enterprise activity. Such a way, we can define the problem of social responsibility at enterprises as one of the most burning issues and research directions of national scientists in the conditions of social oriented economy.

Analysis of recent research and publications. The great contribution to researching the problem of such social component as social responsibility make such scientists: S. B. Banerjee, E. E. Cheltenham (2007) [8], Z. I. Halushko (2010) [4], O. V. Dudkin (2009) [12], I. F. Komarnytskiy (2010) [4], U. M. Petrushenko (2009) [12], L. F. Tovma (2012) [9] and others. The process of social responsibility on reprocessors is investigated by such scientists: I. U. Gryshova (2014, 2015) [2; 7; 11], T. S. Shabaturova (2015) [7], M. U. Shcherbata (2015) [11].

Selection of previously unsettled parts of the general problem. But concerning large number of researching we find the social responsibility as a social component of competitiveness is not fully researched.

The purpose of the article. The main aim of this article is to research the social responsibility as main social component of enterprises and that is one of the competitive advantages of modern enterprises in national economy.

Presenting main material. Such factors as social responsible functions at enterprise, ways to development the social infrastructure, creating and improving the systems of social protection of employees, introduction of ethic norms for employers, suppliers, consumers, promotion the positive emotional atmosphere begin to play great role for profits and social development of enterprises that is important task of national economy. Such transformation of social priorities needs implementing to social policy of processing enterprises the principles and methods of social responsibility that could be one of the directions of social development improving. We need to say, that in the conditions of Ukraine's adaptation to European development and economy of European standards, it is necessary for government to refuse old economic model and create new one that based on the modern requirements concerning the international experience of development foreign countries.

Considering the European integration processes in Ukraine and civilized transformation in society such issues as social and cultural sphere, human resources and humanization of economic relations need close attention. Advisor to the Director of the National Institute for Strategic Researches at the meeting of the WG «Cultural and social dimensions of European integration of Ukraine», said: Working Group «Ukraine – EU: towards social and cultural cooperation» in their research and recommendations rests with the decision by the European Commission in March 2010, an important document «Europe 2020 Strategy for smart, sustainable and overall growth» [1]. This strategy defines five development goals by 2020: employment; research and innovation; energy and climate change; education; the fight against poverty.

The strategy also defines the tools to achieve these goals – a new economic governance, supported by the internal market; budget; trade relations; foreign economic policy; regulation and support for economic and monetary union. Considering the European integration processes in Ukraine, it is necessary when developing their own strategies to take into account trends EU strategic documents adopted by the European Commission, while taking care of its own interests of Ukrainian society.

Therefore, to bring Ukraine closer to European policies, the working group has selected four key themes, including the top ranked «Social Responsibility as a precondition for overall sustainable development» [1]. Analyzing the above, it should be noted that social responsibility is the main component of improving social competitiveness of national enterprises, including processing. Therefore, it is necessary to examine in detail this concept to highlight the importance for use in the development of national economy.

Social Responsibility is treated differently by scientists and companies, although they have a common basis: a socially responsible organization concerned with how companies manage commercial activities to create a positive impact on society. The discrepancy between the definitions may apply to more ethical behavior, sustainable development, environment, philanthropic ideas [4].

Green Paper the European Union (2001) defines social business responsibility (hereafter – SBR) as «the integration of social and environmental aspects in the daily business of an enterprise and in their interaction with stakeholders on a freewill basis» [3].

International Forum of Business Leaders (BLF) understands SBR as promoting responsible business practice that gives benefits both business and society and helping to achieve social, economic and environmentally sustainable development to maximize the positive impact of business on society while minimizing its negative impact [4].

Social Responsibility of agrarian sphere research national scientists, including I. U. Gryshova (2014) explores the mechanisms of action of social responsibility to the market value of the business and sustainable development of the national economy in modern conditions [7].

Most definitions emphasize the relationship between economic, environmental and social aspects which are the components of sustainable development of enterprises and influence the activities of processing enterprises. It is necessary to harmonize these components in the form of social responsibility, which shows itself in the social importance of food, social policy, economic profitability of businesses and environmental safety of production.

The economic component explains the qualitative changes that allow any entity to realize their potential, reasonably and optimum use their resources, providing revenue stability and peaceful operate within the environment. The social component emphasizes the importance of maintaining stability of the existing social systems and encourages everyone to consider the interests of society by taking responsibility for the impact of their activities on others and the environment in all aspects. Environmental – represents the possibility of self preservation of ecosystems [8]. The interaction of these aspects means a transition to a new stage of civilization, purpose and values of which are oriented to stability in all spheres of society, preserving the fundamental right to a viable and life supporting environment for future generations [9].

For support of UN among all enterprises in developed regions of Ukraine such as Kyiv, Kharkiv, Lviv, Donetsk, Odesa, Dnipropetrovsk it was organized questionnaire survey concerned the social responsibility and its implementing in management activity. The results of survey are in the Table.

Table 1

Social responsibility directions

Social responsibility directions	Number of respondents, %
Improving the working conditions	65,5
Study and development	63,2
Charity	56,0
Ethic relation with consumers	49,5
Participation in programmers of social development	32,3
Realization of ecologic programmers	29,8
Policy the rights of shareholders and (or) investors	20,8
Open communication of information about the company	18,7
Providing high quality products	10,0
Charity, philanthropy and patronage	5, 0

Source: [10].

For results of researchers of Walker Information it was found that the greater level of social responsibility the greater level of trust to the company and so the effectiveness increases, profits large and financial sustainability grows. Such facts confirm the great role of social responsibility as competitive advantage of enterprise.

Due to the recent state of the Ukrainian economic development, the national processing enterprises need creation of the model of social oriented management, which suits the values of the society, needs of working groups and the enterprises owners' economical orientations. The enlargement of the sphere of formation of socially oriented management makes necessary the solution of additional problems – training new social managers, who gain the theoretical knowledge of the social technologies as well as special culture and scientific vision of the social economic realities. Thus, the main socially-ethical priorities for social manager ought to be: confidence in usefulness of his work for himself or society; the will to honest work with partners and competitors; belief in pure business; desire to innovations; striving to honest business.

The basis of the socially-oriented management are social technologies, the formation of effective human resources politics, adoption, making management decisions of social nature. Only using the rules of the social responsibility and business ethics one can build correct human relationships and coordination in the society, which is so necessary in achievement of economical growth and effective activity of processing enterprises.

The role of social responsibility in the activities of domestic processing enterprises significant, as aimed at maintaining high standards of economy, social standards and quality of personnel, minimize harmful effects on the environment; establishment of partnership relations between business, society and the state; improving business activity for the long term [11, p. 17-28].

Participation in the development of social infrastructure as a tool for improving competitiveness of processing enterprises is an important factor to ensure favorable conditions for economic activity; investing resources in the development of the domestic habitat (staff, environment, cooperation) brings certain benefits, particularly in the form of improved reputation. Foreign experience shows that the world's corporations consider their reputation as the most profitable and liquid asset, promoting to attract investment flows, to create the economic potential and increase the market value of the business.

Among the most frequently used actions while implementing social responsibility programs for image of national processing enterprises can be called such: improving the efficiency of production activities by finding ways to reduce air pollution and adapt production to environmental, technological, sanitary norms and standards; increasing the motivation methods by tangible and intangible incentives, leading to increased productivity, because the emphasis should be on workers who are citizens, consumers, parents and residents of a particular locality that is socially useful function for the enterprise; improving the social and psychological climate of the collective by the psychological factors of motivation and caring for workers, thereby increasing productivity; training and retraining of workers by the company, opportunity for career growth that promotes awareness of the importance of staff in the development and stabilization of the company; improve the reputation of the enterprise reduces the risk of possible loss of markets, increases the probability of access to foreign markets through improved image of companies; large the opportunities to attract investors, including foreign, by ethic investment, due to ethic reasons attracting and ethic business strategy.

There are contradictory signs of socialization of business taking place in Ukraine and hinder the development of SBR:

- 1) the tendency of gradual concentration of ownership;
- 2) even after the privatization much of the property was in the possession of employees of enterprises, real mechanisms of labor collective in the enterprise management have not been made;
- 3) there is a combination of functions of top management and owners that become possible after the transfer of shares that were distributed among employees, to managers;
- 4) among all the stakeholders the entrepreneurs those whose are ready to coordinate with the representatives of the interests of government institutions [12, 25-31]. That is why, for approval as a competitive advantage and the development of socially responsible business leaders should clearly know its structure and use of different kinds of instruments at all levels for consumer, subordinates, society and the country, shareholders or companions [13].

Conclusions. Such a way, taking into account the steps above, social responsibility is a significant competitive advantage and social component of processing enterprises in the national economy. Therefore, we must analyze what the companies of other industries do in this direction, including competitors, and what they do not. SBR for processing enterprises is an important prerequisite for the operation and development in the long term and social component of competitiveness. Managers should understand its importance and consider as one of the tools of modern management. The main directions of social policy and SBR at processing enterprises

should be not only social support of the population, but also actions for improving human development, improving the quality of human capital as the basis for economic growth. In addition of their own actions, companies should be considered state action. We must understand that the level of SBR is one of the main factors of well-being and quality of life of the society which we consider as a perspective field of researching for future studies.

References

1. Zasadnania RH «Kulturnyi ta sotsialnyi vymiry yevrointehratsiinoi stratehii Ukrainy» [Meeting of the WG «Cultural and social aspects of Euro integration strategy of Ukraine»]. (12.03.2013). Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1121>.

2. Hryshova, I. Yu., Kriukova, I. A. (2014). Innovatsionnaia model razvitiia predpriatii molokopererabatyvaiushchei otrasli [Innovation model of dairy enterprises development]. *Vektor nauky THU. Seriya: Ekonomika i upravlenie – TSU science vector. Series: Economics and Management*, 1, 20–24 [in Russian].

3. *Zelena knyha Yevropeiskoho Soiuzu [Green Book of European Union]*. Retrieved from http://www.rspenergy.ru/main/static.asp?art_id=1552.

4. Komarnytskyi, I. F., Halushko, Z. I. (2010). *Sotsialna vidpovidalnist biznesu yak instrument upravlinnia suchasnym pidpriemstvom [Social business responsibility as instrument of management of modern enterprise]*. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/7_Social.pdf.

5. Kriukova, I. O. (2011). *Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist: modeli ta upravlinska praktyka [Corporate Social Responsibility: Models and Management Practices]*. Kyiv: Vyd-vo «Farbovani lyst» [in Ukrainian].

6. Mytiai, O. V. (2014). Osoblyvosti formuvannia i otsinky konkurentospromozhnosti v aharnii sferi [Features of the formation and evaluation of competitiveness in the agrarian sector]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky» – Visnyk of the Chernihiv State Technological University. Series «Economic Sciences»*, 4, 12–19 [in Ukrainian].

7. Hryshova, I. Yu., Shabatura, T. S. (2014). Implementatsiia pryntsyviv sotsialno-oriantovanoho biznesu v ploshchynu ekonomichnoho rozvytku potentsialu kharchovykh pidpriemstv [Implementation the principles of social oriented business in economic development potential of food enterprises]. *Ekonomika: realii chasu – Economics: realities of time*, 3, 7. Retrieved from <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>.

8. Banerjee, S. B., Cheltenham, E. E. (2007). Corporate social responsibility: the good, the Bad And The Ugly. UK, Northampton, MA, USA [In English].

9. Tovma, L. F. (2012). Ekoloho-ekonomichna skladova v kontseptsii staloho rozvytku Ukrainy [Ecologic and economic component in the concept of sustainable development]. *Biznes Inform – Business Inform*, 2. Retrieved from http://businessinform.net/pdf/2012/2_0/141_144.pdf.

10. *Ofitsiynyi sait Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen [Official website of National Institute of Strategic Researchers]*. URL: <http://www.niss.gov.ua>.

11. Hryshova, I. Yu., Shcherbata, M. Yu. (2015). Sotsialna vidpovidalnist biznesu yak chynnyk sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [Implementation the principles of social oriented business in economic development potential of food enterprises]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3 (3), 17–28 [in Ukrainian].

12. Petrushenko, Yu. M., Dudkin, O. V. (2009). Formuvannia instytutu pozytyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti [Creation of the institute of positive social responsibility]. *Naukovi pratsi Donetskooho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya: ekonomichna – Scientific works of the Donetsk National Technical University. Series: economical*, 37-3, 25–31 [in Ukrainian].

13. Paniuk, T. P. (2015). Rol cotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v diialnosti molokopererobnykh pidpriemstv [Information about social responsibility role in the activity of enterprises of milk]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2 (2), 118–122 [in Ukrainian].

References (in language original)

1. Засідання РГ «Культурний та соціальний виміри євроінтеграційної стратегії України» від 12.03.2013 р. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1121>.

2. Гришова І. Ю., Крюкова І. А. Инновационная модель развития предприятий молокоперерабатывающей отрасли. *Вектор науки ТГУ. Серия: Экономика и управление*. 2014. № 1. С. 20–24.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3. Зелена книга Європейського Союзу. URL: http://www.rspenergy.ru/main/static.asp?art_id=1552.
4. Комарницький І. Ф., Галушко З. І. Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент управління сучасним підприємством. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/7_Social.pdf.
5. Крюкова І. О. Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінська практика: підручник. Київ: Вид-во «Фарбований лист», 2011. 480 с.
6. Митяй О. В. Особливості формування і оцінки конкурентоспроможності в аграрній сфері. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 4. С. 12–19.
7. Гришова І. Ю., Шабатура Т. С. Імплементация принципів соціально-орієнтованого бізнесу в площину економічного розвитку потенціалу харчових підприємств. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 3. С. 7. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>.
8. Banerjee S. B., Cheltenham E. E. Corporate social responsibility: the good, the bad and the ugly. UK, Northampton, MA, USA, 2007. 153 p.
9. Товма Л. Ф. Еколого-економічна складова в концепції сталого розвитку України. *Бізнес Інформ*. 2012. № 2. URL: http://businessinform.net/pdf/2012/2_0/141_144.pdf.
10. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua>.
11. Гришова І. Ю., Щербата М. Ю. Соціальна відповідальність бізнесу як чинник соціально-економічного розвитку. *Проблеми і перспективи економіки та управління*: науковий журнал. 2015. № 3 (3). С. 17–28.
12. Петрушенко Ю. М., Дудкін О. В. Формування інституту позитивної соціальної відповідальності. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна*. 2009. Вип. 37-3. С. 25–31.
13. Панюк Т. П. Роль соціальної відповідальності бізнесу в діяльності молокопереробних підприємств. *Проблеми і перспективи економіки та управління*: науковий журнал. 2015. № 2 (2). С. 118–122.

Tetyana Panyuk – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Rivne State University of Humanitarian (31 Plastova Str., 33000 Rivne, Ukraine).

Панюк Тетяна Петрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії, Рівненський державний гуманітарний університет (вул. Пластова, 31, м. Рівне, 33000, Україна).

Панюк Татьяна Петровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории, Ровенский государственный гуманитарный университет (ул. Пластовая, 31, м. Ровно, 33000, Украина).

E-mail: panjuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2494-6111>

Researcher ID: C-1276-2019

Oksana Konarivska – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of tourism, National University of Water Management and Natural Resources Use (11 Soborna Str., 33000 Rivne, Ukraine).

Конарівська Оксана Богданівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, м. Рівне, 33000, Україна).

Конаривская Оксана Богдановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры туризма, Национальный университет водного хозяйства и природопользования (ул. Соборная, 11, м. Ровно, 33000, Украина).

E-mail: konarivska@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1760-9264>

Researcher ID: C-1076-2019

УДК 626.81

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-69-76

*Наталія Вдовенко, Наталія Коробова***ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ СТАЛОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ***Наталія Вдовенко, Наталія Коробова***ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ВЗГЛЯД НА РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ УСТОЙЧИВОГО ВОДОПОЛЬЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ***Nataliia Vdovenko, Nataliia Korobova***A PARADIGMAL VIEW ON THE DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF SUSTAINABLE WATER USE IN CONDITIONS OF INTEGRATION PROCESSES**

У статті розкрито досвід у підходах до забезпечення поступового та конкурентоспроможного розвитку системи сталого водокористування за інтеграційних умов. Доведено, що економічна оцінка запасів водних біоресурсів є основою для розвитку сировинної бази, відображає ефективність виявлення, освоєння й експлуатації водних та рибних ресурсів. Викладено результати аналізу попередніх досліджень та поглиблене обґрунтування новітніх підходів щодо економічної оцінки запасів водних біоресурсів, які дозволяють визначати порівняльну ефективність океанічного, прісноводного рибальства та товарної аквакультури, промислу в окремих басейнах і районах. Розглянуто сутність диференціальної ренти при освоєнні природних ресурсів у процесі вивчення біологічних ресурсів водного середовища. Запропоновано розрізняти прогностично-перспективну, кадастрову, рентну і прибуткову оцінки запасів водних біоресурсів у контексті впровадження положень Водної Рамкової Директиви ЄС.

Ключові слова: водокористування; сталий розвиток; Водна Рамкова Директива ЄС; водогосподарська діяльність; біологічні ресурси; водне середовище; ліцензія.

Табл.: 1. Бібл.: 11.

В статье раскрыто опыт в подходах к обеспечению постепенного и конкурентоспособного развития системы устойчивого водопользования в контексте интеграционных условий. Доказано, что экономическая оценка запасов водных биоресурсов является основой для развития сырьевой базы, отражает эффективность выявления, освоения и эксплуатации водных и рыбных ресурсов. Изложены результаты анализа предыдущих исследований и углубленное обоснование современных подходов к экономической оценке запасов водных биоресурсов, которые позволяют определять сравнительную эффективность океанического, пресноводного рыболовства и товарной аквакультуры, промысла в отдельных бассейнах и районах. Рассмотрены сущность дифференциальной ренты при освоении природных ресурсов в процессе изучения биологических ресурсов водной среды. Предложено различать прогностично-перспективную, кадастровую, рентную и прибыльную оценки запасов водных биоресурсов в контексте внедрения положений Водной Рамочной Директивы ЕС.

Ключевые слова: водопользование; устойчивое развитие; Водная Рамочная Директива ЕС; водохозяйственная деятельность; биологические ресурсы; водная среда; лицензия.

Табл.: 1. Библ.: 11.

The article reveals the experience in approaches to ensuring the gradual and competitive development of a sustainable water management system under the integration conditions. The economic assessment of the stocks of aquatic biological resources is the basis for the development of the raw material base, which reflects the efficiency of the identification, development and exploitation of fishery resources this proved. The results of the analysis of previous researches and in-depth substantiation of approaches to the economic assessment of aquatic biological resources stocks of presented, which allow determining the comparative effectiveness of oceanic, freshwater fisheries and commodity aquaculture, fishing in separate basins and areas. The essence of differential rent the considered when mastering natural resources in the process of studying the biological resources of the water environment. The proposed to distinguish between prognostic and promising, cadastral, rent and profitable estimations of stocks of aquatic biological resources in the context of implementation of the provisions of the EU Water Framework Directive.

Keywords: water use; sustainable development; EU Water Framework Directive; water management; biological resources; water environment; license.

Table: 1. References: 11.

JEL Classification: A13, B21, D23, D20

Постановка проблеми. Формування сучасних тенденцій щодо забезпечення оптимальної дії системи збалансованого функціонування водогосподарського комплексу спонукає до удосконалення й поглиблення підходів щодо забезпечення поступового розвитку системи сталого водокористування. При цьому важливим є визначення та економічна оцінка запасів водних біоресурсів як бази для розвитку, освоєння й експлуатації водних ресурсів у контексті впровадження положень Водної Рамкової Директиви ЄС. Тому зазначені питання є актуальними та своєчасними як з наукового, так і з практичного погляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти сталого водокористування як важливого блока реалізації політики модернізації національної економіки України на сучасному етапі перебувають у полі зору провідних економістів. Ці питання підняті в роботах К. Алієва [7], М. Борисюк [8], В. Гребінь, В. Хільчевського [3], Н. Осадчої, Н. Клебанової, Ю. Набиванця [4], В. Сташука [5], В. Підліснюк [8], А. Яцика [6], М. Хвесика, В. Голян [9], Л. Мельник [10].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження вчених присвячені проблемним питанням розвитку системи сталого водокористування. Водночас наявні розвідки не охопили всієї специфіки наслідків від ефективного управління водними ресурсами, оскільки система сталого управління водокористуванням на сьогодні має бути узгоджена з вимогами Водної Рамкової директиви ЄС [1], орієнтуватись на стимулювання суб'єктів господарської діяльності саме щодо охорони, збереження та відтворення водних джерел. Доцільно приділити увагу розробці та поетапній блоковій реалізації дієвого сучасного організаційного й економічного механізмів у басейновому регулюванні водних відносин у сучасних умовах, спрямованого на реалізацію можливостей промислового зростання, збереження вод та відтворення водних джерел.

Мета статті. Навести результати проведених досліджень для розроблення і поглибленого обґрунтування підходів до оцінки системи сталого водокористування та управління водними ресурсами як у аграрній сфері, так і в галузях промисловості.

Виклад основного матеріалу. На цьому етапі розвитку важливим аспектом є розвиток системи сталого водокористування та управління водними ресурсами як у аграрній сфері, так і в галузях промисловості. Стале водокористування переважно ґрунтується на раціональному й ефективному водокористуванні, а також збереженні вод. Вказане ми спроможні здійснювати за такими блоками завдань: а) збалансувати економічну й екологічну зацікавленість аграрних підприємств та підприємств промислового сектору, які безпосередньо використовують водні ресурси; б) сформуванню стабільну систему збереження води в агропромисловому комплексі; в) реалізувати інноваційні проекти, які спрямовані на інкорпорацію екологічно збалансованого водокористування, будівництво сучасних і реконструкцію вже наявних як водогосподарських, так і водоочисних об'єктів, а також створити й запровадити в дію ефективні ринкові базові важелі екологічного, економічного регулювання у сфері водних відносин, для того, щоб забезпечити саме достатній обсяг фінансування водоохоронної діяльності; г) запровадити сучасні стратегічні підходи до басейнового управління водними ресурсами, щоб у подальшому безперечно сприяти їх відтворенню, охороні, ефективному і раціональному водокористуванню всіма галузями національної економіки.

Безперечно, реалізація вказаних вище напрямів спонукає вчених і практиків до необхідності удосконалення нормативно-адміністративного методу регулювання економіки в контексті забезпечення взаємозв'язку між управлінськими структурами та господарюючими суб'єктами для зростання можливостей ефективного використання на основі організаційно-економічного механізму стимулювання водокористування водних ресурсів і захисту водних об'єктів. Очевидним є те, що управління водокористуванням є складовою потужної системи безпосередньо інтегрованого управління водними ресурсами. При цьому така система, відповідно до норм Водної Рамкової Директиви ЄС (2000/60/ЄС) повинна ґрунтуватися саме на басейновому принципі, проведенні водогосподарської та водоохоронної ефективної діяльності, дотримання інтересів наявних водокористувачів, попередженні загрозам різноманітних небезпек, запобіганні реальним надзвичайним ситуаціям, запровадження принципу платності й відшкодування збитків від негативних наслідків від використання зокрема й вітчизняних водних ресурсів [1].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Процедура підписування Угоди про асоціацію між Україною та ЄС налаштувала Україну на запровадження європейських стандартів у розрізі багатьох сфер суспільного життя. Не залишилася поза увагою і сфера охорони вод, боротьби із забрудненням вод, управління водними ресурсами. Внаслідок прийняття базових положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом» від 04.10.2016 № 1641-VIII [2] розпочалося впровадження положень Водної Рамкової Директиви ЄС у Водний кодекс України [11], а також у практичну діяльність з метою управління вітчизняними водними ресурсами. З підписання Угоди про асоціацію з 2014 року розроблено графік для досягнення базових цілей саме в Україні за Водною Рамковою Директивою Європейського Союзу. Зокрема передбачається за три роки розробити національне законодавство й вибрати відповідний орган, прописати на законодавчому рівні необхідні одиниці гідрографічного районування території країни, а також розробити базові положення щодо басейнового управління з виокремленням необхідних функцій [3, с. 8–20]. Також за шість років необхідно визначити райони річкових басейнів та запровадити механізми з метою управління річками, які є міжнародними, а також озерами, прибережними водами, здійснити аналіз характеристик районів річкових басейнів, і при цьому адаптувати й запровадити програми з моніторингу якості води, готувати різні плани з управління басейнами річок, провести консультації з громадськістю.

Дослідженням встановлено, що економічна оцінка запасів водних ресурсів також є основою для сталого розвитку вітчизняної сировинної бази, а також віддзеркалює шляхи виявлення, експлуатації рибних ресурсів, а також їх освоєння. При цьому економічна оцінка запасів водних біологічних ресурсів сприяє визначенню порівняльної ефективності як океанічного, а також прісноводного рибальства, товарної аквакультури, здійснення промислу за окремими басейнами та районами. Водночас пропонуємо окремо розрізняти кадастрову, прогнозно-перспективну, рентну, а також прибуткову оцінки запасів водних біологічних ресурсів.

Для недостатньо вивчених або освоєних природних ресурсів проводиться прогнозно-перспективне оцінювання. При цьому вказане оцінювання здійснюється при перспективних розрахунках, які безпосередньо пов'язані зі змінами векторів використання природних біологічних ресурсів з урахуванням можливостей довгострокової перспективи. Це стосується нових технологій, зміни характеру спеціалізації, значного підвищення рівня інтенсифікації. Об'єктом кадастрової оцінки є усі в господарському плані освоєні природні біологічні та водні ресурси, які нині експлуатуються, а також ретельно підготовлені до майбутньої експлуатації. Водночас кадастрове оцінювання може проводитися також у складі загальнодержавних стандартів природних біологічних ресурсів. Наші дослідження підтвердили, що під кадастром біологічних ресурсів Світового океану виступає науковий, а також безпосередньою мірою і практичний документ. При цьому саме в регіональному розрізі здійснено систематизацію всієї необхідної інформації про визначені види біологічних ресурсів у середовищі, де вони мешкають, а також природоохоронних, поліпшених правових, економічних та організаційних умов для безпосереднього їх господарського і практичного використання. Важливим завданням для цих документів виступає одержання відповідної інформації про розподіл, умови середовища мешкання, різні запаси визначених різних видів ресурсів водного середовища. Також основою для їх раціонального використання з метою максимального задоволення потреб суспільства як у харчовій, так і нехарчовій продукції.

Дієвим інструментом побудови ефективних та раціональних систем для використання біологічних ресурсів океану виступає економічна й організаційна оцінка таких біологічних ресурсів, що охоплює такі блоки, як економічна оцінка біоресурсів водного

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

об'єкта; формування біоекономічних систем з метою використання біоресурсів океану. Саме економічна оцінка біоресурсів сприяє визначенню ефекту, який можливо отримати від експлуатації таких біологічних ресурсів суспільством.

На основі економічної оцінки є можливість відображати результати узгодження властивостей природних об'єктів із певними вимогами до них суспільства, які втілені у вимогах суб'єктів господарювання, галузей, технічних систем. Нами було досліджено методичний підхід щодо визначення економічної оцінки біоресурсів. При цьому в ролі об'єкта економічної оцінки виступають обсяги потенційних виловів у розрізі основних районів промислу. Водночас ефективність освоєння районів промислу відчутно відрізняється через неоднакову рибопродуктивність акваторій, які надають можливість здійснювати різний вилов за одну добу промислу, включаючи неоднакову споживчу цінність сировини та доцільність використання різних спеціальних технічних засобів.

Для економічної оцінки сировинної бази вихідною інформацією та даними виступає біологічний прогноз обсягів допустимого улову в розрізі зон рибальства та різними районами промислу, а також нормативи витрат на пошук і видобуток сировини, виробництво, транспортування рибопродукції саме із районів промислу. Важливою є характеристика споживчої цінності включно всіх видів сировини та прогнози потреби в рибі та рибній продукції, а також норми виходу продукції з одиниці сировини без нанесення збитків для нормального процесу відтворення. Водночас на різних відрізках часу існує та суспільно виправдана межа витрат безпосередньо понесених на збільшення приросту ресурсів риби та рибної продукції, яка отримується з певного виду біосировини. Цей рівень називається граничними витратами, а інколи й кадастровими цінами.

Як висвітлюють проведені дослідження, величина диференціальної ренти може бути обчислена в розрізі різних морських регіонів як різниця між величиною граничних витрат та прямими витратами з урахуванням здійсненого розрахунку на одиницю приросту залученої в господарський обіг біосировини та буде в подальшому характеризувати кадастрову або економічну оцінку таких ресурсів. Вона дорівнює ефекту від освоєння таких ресурсів у порівнянні з більш складними в цьому розумінні морськими районами.

З метою отримання більшої об'єктивності для розрахунків біоресурси всіх морських регіонів, які взято до порівняння, з обов'язковим урахуванням якості сировини повинні бути безпосередньо приведені до вигляду, який дасть можливість їх порівняти. При цьому використовується їх порівняльна якісна оцінка із застосуванням показників як харчової, так і споживчої цінності. У формулі (1) наведено розрахунок методичної схеми визначення економічної або кадастрової оцінки біологічних ресурсів:

$$g_j = \max [a (Z' - C')], \quad (1)$$

де j – індекс району рибальства; g_j – економічна (кадастрова) оцінка біологічних ресурсів; a – коефіцієнт, який враховує фактор часу; Z' – граничні витрати (кадастрові ціни) на одиницю сировини; граничні витрати відкориговані через показники споживчої та харчової цінності, норм витрат сировини на одиницю продукції; C' – питомі витрати на одиницю сировини району, який буде оцінено; витрати відкориговані через показники харчової цінності, норм витрат біосировини на одиницю продукції (кінцевої).

Наступним підходом, що потребує вивчення та визначення біоресурсів водного об'єкта, визначено диференціальну ренту при освоєнні природних ресурсів. При розрахунку величини диференціальної ренти саме від експлуатації біоресурсів у відповідному морському регіоні доцільно визначити, які саме капіталовкладення треба здійснити з метою досягнення необхідного ефекту. Таким чином, економічною оцінкою біоресурсів регіону є розрахункова величина капітальних вкладень, залежно від диференціальної ренти. При цьому від них бажано було б отримати такий самий ефект. З метою оцінки водних живих ресурсів моря пропонуємо до застосування таку формулу (2):

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

$$E_j = \max [(a R_j) : (E_n H_j K_j)], \quad (2)$$

де j – індекс району рибальства; E_j – економічна оцінка біоресурсів морського району; a – коефіцієнт, що враховує фактор часу; R_j – величина диференціальної ренти, яка отримана під час освоєння біоресурсів цього району на одиницю продукції (кінцевої); E_n – нормативний коефіцієнт ефективності капітальних вкладень, що прийнятий з метою освоєння біоресурсів певного району; j – середньозважений для певного регіону нормативний коефіцієнт витрат біологічної сировини на одиницю продукції (кінцевої); K_j – середньозважені показники як харчової, так і споживчої цінності біосировини.

Прибуткова оцінка виражається формулою (3):

$$E_j = \max (a R'_j : H'_j), \quad (3)$$

де j – індекс району рибальства; a – коефіцієнт, що враховує фактор часу; R'_j – сумарна величина прибутку, що може бути отриманий за відповідний календарний період від експлуатації біологічних ресурсів у певному районі моря; $'_j$ – обсяг сировини, відко-ригований у розрізі показників як споживчої, так і харчової цінності в порівнянні з іншими районами моря, що можна вилучити з цього району без порушення відтворення запасів (загальних).

Під час економічної оцінки водних біологічних ресурсів є необхідність, як і при оцінці земель, а також доцільність здійснення попереднього якісного оцінювання самих біологічних ресурсів за різними морськими районами на основі показників як споживчої, так і харчової цінності для приведення їх до реального і співставного вигляду. І важливо те, що вказані підходи визначають базові умови кадастрового обліку біоресурсів Світового океану. Вирішення проблеми економічної оцінки водних біологічних ресурсів у перспективі дасть можливість визначити успішний результат у виокремленні методичних підходів до платності за дані ресурси. Актуальні проблемні аспекти платності за водні біологічні ресурси доцільно вивчати й аналізувати за двома складовими блоками: міжнародному та внутрішньодержавному аспекті. У міжнародному аспекті в питанні експлуатації біоресурсів у зонах інших держав спостерігаються різні тенденції.

Базовим для всіх країн-власників біоресурсів виступає прагнення встановити різноманітні форми плати за вилучення біоресурсів в їх водах, певних обсягів таких ресурсів іншими країнами за умови обов'язкового дотримання заходів як природоохоронного, так і відтворювального характеру. При цьому саме у випадку розвинутих країн грошові ліцензійні збори виступають основною формою оплати.

Тим державам, які розвиваються, притаманні інші тенденції у формах платності за біоресурси в їх зонах, які безпосередньо пов'язані з вирішенням соціально-економічних проблем. Це вказує і на розвиток прибережних районів, і на забезпечення рівня зайнятості населення, а також розвиток галузей національної економіки та поліпшення білкового балансу харчування населення, забиранням води з природних водних об'єктів (табл.). У деяких країнах існує натуральна форма оплати ліцензій).

Таблиця

Базові показники використання та охорони водних ресурсів України, млн м³

Роки	Забрано води з природних водних об'єктів ²	Спожито свіжої води ¹	Загальне відведення зворотних вод	У тому числі			Потужність очисних споруд
				Забруднених (недостатньо очищених)		нормативно очищених	
				усього	з них без очищення		
1	2	3	4	5	6	7	8
1990	35615	30201	20261	3199	470	3318	8131
1991	34905	28206	19126	4291	701	2532	7937
1992	32461	26924	17872	4008	951	3207	8854
1993	24380	24521	16650	4652	1196	2611	8134

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл.

1	2	3	4	5	6	7	8
1994	29499	23468	15869	4873	1053	2075	8775
1995	25852	20338	14981	4652	912	1936	8419
1996	23477	18668	13998	4109	980	2304	8281
1997	21091	15623	12534	4233	763	1798	8271
1998	19027	13836	11040	4228	813	1644	8284
1999	19748	14285	11488	3920	748	1743	8018
2000	18282	12991	10964	3313	758	2100	7992
2001	17577	12168	10569	3008	746	2188	7790
2002	16299	11589	10005	2920	782	2111	7546
2003	15039	11034	9459	2948	804	1946	7733
2004	14694	9973	9065	3326	758	1492	7740
2005	15083	10188	8900	3444	896	1315	7688
2006	15327	10245	8824	3891	1427	1304	8104
2007	16352	10995	8917	3854	1506	1245	7768
2008	15729	10265	8655	2728	616	1357	7518
2009	14478	9513	7692	1766	270	1711	7581
2010	14846	9817	8141	1744	312	1760	7425
2011	14651	10086	8044	1612	309	1763	7687
2012	14651	10507	8081	1521	292	1800	7577
2013	13625	10092	7722	1717	265	1477	7592
2014 ²	11505	8710	6587	923	175	1416	7190
2015 ²	9699	7125	5581	875	184	1389	5801
2016 ²	9907	7169	5612	698	164	1381	5690
2017 ²	9224	6853	4921	997	158	1023	5415

Примітки: 1. Включаючи прісну та морську воду.

2. Дані наведено без врахування даних територій із Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини у Донецькій та Луганській областях, які є тимчасово окупованими.

Джерело: укладено за даними Державного агентства водних ресурсів України.

Можна зробити висновок, що за умов поглиблення процесів децентралізації саме використання водних ресурсів істотно вплине на ефективність їх сталого використання та відновлення і сформує відповідні вимоги щодо територіальної структури управління. Зважаючи на необхідність імплементації Водної Рамкової директиви Європейського Союзу, важливим кроком є узгодження організаційних і економічних механізмів регулювання сталого водокористування між басейновими управліннями водними ресурсами, а також адміністративно-територіальними одиницями, зокрема і новоствореними місцевими територіальними громадами. Переважно вказане пов'язане з функціями контролю за дотриманням лімітів споживання води і скидання забруднених стоків, включаючи зацікавленість у дотриманні таких лімітів, що зумовлено ринковими відносинами у сфері сталого водокористування. На порядок денний виходить обґрунтування плати за воду, скиди промислових стічних вод, штрафи за екологічні порушення, ефективність експлуатації біологічних ресурсів у відповідних морських регіонах, забезпечення природоохоронних, правових і економіко-організаційних заходів. Серед пропозицій виокремлено і покладення на адміністративно-територіальні одиниці відповідальності з метою взаємозгодження заходів на територіях відповідного річкового басейну із басейновими управліннями водними ресурсами за умов інтеграційних процесів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, система управління сталим водокористуванням спроможна бути адекватна вимогам Водної Рамкової директиви Європейського Союзу та має всі підстави, щоб орієнтуватись на стимулювання саме господарюючих суб'єктів щодо збереження, відтворення водних джерел, а також ефективно поєднувати економічні й адміністративні механізми регулювання водокористування в розрізі басейнових управлінь водних ресурсів та адміністративно-територіальних одиниць. При цьому

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

важливо забезпечення додержання законодавства України з метою охорони вод, зростання стимулюючої ролі як бюджетної, так і податкової системи в контексті структурної й інвестиційної політики. Особливу увагу на цьому етапі розвитку доцільно приділити і розробці й поетапній реалізації сучасного організаційно-економічного механізму басейнового регулювання водних відносин для забезпечення збереження вод, дотримання водоохоронного законодавства в умовах інтеграційних і трансформаційних процесів.

Список використаних джерел

1. Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995 р. № 24. Ст. 189.
2. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради. Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики від 23.10.2000. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2000. (L0060).
3. Мельник Л. Г. Экономика развития: монография. Сумы: Университетская книга, 2006. 662 с.
4. Осадча Н. М., Клебанова Н. С., Осадчий В. І., Набиванець Ю. Б. Адаптація системи моніторингу поверхневих вод Державної гідрометеорологічної служби МНС України до положень Водної Рамкової Директиви ЄС. *Наукові праці Українського науково-дослідного гідрометеорологічного інституту*: зб. наук. пр. 2008. Вип. 257. С. 146–161.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом: Закон України від 04.10.2016 № 1641-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 46. Ст. 5.
6. Сташук В. А. Інтегроване управління водними ресурсами – шлях до сталого розвитку водного господарства в Україні. *Водне господарство України*. 2009. № 2. С. 2–9.
7. Сташук В. А., Яцик А. В. Україна на шляху до басейнового принципу управління водними ресурсами. *Водне господарство України*. 2007. № 4. С. 6–10.
8. Хвесик М. А., Голян В. А., Хвесик Ю. М. Інституціональне середовище сталого водокористування в умовах ринкових відносин: національні та регіональні виміри: монографія. Київ: НАУ, 2005. 180 с.
9. Хільчевський В. К., Гребінь В. В. Гідрографічне та водогосподарське районування України 2016 р. – реалізація положень ВРД ЄС. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2017. № 1 (44). С. 8–20.
10. Pidlisnyuk V., Aliev K., Stefanovska T. Analysis of EU Water Framework Directive's Implementation for Dnister River Basin. Proceeding of the International conference «*Integrated Management of Natural Resources in the transboundary Dnister River Basin*». Kyshyney, Moldova, 2004. P. 271–282.
11. Pidlisnyuk V., Borisyuk M., Pidlisnyuk I. Sustainable Use of Water resources: Perspective for Ukraine. Proceeding of the International conference «*Integrated Management of Natural Resources in the transboundary Dnister River Basin*». Kyshyney, Moldova, 2004.

References

1. Vodnyi kodeks Ukrainy [The Water Code of Ukraine]. № 213/95-VR (June 6, 1995) [in Ukrainian].
2. Dyrektyva 2000/60/YES Yevropeiskoho Parlamentu i Rady Pro vstanovlennia ramok diialnosti Spivtovarystva v haluzi vodnoi polityky vid 23.10.2000 [Directive 2000/60 / EC of the European Parliament and of the Council of 23.10.2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy] (2000). *Ofitsiynyy visnyk Yevropeyskoho Soyuzu – Official Journal of the European Union (OJ)*. (L0060) [in Ukrainian].
3. Melnik, L. G. (2006). *Ekonomika razvitiia [Development Economics]*. Sumy: Universitetskaja kniga [in Russian].
4. Osadcha, N. M., Klebanova, N. S., Osadchyi, V. I., Nabyvanets, Yu. B. (2008). Adaptatsiya systemy monitorynhu poverkhnevyykh vod Derzhavnoyi hidrometeorohichnoyi sluzhby MNS Ukrayiny do polozhen' Vodnoyi Ramkovoyi Dyrektyvy YES [Adaptation of the surface water monitoring system of the State Hydrometeorological Service of the Ministry of Emergencies of Ukraine to the provisions of the EU Water Framework Directive]. *Naukovi pratsi Ukrayinskoho naukovo-doslidnoho hidrometeorolohichnoho instytutu – Scientific works of the Ukrainian Research Hydrometeorological Institute*, 257, 146–161 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5. Pro vnesennya zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vprovadzhennia intehrovanykh pidkhodiv v upravlinni vodnymy resursamy za baseynovym pryntsyptom [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Implementation of Integrated Approaches in the Management of Water Resources Based on the Basin Principle]. № 1641-VIII (on October 4, 2014) [in Ukrainian].

6. Stashuk, V. A. (2009). Intehrovane upravlinnia vodnymy resursamy – shliakh do staloho rozvytku vodnoho hospodarstva v Ukraini [Integrated Water Resources Management - The Way to Sustainable Water Management in Ukraine]. *Vodne hospodarstvo Ukrainy – Water management of Ukraine*, 2, 2–9 [in Ukrainian].

7. Stashuk, V. A., Yatsyk, A. V. (2007). Ukraina na shliakhu do baseinovooho pryntsyphu upravlinnia vodnymy resursamy [Ukraine on the way to the basin principle of water resources management]. *Vodne hospodarstvo Ukrayiny – Water management of Ukraine*, 4, 6–10 [in Ukrainian].

8. Khvesyuk, M. A., Holian, V. A., Khvesyuk, Yu. M. (2005). *Instytutsionalne seredovysche staloho vodokorystuvannia v umovakh rynkovykh vidnosyn: natsionalni ta rehionalni vymiry [Institutional environment of sustainable water use in conditions of market relations: national and regional dimensions]*. Kyiv: NAU [in Ukrainian].

9. Khil'chevskyyi, V. K., Hrebin, V. V. (2017). Hidrografichne ta vodohospodarske raionuvannia Ukrainy 2016 r. – realizatsiya polozhen' VRD YES [Hydrographic and water-zoning zoning of Ukraine in 2016 – realization of the provisions of the EU WFD]. *Hidrolohiia, hidrokhimiia i hidroekolojiia – Hydrology, hydrochemistry and hydroecology*, 1 (44), 8–20 [in Ukrainian].

10. Pidlisnyuk, V., Aliev, K., Stefanovska, T. (2004). Analysis of EU Water Framework Directive's Implementation for Dnister River Basin. Proceeding of the International conference «*Integrated Management of Natural Resources in the transboundary Dnister River Basin*» (pp. 271–282). Kyshynev, Moldova [in English].

11. Pidlisnyuk, V., Borisyuk, M., Pidlisnyuk, I. (2004). Sustainable Use of Water resources: Perspective for Ukraine. Proceeding of the International conference «*Integrated Management of Natural Resources in the transboundary Dnister River Basin*». Kyshynev, Moldova [in English].

Вдовенко Наталія Михайлівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів та природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041, Україна).

Вдовенко Наталія Михайлівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів та природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, г. Київ, 03041, Україна).

Vdovenko Nataliia – Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Global Economics, National University of life and environmental sciences of Ukraine (15 Heroiv Oborony Str., 03041 Kyiv, Ukraine).

E-mail: nata0409@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0849-057X>

Researcher ID: J-5146-2017

Коробова Наталія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів та природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041, Україна).

Коробова Наталія Николаевна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів та природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, г. Київ, 03041, Україна).

Nataliia Korobova – PhD in Economics, Associate Professor, Associate professor of Department of Global Economic, National University of life and environmental sciences of Ukraine (15 Heroiv Oborony Str., 03041 Kyiv, Ukraine).

E-mail: korobova_n@ukr.net

УДК 338:316.774:659.1:339.1(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-77-90

*Лілія Оліфіренко, Марія Письменюк***СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
МЕДІЙНОГО РЕКЛАМНОГО РИНКУ УКРАЇНИ***Лилия Олифиренко, Мария Письменюк***СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
МЕДИЙНОГО РЕКЛАМНОГО РЫНКА УКРАИНЫ***Liliia Olifirenko, Mariia Pysmeniuk***CURRENT TRENDS AND PERCEPTS OF DEVELOPMENT UKRAINE'S
MEDIA ADVERTISING MARKET**

Секторальний аналіз розвитку вітчизняного медійного рекламного ринку виявив основні чинники, що формують сучасні тенденції, динаміку та перспективи розвитку медійного бізнесу. Узагальнення результатів дослідження дозволили визначити роль інформаційно-комунікаційних технологій як програмного методу управління та їх впливу на ефективність діяльності рекламних підприємств. Аналіз середовища медійного рекламного ринку виявив інноваційно-технологічні чинники розвитку цифрової індустрії, які розширюють попит та дозволяють рекламним компаніям швидко адаптуватися до змін інтересів і смаків замовників. Виявлена необхідність удосконалення інституціональних механізмів регулювання рекламної діяльності за умови законодавчого забезпечення добросовісної конкуренції, яка стимулюватиме пошук нових ідей, видів реклами, інновацій, каналів дистрибуції щодо розвитку «економіки уваги».

Ключові слова: рекламні підприємства; рекламні агенції; рекламний ринок; медіа ринок; медійний рекламний ринок; рекламна діяльність; медіа реклама; інтернет реклама; мультимедійний простір.

Табл.: 2. Рис.: 5. Бібл.: 17.

Секторный анализ развития отечественного медийного рекламного рынка выявил основные факторы, формирующие современные тенденции, динамику и перспективы развития медийного бизнеса. Обобщение результатов исследования позволили определить роль информационно-коммуникационных технологий как программного метода управления и их влияния на эффективность деятельности рекламных компаний. Анализ среды медийного рекламного рынка обнаружил инновационно-технологические факторы развития цифровой индустрии, которые расширяют спрос и позволяют рекламным компаниям быстро адаптироваться к изменениям интересов и вкусов заказчиков. Выявлена необходимость совершенствования институциональных механизмов регулирования рекламной деятельности при условии законодательного обеспечения добросовестной конкуренции, которая будет стимулировать поиск новых идей, видов рекламы, инноваций, каналов дистрибуции для развития "экономики внимания".

Ключевые слова: рекламные предприятия; рекламные агентства; рекламный рынок; медиа-рынок; медийный рекламный рынок; рекламная деятельность; медиа-реклама; интернет-реклама; мультимедийное пространство.

Табл.: 2. Рис.: 5. Библ.: 17.

Sector analysis of the development of the domestic media advertising market revealed the main factors shaping the current trends, dynamics and prospects of the media business. The generalization of the results of the study allowed determining the role of information and communication technologies as a software method of management and their impact on the effectiveness of advertising companies. The analysis of the media advertising market environment has revealed the innovation and technological factors of the digital industry, which expand demand and allow ad companies to adapt quickly to changes in the interests and tastes of customers. The necessity of improving the institutional mechanisms of regulation of advertising activity is revealed, provided the law provides for fair competition, which will stimulate the search for new ideas, types of advertising, innovations, distribution and development of the «economy of attention».

Keywords: advertising market; copper market; media advertising market; advertising; media advertising; internet advertising; multimedia space.

Table 2. Fig.: 5. References: 17.

JEL Classification: D23; L82; L86; M30

Постановка проблеми. Перманентним викликом сучасному суспільству стає інтенсивний розвиток інформаційних технологій та засобів інформатизації, які привнесли певні переваги та суперечності в розвиток рекламного ринку. Реклама перетворює інформацію в засіб, який формує споживчі потреби, інтереси, смаки та звичаї, потужно впливає на зміну інформаційного простору, дистрибуцію мультимедійних послуг та видавничий бізнес, що безпосередньо закладає підвалини щодо розширення пропозиції нових товарів, послуг, контентів, та впливає на тенденції розвитку різних галузей економіки. Рекламний ринок стає стимулюючим засобом розширення виробництва та робочих місць, збільшення обсягів торгівлі та зростання обсягів виробництва послуг, що посилює конкуренцію, ділову активність, комунікативність суб'єктів господарювання в усіх галузях економіки, сприяє публічності та інституалізації підприємництва на засадах добросовісної конкуренції.

Унаслідок відмінності медіа-послуги від продукції ринок рекламних послуг треба розглядати одночасно як чинник та як комплексний інтегрований процес управління виробництвом, розподілом, обміном та споживанням рекламних послуг на основі виявлених тенденцій розвитку засобів комунікацій, діджитал-інформації, мережування зв'язків усіх учасників ринку, концентрації та інтеграції інтелектуального та організаційного капіталу підприємництва, які перетворюючись у корпоративний, формують високу конкурентоспроможність компанії.

Ринкова конкуренція змушує підприємців звертатися до засобів промоушингу власної продукції/послуг та реклами. Разом з тим рекламний ринок акцентує увагу на інноваційних технологіях створення нових видів рекламних контентів, послуг і товарів, які є ефективними та оптимальними відносно традиційних. Водночас рекламний ринок у мультимедійному просторі впливає на розвиток як самого ринку, так і на підприємства, які інвестують у медіа-ринок, утворюючи певні партнерські відносини щодо рекламного ресурсу та вигідної співпраці на медіа-ринку.

В умовах посилення глобальної конкуренції формування ефективної маркетингової та рекламної стратегії для втримання ринкової позицій підвищення конкурентоспроможності рекламних підприємств стає актуальним завданням. Тому учасники мультимедійного простору все більше уваги приділяють розробці рекламної стратегії щодо оптимізації витрат при використанні інноваційних технологій.

Для формування ефективної рекламної стратегії медіа-підприємства однією з головних умов є дослідження тенденцій розвитку рекламного ринку, виявлення специфічних особливостей та прогнозування перспектив розвитку рекламного ринку.

Проте сучасний етап розвитку реклами характеризується різноманітними концепціями, кожна з яких намагається акцентувати увагу на певних сутнісних перевагах для отримання соціальних, економічних, культурних, інформаційних, інституціональних, ринкових та інших преференцій. Компетентнісний та цілеспрямований зміст рекламного контенту дозволяють по-новому розкрити прогностичний потенціал рекламної діяльності, знайти сучасні тенденції та наповнювати когнітивно якісним змістом мультимедійний ринковий простір.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням ролі реклами, інформаційних комунікацій та діяльності підприємств на медіа-ринку в різні часи займалися багато науковців та практиків, серед яких необхідно відзначити дослідження вітчизняних учених О. Ю. Гохберга [1], І. В. Лилик [3], Л. С. Поклонської [6], А. О. Романової [8], Є. В. Ромата [9], О. Г. Харчука [13] та дослідження зарубіжних науковців, серед яких варто відзначити Талера Річарда [10; 11], Санстейна Каса [11], Ж. Ланье [15], Дж. Уільямса [16], Вільяма Нордгауза [17].

Виявлення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність певного спектра маркетингових досліджень у сфері рекламної діяльності, усе ще залишається недостатньо дискусійними питання диференціації чинників розвитку медіа-простору, які по-різному чинять вплив, створюючи нові тенденції в розвитку рекламного ринку, знання яких стає необхідною умовою формування ефективної стратегії рекламної діяльності медіа-компаній.

Мета статті. Метою статті є дослідження медійного рекламного ринку, диференціація та узагальнення сучасних тенденцій розвитку вітчизняного медіа-ринку реклами, визначення основних чинників впливу на ефективний розвиток медійного рекламного ринку.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі реклама уособлює масові технології опосередкування підприємницької діяльності, орієнтованої на програмування «економіки уваги», ефективну стратегію маркетингу та набуття конкурентної переваги щодо рентабельності діяльності медіа-підприємств [15; 16]. Складність соціально-інформаційних ко-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

мунікацій та розвиток засобів інформатизації призвів до різкого зростання обсягу інформації та потреби в пошуку нових ефективних форм і засобів рекламних технологій, які розвиваються на багато швидше, ніж еволюціонує людина. Наприклад, функціональні можливості смартфона перетворюють його власника на носія реклами (модель смартфона, яка фіксується в листах електронної пошти; споживчих брендах, медіа-контентах і навіть програмному забезпеченні, якими користується власник – фіксуються та визначається місце знаходження користувача з реєстрацією геоданих про нього тощо) – не помічаючи як, але кожен з нас бере участь у поширенні інформації.

Отже, використовуючи законодавчо визначене поняття, реклама – це інформація про особу чи товар, розповсюджена у будь-якій формі та в будь-який спосіб, і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо такої особи чи товару [7], можна стверджувати, що ми всі є суб'єктами рекламного ринку.

Розвиток рекламного ринку в Україні визначається як глобальними тенденціями щодо постійного зростання обсягів інформаційних потоків та інновацій у рекламних технологіях, так і національними особливостями, серед яких – нестабільна нормативно-правова основа підприємницької діяльності та регулювання реклами, фінансова криза та стагнація економіки, політична нестабільність (складна адаптація та реабілітація рекламного ринку після політичних перегонів), порушення суверенітету державності, банкрутство та закриття підприємств і, як наслідок – анулювання рекламних бюджетів тощо [8].

Усі ці фактори стали чинниками стрімкого скорочення попиту на рекламні послуги, звузивши рекламування та пошуку альтернативних ресурсів як засобів інформування споживачів. Аналіз попередніх тенденцій дозволяє прогнозувати, що швидко адаптуватися у мультимедійному просторі зможуть лише найбільш актуальні, з швидкими інформаційними потоками підприємств, які спроможні підсилити конкурентоспроможність інвесторів та збільшити обсяги медіа-ринку.

Глобальними тенденціями розвитку медіа-ринку став інтенсивний розвиток мережі Інтернет та подальше витіснення традиційних форм і засобів рекламних комунікацій завдяки зростанню інформатизації населення та вибагливості споживачів рекламного ринку. Також спостерігається тенденція розвитку медіа-ринку завдяки проведенню на території країн національних, міжнародних та глобальних заходів. Так, проаналізувавши проведення «Євробачення» 2017 року, можна прогнозувати зростання обсягів медіа-ринку до максимальної ємності ринку під час проведення схожих заходів. Наприклад, після перемоги України на «Євробаченні» 2016 року та з перспективою проведення конкурсу в наступному році на території нашої країни, було помітне збільшення обсягів залучення інвестицій на медіа-ринок саме за рахунок іноземних рекламних бюджетів [2]. І подібне активне зростання обсягів міжнародних інвестицій, залучених на медіа-ринок, змусило підвищувати конкурентоспроможність національних виробників товарів і послуг за рахунок збільшення, а іноді, створення окремих рекламних бюджетів, таких як пролонгація рекламування туризму в періоди найбільшого приросту туристів під час та після проведення національних проектів. Ця тенденція має позитивний вплив на подальше формування медіа-ринку [2].

Обсяги рекламного ринку не враховують обсяг політичної реклами, що ускладнює завдання прогнозування розвитку найбільш ефективніших видів маркетингових комунікацій медіа-ринку. Наступний 2019 рік, який має стати політично активним у зв'язку з виборчими агітаційними важелями, може призвести до підвищення цін на рекламні послуги та контенти, а також змінити рекламні стратегії в бік альтернативних засобів інформування та комунікації. Прогнозується, що медіа-ринок та зовнішня реклама будуть перенасичені політичною рекламою. Це надасть можливість збалансувати мультимедійний простір завдяки інвестуванню в нові інноваційні проекти та технології розвитку медіа-ринку та реклами.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Використовуючи успішний зарубіжний досвід у сфері рекламних інноваційних проєктів, в Україні починають набирати обертів такі інноваційні рекламні технології, як Indoor TV, за допомогою яких у найбільш відвідуваних місцях продажу на плазмових екранах постійно візуалізується, нагадується та підсвідомо впливає звукова та відеоінформація на її сприйняття споживачем.

Аналізуючи дані щодо обсягів медійного рекламного ринку України в період з 2010–2017 рр., потрібно зауважити, що представленні дані не враховували маркетинговий сервіс, політичну рекламу, PR-компанії та рекламне виробництва [2].

Зменшення обсягів на рекламному медіа-ринку у 2014 р. на 20 %, що становило 9065 млн грн у порівнянні з 2013 р. (11 367 млн грн), продемонстрували майже всі види медіа-реклами. Тенденція стагнації або навіть занепаду була викликана та зосереджена поза сферою рекламної діяльності, основними причинами можна зазначити президентські та парламентські виборчі перегони, що вже є фактором впливу на фінансові проблеми та найбільші показники залучення «тіньових» інвестицій, що не відображаються в рекламних бюджетах. За офіційними даними фінансових звітів політичних партій та аналізу публічної інформації на останніх парламентських виборах близько 90 % усіх витрат виборчих фондів (21 156,9 тис грн) політичних партій були використані саме на оплату політичної реклами на телебаченні та радіо. На президентських виборах 2014 року аналогічні витрати становили близько 70 % загалом за всіма кандидатами, а за певними кандидатами виборчих перегонів – до 95 % витрат виборчого фонду, загальний обсяг яких становив 569 950 тис грн [14].

Проаналізувавши обсяги політичної реклами та зробивши розрахунки щодо загального обсягу рекламного ринку, реклама політична за 2014 рік становить не більше ніж 10 %, а загальний обсяг рекламного ринку зменшився на 20 % (політична реклама не входить до загального обсягу рекламного ринку, але втрати більше через «тіньові» заробітки). Причинами такого зниження є «конвертованість» адмінресурсу в рекламні та агітаційні заходи виборчих кампаній, за які, зазвичай, передбачається оплата готівкою (наприклад, публікація в ЗМІ, розміщення бігбордів тощо). Отже, підвищений попит на готівку буде сприяти зростанню рівня «тіньової» економіки. При цьому, варто зазначити, що динаміка цього чинника має циклічний характер, який досить тісно корелюється з виборчими кампаніями [12].

Обсяги медійного ринку України в період з 2010-2017 рр. представлено в табл. 1, динаміку обсягів медіаринку – на рис. 1 [2]. Аналіз цих даних показує, що у 2010-2013 рр. на фоні економічної та політичної відносної стабільності, відбувалося зростання обсягу медійного рекламного ринку України. У 2014 р. у зв'язку з політичною кризою, агресією країни-сусіда та анексією півострова Крим, складними економічними умовами, недосконалим законодавчим забезпеченням рекламної діяльності, спостерігалось згортання діяльності рекламних підприємств та агенцій, що негативно вплинули на кон'юнктуру вітчизняного споживчого ринку, знизивши рівень купівельної спроможності, і як наслідок призвели до різко скорочення попиту на рекламні послуги та обсягів рекламного ринку.

Починаючи з 2016 р. обсяг медійного рекламного ринку починає поступово зростати та на кінець року вже становив 11 641 млн грн – це на 27 % більше, ніж у 2015 р. Зростання можливо було спрогнозувати за рахунок стрімкого спаду обсягів та кризи на медійному рекламному ринку у 2014 році та поступової реорганізації деяких видів рекламного послуг (вкладання «тіньових» коштів в оновлення засобів рекламного виробництва), неможливість швидкої адаптації рекламного ринку до використання інноваційно-прогресивних технологій призвело до поступового зростання обсягів медіа-реклами лише у 2016 році. Також можна зазначити, що важливим фактором зростання обсягів медійного

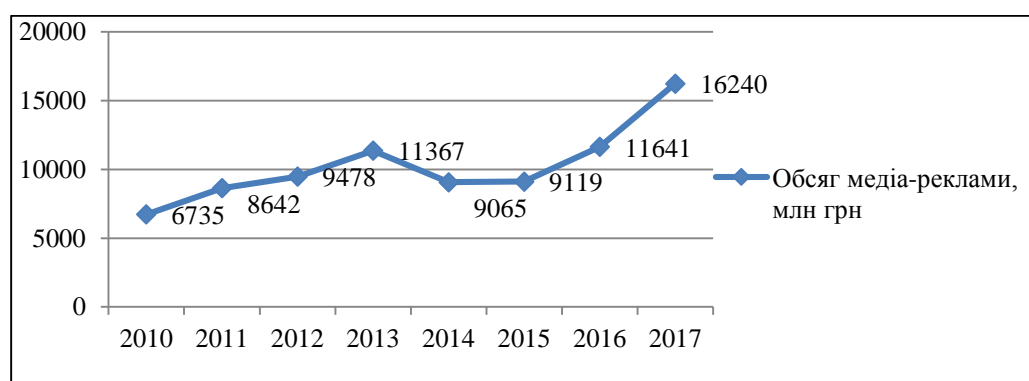
ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

рекламного ринку стала девальвація національної валюти (практично всі категорії рекламного середовища містять валютні складові). Позитивна динаміка обсягу медійного рекламного ринку України спостерігається до 2017 р. з показником у 16 240 млн грн.

Таблиця 1

Обсяг медійного рекламного ринку України 2010–2017 рр. (млн грн)

Медіа	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ТВ-реклама, всього	2680	3521	3867	4940	3930	4164	5676	7329
Пряма реклама	...	...	...	4440	3555	3733	4965	6355
Спонсорство	336	370	400	500	375	431	711	974
Преса, всього	2210,2	236,4	2646,8	2497	1670	1320	1150	1355
Радіо реклама, всього	200	271	312	340	290	304	400	480
Національне радіо	160	179	206	229	205	217	290	348
Регіональне радіо	40	43	47	49	30	31	39	47
Спонсорство	...	49	59	62	55	56	71	85
Зовнішня реклама, всього	800	1000	1200	1500	1030	952	1240	2691
Щитова зовнішня реклама	...	...	...	1250	875	821	1081	2263
Транспортна реклама	108	108	120	125	70	64	77	327
Indoog-реклама	...	...	...	125	85	68	82	102
Реклама в кінотеатрах	40	32	35	40	30	24	35	40
Інтернет-реклама	280	590	680	2050	2115	2355	3140	4344
Разом медіа-ринок	6735	8642	9478	11 367	9065	9119	11 641	16 240

Рис. 1. Динаміка обсягів медіа-ринку в Україні за 2010–2017 рр.

Джерело: [2].

Загальна тенденція зростання обсягів медіа-ринку також формується факторами інноваційно-технічного впливу в структурі такого сегмента рекламного ринку, як інтернет-реклама. А саме, стрімкий розвиток інтернет-ресурсів, збільшення Інтернет-користувачів, використання мобільного Інтернету, активне створення мобільних додатків та ігор, можливість зберігання великих обсягів інформації та швидка передача її, використання соціальних мереж, зворотний зв'язок та ін. Також значним важливим фактором залишається слабе контролювання нормативно-правовою базою України, що дозволяє використовувати заборонені методи комунікації щодо розповсюдження інформації.

Проте, звернувши увагу на те, що навесні 2014 року були проведені позачергові вибори Президента України, а восени 2014 року – позачергові парламентські вибори, зменшення загальних обсягів медіа-реклами та збільшення реклами за готівку (яка не декларується як політична та несе політично-агітаційну інформацію, що веде до "тіньового" прибутку) можна спрогнозувати тенденцію зменшення обсягів у наступному 2019 році. Інвестування медіа-ринку за рахунок політичної реклами стимулює рекламні підприємства до подальшого розвитку інноваційних технологій та пошуку альтернативних умов для ефективних стратегій на медіа-ринку. Зменшення у загальному обсязі не буде критичним, але зменшення комерційної реклами може позначитися негативними показниками

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

деяких видів медіа-ринку. Найбільш альтернативними видами медіа-ринку можна виділити саме такі, як інтернет-реклама, яка за допомогою безперервності інтенсивно нарощує інтерес до неї, надає можливість утримувати зростання обсягів медіа-ринку.

У 2015 р. загальний обсяг медіа-ринку в порівнянні з 2014 р. (9065 млн грн) майже залишився незмінним – 9119 млн грн. Аналіз цього періоду показав, що реклама в пресі знизилась на 21 % (зокрема в газетах – на 24 %); зовнішня реклама зменшилась на 7,5 %; на 20 % зменшились транспортна реклама та 20 % Indoor-реклама, а загальний обсяг медіа-ринку утримався тільки за рахунок декількох позицій, таких як інтернет-реклама (зросло на 11,3 %) та спонсорство ТВ-реклами (зросло на 15 %). Така ситуація є відображенням низької купівельної спроможності замовників реклами та перерозподілу маркетинг-бюджетів з боку рекламодавців. У 2015 р. після приросту політичної реклами та отримання «тіньових» прибутків від проведення PR-компаній виборців, медіа-ринок переживав період стагнації. Подальше впровадження інноваційно-технологічного прогресу та впливання коштів від політичної реклами змогли подолати період стагнації в дуже короткий термін. Відповідно до такої ситуації на ринку реклами в Україні починають зростати вимоги до якісного медіа-планування, а також до розподілу рекламного бюджету за категоріями та видами медійного рекламного ринку. Так, можемо побачити, що з 2016 р. обсяги медіа-ринку почали демонструвати більш позитивні показники зростання (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяг медійного рекламного ринку України

Показник	Підсумки 2015 р., млн грн	Підсумки 2016 р., млн грн	Темп зростання 2016 р. до 2015 р., %	Підсумки 2017 р., млн грн	Темп зростання 2017 р. до 2016 р., %
ТВ-реклама, всього	4164	5676	36	7329	29
Пряма реклама	3733	4965	33	6355	27
Спонсорство	431	711	65	974	36
Преса, всього	1320	1150	-12	1355	17
Радіо, всього	304	400	31	480	20
Зовнішня реклама	952	1240	30	2691	*
Інтернет-реклама	2355	3140	33	4344	38
Разом медіа-ринок	9119	11621	27	16240	39

* – оцінювати у відсотках зростання ринку в цьому сегменті некоректно через «технічний» характер, а саме – інноваційне оновлення носіїв зовнішньої реклами.

Проаналізувавши більш детально причини зростання обсягу медіа-ринку у 2017 р. відносно 2016 та 2015 рр. (табл. 2), можна констатувати, що обсяг медіа-ринку зростає та показує стабільні оптимістичні показники. Зауважимо, що таку ситуацію можна було спрогнозувати за характерними причинами стрімкого зростання показників. А саме, першою причиною стала відносна стабілізація економіки після кризи 2014–2015 рр. та поступовий приріст комерційної реклами почав швидше розвиватися за рахунок конкуренції та повної відсутності політичної реклами у 2015–2016 рр. Соціальна реклама, яка залишилась на рекламному ринку, не створювала загрози з боку цінової конкуренції на медіа-ринку через квоти на розміщення та їх державне регулювання. Другою вагомою причиною стало проведення Євробачення в Україні та збільшення іноземних бюджетних рекламних компаній великих рекламних підприємств. Інтернет-реклама почала більш інтенсивніше розвиватись та за відсотковим зростанням випереджати навіть ТВ-рекламу, яка теж зростала, але меншими темпами. Високі показники зростання ТВ-реклами зміг продемонструвати такий вид рекламної комунікації, як спонсорство. Ця тенденція також була прогнозованою через заборону рекламування алкогольних напоїв, частина рекламодавців почали більш частіше використовувати спонсорство для постійного нагадування та рекламування брендів алкоголю у ЗМІ, виступаючи партнерами або спонсорами телепередач.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У частині зовнішньої реклами відбувалися технічні зміни, які стосуються абсолютного значення обсягів цієї категорії. У 2017 році з ініціативи Індустріального комітету зовнішньої реклами (ІКЗР) була проведена переоцінка обсягів щитової зовнішньої реклами, реклами на транспорті та внутрішньої реклами (indoor-реклами). Розроблена ІКЗР методика використовує всі доступні на теперішній час інструменти регулювання рекламної діяльності: моніторинг, незалежне оцінювання обсягів заповнення/продажу рекламної площі, експертне оцінювання за тими сегментами, які не потрапляють у зону моніторингу тощо. У результаті здійсненої переоцінки загальний обсяг ринку зовнішньої реклами "збільшився на понад 1 млрд грн: з 1,24 млрд грн до 2,69 млрд грн. Оскільки зміни у зовнішній рекламі мають «технічний» характер, то оцінювати у відсотках зростання ринку в цьому сегменті некоректно. Більш того, дані з цього медіа-каналу помітно впливають на загальну динаміку ринку, тому при оцінюванні загального річного зростання ринку також не враховувалися.

На рекламному ринку України хоч і відбувається стрімкий розвиток окремих медіа-сегментів, але поки що ТВ-реклама залишається домінуючим засобом комунікації та подання інформації [2]. Аналіз даних дає змогу зробити висновок про динаміку обсягів ТВ-реклами за 2010-2017 рр., яка представлена на рис. 2 [2].

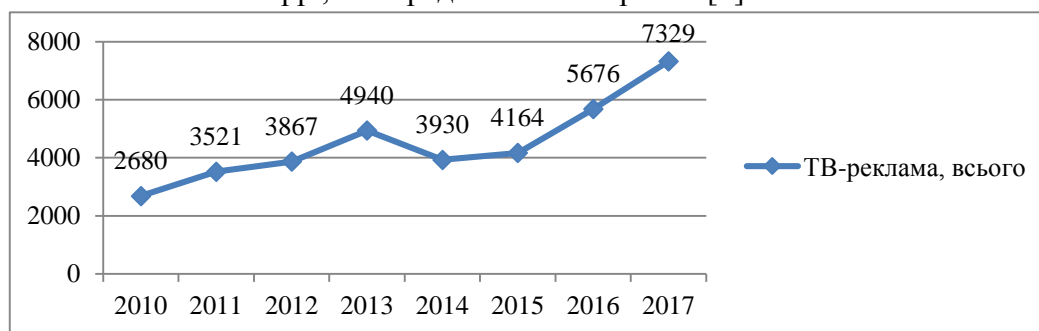

Рис. 2. Динаміка обсягів ТВ-реклами за 2010–2017 рр.

Джерело: [2].

Дослідження динаміки обсягів телевізійної реклами свідчить, що тенденції зростання та зменшення обсягів є аналогічними з іншими видами рекламного ринку та у період стабільної економічної та політичної ситуації в країні демонструють позитивні показники зростання, а в періоди політичної напруги, виборів чи зміни курсу валют – показники спаду. У 2014 р. відбулося зниження витрат на ТВ-рекламу в зв'язку з агресією країни-сусіда, анексією Крима, дестабілізації економіки, що зменшило витрати замовників на рекламу. Спад обсягу на ТВ-рекламу можна охарактеризувати надмірним розміщенням політичної реклами як основного засобу агітаційної пропаганди серед комунікаційних важелів впливу. Таку ж тенденцію можна спрогнозувати в наступному 2019 році, який передбачає заплановані президентські та парламентські вибори.

Необхідно відзначити, що з 2016 р. почалось поступове збільшення обсягів ТВ-реклами (5676 млн грн), та при мінімальній динаміці сумарних витрат на рекламні блоки ТВ-реклами, відзначався значним приростом бюджетів спонсорських замовлень. Таке зростання можна пояснити заборонами рекламування алкогольних напоїв з 6 години ранку до 23 години, але в цей час дозволяється спонсорство теле-, радіопередач, театральних-концертних, спортивних та інших заходів із використанням брендингу, знаків для товарів та послуг, під якими випускаються алкогольні напої.

Формування рекламного ринку як у світі, так і в Україні, відбувається в умовах динамічного зростання обсягів інформації. Ринок рекламних послуг – сегмент інформаційного ринку, оскільки реклама є насамперед інформаційним продуктом. Саме інформація виступає як економічний ресурс і фактором соціального впливу на споживачів. Отже, накопичення масивів інформації змінюють інформаційне середовище діяльності суб'єктів господарювання, формуючи потужний потенціал рекламистам у роботі зі споживачами.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Далі доцільно розглянути динаміку обсягів реклами в пресі, яку представлено на рис. 3 [2].

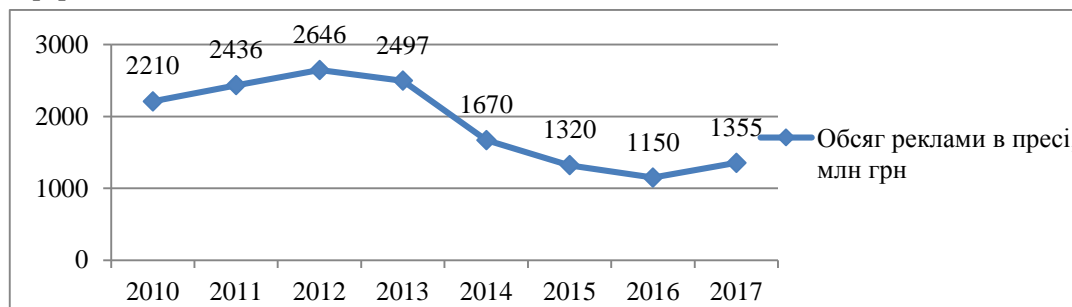

Рис. 3. Динаміка обсягів реклами в пресі за 2010–2017 рр.

Джерело: [2].

Тенденція зменшення обсягів реклами в пресі в період 2010–2017 рр. виникає завдяки виробництву електронних версій газет та журналів, а також створення порталів і сайтів новин. Друковані варіанти втратили своїх клієнтів-рекламодавців. На рис. 3 продемонстровано спадну динаміку зі зменшенням використання коштів та обсягів реклами у пресі за період 2010–2017 рр. [2], яку можна охарактеризувати також зменшенням аудиторії, яка користується цим видом реклами. Зі зростанням популярності та доступності до великої кількості інформації в мережі Інтернет друковані видання трансформуються в інноваційні проекти з використанням новітніх технологій (наприклад, створення мобільних додатків друкованих видань, сайтів новин, нових інформаційних контентів, таких як Facebook, Instagram, YouTube, LinkedIn з наступним продажем уже обробленої та відповідним чином оформленої інформації).

З появою таких інновацій відбувається певна структуризація рекламного ринку, де з'являються нові види діяльності з використанням найновіших інтернет-технологій і діджитал-інновацій, нові сфери діяльності та професії, що дозволить швидко подавати інформацію з глибокою аналітикою та без неї, швидко знаходити цільову аудиторію та шляхи дистрибуції інформаційного контенту, рекламної послуги тощо. Зникнуть такі проблемні питання, як добір кількості сторінок так, як це вимагається при друкуванні; розповсюдження та продаж друкованих версій; «моніторинг уваги» споживачів стає легким та прозорим, а тому медіа-підприємствам просто буде адаптуватися до потрібної аудиторії. Онлайн-видавництва медійного продукту є набагато актуальнішими та ефективнішими на відміну від традиційних, що стає стратегічною перевагою цифрових видавництв та їх замовників. Завдяки зменшенню затрати на друк видання, з'являється можливість інвестувати у створення нових медіа-продуктів (рис. 4).

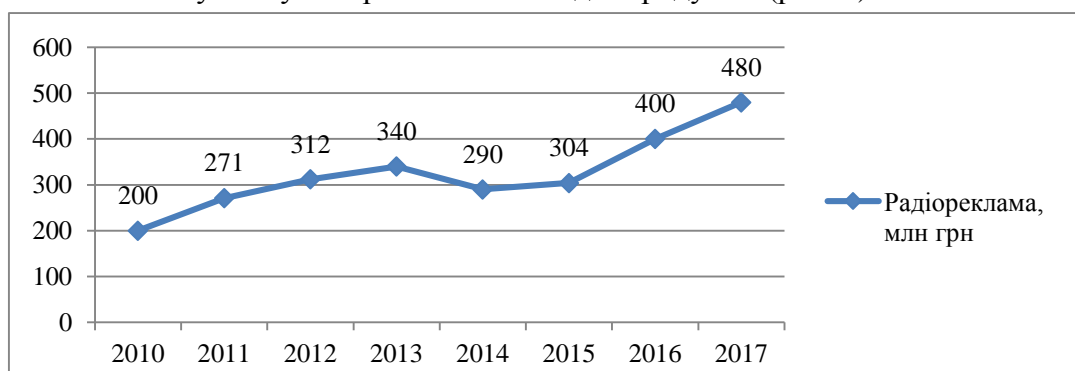

Рис. 4. Динаміка обсягів радіо реклами 2010–2017 рр.

Джерело: [2].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

За даними рис. 4 доцільно відзначити, що динаміка обсягів радіо-реклами за 2010–2017 рр. загалом є позитивною – найнижчий показник був у 2010 р. – 200 млн грн – у період після світової кризи. Після цього спостерігалось зростання, яке пригальмувала кризова ситуація у 2014-2015 рр. Далі спостерігалось поступове зростання до 400 млн грн у 2016 р. та 480 млн грн у 2017 р. Реклама радіо-ринку, на відміну від інших видів традиційної медіа-реклами, розвивалась стабільніше саме тому, що є менш витратним каналом комунікації, відтоку рекламодавців не зазначається, а завдяки об'єднанню з інтернет-рекламою змогли показати позитивні та оптимістичні тенденції обсягів реклами за рахунок появи нових клієнтів [2].

Розвиток інтернет-ресурсу в Україні спричинило справжню медіа-революцію у сфері організації та ведення рекламної діяльності. Створення нових каналів комунікацій, поширення інформації, потреби та пропозиції змінюють економічну поведінку споживачів, рівень їхньої обізнаності щодо орієнтації та вибору інформації в мультимедійному просторі – усе це зумовлено процесом розвитку інтернет-реклами, що поступово стає актуальним і найперспективнішим видом реклами. Починають формуватись нові напрями підприємництва (інтернет-магазини, сайти, форуми, вебінари, медіа-майданчики тощо), які тісно пов'язані з інтернет-технологіями та мережуванням економіки. Принципово змінилися вже існуючі, трансформувались у віртуальне середовище медіа-підприємства. Динаміка обсягів інтернет-реклами за 2010–2015 рр. представлена на рис. 5.

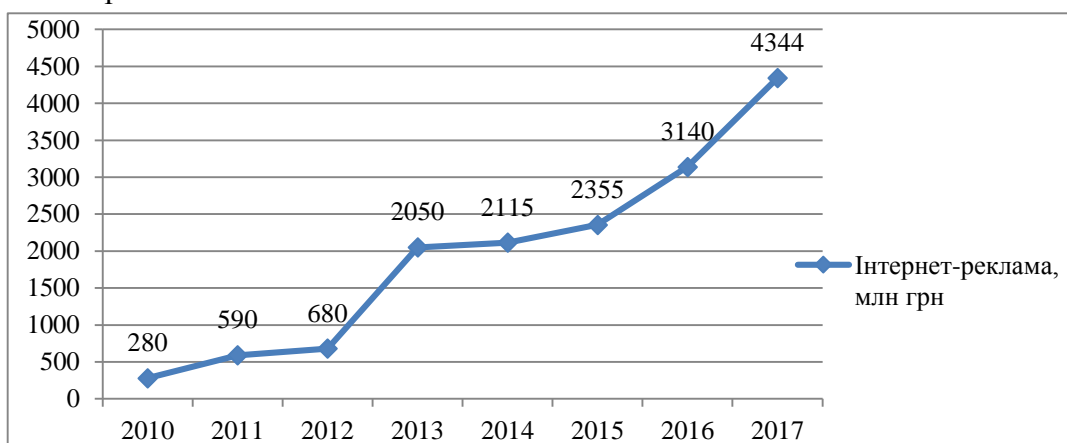

Рис. 5. Динаміка обсягів Інтернет-реклами за 2010-2017 рр.

Джерело: [2].

Дослідження обсягів витрат інтернет-реклами (рис. 5) показує позитивну динаміку зростання. З появою Інтернету та активним його виростанням для пошуку альтернативних та оптимальних умов комунікативного обміну інформацією, можна зазначити постійне зростання обсягів реклами. Стрімке зростання викликане зростанням користувачів мережі Інтернет, а також завдяки помірному, але стабільному інноваційно-технологічному прогресу щодо створення нових ресурсів у мультимедійному просторі. Згідно з даними (рис. 5) можна відзначити, що з 2015 року зростання відбулося більш активними й перспективними темпами, які спостерігались унаслідок виборчої компанії 2014 року, які дали змогу оцінити та визначити переваги розміщення реклами у віртуальному середовищі. Також треба зауважити таку причину зростання обсягів інтернет-реклами, як підвищення курсу долара і девальвацію гривні, що також викликало зростання обсягів реклами.

На думку Всеукраїнської рекламної коаліції, до 2011 р. на розвиток ринку інтернет-реклами впливали дві складові: медіа та контекстна форми реклами [2]. Проте з часом ці напрями розширились та сформували певний сегмент медійного ринку, що безперервно розвивається.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

На погляд спеціалістів у галузі реклами та маркетингу, інноваційна реклама ґрунтується на використанні в промоакціях новітнього технічного забезпечення, найновіших комп'ютерних технологій і нестандартних способів донесення інформації до споживача. Інноваційні рекламні технології (інтерактивні дзеркала, відеореклама та тривимірне зображення, що містить рекламну інформацію, технології, що проектують зображення та створюють відчуття присутності) мають безперечні переваги «економіки уваги» – є ефективним засобом активізації та стимулювання споживачів до купівлі товарів.

Зауважимо, що впровадження інноваційних рекламних технологій потребує значних фінансових витрат, що гальмує їхнє активне використання в Україні. Серед тенденцій, які визначають зміни на рекламному ринку останніх років є активізація реклами в соціальних мережах. Саме соціальні мережі, на відміну від роздрібного медіа-простору, стають усе більш привабливими для рекламодавців, оскільки мають потужну базу даних про своїх користувачів, що забезпечує можливість охоплення великої аудиторії. Хоча рекламний ринок у соціальних мережах з'явився порівняно нещодавно і, за твердженнями аналітиків, на нього зорієнтовано від 1 до 10 % рекламного бюджету компаній, фахівці прогнозують його стрімке зростання [2]. Ефективність розміщеної на їхніх сайтах реклами очевидна – реклама зорієнтована лише на цільову аудиторію, що дозволяє більш точно враховувати потреби аудиторії, соціальну активність та інтереси, звичаї та пріоритети клієнтів. Усе активніше впроваджується реклама в соціальних мережах, де кожний користувач легко й доступно зможе розміщати оголошення та інформаційні повідомлення комерційного характеру, спостерігати за використанням коштів та проаналізувати ефективність поширення з збільшенням або зменшенням бюджету. Надання рекламних кредитів у соціальних мережах під промоакції стають доступнішими для проведення та планування рекламних стратегій з урахуванням розподілення та використання витрат на комплексні заходи впровадження рекламних комунікацій. Однак залишається невирішеним питання сплати податків, як це відбувається в реальному секторі економіки, що викривлює ринкові закони та конкуренцію, ставить ЗМІ у нерівні умови з медіа-конкурентами та сприяє «тінізації» рекламної діяльності.

Позитивними та оптимістичними результатами дослідження можна назвати визначення інноваційно-прогресивного та оптимально-ефективного такого виду рекламної діяльності, як інтернет-реклама, який доцільно буде розглядати та досліджувати в подальшій науковій діяльності.

Менш втішними результатами є такі, що моніторинг медіа-ринку не завжди є об'єктивним, тому що присутні складові «тіньового» використання коштів на рекламу або адміністративно-політичний вплив на ціни рекламного ринку, які формують обсяги витрат медіа-ринку.

Актуальним для продовження наукових досліджень стає використання та впровадження закордонного досвіду щодо вдосконалення методик аналізу ринку реклами України з використанням інноваційних технологій. Перспективи подальших досліджень мають орієнтуватися на нові види рекламної діяльності, які змінюються дуже швидко, мають інформаційно-інноваційні, економічні та психологічні важелі впливу для їх використання.

Аналіз рекламного ринку за період 2010–2017 рр. показав нестабільну ситуацію на медіа-ринку України. Незважаючи на оптимістичні показники та позитивну динаміку за останні два роки, прогнозовані вибори 2019 р. можуть завадити подальшій позитивній динаміці зростання обсягів медіа-ринку. Передчасна підготовка та адаптація до майбутньої ситуації має збалансувати рекламну діяльність та диверсифікувати обсяги рекламних замовлень.

Отже, основні тенденції функціонування рекламного ринку України визначаються впливом як глобалізації рекламного ринку, так і особливостями національного економічного та соціокультурного простору. Рекламним підприємствам значну увагу треба

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

приділяти питанням адаптації рекламної сфери до вимог глобалізації, зокрема формування конкурентних переваг та відповідної стратегії розвитку, пов'язаною з інноваціями та розвитком інтелектуального потенціалу підприємства.

У процесі розбудови українського рекламного медіа-сегменту доцільно розробляти такі стратегічні вектори, які спрямовані на підвищення ролі соціальної складової медіа-продукту, вираховування технологічних та конкурентних змін, що відбуваються в інформаційному середовищі, зокрема, стрімке накопичення масивів даних та переформування інформаційних потоків, що створюють певний потенціал для ефективної роботи рекламного підприємства на цільову аудиторію.

Висновок і пропозиції. Проведений аналіз медійного рекламного ринку дав змогу виявити основні чинники, які впливають на формування тенденцій та темпи розвитку вітчизняного медіа-ринку та зазначити, що кожний сегмент цього ринку має загальні та специфічні тенденції розвитку, які по-різному впливають на перспективи розвитку рекламного бізнесу. Однак особлива увага до цих тенденцій має принципово важливе значення через те, що ці сегменти медіа-ринку мають потужний вплив на розвиток підприємства, інформаційних технологій, діджитал-індустрії, людського потенціалу загальний тренд розвитку національної економіки та її інституціонального простору. Завдяки високій рентабельності послуг та привабливого впливового синергійного ефекту, реклама забезпечує ринок високоінтелектуальними інноваційними медіа-продуктами та послугами, формує підвалини для розвитку майже всіх сегментів економіки, у тому числі, на жаль, і «тіньового».

Загальними тенденціями розвитку медійного ринку є глобалізація як об'єктивний процес інтернаціоналізації соціально-економічних відносин реального та віртуального сегментів економіки завдяки швидкому глобальному медійному обміну інформацією, що формує єдині інституції та стандарти інформатизації суспільства. Структуризація ринку рекламних послуг відбувається під впливом інтеграції та монополізації діяльності рекламних компаній, які прагнуть знайти конкурентні переваги за рахунок інтеграції інтелектуального капіталу компаній-конкурентів, сегментації ринку рекламних послуг та економії на трансакційних витратах при реалізації інвестиційно-інноваційних проектів. Ця тенденція має позитивні та негативні наслідки. По-перше, прагнення до збереження бізнесу в періоди криз і стагнації економіки приводять до злиття компаній та ресурсів для диверсифікації рекламної діяльності, пошуку нових клієнтів, проникнення в специфічні рекламні галузі, що сприяє появі нового тренда – мережування діяльності та розширення співпраці з компаніями-конкурентами заради спільної участі в рекламних проектах для загальних клієнтів, що позитивно впливає на узгодження інтересів і рішень при реалізації спільних рекламних проектів. По-друге, монополізація рекламного ринку саме за рахунок об'єднання активів інтегрованих компаній приводить до деформації та викривлення ринкових законів конкуренції, а також збільшують «тінізацію» економіки.

Проведене дослідження дало змогу побачити, що кожен сегмент медійного рекламного ринку має власні особливі тенденції розвитку. Так, ринок преси трансформується завдяки інтеграції інтернет-технологій, спричиняючи швидкий обмін інформації та створення якісного контенту, який у подальшому стає медіа-продуктом та площадкою для розвитку бізнесу.

Диверсифікація рекламної діяльності з використанням найновіших інтернет-технологій та технічна реорганізація дозволяє не втрачати бізнес, зберегти актуальність пропозицій та відповідну ефективність діяльності компанії.

Використання засобів технічної реорганізації зовнішньої реклама з інноваційними технологіями дозволяє збільшити активи компаній тільки за умови відсутності політичних перегонів. З огляду на те, що тенденція передвиборчих кампаній впливає на пока-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

зники обсягів рекламного ринку загалом, тому рекомендується заздалегідь адаптуватися та розраховувати на більш перспективні варіанти розвитку партнерських відносин і утримання на ринку за рахунок інновацій у своєму сегменті.

У частині пристосовування до політичної нестабільності рекомендується використовувати більш популярні види реклами, швидко приймати рішення відносно застосування нових видів реклами з використанням альтернативних технологій та розширення мультимедійного простору діяльності компанії.

Тенденції постійного зростання обсягів інформаційних потоків вказують на перспективність інтернет-реклами та подальше розширення попиту та обсягів медіа-ринку загалом. Інтегровані комунікації та пристосовування до актуальних тенденцій здатні покращити показники обсягів рекламного ринку та економічні показники компанії, але за умови використання інноваційних видів реклами та швидкої адаптації до змін інтересів та смаків замовників.

Виявлені чинники економічної, політичної нестабільності та недосконалої законодавчої бази України у сфері регулювання рекламної діяльності не дають підстав для прогнозування стабільності на майбутнє. Складним стає оптимізація медіа-бізнесу, що безпосередньо впливає на мотивацію щодо впровадження інновацій, збереження або розширення бізнесу та робочих місць. Інституалізація рекламної діяльності має здійснюватись завдяки удосконаленню законодавчо-нормативного забезпечення регулювання рекламного ринку, використанню міжнародного досвіду щодо впровадження технологічних, соціокультурних стандартів рекламної діяльності, що дає можливість сформувати нову медіакультуру. Враховуючи об'єктивність впливу глобалізації на пропозицію рекламних послуг, інституалізація рекламної діяльності має вирішити завдання з удосконалення механізму регулювання конкуренції на умовах добросовісності та антимонопольного регулювання ринку, який спроможний стимулювати підприємництво до пошуку нових видів реклами, інновацій, дистрибуції та розвитку «економіки уваги».

Список використаних джерел

1. Гохберг О. Ю. Теоретичні основи сталого розвитку рекламної індустрії. *Економічна стратегія розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2009. № 2. С. 487–497.
2. Лазебник М. О. Объем рекламного рынка Украины 2017 и прогноз объемов рынка 2018. Экспертный прогноз Всеукраинской рекламной коалиции/ Всеукраинская рекламная коалиция. URL: vrk.org.ua/docs/AnnualRep2017_All-Ukrainian%20Advertising%20Coalition.pdf.
3. Лилик І. В. Ринок маркетингових досліджень в Україні 2017 рік: експертна оцінка та аналіз УАМ. *Маркетинг в Україні*. 2018. № 1-2. С. 19–33.
4. Оліфіренко Л. Д. Методичні підходи до визначення ефективності інституціональних змін державного регулювання розвитку корпоративних структур. *Проблеми і перспективи економіки та управління*: науковий журнал. 2015. № 1(1). С. 205–213.
5. Оліфіренко Л. Д. Структурні зв'язки інституціонального механізму регулювання розвитку суб'єктів господарювання. *Економічний часопис–XXI*: науковий фаховий журнал. 2015. № 155(11-12). С. 51-54.
6. Поклонська Л. С. Дослідження сучасного стану рекламного ринку України. *Технологічний аудит і резерви виробництва*. 2016. № 4 (5). С. 4–13.
7. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Романова А. О. Сучасні тенденції та перспективи розвитку ринку реклами в Україні. *Економіка і менеджмент культури*. 2014. № 1. С. 110–114.
9. Ромат Е. В. Реклама в системі маркетингу. Київ: Студцентр, 2008. 480 с.
10. Талер Річард. Поведінкова економіка. Як емоції впливають на економічні рішення / пер. з англ. Світлана Крикуненко. Київ: Наш Формат, 2018. 464 с.
11. Талер Річард, Санстейн Кас. Поштовх. Як допомогти людям зробити правильний вибір / пер. з англ. Ольга Захарченко. Київ: Наш Формат, 2017. 312 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

12. Флейчук М. Недосконалість системи фінансування передвиборчого процесу в Україні як загроза соціально-економічному розвитку країни. *Стратегічні пріоритети*. Київ: НІСД, 2007. № 4. С. 33–40.
13. Харчук О. Г., Черевач С. А. Тенденції сучасного розвитку рекламного ринку в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 20. С. 622–625.
14. Центральна виборча комісія. URL: www.cvk.gov.ua.
15. Lanier J. Ten Arguments for Deleting Your Social Media Accounts Right Now. N.Y.: Henry Holt and Co., 2018. 160 p.
16. Williams J. Stand Out of Our Light. TEDx Athens. 2017. URL: www.youtube.com/watch?v=MaIO2UIvJ4g.
17. William D. Nordhaus The Climate Casino: Risk, Uncertainty, and Economics for a Warming World. Yale University Press, 2013. 378 p.

References

1. Hokhberh, O. Yu. (2009). Teoretychni osnovy staloho rozvytku reklamnoi industrii [Theoretical foundations of sustainable development of the advertising industry]. *Ekonomichna stratehiia rozvytku sfery torhivli ta posluh – Economic strategy for the development of trade and services*, 2, 487-497 [in Ukrainian].
2. Lazebnik, M. O. (2017). *Obem reklamnogo rynku Ukrainy 2017 u prognoz obemov rynku 2018. Ekspertnyi prognoz Vseukrainskoi reklamnoi koalitsii [The volume of the advertising market of Ukraine 2017 and the market volume forecast 2018. Expert forecast of the All-Ukrainian advertising coalition]*. Retrieved from vrk.org.ua/docs/AnnualRep2017_All-Ukrainian%20Advertising%20Coalition.pdf.
3. Lylyk, I. V. (2018). Rynok marketynhovykh doslidzhen v Ukraini 2017 rik: ekspertna otsinka ta analiz UAM [Market research in Ukraine in 2017: expert assessment and analysis of UAM]. *Marketynh v Ukraini – Marketing in Ukraine*, 1-2, 19-33 [in Ukrainian].
4. Olifirenko, L. D. (2015). Metodychni pidkhody do vyznachennia efektyvnosti instytutsionalnykh zmin derzhavnoho rehuliuвання rozvytku korporatyvnykh struktur [Methodological approaches to defining the efficiency of institutional changes of government regulation of the development of corporate structures]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1 (1), 205-213 [in Ukrainian].
5. Olifirenko, L. D. (2015). Strukturni zviazky instytutsionalnoho mekhanizmu rehuliuвання rozvytku subiektiv hospodariuvannya [Structural links of institutional mechanism of regulation for business entities development]. *Ekonomichni chasopys – XXI – Economic Annals – XXI*, 155 (11-12), 51-54 [in Ukrainian].
6. Poklonska, L. S. (2016). Doslidzhennia suchasnoho stanu reklamnoho rynku Ukrainy [Research of the current state of the Ukrainian advertising market]. *Tekhnologicheskii audit i rezervy proizvodstva – Technological audit and production reserves*, 4 (5), 4–13 [in Ukrainian].
7. Pro reklamu [On Advertising]. №270/96-VR (on July 26, 2018). Retrieved from <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Romanova, A. O. (2014). Suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku rynku reklamy v Ukraini [Contemporary trends and prospects for the development of the advertising market in Ukraine]. *Ekonomika i menedzhment kultury – Economy and management of culture. Ukraine*, 1, 110–114 [in Ukrainian].
9. Romat, E. V. (2008). *Reklama v systeme marketynha [Advertising in the marketing system]*. Kiev: Studtsentr [in Russian].
10. Taler Richard (2018). *Povedinkova ekonomika. Yak emotsii vplyvaiut na ekonomichni rishennia [Behavioral economy. How emotions affect economic decisions]* (Trans. Svitlana Krykunenko). Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].
11. Taler Richard, Sanstein Kas (2017). *Poshtovkh. Yak dopomohty liudiam zrobyty pravylnyi vybir [Impetus. How to help people make the right choice]* (Trans. Olha Zakharchenko). Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].
12. Fleichuk, M. (2007). Nedoskonalisty systemy finansuvannya peredvyborchoho protsesu v Ukraini yak zahroza sotsialno-ekonomichnomu rozvytku krainy [The imperfection of the financing system of the election process in Ukraine as a threat to the socio-economic development of the country]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 4, 33–40 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

13. Kharchuk, O. H., Cherevach, S. A. (2017). Tendentsii suchasnoho rozvytku reklamnoho rynku v Ukraini [Trends in the contemporary development of the advertising market in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, 20, 622–625 [in Ukrainian].

14. *Tsentralna vyborcha komisiia [Central Election Commission]*. Retrieved from www.cvk.gov.ua.

15. Lanier, J. (2018). *Ten Arguments for Deleting Your Social Media Accounts Right Now*. N.Y. : Henry Holt and Co. [in English].

16. Williams, J. (2017). Stand Out of Our Light. *TEDxAthens*. Retrieved from www.youtube.com/watch?v=MaIO2UIvJ4g.

17. William, D. Nordhaus(2013). *The Climate Casino: Risk, Uncertainty, and Economics for a Warming World*. Yale University Press [in English].

Оліфіренко Лілія Дмитрівна – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Олифиренко Лилия Дмитриевна – доктор наук по государственному управлению, доцент, профессор кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Olifirenko Liliia – Doctor of Public Administration, Associate Professor, Professor Department of Management and Public Serves, Chernihiv National University of Technology (95, Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: olifirenkoliliya@gmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0001-9187-1749

ResearcherID: F-7170-2016

Писменюк Марія Анатоліївна – аспірант кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Письменюк Мария Анатольевна – аспірант кафедри менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Pysmeniuk Mariia – PhD student Department of Management and Public Serves, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: mashapma@gmail.com

УДК 330.341.4

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-91-105

*Вікторія Хаустова, Олексій Лелюк***АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ У ВИРОБНИЦТВІ ТА СПОЖИВАННІ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ***Виктория Хаустова, Алексей Лелюк***АНАЛИЗ СТРУКТУРНЫХ СДВИГОВ В ПРОИЗВОДСТВЕ И ПОТРЕБЛЕНИИ ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ В УКРАИНЕ***Viktorii Khaustova, Olexsiy Lelyuk***ANALYSIS OF STRUCTURAL CHANGES IN THE PRODUCTION AND CONSUMPTION OF ELECTRIC ENERGY IN UKRAINE**

Статтю присвячено аналізу структурних зрушень у виробництві та споживанні електроенергії в Україні. Досліджено загальну динаміку потужностей, виробництва та споживання (нетто) електроенергії в Україні у 2000–2017 рр. Розглянуто класифікацію потужностей та виробництва видів генерації електроенергії за маневреністю в Україні. Запропоновано методичний підхід до аналізу структурних зрушень в енергетиці України, за допомогою якого досліджено структурні зрушення у виробництві та споживанні електроенергії в Україні у 2000–2017 рр. Виявлено, що структурні зрушення в енергетичній сфері України відбулися на фоні незначного скорочення кінцевого споживання електричної енергії, скорочення її виробництва при відносно стабільній величині встановленої потужності генерації.

Ключові слова: електроенергія, структурне зрушення, потужності, виробництво, споживання, види генерації, маневреність.

Рис.: 13. Табл.: 14. Бібл.: 9.

Статья посвящена анализу структурных сдвигов в производстве и потреблении электроэнергии в Украине. Исследована общая динамика мощностей, производства и потребления (нетто) электроэнергии в Украине в 2000–2017 гг. Рассмотрена классификация мощностей и производства видов генерации электроэнергии по их маневренности в Украине. Предложен методический подход к анализу структурных сдвигов в энергетике Украины, с помощью которого исследованы структурные сдвиги в производстве и потреблении электроэнергии в Украине в 2000–2017 гг. Выявлено, что структурные сдвиги в энергетической сфере Украины состоялись на фоне незначительного сокращения конечного потребления электрической энергии, сокращения ее производства при относительно стабильной величине установленных мощностей генерации.

Ключевые слова: электроэнергия; структурный сдвиг; мощности; производство; потребление; виды генерации; маневренность.

Рис.: 13. Табл.: 14. Библ.: 9.

The article is devoted to the analysis of structural changes in the production and consumption of electricity in Ukraine. The general dynamics of power, production and consumption (net) of electricity in Ukraine in 2000 - 2017 was studied. The classification of capacities and production of types of electricity generation according to their maneuverability in Ukraine is considered. A methodical approach to the analysis of structural changes in the energy sector of Ukraine is proposed, with the help of which structural changes in the production and consumption of electricity in Ukraine in 2000–2017 are investigated. It was revealed that the structural changes in the energy sphere of Ukraine took place against the background of a slight reduction in the final consumption of electric energy, a reduction in its production with a relatively stable value of the installed generation capacity.

Keywords: electric power; structural change; power; production; consumption; types of generation; maneuverability.

Fig.: 13. Table: 14. References: 9.

JEL Classification: L94; Q49

Постановка проблеми. Недавні екологічні, економічні та енергетичні тенденції вказують на енергетичні проблеми як найважливішу проблему найближчого майбутнього. Поточні та прогнозні тенденції зростання населення, доходів та попиту на енергоносії свідчать, що тиск на енергію та природні ресурси буде збільшуватися в найближчі десятиліття, особливо в країнах з економікою, що розвивається. Це призведе до збільшення рівня антропогенних викидів, якщо світова економіка не переключиться від енергоносіїв на основі викопних ресурсів до більш ефективних технологій та не сприятиме структурним змінам економічної діяльності [1].

Глобальна енергоємність в останні десятиліття знизилася, незважаючи на значне збільшення сукупної валової продукції та використання енергії. Це сукупне зниження є результатом як змін структурного складу світової економіки, так і вдосконалення технологій виробництва в усьому світі. Економіки переорієнтовуються на менш енергоєм-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ні сектори, що зумовлено покращенням енергоефективності. Водночас ефективність використання енергії в усіх галузях світових економік, згідно з прогнозами, збільшиться з часом через більш ефективні технології виробництва та вдосконалення засобів виробництва [1]. Враховуючи вищенаведене, важливими та актуальними є дослідження, спрямовані на оцінку та аналіз структурних зрушень в електроенергетичному секторі національної економіки з метою визначення проблем та напрямів його розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням розвитку електроенергетики України присвячені дослідження вітчизняних науковців, серед яких необхідно виділити роботи С. О. Кудрі, М. О. Кизима, Є. В. Крикавського, Г. В. Мілютіна, В. І. Рудики, Т. І. Салашенко, О. В. Стогнія, А. А. Халатова, В. В. Шпилевського та ін. [2–7]. У роботах науковців аналізується стан енергетичного ринку України, розглядаються проблеми його функціонування та розвитку, зокрема в порівнянні зі світовими тенденціями та викликами, пропонуються окремі напрями вирішення наявних проблем та інші питання.

Визначення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, проблематика структурних зрушень у виробництві та споживанні електроенергії в Україні є майже нерозробленою та потребує подальших досліджень.

Метою статті є аналіз структурних зрушень у виробництві та споживанні електроенергії в Україні.

Презентація основного матеріалу дослідження. На рис. 1 наведено динаміку потужностей, фактичного виробництва та споживання (нетто) електроенергії в Україні у 2000 по 2017 рр. [8].

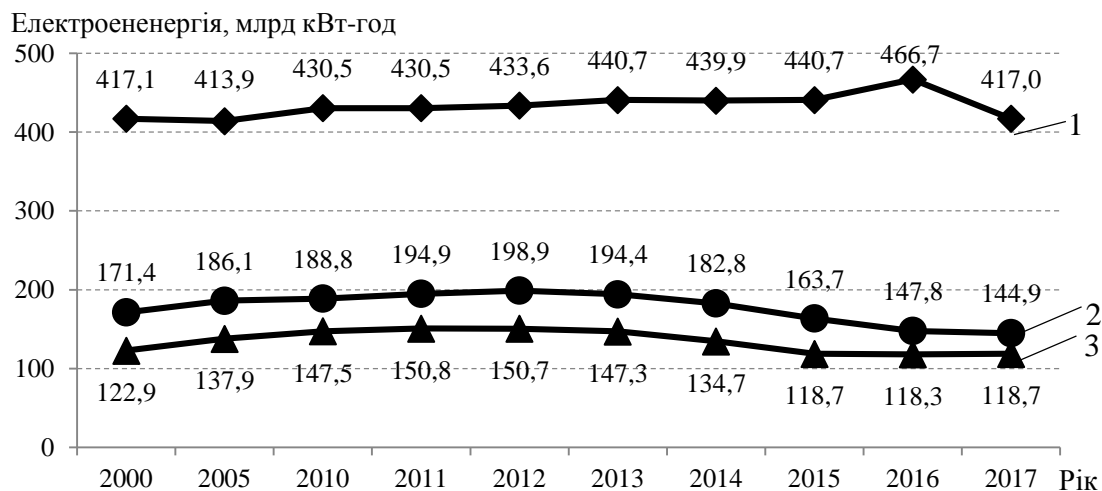

Рис. 1. Загальна динаміка потужностей, виробництва та споживання (нетто) електроенергії в Україні у 2000–2017 рр.:

1 – потужності; 2 – фактичне виробництво; 3 – споживання (нетто)

З рис. 1 видно, що динаміка потужностей виробництва електроенергії в Україні за період, що аналізувався, характеризувалася поступовим зростанням до 2016 р. (466,7 млрд кВт-год) і різким зниженням у 2017 р. (417,0 млрд кВт-год, або на 10,65 %) до рівня 2000 року. Виробництва та споживання електроенергії в країні характеризувалися схожою динамікою розвитку, однак за аналізований період відносно споживання зросло на 10,25 % і становило 81,94 % від фактичного виробництва.

Дослідимо, які структурні зрушення відбувалися в цей період в енергетиці України. Для цього будемо використовувати методичний підхід, який наведено на рис. 2.

Класифікація потужностей та виробництва видів генерації електроенергії за маневреністю в Україні 2000–2017 рр. має такий вигляд (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація потужностей та виробництва видів генерації електроенергії за маневреністю в Україні 2000–2017 рр.

Вид маневреності	Джерело генерації електроенергії
Неманеврені	Атомні електростанції
Частково маневрені	Теплові електростанції та теплоелектроцентралі
Маневрені	Гідроелектростанції, вітрові електростанції, сонячні електростанції та інші енергогенеруючі установки

Рис. 2. Методичний підхід до аналізу структурних зрушень в енергетиці України

У табл. 2 наведено розрахунок структурних зрушень у потужностях та виробництві видів генерації електроенергії за маневреністю в Україні у 2000–2017 рр.

Таблиця 2

Розрахунок структурних зрушень у потужностях та виробництві видів генерації електроенергії за маневреністю в Україні у 2000–2017 рр.

Вид маневреності	Частка, %				Різниця часток, %				Індекс структурного зрушення ($I_i^{\Delta t}$)			
	d_{2000}	d_{2005}	d_{2010}	d_{2017}	$d_{2005} - d_{2000}$	$d_{2010} - d_{2005}$	$d_{2017} - d_{2010}$	$d_{2017} - d_{2000}$	$I_i^{2000-2005}$	$I_i^{2005-2010}$	$I_i^{2010-2017}$	$I_i^{2000-2017}$
Потужності												
Неманеврені	22,3	24,4	25,3	26,2	2,07	0,89	0,89	3,85	0,0930	0,0367	0,0351	0,1728
Частково маневрені	68,6	66,5	64,5	58,8	-2,14	-2,01	-5,71	-9,86	-0,0312	-0,0302	-0,0886	-0,1437
Маневрені	9,08	9,15	10,3	15,1	0,07	1,11	4,82	6,01	0,0076	0,1217	0,4701	0,6616
Виробництво												
Неманеврені	45,1	47,7	47,2	55,4	2,62	-0,52	8,22	10,32	0,0580	-0,0109	0,1743	0,2289
Частково маневрені	48,2	45,5	45,8	35,7	-2,68	0,25	-10,08	-12,50	-0,0556	0,0056	-0,2202	-0,2594
Маневрені	6,7	6,8	7,0	8,9	0,06	0,27	1,85	2,18	0,0091	0,0394	0,2633	0,3250

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

На рис. 3 наведено динаміку структурних зрушень у потужностях генерації електроенергії за маневреністю в Україні у 2000 – 2017 рр.

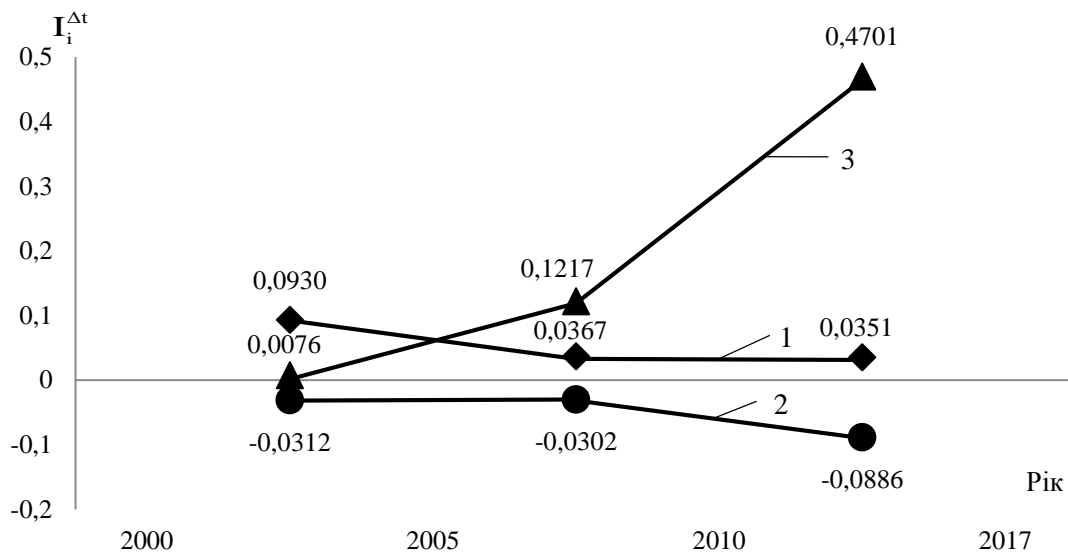

Рис. 3. Показники структурних зрушень у потужностях видів генерації електроенергії за маневреністю в Україні у 2000–2017 рр.:

1 – неманеврені; 2 – частково маневрені; 3 – маневрені

З рис. 3 випливає, що позитивні структурні зрушення у потужностях у 2010–2017 рр. відбулися в маневрених видах генерації (0,4701) та неманеврених видах генерації (0,0351), а від’ємне – у частково маневрених (-0,0886).

На рис. 4 наведено приріст (зменшення) питомої ваги в потужностях маневрених видів генерації електроенергії за маневреністю в Україні у 2000–2017 рр.

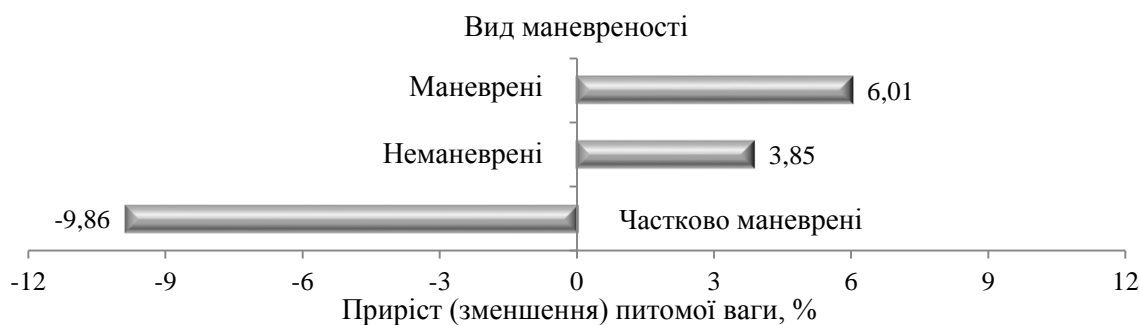

Рис. 4. Приріст (зменшення) питомої ваги потужності генерації електроенергії за видами маневреності в Україні у 2000–2017 рр.

Як видно з рис. 4, у маневрених потужностях генерації електроенергії України в 2000–2017 рр. потужності зросли – на 6,01 %, неманеврених – на 3,85 %, у частково маневрових відбулося зниження на (-9,86 %).

Динаміка показників структурних зрушень у виробництві електроенергії за маневреністю в Україні у 2000–2017 рр. наведено на рис. 5.

Як видно з рис. 5, позитивні структурні зрушення у виробництві електроенергії за маневреністю в Україні у 2010–2017 рр. відбулися у маневрених (0,2633) та неманеврених (0,1743) видів генерації, а від’ємні – у частково маневрених (-0,2202) зниження.

На рис. 6 наведено приріст (зменшення) питомої ваги у виробництві видів генерації електроенергії за маневреністю в Україні у 2000–2017 рр.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

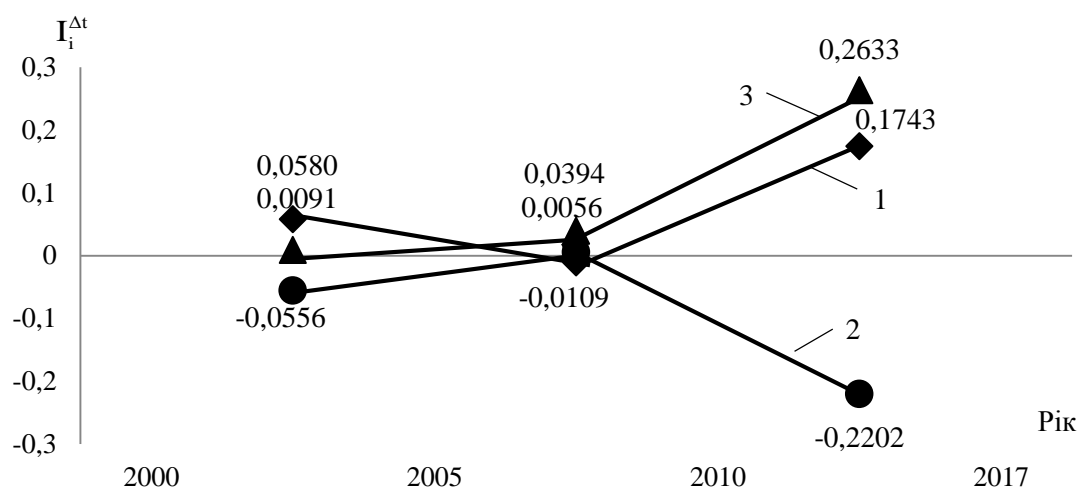

Рис. 5. Показники структурних зрушень у виробництві електроенергії за маневреністю в Україні у 2000–2017 рр.:

1 – неманеврені; 2 – частково маневрені; 3 – маневрені

Рис. 6. Приріст (зменшення) питомої ваги виробництва електроенергії за видами маневреності в Україні у 2000–2017 рр.

Так, виробництво електроенергії неманеврених та маневрених видів генерації електроенергії в Україні зросло відповідно на 10,32 % та на 2,18 %, а зменшилося в частково маневрених на (-12,50 %).

У табл. 3 наведено розрахунок інтегральних коефіцієнтів структурних зрушень у потужностях та виробництві електроенергії за видами маневреності в Україні в 2000–2017 рр.

Таблиця 3

Розрахунок інтегральних коефіцієнтів структурних зрушень в потужностях та виробництві електроенергії за видами маневреності в Україні у 2000–2017 рр.

Вид маневреності	Квадрат різниць часток, %				Квадрат сум часток, %			
	$(\Delta d_{2005-2000})^2$	$(\Delta d_{2010-2005})^2$	$(\Delta d_{2017-2010})^2$	$(\Delta d_{2017-2000})^2$	$(\Delta d_{2005+2000})^2$	$(\Delta d_{2010+2005})^2$	$(\Delta d_{2017+2010})^2$	$(\Delta d_{2017+2000})^2$
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Потужності								
Неманеврені	4,30	0,80	0,78	14,86	2179,6	2465,6	2645,5	2348,9
Частково маневрені	4,60	4,03	32,59	97,21	18250,0	17145,7	15184,5	16224,8
Маневрені	0,00	1,24	23,26	36,06	332,0	376,5	642,1	583,6
Сума	8,9	6,1	56,6	148,1	20761,6	19987,7	18472,1	19157,3
$\frac{(d_i^{t_2} - d_i^{t_1})^2}{(d_i^{t_2} + d_i^{t_1})^2}$					0,0004	0,0003	0,0031	0,0077
$K_i^{\Delta t}$					0,0207	0,0174	0,0554	0,0879

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Виробництво								
Неманеврені	6,76	0,25	17,64	39,69	8614,7	9008,3	10530,1	10104,2
Частково маневрені	6,85	0,27	67,65	106,53	8780,5	8332,1	6635,2	7036,0
Маневрені	7,17	0,06	101,56	156,30	181,7	190,6	253,7	243,3
Сума	0,00	0,07	3,43	4,75	17577,0	17531,1	17419,0	17383,6
$\frac{(d_i^{t_2} - d_i^{t_1})^2}{(d_i^{t_2} + d_i^{t_1})^2}$					0,0008	0,00002	0,0099	0,0154
$K_i^{\Delta t}$					0,0282	0,0048	0,0996	0,1241

Як видно з рис. 7, у виробництві електроенергії за видами за маневреності в країні у 2010–2017 рр. відбулися більш суттєві структурні зрушення, аніж у потужностях.

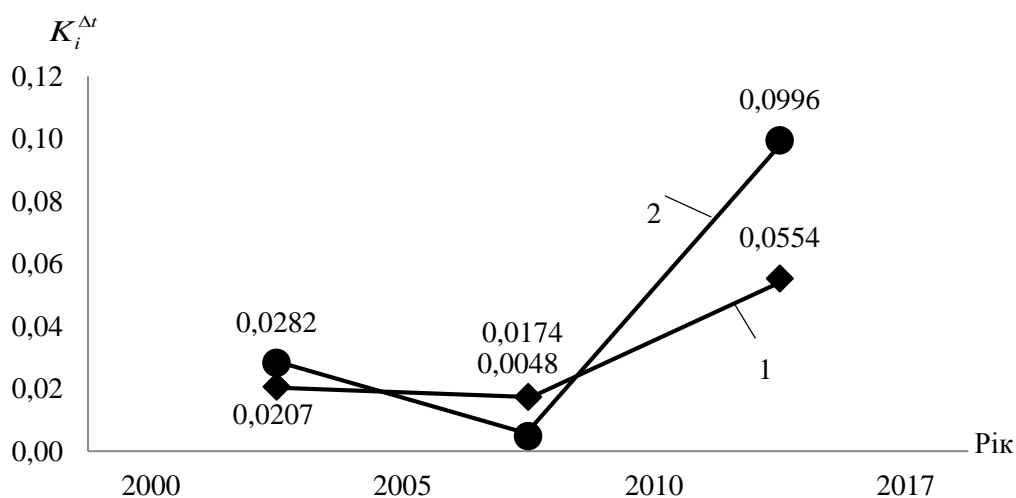

Рис. 7. Динаміка інтегральних показників структурних зрушень у потужностях та виробництві електроенергії за маневреністю в Україні у 2000 – 2017 рр.:

1 – потужності; 2 – виробництво

У табл. 4 наведено загальну характеристику структурних зрушень у потужностях і виробництві електроенергії за видами маневреності в Україні у 2000–2017 рр.

Таблиця 4

Загальна характеристика структурних зрушень у потужностях і виробництві електроенергії за видами маневреності в Україні у 2000–2017 рр.

Вид маневреності	Питома вага, %				Темп змін, %				Структурне зрушення, 2017 р. до 2000 р.		
	d ₂₀₀₀	Ранг	d ₂₀₁₇	Ранг	Абсолютний	Ранг	2017 р. до 2000 р.	Ранг	Індекс структур. зрушення	Ранг	Міра суттєвості зрушення
Потужності											
Неманеврені	22,31	2	26,16	2	3,85	2	117,28	2	0,1728	2	суттєве
Частково маневрені	68,62	1	58,76	1	-9,86	3	85,63	3	-0,1437	3	незначне
Маневрені	9,08	3	15,08	3	6,01	1	166,16	1	0,6616	1	суттєве
Виробництво											
Неманеврені	45,10	2	55,42	1	10,32	1	122,89	2	0,2289	2	суттєве
Частково маневрені	48,19	1	35,69	2	-12,50	3	74,06	3	-0,2594	3	суттєве
Маневрені	6,71	3	8,89	3	2,18	2	132,50	1	0,3250	1	суттєве

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Як свідчать дані табл. 4, за період 2000–2017 рр. найбільші структурні зрушення в потужностях та виробництві електроенергії в Україні у 2000–2017 рр. відбулися в маневрених видів генерації, відповідно 0,6616 (суттєве) та 0,3250 (суттєве) та в неманеврених, відповідно 0,1728 (суттєве) та 0,2289 (суттєве). У частково маневрених видів генерації в цей період відбулося незначне (-0,1437) зниження потужності та суттєве (-0,2594) зниження виробництва.

Дослідимо, як змінилася структура енергетичного сектору України у 2000–2017 рр. за видами генерації електроенергії, для цього будемо використовувати методичний підхід, представлений на рис. 2.

Класифікація потужностей та виробництва електроенергії за видами генерації в Україні 2000–2017 рр. має такий вигляд (табл. 5).

Таблиця 5

Класифікація потужностей та виробництва електроенергії за видами генерації в Україні

Вид генерації	Джерело генерації електроенергії
Атомна (АЕС)	Атомні електростанції
Теплова (ТЕС)	Теплові електростанції та теплоелектроцентралі
Гідро (ГЕС)	Гідроелектростанції
Відновлювальні джерела (ВДЕ)	Вітрові електростанції, сонячні електростанції та інші енергогенеруючі установки

На рис. 8 наведено структуру потужностей та виробництва електроенергії в Україні за видами генерації у 2017 р.

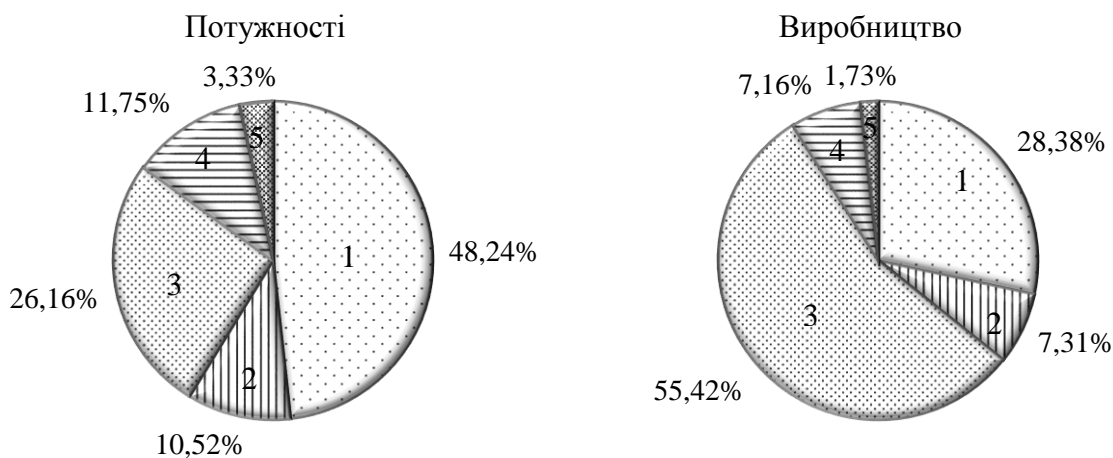

Рис. 8. Структура потужностей та виробництва електроенергії в Україні у 2017 р.:
1 – ТЕС; 2 – ТЕЦ; 3 – АЕС; 4 – ГЕС; 5 – ВДЕ

Джерело: [9].

Як видно з рис. 8, структури потужностей та виробництва електроенергії за видами генерації в Україні не збігаються. Так, на ТЕС, ТЕЦ, ГЕС і ВДЕ потужностей значно більше, аніж виробляється електроенергії і це ще без урахування загального спаду виробництва електроенергії в країні.

У табл. 6 наведено структуру та динаміку потужностей та виробництва електроенергії в Україні видами генерації в Україні у 2000–2017 рр.

У табл. 7 наведено розрахунки величин індексів і напрямків структурних зрушень у потужностях та виробництві електроенергії в Україні за видами генерації у 2000–2017 рр.

Таблиця 6

Структура і динаміка потужностей та виробництва електроенергії в Україні у 2000–2017 рр. за видами генерації

Вид генерації	Частка в загальній генерації, %								Темп зміни, %							
	d ₂₀₀₀		d ₂₀₀₅		d ₂₀₁₀		d ₂₀₁₇		d ₂₀₀₅ /d ₂₀₀₀		d ₂₀₁₀ /d ₂₀₀₅		d ₂₀₁₇ /d ₂₀₁₀		d ₂₀₁₇ /d ₂₀₀₀	
	%	ранг	%	ранг	%	ранг	%	ранг	%	ранг	%	ранг	%	ранг	%	ранг
Потужності																
АЕС	22,3	2	24,4	2	25,3	2	26,2	2	109,4	1	103,7	2	103,5	3	117,3	3
ТЕС	68,6	1	66,5	1	64,5	1	58,8	1	96,9	4	97,0	4	91,1	4	85,6	4
ГЕС	8,9	3	9,0	3	10,1	3	11,7	3	101,1	2	112,2	1	116,6	2	132,2	2
ВДЕ	0,2	4	0,2	4	0,2	4	3,3	4	100,0	3	100,0	3	1793,8	1	1737,9	1
Виробництво																
АЕС	45,1	2	47,7	1	47,2	1	55,4	1	105,8	2	99,0	3	117,4	2	122,9	2
ТЕС	48,2	1	45,5	2	45,8	2	35,7	2	94,4	4	94,4	4	78,0	4	74,1	4
ГЕС	6,7	3	6,7	3	7,0	3	7,2	3	100,0	3	104,5	1	102,5	3	106,7	3
ВДЕ	0,0	4	0,1	4	0,1	4	1,7	4	+∞	1	100,0	2	3274,3	1	+∞	1

Таблиця 7

Розрахунок структурних зрушень у потужностях та виробництві електроенергії за видами генерації в Україні у 2000–2017 рр.

Види генерації	Частка, %				Різниця часток, %				Індекс структурного зрушення ($I_i^{\Delta t}$)			
	d ₂₀₀₀	d ₂₀₀₅	d ₂₀₁₀	d ₂₀₁₇	d ₂₀₀₅ - d ₂₀₀₀	d ₂₀₁₀ - d ₂₀₀₅	d ₂₀₁₇ - d ₂₀₁₀	d ₂₀₁₇ - d ₂₀₀₀	$I_i^{2000-2005}$	$I_i^{2005-2010}$	$I_i^{2010-2017}$	$I_i^{2000-2017}$
Потужності												
АЕС	22,3	24,4	25,3	26,2	2,07	0,89	0,89	3,85	0,0930	0,0367	0,0351	0,1728
ТЕС	68,6	66,5	64,5	58,8	-2,14	-2,01	-5,71	-9,86	-0,0312	-0,0302	-0,0886	-0,1437
ГЕС	8,9	9,0	10,1	11,7	0,07	1,12	1,67	2,86	0,0076	0,1252	0,1663	0,3223
ВДЕ	0,192	0,193	0,186	3,334	0,001	-0,007	3,15	3,14	0,0076	-0,0385	16,9379	16,3794
Виробництво												
АЕС	45,1	47,7	47,2	55,4	2,62	-0,52	8,22	10,32	0,0580	-0,0109	0,1743	0,2289
ТЕС	48,2	45,5	45,8	35,7	-2,68	0,25	-10,08	-12,50	-0,0556	0,0056	-0,2202	-0,2594
ГЕС	6,7	6,7	7,0	7,2	0,01	0,27	0,17	0,45	0,0011	0,0398	0,0248	0,0668
ВДЕ	0,0	0,054	0,053	1,732	0,054	-0,001	1,68	1,73	+∞	-0,0153	31,7430	+∞

На рис. 9 наведено динаміку структурних зрушень у потужностях за видами генерації електроенергії в Україні у 2000–2017 рр.

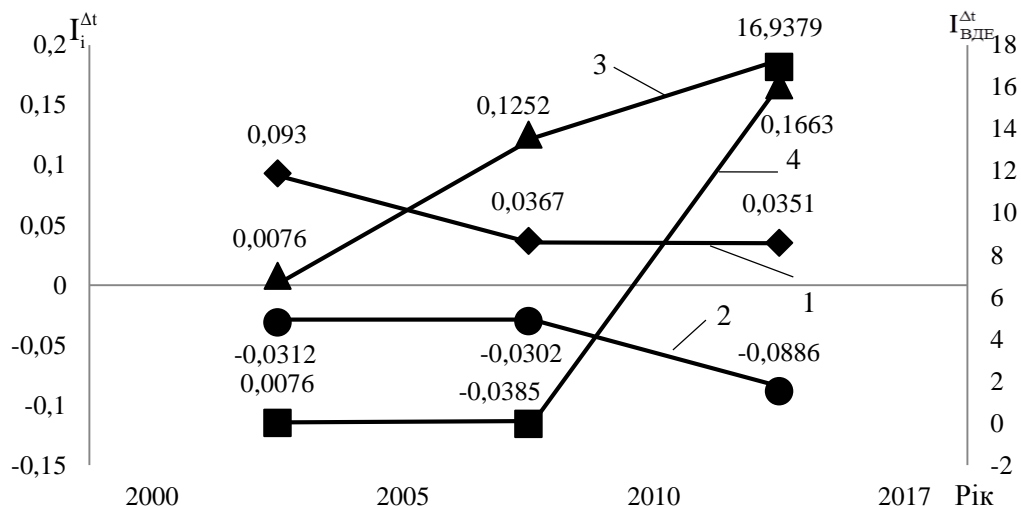

Рис. 9. Показники структурних зрушень у потужностях за видами генерації електроенергії в Україні у 2000–2017 рр.:
1 – АЕС; 2 – ТЕС; 3 – ГЕС; 4 – ВДЕ

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Як видно з рис. 9, позитивні структурні зрушення у потужностях за видами генерації електроенергії в Україні у 2000–2017 рр. відбулися у ВДЕ та ГЕС, а зниження – у ТЕС та АЕС.

На рис. 10 наведено динаміку структурних зрушень у виробництві електроенергії за видами генерації в Україні у 2000–2017 рр.

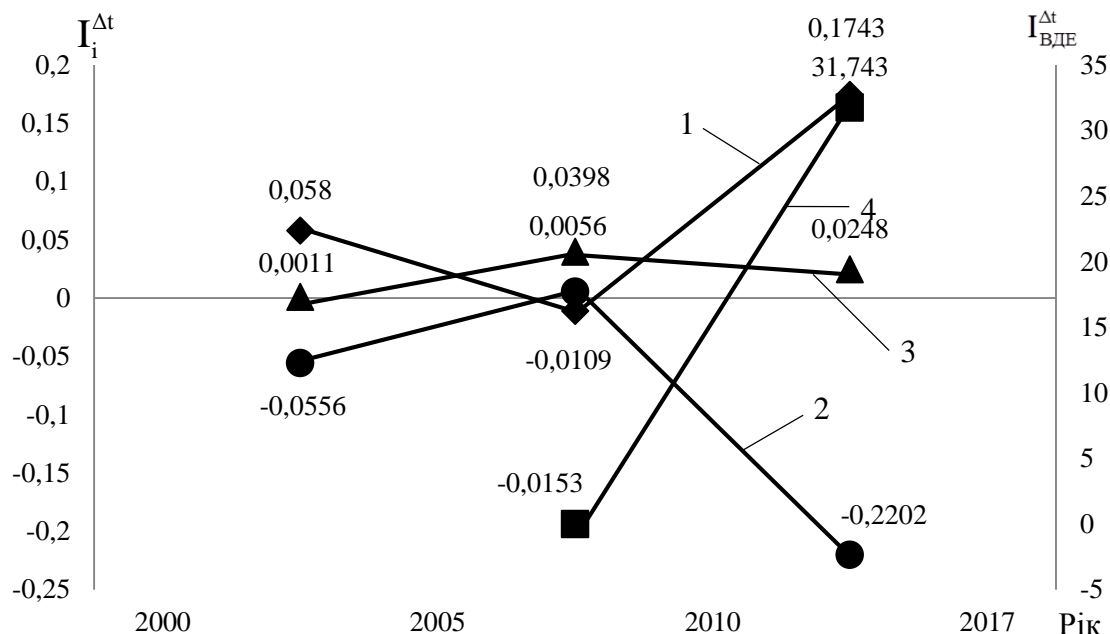

Рис. 10. Показники структурних зрушень у виробництві електроенергії за видами генерації в Україні у 2000–2017 рр.:
1 – АЕС; 2 – ТЕС; 3 – ГЕС; 4 – ВДЕ

Як видно з рис. 10, позитивні структурні зрушення у виробництві електроенергії за видами генерації в Україні у 2000 – 2017 рр. відбулися у ВДЕ та АЕС, а зниження – у ТЕС та ГЕС.

У табл. 8 наведено розрахунки інтегральних коефіцієнтів структурного зрушення в потужностях та виробництві електроенергії в Україні у 2000–2017 рр.

Таблиця 8

Розрахунок інтегральних коефіцієнтів структурного зрушення в потужностях та виробництві електроенергії за видами генерації в Україні у 2000–2017 рр.

Види генерації	Квадрат різниць часток, %				Квадрат сум часток, %			
	$(\Delta d_{2005-2000})^2$	$(\Delta d_{2010-2005})^2$	$(\Delta d_{2017-2010})^2$	$(\Delta d_{2017-2000})^2$	$(\Delta d_{2005+2000})^2$	$(\Delta d_{2010+2005})^2$	$(\Delta d_{2017+2010})^2$	$(\Delta d_{2017+2000})^2$
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Потужності								
АЕС	4,30	0,80	0,78	14,86	2179,6	2465,6	2645,5	2348,9
ТЕС	4,60	4,03	32,59	97,21	18250,0	17145,7	15184,5	16224,8
ГЕС	0,00	1,26	2,81	8,20	318,1	362,0	476,2	425,7
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ВДЕ	0,00	0,00	9,91	9,87	0,1	0,1	12,4	12,4
Сума	8,9	6,1	36,2	120,3	20747,7	19973,2	18306,2	18999,4
$\frac{(d_i^{t_2} - d_i^{t_1})^2}{(d_i^{t_2} + d_i^{t_1})^2}$					0,0004	0,0003	0,0020	0,0063
$K_i^{\Delta t}$					0,0207	0,0175	0,0445	0,0796

Закінчення табл. 8

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Виробництво								
АЕС	6,85	0,27	67,65	106,53	8614,7	9008,3	10530,1	10104,2
ТЕС	7,17	0,06	101,56	156,30	8780,5	8332,1	6635,2	7036,0
ГЕС	0,00	0,07	0,03	0,20	180,3	187,7	200,0	192,3
ВДЕ	0,00	0,00	2,82	3,00	0,0	0,0	3,2	3,0
Сума	14,0	0,4	169,2	263,0	17575,5	17528,1	17365,3	17332,5
$\frac{(d_i^{t_2} - d_i^{t_1})^2}{(d_i^{t_2} + d_i^{t_1})^2}$					0,0008	0,00002	0,0097	0,0152
$K_i^{\Delta t}$					0,0282	0,0048	0,0987	0,1232

На рис. 11 наведено динаміку інтегральних коефіцієнтів структурного зрушення в потужностях та виробництві електроенергії за видами генерації в Україні у 2000–2017 рр.

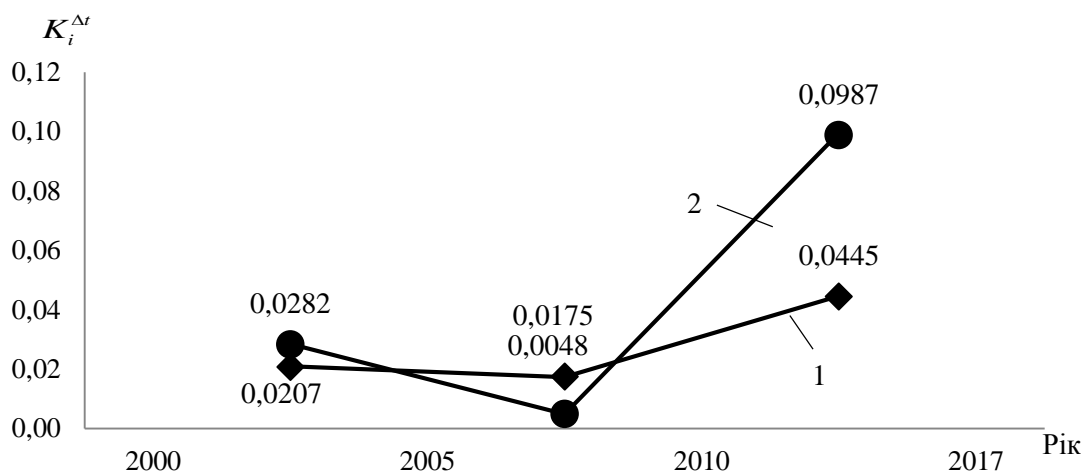

Рис. 11. Динаміка інтегральних показників структурних зрушень потужностей і виробництва електроенергії за видами генерації в Україні у 2000–2017 рр. за рахунок видів генерації:

1 – потужності; 2 – виробництва

Як видно з рис. 11, найбільше структурне зрушення в потужностях генерації електроенергії відбувся у 2010–2017 рр. – 0,0445 (вельми низьке структурне зрушення), а за весь період, що аналізувався, структурне зрушення становило 0,0796 (низьке структурне зрушення). Найбільше структурне зрушення у виробництві електроенергії відбувся у 2010–2017 рр. – 0,0987 (низьке структурне зрушення), а за весь період, що аналізувався, структурне зрушення становило 0,1232 (низьке структурне зрушення).

Загальна характеристика структурних зрушень в електроенергетичному секторі за видами генерації в Україні у 2000–2017 рр. наведена у табл. 9.

Як видно з табл. 9, найбільші структурні зрушення в потужностях та виробництві електроенергії за видами генерації в Україні у 2000–2017 рр. відбулися у ВДЕ, відповідно 16,38 (значне) та $+\infty$ (значне). Суттєві позитивні структурні зрушення у потужностях та виробництві електроенергії відбулися у АЕС, відповідно 0,1728 та 0,2289. Суттєве позитивне структурне зрушення у потужностях (0,3223) та незначне позитивне у виробництві (0,0668) відбулося у ГЕС. Незначне в потужностях (-0,1437) та суттєве у виробництві (-0,2594) негативні структурні зрушення в цей період відбулися у ТЕС.

Таблиця 9

Загальна характеристика структурних зрушень у потужностях і виробництві електроенергії за видами генерації в Україні у 2000–2017 рр.

Види генерації	Питома вага, %				Темп змін, %				Структурне зрушення, 2017 р. до 2000 р.		
	d ₂₀₀₀	Ранг	d ₂₀₁₇	Ранг	Абсолютний	Ранг	2017 р. до 2000 р.	Ранг	Індекс структурного зрушення	Ранг	Міра суттєвості зрушення
Потужності											
АЕС	22,3	2	26,2	2	3,9	2	117,3	3	0,1728	3	суттєве
ТЕС	68,6	1	58,8	1	9,9	1	85,6	4	-0,1437	4	незначне
ГЕС	8,9	3	11,7	3	2,9	4	132,2	2	0,3223	2	суттєве
ВДЕ	0,192	4	3,3	4	3,1	3	1737,9	1	16,3794	1	значне
Виробництво											
АЕС	45,1	2	55,4	1	10,3	2	122,9	2	0,2289	2	суттєве
ТЕС	48,2	1	35,7	2	12,5	1	74,1	4	-0,2594	4	суттєве
ГЕС	6,7	3	7,2	3	0,4	4	106,7	3	0,0668	3	незначне
ВДЕ	0,0	4	1,7	4	1,7	3	+∞	1	+∞	1	значне

Загальна характеристика структурних зрушень у потужностях та генерації електроенергії за маневреністю та видами генерації в Україні в 2000–2017 рр. наведена у табл. 10.

Таблиця 10

Загальна характеристика структурних зрушень у потужностях та генерації електроенергії за маневреністю та видами генерації в Україні в 2000–2017 рр.

Джерело генерації електроенергії	Темп змін, %				Характеристика				
	Абсолютний	Ранг	2016 р. до 2000 р.	Ранг	Маневреність	Міра суттєвості зрушення	Вид генерації	Міра суттєвості зрушення	
Потужності									
АЕС	3,9	2	117,3	3	НМ	ССЗ	АЕС	ССЗ	
ТЕС	9,9	1	85,6	4	ЧМ	-НСЗ	ТЕС	-НСЗ	
ГЕС	2,9	4	132,2	2	М	ССЗ	ГЕС	ССЗ	
ВДЕ	3,1	3	1737,9	1			ВДЕ	ЗСЗ	
Виробництво									
АЕС	10,3	2	122,9	2	НМ	ССЗ	АЕС	ССЗ	
ТЕС	12,5	1	74,1	4	ЧМ	-ССЗ	ТЕС	-ССЗ	
ГЕС	0,4	4	106,7	3	М	ССЗ	ГЕС	НСЗ	
ВДЕ	1,7	3	+∞	1			ВДЕ	ЗСЗ	

У табл. 10 наведено такі позначення: НМ, ЧМ, М – відповідно неманеврені, частково маневрені та маневрені види генерації електроенергії.

Таким чином, можна зробити висновок, що загалом в енергетиці України в 2000–2017 рр. відбулися суттєві структурні зрушення в потужностях та виробництві електроенергії за маневреністю та видами її генерації.

Дослідимо динаміку попиту на електроенергію в Україні та зміну його структури в 2000–2017 рр. Для цього будемо використовувати методичний підхід, який запропонований на рис. 2.

У табл. 11 наведено динаміку споживання електроенергії в Україні у 2000–2017 рр.

Як видно з табл. 11, попит на електроенергію в Україні з 2000 по 2010 рр. спочатку зріс на 118,19 %, а потім до 2017 р. зменшився на 11,49 %.

Найбільшу питому вагу у споживанні електроенергії в країні займав сектор економіки, потім населення і, нарешті, комунально-побутова сфера. При цьому питома вага економіки в загальному споживанні електроенергії в Україні зменшилась з 65,7 % у 2000 р. до 52,6 % у 2017 р., населення збільшилась на 3,0 % і комунально-побутової сфери також – на 4,8 %.

Таблиця 11

Динаміка споживання електроенергії в Україні у 2000–2017 рр.

Споживачі електроенергії	Рік									
	2000		2005		2010		2016		2017	
	млн кВт-год	%	млн кВт-год	%	млн кВт-год	%	млн кВт-год	%	млн кВт-год	%
Економіка (крім КПС)	74 557	65,7	78 485	63,8	78 164	58,3	61 118,1	51,7	62 422,8	52,6
Комунально-побутова сфера (КПС)	8811	7,8	18 555	15,1	19 231	14,3	15 190,7	12,8	14 940,6	12,6
Населення	30 123	26,5	26064	21,1	36 740	27,4	35 917,3	30,4	35 064,3	29,5
Інші непромислові споживачі	–	–	–	–	–	–	6031,9	5,1	6291,8	5,3
Всього споживання	113 491	100	123 104	100	134 135	100	118 258,0	100	118 719,5	100

Джерело: [9].

У табл. 12 наведено розрахунки величин індексів і напрямків структурних зрушень у споживанні електроенергії в Україні у 2000–2017 рр. за групами споживачів.

Таблиця 12

Розрахунок індексів і напрямків структурних зрушень у споживанні електроенергії в Україні у 2000–2017 рр.

Споживачі електроенергії	Частка у споживанні, %				Різниця часток, %				Індекс структурного зрушення ($I_i^{\Delta t}$)			
	d_{2000}	d_{2005}	d_{2010}	d_{2017}	$d_{2005} - d_{2000}$	$d_{2010} - d_{2005}$	$d_{2017} - d_{2010}$	$d_{2017} - d_{2000}$	$I_i^{2000-2005}$	$I_i^{2005-2010}$	$I_i^{2010-2017}$	$I_i^{2000-2017}$
Економіка (крім КПС)	65,7	63,8	58,3	52,6	-1,9	-5,5	-5,7	-13,1	-0,0289	-0,0862	-0,0978	-0,1994
Комунально-побутова сфера (КПС)	7,8	15,1	14,3	12,6	7,3	-0,8	-1,7	4,8	0,9359	-0,0530	-0,1189	0,6154
Населення	26,5	21,1	27,4	29,5	-5,4	6,3	2,1	3,0	-0,2038	0,2986	0,0766	0,1132
Інші непромислові споживачі	–	–	–	5,3	–	–	–	–	–	–	–	–
Всього	100	100	100	100	–	–	–	–	–	–	–	–

На рис. 12 наведено динаміку структурних зрушень у споживанні електроенергії в Україні у 2000–2017 рр.

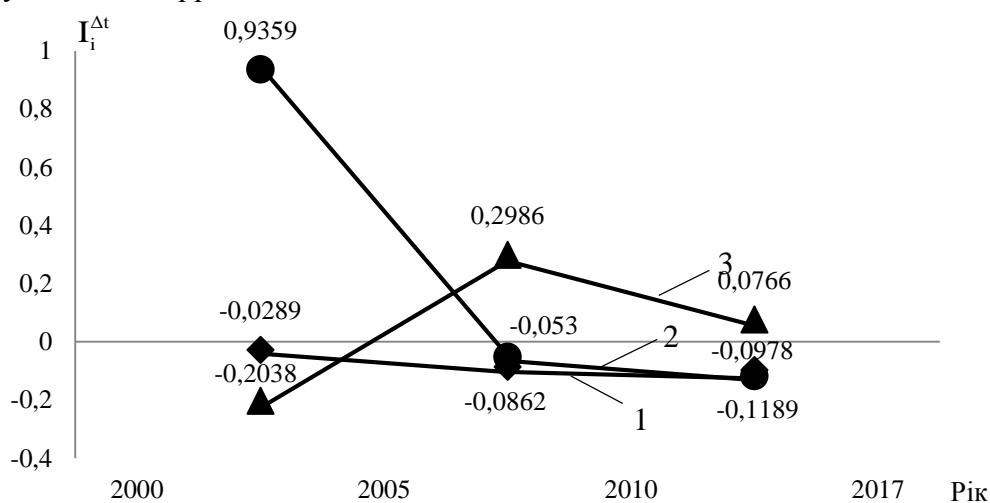

Рис. 12. Показники структурних зрушень у споживанні електроенергії в Україні у 2000–2017 рр.:

1 – економіка (крім КПС); 2 – комунально-побутова сфера; 3 – населення

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Як видно з рис. 12, у споживанні електроенергії в Україні у 2000–2017 рр. відбувалися від’ємні структурні зрушення в економіці країни та комунально-побутовій сфері, а у споживанні електроенергії населенням у 2005–2010 рр. відбулося зростання, а у 2010–2017 рр. – зниження.

Найбільше позитивне структурне зрушення у споживанні електричної енергії в Україні за період, що аналізувався, відбулося в комунально-побутовій сфері – 0,6154 (суттєве), а також у населення – 0,1132 (незначне), а від’ємне - в економіці країни (-0,1994) (суттєве).

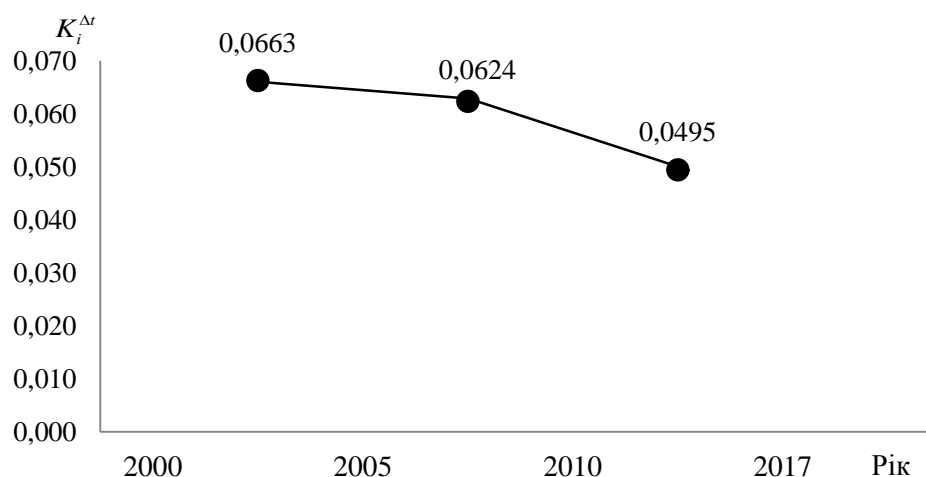
У табл. 13 наведено розрахунки інтегрального коефіцієнта структурного зрушення в споживанні електроенергії в Україні у 2000–2017 рр.

Таблиця 13

Розрахунок інтегрального коефіцієнта структурного зрушення у споживанні електроенергії в Україні у 2000–2017 рр.

Споживачі електроенергії	Квадрат різниць часток, %				Квадрат сум часток, %			
	$(\Delta d_{2005-2000})^2$	$(\Delta d_{2010-2005})^2$	$(\Delta d_{2017-2010})^2$	$(\Delta d_{2017-2000})^2$	$(\Delta d_{2005+2000})^2$	$(\Delta d_{2010+2005})^2$	$(\Delta d_{2017+2010})^2$	$(\Delta d_{2017+2000})^2$
Економіка (крім КПС)	3,6	30,3	32,5	171,6	16770,3	14908,4	12298,8	13994,9
Комунально-побутова сфера (КПС)	53,3	0,6	2,9	23,0	524,4	864,4	723,6	416,2
Населення	29,2	39,7	4,4	9,0	2265,8	2352,3	3237,6	3136,0
Інші непромислові споживачі	–	–	–	–	–	–	–	–
Сума	86,1	70,6	39,8	203,7	19560,4	18125,0	16260,0	17547,1
$\frac{(d_i^{t_2} - d_i^{t_1})^2}{(d_i^{t_2} + d_i^{t_1})^2}$					0,0044	0,0039	0,0024	0,0116
K_i^{Δ}					0,0663	0,0624	0,0495	0,1077

На рис. 13 наведено динаміку інтегрального коефіцієнта структурного зрушення у споживанні електроенергії в Україні у 2000–2017 рр.

Рис. 13. Динаміка інтегрального коефіцієнта структурного зрушення у споживанні електроенергії в Україні у 2000–2017 рр.

Як видно з рис. 13, з 2000 по 2017 рр. динаміка інтегрального коефіцієнта структурного зрушення в споживанні електроенергії в Україні мала тенденцію до зменшення. За весь період, що аналізується, інтегральний коефіцієнт структурного зрушення у споживанні електроенергії в країні склав величину 0,1077, яка характеризується як низьке структурне зрушення.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Загальна характеристика структурного зрушення в споживанні електроенергії в Україні у 2000–2017 рр. наведена в табл. 14.

Як видно з табл. 14, позитивні структурні зрушення у споживанні електроенергії в Україні у 2000–2017 рр. відбулися в комунально-побутовій сфері (0,6154 – суттєве) та населення (0,1132 – незначне), а в економіці країни суттєве від’ємне (-0,1994).

Таблиця 14

Загальна характеристика структурного зрушення в споживанні електроенергії в Україні у 2000–2017 рр.

Споживачі електроенергії	Питома вага, %				Темп змін, %				Структурне зрушення, 2017 р. до 2000 р.		
	d ₂₀₀₀	Ранг	d ₂₀₁₇	Ранг	Абсолютний	Ранг	2017 р. до 2000 р.	Ранг	Індекс структурного зрушення	Ранг	Міра суттєвості зрушення
Економіка (крім КПС)	65,7	1	52,6	1	-13,1	3	80,06	3	-0,1994	3	суттєве
Комунально-побутова сфера (КПС)	7,8	3	12,6	3	4,8	1	161,54	1	0,6154	1	суттєве
Населення	26,5	2	29,5	2	3,0	2	111,32	2	0,1132	2	незначне
Інші непромислові споживачі	–	–	5,3	–	–	–	–	–	–	–	–

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволило обґрунтувати такі результати:

1. За період 2000–2017 рр. найбільші структурні зрушення в потужностях та виробництві електроенергії в Україні у 2000–2017 рр. відбулися в маневрених та неманеврених видів генерації. У частково маневрених видів генерації в цей період відбулося незначне зниження потужності та суттєве зниження виробництва.

2. Позитивні структурні зрушення у споживанні електроенергії в Україні у 2000–2017 рр. відбулися в комунально-побутовій сфері та населення, а в економіці країни мало місце суттєве від’ємне зрушення.

3. Загалом проведені розрахунки показали, що структурні зрушення в енергетичній сфері України відбулися на фоні незначного скорочення кінцевого споживання електричної енергії, скорочення її виробництва при відносно стабільній величині встановленої потужності генерації.

Список використаних джерел

1. Cian E., Schymura M., Verdolini E., Voigt S. Energy intensity developments in 40 major economies: structural change or technology improvement? / Centre for European economic research. Discussion Paper. No. 13-052. URL: <http://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp13052.pdf>.

2. Кизим М. О., Лелюк О. В., Костенко Д. М. Оцінка і діагностика розвитку розподіленої енергетики в Україні. *Проблеми економіки*. 2018. № 4. С. 79–92.

3. Кизим М. О., Рудика В. І. Теоретичні аспекти дослідження енергетичної безпеки країни. *Технологічний аудит і резерви виробництва*. 2018. № 4/5(42). С. 18–23. DOI: 10.15587/2312-8372.2018.141148.

4. Кизим М. О., Шпилевський В. В., Мілютин Г. В. Обґрунтування пріоритетних напрямів структурно-технологічної модернізації сектору електрогенерації. *Проблеми економіки*. 2018. № 1. С. 69–86.

5. Khaustova V. Y., Salashenko T. I., Lelyuk O. V. Energy Security of National Economy Based on the System Approach. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 2 (14). Ч. 1. С. 79–92

6. Кудря С. О. Стан та перспективи розвитку відновлюваної енергетики в Україні. *Вісник НАН України*. 2015. № 12. С. 19–26.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

7. Халатов А. А. Энергетика України: сучасний стан і найближчі перспективи. *Вісник НАН України*. 2016. № 6. С. 53–61.

8. Інформаційна довідка про основні показники розвитку галузей паливно-енергетичного комплексу України / Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/#>.

9. Звіт з оцінки відповідності (достатності) генеруючих потужностей. Київ: Укренерго, 2018. 126 с.

References

1. Cian, E., Schymura, M., Verdolini, E., Voigt, S. Energy intensity developments in 40 major economies: structural change or technology improvement? *Discussion Paper*, 13-052. Retrieved from <http://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp13052.pdf>.

2. Kyzym, M., Lelyuk, O., Kostenko, D. (2018). Otsinka i diahnozyka rozvytku rozpodilenoї enerhyetyky v Ukraini [Assessment and Diagnostics of Distributed Energy Development in Ukraine]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 4, 79-92 [in Ukrainian].

3. Kyzym, M., Rudyka, V. (2018). Teoretychni aspekty doslidzhennia enerhyetychnoi bezpeky krainy. *Tekhnologichnyi audyt i rezervy vyrobnytstva – Technological audit and production reserves*, 4/5 (42), 18-23. DOI: 10.15587/2312-8372.2018.141148.

4. Kyzym, M., Shpilevskiy, V. V., Milyutin, G. V. (2018). Obhruntuvannia prioritytetnykh napryamiv strukturno-tekhnologichnoi modernizatsii sektoru elektroheneratsii [Substantiation of priority directions of structural and technological modernization of the power generating sector]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 1, 69-86 [in Ukrainian].

5. Khaustova, V., Salashenko, T., Lelyuk, O. (2018). Energy Security of National Economy Based on the System Approach. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*, 1 (2 (14)), 79–92 [in English].

6. Kudrya, S. (2015). Stan ta perspektyvy rozvytku vidnovliuvanoi enerhyetyky v Ukraini [Status and Prospects for the Development of Renewable Energy in Ukraine]. *Visnyk NAN Ukrayiny – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 12, 19–26 [in Ukrainian].

7. Khalatov, A. (2016). Enerhyetyka Ukrainy: suchasnyi stan i naiblyzhchi perspektyvy [Power engineering in Ukraine: current state and upcoming prospects]. *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 6, 53-61 [in Ukrainian].

8. Informatsiina dovidka pro osnovni pokaznyky rozvytku haluzei palyvno-enerhyetychnoho kompleksu Ukrainy [Information on the main indicators of development of branches of the fuel and energy complex of Ukraine]. Retrieved from <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/#>.

9. Zvit z otsinky vidpovidnosti (dostatnosti) heneruiuchykh potuzhnostei [Report on conformity assessment (adequacy) of generating capacities]. (2018). Kyiv: Ukrenergo [in Ukrainian].

Хаустова Вікторія Євгенівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач сектора промислової політики та інноваційного розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, м. Харків, 61166, Україна).

Хаустова Виктория Евгеньевна – доктор экономических наук, доцент, заведующая сектором промышленной политики и инновационного развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, г. Харьков, 61166, Украина).

Khaustova Viktoriia – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Sector of Industrial Policy and Innovative Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (1a Inzhenernyi Ln., 61166 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: v.khaust@gmail.com

Лелюк Олексій Володимирович – кандидат економічних наук, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, м. Харків, 61166, Україна).

Лелюк Алексей Владимирович – кандидат экономических наук, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, г. Харьков, 61166, Украина).

Lelyuk Oleksiy – PhD in Economics, External Doctoral Candidate, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (1a Inzhenernyi Ln., 61166 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: ndc-ivr@ukr.net

УДК 330.336.647/648: 322.2

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-106-113

Олена Панченко

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Елена Панченко

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СТРАТЕГИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Olena Panchenko

FINANCIAL PROVISION FOR THE INNOVATIONAL DEVELOPMENT STRATEGY OF ENTERPRISES OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

У статті розкрито необхідність і значення формування стратегії інноваційного розвитку підприємств агропромислового комплексу як головної умови підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності та можливості досягнення високого рівня розвитку. На основі визначення особливостей інноваційної діяльності підприємств АПК розглянуто сучасні умови та проблеми її реалізації. Обґрунтовано необхідність формування оптимальної системи фінансового забезпечення інноваційних перетворень в агропромисловій сфері. Виділені особливості фінансового забезпечення стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК та на основі класифікації джерел фінансування надано їх характеристику. Крім цього, визначено, що враховуючи складну структуру АПК, яка включає різноманітні види діяльності, необхідно використовувати різні підходи до формування фінансового забезпечення розробки та впровадження інновацій.

Ключові слова: інновації; інноваційна діяльність; інноваційний розвиток; стратегія; фінансове забезпечення; підприємства агропромислового комплексу; агротехнології.

Бібл.: 10.

В статье раскрыта необходимость и значение формирования стратегии инновационного развития предприятий агропромышленного комплекса как главного условия повышения уровня их конкурентоспособности и возможности достижения высокого уровня развития. На основе определения особенностей инновационной деятельности предприятий АПК рассмотрены современные условия и проблемы ее реализации. Обоснована необходимость формирования оптимальной системы финансового обеспечения инновационных преобразований в агропромышленной сфере. Выделены особенности финансового обеспечения стратегии инновационного развития предприятий АПК и на основе классификации источников финансирования представлено их характеристику. Кроме этого, установлено, что, учитывая сложную структуру АПК, которая включает различные виды деятельности, необходимо использовать различные подходы к формированию финансового обеспечения разработки и внедрения инноваций.

Ключевые слова: инновации; инновационная деятельность; инновационное развитие; стратегия; финансовое обеспечение; предприятия агропромышленного комплекса; агротехнологии.

Библ.: 10.

The article reveals the need and importance of forming the strategy of innovative development of enterprises of the agro-industrial complex as the main condition for increasing their competitiveness and the possibility of achieving a high level of development. On the basis of determining the features of the innovation activity of agro-industrial enterprises, modern conditions and problems of its implementation are considered. The necessity of the formation of an optimal system of financial support for innovative transformations in the agro-industrial sector has been substantiated. The features of financial support of the strategy of innovative development of enterprises of the agro-industrial complex are highlighted and their characteristics are given on the basis of the classification of sources of financing. In addition, it has been established that, given the complex structure of the agro-industrial complex, which includes various types of activities, it is necessary to use different approaches to the formation of financial support for the development and implementation of innovations.

Keywords: innovations; innovative activity; innovative development; strategy; financial support; enterprises of the agro-industrial complex; agrotechnology.

References: 10.

JEL Classification: Q14

Постановка проблеми. Посилення євроінтеграційних процесів і налагодження тісного співробітництва з європейськими країнами, створює нові умови для функціонування вітчизняних підприємств, які характеризуються зростанням конкуренції та підвищенням вимог до якості продукції в умовах обмеженості фінансових ресурсів. За таких умов ефективний розвиток підприємств усіх сфер економіки в довгостроковому періоді досягається лише за рахунок впровадження інновацій, які забезпечують їм стратегічні конкурентні переваги. Тому для подолання нестабільності та економічного спаду необхідно розширити можливості використання інвестиційних ресурсів і забезпечити сприйнятливість підприємств до інновацій, а реформування вітчизняної економіки повинно спрямовуватись на активізацію інноваційної діяльності в усіх сферах бізнесу.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Надзвичайно важливою складовою економіки країни є агропромисловий комплекс (АПК), який значною мірою впливає на соціально-економічний стан і продовольчу безпеку держави, оскільки задоволення потреб у продуктах харчування є першочерговим для населення. Незважаючи на це, діяльність підприємств агропромислової сфери характеризується зношеністю матеріально-технічної бази, недостатністю оборотних активів та відсутністю сучасних технологій як у процесі вирощування сільськогосподарської продукції, так і в процесі її переробки.

В умовах макроекономічної кризи для підприємств АПК важливо обрати економічну стратегію, яка б передбачала підвищення інноваційної активності та сприяла не тільки стійкому збільшенню кількісних показників, а і їх якісному зростанню. Тому стратегія інноваційного розвитку повинна стати домінуючою для підприємств агропромислової сфери, оскільки вона спрямована на оновлення їхньої господарської системи та підвищення ефективності діяльності за рахунок удосконалення агротехнологій на всіх етапах виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. Забезпечення належного рівня інноваційного розвитку агропромислової сфери сприятиме вирішенню проблем соціально-економічного зростання країни загалом.

Основним чинником реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК є формування оптимальної системи її фінансового забезпечення. Тому визначення джерел і методів фінансування інноваційної діяльності підприємств АПК стає необхідністю в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти інноваційного розвитку, а також сучасні проблеми формування та реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємств розглядаються в багатьох наукових працях таких учених, як О. М. Алимов, О. І. Амоша, Г. В. Возняк, В. М. Геєць, В. В. Зимовець, В. П. Ільчук, І. М. Кобушко, О. М. Колодзєв, Г. Є. Мазнев, Д. І. Мазоренко, О. І. Москаль, В. О. Федорович, І. В. Федулова та багатьох ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте залишаються незгодженими та дискусійними питання фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств агропромислового комплексу. Перенесення результатів дослідження фінансового забезпечення інноваційного розвитку економічних систем і окремих галузей на рівень підприємств агропромислового комплексу не завжди можливе, що доводить актуальність розгляду інших підходів до системи фінансових інструментів інноваційного механізму.

Мета статті. Основою метою дослідження є розкриття особливостей фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств агропромислового комплексу й обґрунтування необхідності його вдосконалення в умовах макроекономічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність являє собою комплексний процес, який складається із розробки, створення та впровадження нового виробничого, технічного, комерційного, організаційного чи іншого рішення, яке не тільки задовольняє певні потреби, а приводить до якісних змін і суспільного прогресу.

Основою інноваційної діяльності є «новація» (лат. novatio – оновлення, зміна) – це продукт інтелектуальної діяльності людини, оформлений результат досліджень, спрямований на підвищення ефективності явища чи процесу в будь-якій сфері життєдіяльності суспільства [7]. Тому інноваційний розвиток підприємств АПК передбачає формування науково-технічної, експериментальної, виробничої та фінансової бази для забезпечення якісних змін у сфері виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. Такий розвиток спрямований на зміну та модернізацію сільськогосподарського та переробного виробництва, що забезпечить ефективність їхньої діяльності в довгостроковому періоді.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Особливість і відмінність умов функціонування підприємств АПК, ступінь їх залучення до інноваційних процесів створюють необхідність формування відповідної інноваційної стратегії, яка передбачає адекватну фінансову підтримку її реалізації. Це забезпечує посилення конкурентних позицій вітчизняних підприємств агропромислової сфери, які обирають таку стратегію та зміцнює їх експортний потенціал.

Стратегія інноваційного розвитку підприємств АПК спрямована на поширення інновацій в агропромисловому секторі та найбільше залучення підприємств цієї сфери до інноваційної діяльності. Розробка стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК передбачає пошук принципово нових видів діяльності та технологій, методів організації виробництва та збуту продукції. При цьому враховуються особливості відповідного сегмента ринку, організаційні можливості підприємства, рівень кваліфікації та творчості персоналу, система управління ризиками та ін. Тобто в процесі розробки та реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК визначається ступінь розвитку інновацій, ступінь готовності підприємства до інноваційної діяльності та проводиться оцінювання його інноваційно-інвестиційного потенціалу.

При формуванні стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК необхідно враховувати:

1) особливості інновацій в агропромисловій сфері:

- висока ризикованості інноваційної діяльності в агропромисловій сфері;
- відсутність досвіду роботи з інноваційними проектами в агропромисловому виробництві;
- слабка матеріально-технічна база підприємств АПК;
- у процесі інноваційної діяльності необхідно враховувати галузеву специфіку підприємств АПК та їхньої кінцевої продукції, а саме: поєднання різних сфер діяльності, високий рівень ризикованості сільськогосподарського виробництва та невизначеності результатів, переважно сезонний характер виробництва та швидкопсувний характер продукції, необхідність створення умов для перевезення та зберігання продукції та ін.;
- необхідність впровадження сучасних інноваційних ресурсозберігаючих технологій та проведення техніко-технологічного переозброєння агровиробництва на всіх етапах – від виробництва сільськогосподарської продукції до її збереження, переробки та реалізації;
- інноваційні агротехнології знаходять застосування передусім у агрохолдингах, кожен з яких контролює десятки і сотні тисяч гектарів землі. Тому проекти впровадження агротехнологій, враховуючи високу вартість сучасних машин та устаткування, а також капітальні інвестиції у сферу переробки сільськогосподарської продукції, переважно пов'язані з багатомільйонними витратами [6];

2) умови фінансового забезпечення інноваційного розвитку:

- відсутність належної науково-технічної, експериментальної, виробничої та фінансової бази у сфері виробництва та переробки сільськогосподарської продукції;
- неналежний рівень державної підтримки агропромислової сфери;
- нерегульованість земельних відносин, зменшує привабливість агропромислової сфери для інвесторів;
- стримування розвитку фінансування агропромислової сфери банківською системою внаслідок не вирішення земельних відносин з боку владних структур;
- непрозорість умов ведення агробізнесу;
- відсутності довгострокових програм розвитку агропромислової сфери, з огляду на потреби економіки та з урахуванням об'єктивної необхідності інтеграції до міжнародних агропромислових ринків;
- слабкий рівень законодавчого забезпечення інноваційної діяльності у сфері агропромислового виробництва;
- специфічні умови трансформаційних змін у країні, які характеризуються величезними обсягами «тіньової» економіки та корумпованістю в агропромисловій сфері.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Основною причиною низького рівня інноваційної діяльності підприємств АПК є нестача коштів на впровадження нововведень і, як наслідок, неповне використання підприємствами інноваційного потенціалу. Тому фінансове забезпечення стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК повинно спрямовуватись на ресурсне забезпечення всього інноваційного циклу.

Вважається, що фінансове забезпечення реалізації стратегії ґрунтується на залученні інвестиційних коштів для інноваційної діяльності, але система фінансового забезпечення стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК включає кілька складових:

- 1)самофінансування (використання власних коштів підприємства);
- 2)кредитування (використання різних видів кредитів);
- 3)зовнішнє фінансування (використання інвестиційних ресурсів і державного фінансування).

Здебільшого за рахунок одного джерела фінансування не можна забезпечити інноваційну активність, тому на практиці використовують різні форми фінансування в різних пропорціях залежно від особливостей діяльності підприємства та стадії інноваційного циклу. Усі види фінансового забезпечення поділяються також на канали прямої та непрямой дії.

Власні фінансові ресурси підприємств АПК включають чистий прибуток і амортизаційні відрахування, які забезпечують поточну діяльність за рахунок поповнення обігових засобів, тому вони не можуть у повному обсязі спрямовуватись на впровадження інновацій. До того ж в умовах економічної нестабільності більшість підприємств АПК взагалі відчувають дефіцит власних коштів. Отже, у процесі реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК до власних фінансових ресурсів необхідно додавати інших джерел фінансування.

Кредитне фінансування підприємств АПК використовується для їх технічного переозброєння, але враховуючі великий рівень ризику та особливості вітчизняної банківської системи, такі кредити відрізняються високим рівнем відсотків.

У багатьох випадках банківські установи взагалі не можуть надавати довгострокові кредити під інновації, оскільки реалізація інноваційних проектів потребує виведення з обігу значних грошових коштів банку на тривалі терміни – від 3 до 5 років. Важливим фактором, який впливає на структуру кредитного портфеля банку, є розмір його регулятивного капіталу. Саме від нього залежить максимальна сума кредиту, що надається одному позичальнику, а отже, і можливість надавати значні інвестиційні позички на тривалий термін. На сьогодні розвиток довгострокового інноваційного кредитування в Україні значною мірою стримується невисоким рівнем капіталізації банків, проблема підвищення якого, залишається однією з найактуальніших [1].

У сучасних умовах для техніко-технологічного оновлення агропромислового виробництва використовуються партнерські угоди між компаніями-постачальниками та банківськими установи про спеціальні умови їх кредитування підприємств АПК. Переважно такі програми мають довгостроковий характер і передбачають пільгові умови кредитування, але вони не розраховані на весь інноваційний цикл.

Подальший розвиток кредитного фінансування інновацій в АПК повинен передбачати розширення можливості використання пільгового довгострокового кредитування при збереженні стабільного розміру відсоткових ставок на весь термін, починаючи з досліджень, розробок і закінчуючи впровадженням інновацій у агропромислове виробництво. З введенням законодавчих змін і врегулюванням земельних відносин, можливе використання землі як застави при одержанні довгострокових кредитів.

У зарубіжній практиці використовуються також спеціалізовані банки або універсальні банки, які створили спеціалізовані відділи чи департаменти інноваційного фінансування. У США інноваційний бізнес обслуговують різні типи банків: малі спеціалізовані банки,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

які надають кредити для малих та середніх підприємств; спеціалізовані банки, що обслуговують інноваційні фірми, які вже почали генерувати прибутки; великі банки, які пропонують послуги для великих фірм за допомогою організації консорціумних кредитів [5].

Інвестиції в інноваційний розвиток підприємств АПК є найважливішою складовою системи його фінансування. Однак інвестиційне забезпечення реалізації інноваційних перетворень у АПК характеризується підвищеним ризиком, оскільки існує велика ймовірність того, що в результаті вкладання коштів у інноваційні проекти розмір фактичного інвестиційного доходу не буде відповідати розміру очікуваного доходу. До того ж інвестиції в інновації мають довгостроковий період окупності, що зумовлено тривалістю інноваційного циклу, який починається з фундаментальних та прикладних розробок і закінчується впровадженням інновацій у агропромислове виробництво. Отже, інвестиції в інноваційні розробки є ризикованими, особливо на початкових етапах, що не завжди приваблює інвесторів.

Залучення іноземних інвестицій для фінансування інновацій у сфері агропромислового виробництва також стримує високий рівень інноваційного ризику, нестабільність вітчизняного законодавства, відсутність механізму захисту з боку держави та місцевих органів влади, економічна та політична нестабільність.

Одним із видів фінансування стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК є банківське інвестування в формі проектного фінансування. У зарубіжній практиці при впровадженні інноваційно-інвестиційних проектів використовують саме проектне фінансування, оскільки в цьому випадку кредитні установи не тільки беруть участь у фінансуванні, а і в управлінні ними.

При цьому розрізняють кілька видів проектного фінансування, залежно від того як розподіляються інвестиційні ризики: без регресу на позичальника, коли всі ризики беруть на себе кредитори-інвестори; із повним регресом на позичальника, коли всі ризики бере на себе позичальник; із частковим регресом на позичальника, коли ризики розподіляються між учасниками проектного фінансування; на консорційних засадах.

У розвинутих країнах у процесі проектного фінансування відбувається об'єднання кількох джерел фінансування, наприклад коштів кількох кредиторів-інвесторів, а повернення боргу переважно здійснюється за кошти проекту, без регресу кредиторів до позичальників. Тобто фінансові ризики розподіляються між інвесторами-кредиторами та іншими учасниками проекту. При реалізації проектного фінансування інноваційного розвитку зарубіжні комерційні банки можуть об'єднуватись і консорціями або синдикати [6].

Процес реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК передбачає найбільш поширені види проектного фінансування з частковим і повним регресом на позичальника, оскільки вони є найбільш прийнятними в сучасних умовах і відрізняються доступною ціною фінансування. Ці підходи до організації фінансування привабливі ще й тим, що вони дають можливість розширювати залучення коштів, до того ж позичальник вільний у розпорядженні коштами. Різновидом проектного фінансування з обмеженим регресом є проекти з повним регресом на позичальника тільки в частині комерційних ризиків і з прийняттям політичних і форс-мажорних ризиків кредитором на себе [1].

Проте використання у сфері АПК видів проектного фінансування, коли частково або повністю позичальник бере на себе всі ризики, можливе лише за умови активного розвитку агрострахування. У цьому випадку страховий захист повинен розширюватись не тільки на майно підприємств АПК, а і відповідальність у процесі впровадження інновацій та фінансові ризики позичальника. Удосконалення агрострахування повинно відбуватись і за рахунок покращення механізму управління страховим захистом агропромислових ризиків і наданням державної підтримки в процесі забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності в агропромисловій сфері.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Проектне фінансування у своїй практиці використовують і міжнародні фінансово-кредитні інститути: Група Світового банку, Європейський банк реконструкції та розвитку, регіональні банки розвитку тощо. Форми та методи проектного фінансування широко використовуються в діяльності Міжнародної фінансової корпорації (МФК) як інституції Групи Світового банку. У процесі реалізації конкретних інвестиційних проектів у приватному секторі економіки МФК виконує функції кредитора, гаранта та інвестора. МФК реалізує схеми проектного фінансування як для діючих структур, так і для тих, які створюються під спеціальні проекти нових компаній, не лише в промисловості, але й у сільському господарстві, транспорті, фінансовому секторі [3].

Такий варіант фінансового забезпечення інновацій у сфері агропромислового виробництва можливий для реалізації масштабних інноваційних проектів спрямованих на технічне переоснащення цілісних майнових комплексів і створення агропромислових підприємств на новому техніко-технічному рівні.

Одним із важливих джерел фінансового забезпечення реалізації інноваційних процесів в агропромисловій сфері є венчурне фінансування. Розвиток венчурного фінансування відповідає сучасним вимогам щодо створення реалізації стартапів і підвищенню рівня технологічності в різних сферах життєдіяльності суспільства.

У країнах із розвинутими ринковими відносинами венчурне фінансування відіграє важливу роль у інноваційному розвитку підприємств АПК та підвищенні науково-технічного рівня агровиробництва. За кордоном створені венчурні інвестиційні фонди в агропромисловій сфері та організації, які займаються моніторингом їхньої діяльності. Цей напрямок венчурного інвестування вважається новим і перспективним, враховуючи екологічні вимоги до виготовлення продукції АПК.

У 2006 р. були створені перші три сільськогосподарські венчурні фонди в Канаді та США, які почали свою роботу в напрямку біотехнологій. З часом суттєво зростає активність венчурного фінансування агротехнологій та збільшується попит на їхню діяльність. У 2016 р. у світі нараховується вже 13 венчурних фондів з капіталом 1 млрд дол., в яких основні інвестиції спрямовані на сферу AgTech [2].

На ринку венчурного фінансування функціонують різні фонди: універсальні, спеціалізовані, фонди які інвестують у стартапи, венчурні фонди, які фінансують великі проекти агроінновацій, фонди, які забезпечують фінансування на перших етапах реалізації інноваційного проекту, фонди, які фінансують протягом усього періоду життєвого циклу інновацій.

Фінансове забезпечення інноваційної діяльності також передбачає використання підприємствами АПК фінансових ресурсів державного та місцевих бюджетів. За державні кошти здебільшого фінансуються інноваційні розробки, які мають стратегічне значення для підприємств АПК і які здійснюють спеціалізовані науково-дослідні інститути. Бюджетні кошти виділяються для фінансування цільових інноваційних і науково-технічних програм, основною метою яких є матеріально-технічне переоснащення підприємств аграрно-промислової сфери та широкомасштабне впровадження агротехнологій. У цьому випадку може використовуватись і механізм державного замовлення як інструмент державної інноваційної політики в агропромисловій сфері.

Проте в сучасних умовах бюджетне фінансування має нестабільний та недостатній характер і не сприяє інноваційному розвитку агропромислових підприємств. Необхідно суттєво збільшити участь держави в реалізації стратегії інноваційного розвитку АПК, оскільки це сприятиме оновленню однієї з найважливіших галузей та забезпечить стабілізацію економіки загалом.

У багатьох зарубіжних країнах саме за рахунок бюджетного фінансування здійснюється структурна перебудова економіки та реалізується науково-технічна політика за рахунок переведення всіх сфер економічної діяльності на прогресивні інноваційні технології.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Державна підтримка стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК може здійснюватися не тільки завдяки прямому фінансуванню, а й через переорієнтацію інвестиційної, кредитної, цінової і податкової політики на підтримку техніко-технологічних перетворень в агропромисловій сфері. Використовуючи різні фінансові інструменти, держава може впливати на створення умов для збільшення власних фінансових ресурсів у підприємств АПК, які реалізують стратегію на інноваційне оновлення та переоснащення.

Висновки і пропозиції. Стратегія інноваційного розвитку підприємств АПК ґрунтується на стимулюванні інноваційних процесів за рахунок формування системи фінансового забезпечення їх впровадження. Тому для ефективної реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємств агропромислового комплексу необхідно сформувати дієву законодавчу базу, спрямовану на підтримку з боку держави інноваційної діяльності в АПК та фінансовий механізм її стимулювання. Для цього необхідно також розробити та впровадити цільову державну програму інноваційного розвитку АПК, яка передбачає фінансування наукових розробок і винаходів у агропромисловій сфері, створити умови для залучення інвестиційних ресурсів в оновлення агропромислових підприємств та розвитку наукомісткого агропромислового виробництва, а також розширити міжнародне співробітництво в галузі новачій та інноваційної діяльності.

Враховуючи складну структуру АПК, що включає багато видів діяльності та різні за розміром підприємства, необхідно використовувати відповідні підходи до формування фінансового забезпечення інновацій та враховувати особливості їх фінансування на кожному етапі інноваційного циклу. Для виявлення особливих ознак і інструментів залучення фінансових ресурсів, а також визначення потенційно можливих джерел фінансування інновацій необхідно встановити критерії відбору варіанта фінансового забезпечення.

Таким чином, реалізація стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК ґрунтується на формуванні оптимальної системи фінансового забезпечення, органічна взаємодія складових якої, створює досягнення стратегічних цілей діяльності підприємств. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК передбачає формування системи фінансових відносин на кредитному, інвестиційному, страховому, фондовому, валютному ринках і в системі державних фінансів. Сформовані фінансові відносини у відповідності до стратегічних інноваційних пріоритетів розвитку підприємств АПК, дозволять оптимізувати рух та напрями використання фінансових ресурсів.

Список використаних джерел

1. Васильєва Т. А. Банківське фінансування інноваційної діяльності: монографія. Суми: Ділові перспективи, 2006. 60 с.
2. Венчурные инвестиции в агротехнологии: что происходит в мире. URL: <https://aggeek.net/ru-blog/venchurnye-investitsii-v-agrotehnologii-chto-proishodit-v-mire>.
3. Демчук Н. І., Дуброва Н. П. Проектне фінансування в Україні в умовах глобалізації. *Економіка АПК*. 2010. № 11. С. 27–33.
4. Єпіфанова І. Ю. Аналіз фінансового забезпечення інноваційної діяльності вітчизняних підприємств у сучасних умовах. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 722 Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 65-70. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12433/1/13_65-70_Vis_722_menegment.pdf.
5. Зінько Н. Банківські джерела фінансування інноваційних проектів (на прикладі комерційних банків США та Європи). *Регіональна економіка*. 2005. № 3. С. 188–193.
6. Мазнев Г. Є. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2014. № 9. С. 5–13.
7. Основні поняття та сутність інновацій. URL: https://www.mnau.edu.ua/ua/14_01_01.html.
8. Панченко О. І., Рогова Г. А. Державна підтримка страхування ризиків сільськогосподарських підприємств як основа забезпечення їх стабільного розвитку. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2012. № 1 (56). С. 260–266.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

9. Панченко О. І., Шоломій А. В. Розвиток агрострахування в Україні: проблеми та перспективи. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 1. С. 118–126.

10. Шемякіна Н. В., Гориненко Г. С. Сучасні умови фінансового забезпечення інноваційного розвитку промисловості України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2013. № 776 Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 389–394.

References

1. Vasylijeva, T. A. (2006). *Bankivske finansuvannia innovatsiinoi diialnosti [Banking financing of innovation activity]*. Sumy: Dilovi perspektyvy [in Ukrainian].

2. Venchurnye unvestytsy v ahrotekhnolohyy: chto proyskhodyt v myre [Venture investments in agricultural technologies: what is happening in the world]. Retrieved from <https://aggeek.net/ru-blog/venchurnye-investitsii-v-agrotekhnologii-chto-proishodit-v-mire>.

3. Demchuk, N. I., Dubrova, N. P. (2010). Proektne finansuvannia v Ukraini v umovakh hlobalizatsii [Project financing in Ukraine in the conditions of globalization]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 11, 27–33 [in Russian].

4. Yepifanova, I. Yu. (2012). Analiz finansovoho zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti vitchyznianskykh pidpriemstv u suchasnykh umovakh [Analysis of financial support of innovative activity of domestic enterprises in modern conditions]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*, № 722 Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems, 65–70. Retrieved from http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12433/1/13_65-70_Vis_722_menagement.pdf.

5. Zinko, N. (2005). Bankivski dzherela finansuvannia innovatsiinykh proektiv (na prykladi komertsiiynykh bankiv SShA ta Yevropy) (Banking sources for financing innovative projects (for example, US and European commercial banks)). *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*, 3, 188–193 [in Ukrainian].

6. Mazniev, H. Ye. (2014). Problemy finansovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku ahrarynoho sektoru [Problems of financial support of innovative development of agrarian sector]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 9, 5–13 [in Ukrainian].

7. *Osnovni poniattia ta sutnist innovatsii [Basic concepts and essence of innovations]*. Retrieved from https://www.mnau.edu.ua/ua/14_01_01.html.

8. Panchenko, O. I., Rohova, H. A. (2012). Derzhavna pidtrymka strakhuvannia ryzykiv silskohospodarskykh pidpriemstv yak osnova zabezpechennia yikh stabilnoho rozvytku (State support of insurance of risks of agricultural enterprises as a basis for ensuring their stable development). *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economic sciences»*, 1 (56), 260–266 [in Ukrainian].

9. Panchenko, O. I., Sholomii, A. V. (2017). Rozvytok ahrostrakhuvannia v Ukraini: problemy ta perspektyvy [The development of agricultural insurance in Ukraine: problems and prospects]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, 1, 118–126 [in Ukrainian].

10. Shemiakina, N. V., Horynenko, H. S. (2013). Suchasni umovy finansovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku promyslovosti Ukrainy [Modern conditions of financial support of innovative development of Ukrainian industry]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*, № 776 Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Developmental Issues, 389–394 [in Ukrainian].

Панченко Олена Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Панченко Елена Ивановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Panchenko Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: pan68@ukr.net

УДК 339:004.738.5]001

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-114-121

Дмитро Пілевич

**НАУКОВО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ**

Дмитрий Пилевич

**НАУЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ
ОПРЕДЕЛЕНИЯ СУЩНОСТИ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ**

Dmytro Pilevych

**SCIENTIFIC AND CONCEPTUAL BASIS DEFINITIONS OF THE ESSENCE
OF THE ELECTRONIC COMMERCE**

У статті розглянуто науково-концептуальні засади визначення сутності електронної комерції. Спочатку проаналізовано зміст категорії «комерція», яка розглядається як діяльність із торгівлі товарами й послугами. Використання контент-аналізу наявних у науковій літературі підходів до розгляду змісту дефініції «електронна комерція» дозволило виокремити три базові підходи до її розгляду: інформаційно-узагальнений, товарно-детермінований та галузево-структурований, обґрунтовано їхню сутність та відмінності. Також виділено базові ознаки електронної комерції, до яких віднесено такі: взаємодія економічних суб'єктів між собою; отримання прибутку; задоволення потреб споживачів товарів та послуг; використання інформаційних мережевих технологій; рух фінансових ресурсів. У статті з урахуванням отриманих результатів запропоновано авторське розуміння окресленої категорії.

Ключові слова: комерція; електронна комерція; електронний бізнес; підприємництво; господарська діяльність; торгівля.

Табл.: 1. Бібл.: 18.

В статье рассмотрены научно-концептуальные основы определения сущности электронной коммерции. Сначала проанализировано содержание категории «коммерция», которая рассматривается как деятельность по торговле товарами и услугами. Использование контент-анализа существующих в научной литературе подходов к рассмотрению содержания дефиниции «электронная коммерция» позволило выделить три базовые подходы к ее рассмотрению: информационно-обобщенный, товарно-детерминированный и отраслевых структурирован, обобщено их сущность и различия. Также выделены базовые признаки электронной коммерции, к которым отнесены следующие: взаимодействие экономических субъектов между собой; получение прибыли; удовлетворения потребностей потребителей товаров и услуг; использование информационных сетевых технологий; движение финансовых ресурсов. В статье на основе полученных результатов предложено авторское понимание очерченной категории.

Ключевые слова: коммерция; электронная коммерция; электронный бизнес; предпринимательство; хозяйственная деятельность; торговля.

Табл.: 1. Библ.: 18.

The article deals with scientific and conceptual basis definitions of the essence of the e-commerce. From the beginning, the content of the category "commerce", which is considered as a trade by goods and services, is analyzed. Use of the content analysis of existing approaches in the scientific literature to the consideration of the definition content "electronic commerce" has allowed distinguishing three basic approaches to its consideration: information generalized, commodity-deterministic and branch-structured, their essence and differences are substantiated. Basic features of e-commerce are also highlighted, which include the following: interaction of economic entities with each other; making a profit; meeting the needs of consumers of goods and services; use of information network technologies; movement of financial resources. Within the article, taking into consideration the received results, the author's understanding of the outlined category is proposed.

Keywords: commerce; e-commerce; e-business; entrepreneurship; economic activity; trade.

Table: 1. Reference: 18.

JEL Classification: F1

Постановка проблеми. Інформаційні технології пронизують усі сфери діяльності людини й відіграють ключову роль у її житті. Сьогодні складно уявити нашу буденність без сучасних інформаційних пристроїв та інших технологій. Ключову роль в останнє десятиліття такі технології почали відігравати і в економічному розвитку країн та економічних суб'єктів. Розвиток інформаційних технологій завжди призводив до ускладнення господарського життя. Нині в усіх сферах національного господарства використовуються такі технології. Роль інформаційних ресурсів значно зросла. Це, у свою чергу, привело до виникнення нових галузей і сфер економіки.

Широке використання інформаційні технології отримали й у сфері торгівлі, де вони активно почали використовуватися як виробниками, так і споживачами товарів і послуг. Ці технології дозволили об'єднати весь світ у єдину глобальну світову торговельну систему,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

спростили доступ споживачів до товарів, дали можливість купувати продукцію в різних світових виробників, не виходячи з дому. Такі тренди спонукали до прискорення темпів розвитку світової торгівлі та привели до виникнення нового її типу – електронної комерції.

Активний розвиток електронної комерції у світі, створення гігантів інтернет-торгівлі (Amazon, Alibaba), які на сьогодні стали невід’ємною частиною світової електронної індустрії, лише підвищують цікавість учених до дослідження особливостей зародження та існування цього виду торгівлі, пізнання теоретичних, методичних та прикладних аспектів формування передумов для подальшого розвитку електронної торгівлі у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи сучасні тенденції активного розвитку електронної комерції, питання щодо подальшої розбудови цієї сфери світової торгівлі перебувають у фокусі досліджень багатьох вітчизняних та закордонних учених, до числа яких можна віднести таких: А. Береза, Ю. Борисова, О. Бочкова, Н. Валькова, М. Дутов, В. Желіховський, І. Козак, О. В. Кошонько, А. Крутова, М. Макарова, С. Маловичко, В. Плескач, Т. Тардаскіна, Н. Тягунова, О. Хамула, Р. Царьов, А. Чучковська, О. Шалева, Ali Nasir M., K. Fichter, Y. Nanehkaran, Ohene-Djan J., R. Romulo, R. Shahjee та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових робіт у сфері дослідження теоретичних засад функціонування електронної комерції, у науковій літературі на сьогодні складно виділити загальноприйнятий підхід до розгляду сутності такої комерції. Наявність такої поліваріантності наукових концепцій її розгляду приводить до унеможливлення виділити її базові характерні риси, визначити ті з них, що принципово відрізняють її від звичайної комерційної діяльності.

Мета статті. Метою статті є дослідження наявних у науковій літературі концепцій розгляду сутності категорії «електронна комерція» для визначення її природи, формування авторського підходу до її розгляду та поглиблення загалом теоретичних положень дослідження електронної комерції як окремого цілісного об’єкта вивчення.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сутності електронної комерції варто розпочинати з розгляду змісту поняття «комерція». Саме чітке розуміння природи цієї дефініції дає можливість проводити подальші дослідження щодо природи електронної комерції, визначати її специфічні риси, ознаки, що принципово відрізняють це явище від звичайної комерції. Отже, розглянемо сутність цієї категорії. У перекладі з латинської *commercium* означає торгівлю. Однак з часом при ускладненні економічних відносин змістовна наповненість цієї категорії також змінювалася. На сьогодні значна кількість науковців розглядає комерцію як загалом підприємницьку діяльність. Розглянемо підходи до розуміння цієї дефініції, які зустрічаються в наукових працях.

В. І. Бросалін, Н. М. Крилова відзначають, що комерція – одна з форм (видів) підприємницької діяльності. Водночас і в деяких видах підприємницької діяльності можуть здійснюватися операції з купівлі-продажу товарів, сировини, заготовленої продукції, напівфабрикатів. Елементи комерційної діяльності можуть здійснюватися в усіх видах підприємництва, але не є для них визначальними, головними. Треба мати на увазі, що «комерційна діяльність» – більш вузьке поняття, ніж «підприємництво» [7, с. 4]. Ж. Крисько зауважує, що комерція за суттю є однією з функцій торгівлі, що реалізується в процесі комерційної діяльності [9, с. 78]. М. Д. Гонський зазначає, що комерційна діяльність охоплює всі процеси закупівельно-збутової діяльності з метою отримання прибутку [4, с. 178].

О. В. Зарічна, Я. В. Голубка, М. С. Молнар констатують, що термін «комерційна діяльність» з’явився в Україні паралельно з терміном «ринок», оскільки ринкова економіка – це економіка вільного підприємництва, де отримують розвиток усі комерційні процеси і відносини обміну. Також необхідно наголосити на тому, що участь у комерційній роботі беруть не тільки підприємства, які бажають продавати на ринку, а також і інші види підприємницької діяльності, діяльність яких спрямована на організацію оп-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тового та роздрібного продажу товарів, встановлення договірних зв'язків з покупцями товарів, формування найбільш оптимального асортименту та процесу управління товарами запасами, рекламну діяльність, організацію торговельного обслуговування, надання торговельних послуг тощо [6].

Аналізуючи наведені трактування категорій «комерція», «комерційна діяльність» варто констатувати наявність поліваріантних підходів до їх тлумаченні. У статті комерцію будемо розглядати з урахуванням таких положень: комерція – один із видів підприємницької діяльності і, відповідно, є більш вузьким поняттям, ніж підприємництво; комерція – пов'язана з торгівлею товарами та наданням послуг; основною метою комерції є отримання прибутку; комерційне підприємство – економічний суб'єкт, основний дохід якого формується за рахунок торгівлі товарами й надання послуг.

У статті будемо дотримуватися більш вузького підходу до розуміння цього терміна, за яким під комерцією насамперед розуміємо діяльність із торгівлі товарами й послугами. Такий підхід дає змогу чіткіше сформулювати авторську позицію щодо розуміння змісту категорії «електронна комерція», оскільки наукові підходи до трактування цієї дефініції також мають значні відмінності. Розглянемо базові концепції її трактування в працях учених (таблиця).

Таблиця

Концепції розгляду сутності категорії «електронна комерція»

Сутність трактування	Джерело
1	2
Електронна комерція (e-commerce, Інтернет-торгівля, електронна торгівля) – це широкий набір інтерактивних методів ведення діяльності з надання споживачам товарів та послуг [1, с. 12]	Балик У. О., Колісник М. В. Електронна комерція як елемент системи світового господарства. <i>Вісник Національного університету «Львівська політехніка»</i> . 2014. № 811: Логістика. С. 11–19.
Електронна комерція – сукупність дій фізичних і юридичних осіб із вчинення «електронних» правочинів (укладання договорів) і які мають на меті отримання матеріальної вигоди) [2]	Борисова Ю. О. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері електронної комерції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2012. 19 с.
Під терміном «електронна комерція» розуміють таку форму постачання продукції (товарів і послуг), при якій вибір або замовлення товарів здійснюється через комп'ютерні мережі, а розрахунки між покупцем і постачальником відбуваються з використанням електронних документів і/або засобів платежу. Електронна комерція – це виробництво, поширення, маркетинг, продаж або доставка товарів і послуг електронним способом [3, с. 59]	Гармідер Л. Д., Орлова А. В. Особливості розвитку вітчизняної електронної комерції. <i>Європейський вектор економічного розвитку</i> . 2015. № 1 (18). С. 58–65.
Електронна комерція – це використання електронних комунікацій та технологій обробки цифрової інформації для встановлення та змін відносин створення вартості між організаціями та між організаціями та індивідами [8]	Кошонько О. В. Електронні фінансові послуги. Сайт Хмельницького національного університету. URL: http://dn.khnu.km.ua/dn/k_default.aspx?M=k1095&T=intro&st=0&L=1
Електронна комерція – система відносин у сфері здійснення обміну даними (електронними документами) та інформацією між суб'єктами господарювання з використанням глобальної мережі Інтернет [5, с. 9]	Желіховський В. М. Правові засади електронної комерції в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право» / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007. 22 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл.

2	3
Електронна комерція – відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників відносин виникають права та обов'язки майнового характеру [13]	Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19/print .
Електронна комерція – частина електронного бізнесу, обмежена, власне, маркетингом і процесами продажу. Її розглядають як купівлю та продаж інформації, продукції та послуг через комп'ютерні мережі [10, с. 162]	Мищенко С. В., Науменкова С. В. Банківська енциклопедія. Київ: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. 504 с.
Електронна комерція – це продаж товарів, при якому, як мінімум, організація попиту на товар здійснюється через Інтернет. При цьому спосіб оплати не має значення: розрахунки за покупку можуть здійснюватися навіть готівкою [11, с. 343]	Одарченко А. М., Сподар К. В. Особливості електронної комерції та перспективи її розвитку в Україні. <i>Бізнес Інформ</i> . 2015. № 1. С. 342–346.
Електронна комерція – будь-який вид ділової активності суб'єктів господарювання, що провадиться з використанням сучасних інформаційних технологій, систем та комунікаційних засобів з метою отримання прибутку та задоволення потреб споживачів [12]	Патраманська Л. Ю. Електронна комерція: переваги та недоліки. <i>Ефективна економіка</i> . 2015. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4505 .
Електронна комерція (e-commerce) – вид електронної комерційної діяльності з використанням інформаційних комунікаційних технологій. [14, с. 24]	Тардаскіна Т. М., Стрельчук С. М., Терешко Ю. В. Електронна комерція: навчальний посібник. Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2011. 244 с.
Електронна комерція – комерційна взаємодія суб'єктів бізнесу з приводу купівлі-продажу товарів та послуг (матеріальних та інформаційних) з використанням інформаційних мереж (Internet, мережа стільникового зв'язку, внутрішні локальні мережі фірм) [15, с. 9]	Шалева О. І. Електронна комерція: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.

Джерело: складено автором з урахуванням [16; 17; 18].

Таким чином, аналіз наведених концепцій розгляду сутності категорії «електронна комерція» лише підтверджує висновок щодо існування значної кількості різних підходів до її розгляду. На наш погляд, загалом їх можна систематизувати в такі групи.

1. *Інформаційно-узагальнений* – підхід, за якого електронну комерцію розглядають як вид діяльності, що пов'язаний із використанням інформаційних технологій у будь-якій сфері національного господарства. У такому випадку базовою відмінною ознакою, що відрізняє цей вид комерції від інших видів господарської діяльності, є наявність факту використання окреслених технологій. Прихильниками такого підходу є О. В. Кошонько, Л. Ю. Патраманська. Зокрема, О. В. Кошонько зауважує, що електронна комерція – це використання електронних комунікацій та технологій обробки цифрової інформації для встановлення та змін відносин створення вартості між організаціями та між організаціями й індивідами [8]. Проте цілком зрозуміло, що сьогодні в усіх сферах господарської діяльності використовуються інформаційні технології та комунікації і не завжди вони виконують важливу роль саме в торговельній діяльності. У багатьох випадках такі технології реалізують допоміжну функцію в організації виробництва, управління, підвищуючи рівень продуктивності праці. Саме тому виникає питання щодо ідентифікації тих електронних комунікацій, наявність яких відрізнятиме електронну комерцію від інших видів господарської діяльності.

Також до цього підходу варто віднести позиції науковців, які досить абстрактно розглядають електронну комерцію, не акцентуючи уваги на її специфічних рисах як економічної категорії. Зокрема, наприклад, Т. М. Тардаскіна зазначає, що електронна ко-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

мерція (e-commerce) – вид електронної комерційної діяльності з використанням інформаційних комунікаційних технологій [14, с. 24]. Відповідно виникає питання щодо авторського бачення змісту електронної комерційної діяльності. Подібний підхід пропонує і Балик У.О.: електронна комерція (e-commerce, інтернет-торгівля, електронна торгівля) – це широкий набір інтерактивних методів ведення діяльності з надання споживачам товарів та послуг [1, с. 12].

2. *Товарно-детермінований* – підхід, за якого електронну комерцію розглядають як вид комерції, у межах якої відбувається продаж виключно товарів та продукції за допомогою сучасних інформаційних технологій. Відповідно, А. М. Одарченко, К. В. Сподар констатують, що електронна комерція – це продаж товарів, за якого, як мінімум, організація попиту на товар здійснюється через Інтернет. При цьому спосіб оплати не має значення: розрахунки за покупку можуть здійснюватися навіть готівкою [11, с. 343]. У цьому випадку використовується більш спрощений і конкретний підхід до виокремлення саме електронної комерції із загальної системи комерційної діяльності, якою можуть займатися економічні суб'єкти.

3. *Галузеву-структурований* – підхід, за якого електронну комерцію пропонують розглядати як вид комерції з продажу і товарів, і послуг, що здійснюється через використання мережевих технологій. При цьому увага фокусується саме на торговельній природі електронної комерції, тобто такий підхід значно звужує саму сферу такої комерції, акцентуючи увагу на як наданні послуг, так і продажу товарів. Прихильниками такої концепції є О. І. Шалева, Л. Д. Гармідер, С. В. Міщенко, С. В. Науменкова. Зокрема, О. І. Шалева зазначає, що електронна комерція – комерційна взаємодія суб'єктів бізнесу щодо купівлі-продажу товарів та послуг (матеріальних та інформаційних) з використанням інформаційних мереж (Internet, мережа стільникового зв'язку, внутрішні локальні мережі фірм) [15, с. 9]. Зауважимо, що цей підхід є найбільш поширеним серед науковців.

Аналіз окреслених вище наукових підходів до розгляду сутності категорії «електронна комерція» свідчить, що ця дефініція за своїм економічним змістом є багатогранною, а вичерпно визначити її зміст складно. Враховуючи основні положення, що були обґрунтовані науковцями у сфері вивчення теоретичних засад існування електронної комерції, спробуємо визначити специфічні її ознаки. Це дасть змогу надалі більш обґрунтовано сформулювати авторське бачення її змісту. До таких ознак, на наше переконання, варто віднести такі:

- 1) електронна комерція – *взаємодія* економічних суб'єктів між собою;
- 2) електронна комерція – здійснюється з метою отримання *прибутку*;
- 3) електронна комерція – сфера, у якій відбувається задоволення потреб споживачів товарів та послуг;
- 4) електронна комерція – реалізується обов'язково за допомогою використання *інформаційних мережевих технологій*.

Зауважимо, що багато вчених, розглядаючи сутність електронної комерції, акцентують увагу на використанні в процесі її здійснення інформаційних технологій. Проте, на нашу думку, важливим для опису сутності саме такого виду є акцентування уваги не лише на використанні інформаційних технологій, а саме на застосуванні мережевих технологій. На сьогодні в усіх сферах національної економіки використовуються сучасні інформаційні технології, проте не всіх їх можна віднести до сфери електронної комерції. Саме наявність мережевої технології в процесі продажу товарів та послуг відрізняє електронну комерцію від інших видів комерції.

5) електронна комерція – діяльність, у результаті якої відбувається *рух фінансових ресурсів* або в готівковій, або, що на сьогодні найчастіше, у безготівковій формі.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Таким чином, враховуючи окреслені теоретичні засади щодо розгляду сутності категорії «електронна комерція», пропонуємо її зміст розглядати таким чином: *електронна комерція – вид господарської діяльності, за якого відбувається взаємодія між двома економічними суб'єктами щодо продажу товарів та послуг за допомогою використання інформаційних мережевих технологій і в результаті чого відбувається задоволення потреб одних учасників таких відносин та формується дохід у інших.*

Висновки та пропозиції. Отже, у статті розглянуто науково-концептуальні засади визначення сутності електронної комерції. Для цього було здійснено наукове дослідження сформованих у працях учених підходів до трактування цієї дефініції. Спочатку детально проаналізовано зміст категорії «комерція», яка в статті розглядається в більш вузькому сенсі як діяльність з торгівлі товарами й послугами. За допомогою проведення ґрунтовного аналізу наявних у науковій літературі підходів до розгляду змісту дефініції «електронна комерція» і на основі використання методів узагальнення, синтезу та абстрагування було виокремлено три базові підходи до її розгляду: інформаційно-узагальнений, товарно-детермінований та галузево-структурований, обґрунтовано їхню сутність та відмінності.

З урахуванням отриманих результатів було виділено базові ознаки електронної комерції, до яких віднесено такі: взаємодія економічних суб'єктів між собою; здійснення з метою отримання прибутку; задоволення потреб споживачів товарів та послуг; використання інформаційних мережевих технологій; рух фінансових ресурсів. У підсумку в статті запропоновано авторське розуміння окресленої категорії, а саме: електронна комерція – вид господарської діяльності, за якої відбувається взаємодія між двома економічними суб'єктами щодо продажу товарів та послуг за допомогою використання інформаційних мережевих технологій і в результаті чого відбувається задоволення потреб одних учасників таких відносин та формується дохід у інших.

Список використаних джерел

1. Балик У. О., Колісник М. В. Електронна комерція як елемент системи світового господарства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. № 811: Логістика. С. 11–19.
2. Борисова Ю. О. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері електронної комерції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2012. 19 с.
3. Гармідер Л. Д., Орлова А. В. Особливості розвитку вітчизняної електронної комерції. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2015. № 1 (18). С. 58–65.
4. Гонський М. Д. Сутність і зміст комерційної діяльності торговельного підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.1. С. 177–182.
5. Желіховський В. М. Правові засади електронної комерції в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право» / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007. 22 с.
6. Зарічна О. В., Голубка Я. В., Молнар М. С. Теоретичні аспекти діяльності комерційних підприємств. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2015. № 19 (14). С. 250–255.
7. Коммерческая деятельность: учеб. / авт.-сост. В. И. Бросалин, Н. Н. Крылова. Саратов: Саратовский социально-экономический институт (филиал) РЭУ им. Г. В. Плеханова, 2016. 92 с.
8. Кошонько О. В. Електронні фінансові послуги. *Сайт Хмельницького національного університету*. URL: http://dn.khnu.km.ua/dn/k_default.aspx?M=k1095&T=intro&st=0&L=1.
9. Крисько Ж. Сутність та види комерційної діяльності підприємства. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2013. Вип. 18. С. 75–83.
10. Міщенко С. В., Науменкова С. В. Банківська енциклопедія. Київ: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. 504 с.
11. Одарченко А. М., Сподар К. В. Особливості електронної комерції та перспективи її розвитку в Україні. *Бізнес Інформ*. 2015. № 1. С. 342–346.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

12. Патраманська Л. Ю. Електронна комерція: переваги та недоліки. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4505>.
13. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19/print>.
14. Тардаскіна Т. М., Стрельчук Є. М., Терешко Ю. В. Електронна комерція: навчальний посібник. Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2011. 244 с.
15. Шалева О. І. Електронна комерція: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
16. Шкарлет С. М., Дубина М. В. Ідентифікація сутності інформаційної економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 1 (9). С. 99-105.
17. Шкарлет С. М., Дубина М. В. Історико-генетичні форми інтерпретації сутності та змісту інформаційного етапу розвитку економіки. *Економіст*. 2015. № 2. С. 14–17.
18. Shkarlet S., Dubyna M., Zhuk O. Determinants of the financial services market functioning in the era of the informational economy development. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4. No. 3. 2018. P. 349–357.

References

1. Balyk, U. O., Kolisnyk, M. V. (2014). Elektronna komertsiiia yak element systemy svitovoho hospodarstva [E-commerce as element of the system of world economy]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Letter of the National University «Lviv Polytechnika», 811: LOGISTICS*, 11–19 [in Ukrainian].
2. Borysova, Yu. O. (2012). *Tsyvilno-pravove rehuliuвання vidnosyn u sferi elektronnoi komertsii [Civil law regulation of relations in the field of the e-commerce]*. (Candidate`s thesis). Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv [in Ukrainian].
3. Harmider, L. D., Orlova, A. V. (2015). Osoblyvosti rozvytku vitchyznianoї elektronnoi komertsii [Features of the domestic e-commerce development]. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku – European vector of economic development*, 1 (18), 58–65 [in Ukrainian].
4. Honskyi, M. D. (2011). Sutnist i zmist komertsiiinoї diialnosti torhovelnogo pidpriemstva [Essence and maintenance of commercial activity of trading enterprise]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific letter of NLTU of Ukraine*, 21.1, 177–182 [in Ukrainian].
5. Zhelikhovskyyi, V. M. *Pravovi zasady elektronnoi komertsii v Ukraini [Legal principles of the e-commerce in Ukraine]*. (Candidate`s thesis). Kyi Kyiv National University of Internal Affairs, Kyiv, 2007 [in Ukrainian].
6. Zarichna, O. V., Holubka, Ya. V., Molnar, M. S. (2015). Teoretychni aspekty diialnosti komertsiiinykh pidpriemstv [Theoretical aspects of commercial enterprises]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu – Scientific bulletin of Mukachevo state university Series “Economics”*, 19 (14), 250–255 [in Ukrainian].
7. Brosalyn, V. Y., Krylova, N. N. (2016). *Kommercheskaia deiatelnost [Commercial activity]*. Saratov: Saratovskii sotsialno-ekonomicheskii institut (filial) RƏU im. H. V. Plekhanova [in Russian].
8. Koshonko, O. V. (n.d.). Elektronni finansovi posluhy [Electronic financial services]. <http://dn.khnu.km.ua>. Retrieved from http://dn.khnu.km.ua/dn/k_default.aspx?M=k1095&T=intro&st=0&L=1.
9. Krysko, Zh. (2013). Sutnist ta vydy komertsiiinoї diialnosti pidpriemstva [Essence and types of business activities of the enterprise]. *Ukrainska nauka: mynule, suchasne, maibutnie – Ukrainian science: past, present, future*, 18, 75–83 [in Ukrainian].
10. Mishchenko, S. V., Naumenkova, S. V. (2011). *Bankivska entsyklopediia [Bank Encyclopedia]*. Kyiv: Tsentr naukovykh doslidzhen Natsionalnoho banku Ukrainy: Znannia [in Ukrainian].
11. Odarchenko, A. M., Spodar, K. V. (2015). Osoblyvosti elektronnoi komertsii ta perspektyvy yii rozvytku v Ukraini [Features of electronic commerce and prospects of its development in Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, 1, 342–346 [in Ukrainian].
12. Patramanska, L. Yu. (2015). Elektronna komertsiiia: perevahy ta nedoliky [E-commerce: advantages and disadvantages]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4505>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

13. Pro elektronnu komertsiiu [About Ecommerce]. № 675-VIII (03.09.2015). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19/print>.

14. Tardaskina, T. M., Strelchuk, Ye. M., Tereshko, Yu. V. (2011). *Elektronna komertsiiia [E-commerce]*. Odesa: ONAZ im. O. S. Popova [in Ukrainian].

15. Shaleva, O. I. (2011). *Elektronna komertsiiia [E-commerce]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

16. Shkarlet, S. M., Dubyna, M. V. (2017). Identyfikatsiia sutnosti informatsiinoi ekonomiky [Identification of nature information economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1 (9), 99-105 [in Ukrainian].

17. Shkarlet, S. M., Dubyna, M. V. (2015). Istoryko-henetychni formy interpretatsii sutnosti ta zmistu informatsiinoho etapu rozvytku ekonomiky [Historical and genetic forms of interpretation of the essence and content of the information stage of economic development]. *Ekonomist – Economist*, 2, 14–17 [in Ukrainian].

18. Shkarlet, S., Dubyna, M., Zhuk, O. (2018). Determinants of the financial services market functioning in the era of the informational economy development. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4 (3), 349–357 [in English].

Пілевич Дмитро Станіславович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управлінського обліку, бізнес-аналітики та статистики, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, Ірпінь, 08201, Україна).

Пілевич Дмитрий Станіславович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управлінського учета, бізнес-аналітики и статистики, Университет государственной фискальной службы Украины (ул. Университетская, 31, Ирпень, 08201, Украина).

Pylevych Dmytro – PhD in Economics, Assistant Professor, Associate Professor of Department of Management Accounting, Business Analytics and Statistics, State University of DFS of Ukraine (31 Universytetska Str., 08201 Irpin, Ukraine).

E-mail dmutrostan@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9442-0262>

УДК 330.3: 639.2(477) 657.44

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-122-130

Ігор Сіненко

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ
РИБАЛЬСТВА ТА АКВАКУЛЬТУРИ**

Ігорь Синенко

**ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ
РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫБОЛОВСТВА И АКВАКУЛЬТУРЫ**

Igor Sinenok

**ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS FOR THE REGULATION
OF FISHERY AND AQUACULTURE**

У статті розкрито власне бачення проблеми посилення дієвості сучасних інструментів та механізмів, що застосовуються саме в питаннях регулювання вітчизняного рибальства та аквакультури. Запропоновано організаційний механізм регулювання підтвердження законності походження риби та інших живих водних ресурсів, що надходять до рибопереробних підприємств або потрапляють до торгівельної мережі для реалізації. Удосконалено організаційно-економічний механізм регулювання вітчизняного рибальства та аквакультури з урахуванням досвіду провідних країн-виробників риби в Європейському Союзі. Запропоновано ввести зміни до Правил любительського і спортивного рибальства та Інструкції про порядок обчислення та внесення платежів за спеціальне використання водних живих ресурсів при здійсненні любительського і спортивного рибальства в сучасних умовах діяльності.

Ключові слова: метод регулювання; механізм регулювання; інструменти регулювання; аквакультура; регулювання рибальства; Європейський Союз; заходи регулювання.

Табл.: 1. Бібл.: 19.

В статье раскрыто собственное видение проблемы усиления действенности современных инструментов и механизмов, применяемых именно в вопросах регулирования отечественного рыболовства и аквакультуры. Предложен организационный механизм для регулирования подтверждения законности происхождения рыбы и других живых водных ресурсов, поступающих на рыбоперерабатывающие предприятия или в торговую сеть для реализации. Усовершенствован организационный и экономический механизмы регулирования отечественного рыболовства и аквакультуры с учетом опыта ведущих стран-производителей рыбы в Европейском Союзе. Предложено ввести изменения в Правила любительского и спортивного рыболовства и Инструкции о порядке исчисления и внесения платежей за специальное использование водных живых ресурсов при осуществлении любительского и спортивного рыболовства в современных условиях деятельности.

Ключевые слова: метод регулирования; механизм регулирования; инструменты регулирования; аквакультура; регулирования рыболовства; Европейский Союз; меры регулирования.

Табл.: 1. Библ.: 19.

The article reveals its own vision of the problem of increasing the efficiency of modern tools and mechanisms that are used specifically in the regulation of domestic fisheries and aquaculture. A mechanism for regulating the legality of the origin of fish and other living aquatic resources entering fish processing enterprises or entering the sales network for implementation is proposed. The organizational and economic mechanism of regulation of domestic fisheries and aquaculture has been improved taking into account the experience of the leading fish producer countries in the European Union. It is proposed to introduce changes to the rules of amateur and sport fishing and the Instruction on the procedure for calculating and making payments for the special use of aquatic living resources in the exercise of amateur and sports fisheries in modern conditions of activity.

Keywords: regulation method; regulation mechanism; regulation tools; aquaculture; regulation of fisheries; European Union; measures of regulation.

JEL Classification: A13, B21, D23, D20

Постановка проблеми. У світі одна людина з дев'яти позбавлена повноцінного харчування. Тому існує попит на рибу й морепродукти, який постійно зростає в глобальному вимірі. При цьому керівні документи щодо здорового способу життя підкреслюють необхідність споживання риби, і що риба є важливим джерелом протеїнів. Доцільно зазначити, що світове виробництво продукції рибальства стагнуло на рівні близько 90 млн тонн на рік, і збільшення виробництва продукції аквакультури може сприяти задоволенню попиту на рибу в майбутньому. Однак якщо виробництво в країнах Азії продовжує стрімко зростати, аквакультура в Європейському Союзі статична. Тому наступні важливі заходи з підтримки зростання виробництва продукції аквакультури мають включати поліпшення інформування споживачів про несуттєвий вплив на довкілля більшості технологій аквакультури; застосування інновацій, особливо в аспектах

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

маркетингу через кооперацію та весь ланцюг постачання, використання нових технологій; поширення знань, передових технологій та найліпшого досвіду; сприяння створенню морських районів, що охороняються та їх використання для аквакультури як такого виду діяльності, що поєднує захист довкілля з розвитком. Потрібно на порядок денний вивести завдання щодо необхідності для всіх зацікавлених сторін, тобто приватного сектору, адміністрацій, неурядових організацій, дослідників, працювати разом, а також необхідність фінансування як з приватних, так і з державних джерел з метою підтримки сектору. Тож, аналізуючи нинішню ситуацію, хотілося б запропонувати власне бачення проблеми посилення дієвості сучасних інструментів та механізмів, що застосовуються саме в питаннях регулювання вітчизняного рибальства та аквакультури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливу роль у світовому виробництві має саме виробництво риби й морепродуктів. Виробництво як риби, так і морепродуктів, зокрема останні п'ять років, перевищило 158 млн тонн, а вартість міжнародної торгівлі продукцією з галузі рибного господарства становила близько 129 млрд дол. США [1]. Сучасні дослідники у сфері регулювання галузі рибного господарства, зокрема рибальства та аквакультури, С. Тревертс, Ф. Ейш, М. Бельмар, М. Сміт, А. Гутормсмен, А. Лем, С. Вануччі та К. Ліен стверджують, що «... частка риби виробленої в аквакультурі, що потрапляє на світовий ринок, має тенденцію до постійного збільшення. Водночас багато риби та морепродуктів, що виробляються та продаються на ринках країн з низьким рівнем доходу, походять з рибальства» [2; 3; 6; 8]. З часом стало зрозуміло, що ці дві складові рибного господарства відіграли важливу взаємодоповнюючу роль з огляду на попит на рибу та похідні з неї продукти [5, с. 280–283; 9, с. 99–108]. Як стверджує вчений С. Бене, треба ураховувати, що рибогосподарська діяльність переважно зосереджена на збільшенні вартості продукції, що виробляється, шляхом збільшення постачання до міст та на експорт на міжнародні ринки [10]. На думку С. Бене, об'єднання судновласників спрямовують використання рибальських активів на максимізацію економічних показників, що може принести вигоду в частині збереження ресурсів та для торгівлі, але зменшує кількість риби, доступної на місцевих ринках [10, с. 325–358]. Проблеми формування дієвого організаційно-економічного механізму державного регулювання в галузі рибного господарства відображено в працях вітчизняних науковців: В. Байдали [7], Н. Вдовенко [5], Р. Дмитришина, П. Курмаєва, Ю. Шарило [9], С. Шепелева [16]. Аналіз зазначених джерел свідчить про те, що низка питань, пов'язаних із формуванням механізму регулювання рибальства та аквакультури України, залишаються невирішеними: у науковій літературі присутнє широке різноманіття поглядів відносно конкретного змісту інформаційної бази такого дослідження.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В Україні проблеми регулювання процесів в аграрному секторі економіки неодноразово ставали предметом наукових пошуків, які здебільшого стосувалися дослідження в рибному господарстві й лише фрагментарно сектору рибальства чи аквакультури. Незважаючи на значну кількість досліджень, наукових праць та публікацій вітчизняних та зарубіжних учених із проблеми створення нормативної бази, завдання реалізації системного підходу до створення механізмів регулювання рибальства та аквакультури для економіки України залишається актуальним. Існує необхідність подальших практичних досліджень у цьому напрямі.

Мета статті. Запропонувати напрямки першочергового вирішення питання удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання, що застосовується саме в питаннях регулювання вітчизняного рибальства та аквакультури з урахуванням досвіду потужних країн-виробників риби в Європейському Союзі.

Виклад основного матеріалу. Сучасна ситуація в галузі рибного господарства й на сьогодні залишається досить складною у зв'язку з тим, що фактичний стан галузі не відповідає її потенційним можливостям. Тому гостро постає питання державного регулю-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вання рибного господарства загалом та визначення оптимального ступеня його втручання в розвиток як рибальства, так і аквакультури. Реалізація організаційно-економічного механізму регулювання рибальства та аквакультури здійснюється на підставі використання принципів державного регулювання економіки загалом. Реалізація механізму має на меті визначення, аналіз і розроблення напрямків, умов та методів регулювання рибальства та аквакультури України. Напрямок регулювання повною мірою залежить від сфери правового впливу на виробничі процеси й містить у собі окремо регулювання рибальства, регулювання аквакультури, податкове, бюджетне та кредитне регулювання, а також проведення гнучкої амортизаційної політики. Різноманітність методів регулювання зумовлена широким спектром факторів, які впливають на динаміку та організацію виробничих і технологічних процесів, на формування показників валової доданої вартості в галузі, прибутку до оподаткування, середньої заробітної плати тощо.

Аналіз ситуації в Україні дає загальну картину недостатнього регулювання в контексті підтвердження законності походження риби та інших живих водних ресурсів, що надходять до рибопереробних підприємств або потрапляють до торговельної мережі для реалізації. Основні законодавчі умови та технічні процедури щодо вилучення та вивантаження водних біоресурсів, отриманих при здійсненні промислу в природних водоймах України, передбачено такими основними актами Законодавства України: Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 08.07.2011 № 3677-VI [4]; Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» [19]; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення спеціального використання водних біоресурсів у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі України» від 25.11.2015 № 992; Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку видачі підтвердження законності вилучення водних біоресурсів із середовища їх існування та перероблення продуктів вилову» від 04.07.2012 № 596. Але жодним із вищезазначених нормативно-правових актів України не передбачено механізму підтвердження легальності погодження окремих партій вилучених риб та інших видів водних біоресурсів. Таким чином, до комерційного обігу можуть потрапляти та бути легалізованими шляхом численних комерційних операцій та внаслідок переробки водні біоресурси, набуті незаконним шляхом, тобто виловлені бракон'єрами або приховані при здійсненні дозволених видів промислу. Немає системи моніторингу комерційних операцій із водними біоресурсами, вилученими з природних водойм, за якої надходження на ринок сировини понад обсяг легального вилучення стає відомим для державних контролюючих органів. Це є головною проблемою для визначення критичних пунктів та шляхів легалізації незаконно отриманої продукції, для своєчасного застосування ефективних запобіжних заходів. Завдання змінити ситуацію із забезпеченням простежуваності походження водних біоресурсів, видобутих у водних об'єктах України, постало з огляду на зобов'язання, взяті за Угодою про Асоціацію з Європейським Союзом, відповідно до змісту Глави 18 «Політика у галузі рибальства та морська політика». Зокрема, статтею 408 Угоди передбачено впровадження в Україні найкращих практик управління рибальством для забезпечення збереження рибних запасів, шляхом, що забезпечує сталий стан таких запасів та ґрунтується на екосистемному підході.

Стаття 410 Угоди вимагає налагодити контроль риболовної діяльності шляхом впровадження необхідного обладнання для спостережень, організувати відповідне збирання даних про вилов та вивантаження уловів, удосконалити ефективність діяльності ринків, зокрема через впровадження механізму простежуваності. Проблему врегулювання організаційних механізмів забезпечення законності використання природних водних біоресу-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

рсів України висвітлено в Єдиній комплексній стратегії та плані дій розвитку сільського господарства та сільських територій України на 2015–2020 роки Мінагрополітики України, яка до пріоритетних заходів з реформування та розвитку національного рибного господарства відносить перегляд та напрацювання законодавчої бази, що сприятиме, зокрема, контролю за рибальством, посиленню боротьби з незаконним промислом, торгівлею рибою і рибною продукцією, а також наближенню українського законодавства в галузі рибного господарства до законодавства Європейського Союзу. Тому важливо передбачити створення реєстру суб'єктів господарської діяльності, що є Першими продавцями водних біоресурсів, вилучених та вивантажених в Україні. В Україні такими суб'єктами фактично є всі рибальські підприємства. Має бути створений реєстр суб'єктів господарчої діяльності (Перших покупців), що придбають нерозділені партії (лоти) вивантажених водних біоресурсів у перших продавців та в подальшому забезпечують роздільну реалізацію цих водних біоресурсів, беручи на себе відповідальність регулярно звітувати про обсяги реалізації до державних компетентних органів та забезпечувати супроводження реалізовуваної сировини відповідними сертифікатами з ідентифікаційними даними, для простежуваності до місць перероблення або кінцевої реалізації. Отже, доцільною, на нашу думку, є пропозиція щодо спрямування результатів дослідження на впровадження передового досвіду Європейського Союзу у питаннях розроблення та практичного впровадження системи сертифікації уловів водних біоресурсів. Вважаємо за необхідне взяти за основу діючу систему сертифікації та забезпечення електронної звітності про комерційні операції з біологічною сировиною водного походження, що полегшує ефективний державний контроль законності комерційних операцій. Законодавчі умови за цим напрямом містяться в регламентних документах Європейського Союзу № 1005/2008 (ЕС) від 29.09.2008 та № 1224/2009 (ЕС) від 20.11.2009, які імplementовано в національному законодавстві в усі без винятку країни Європейського Союзу.

Якщо взяти до уваги зокрема дію організаційно-економічного механізму регулювання аквакультури, зокрема в Європейському Союзі, то треба звернути увагу на результативність здійснюваних заходів, оскільки з 2018 року вони демонструють потужний та зростаючий сектор економіки. При цьому у 2016 році сектор аквакультури Європейського Союзу виробив та реалізував 1,4 млн тонн морепродуктів на суму 5 млрд євро. Прибутки сектору подвоїлись за період з 2014 р. до 2016 р. Дослідження показують, що у 2016 році обсяги реалізації продукції сектору аквакультури Європейського Союзу становили 4,9 млрд євро. Обсяги виробництва щорічно зростали за вказаний період у середньому на 2,2 % на рік, а за вартістю – на 3,1 % на рік. За цей період прибутковість сектору зросла удвічі та досягла у 2016 році 0,8 млрд євро до оподаткування. Це, безумовно, означає відновлення після складного для більшості країн-потужних виробників продукції аквакультури 2013 року. При цьому в Європейському Союзі створені всі умови та запроваджено організаційно-економічні заходи для стабільного функціонування близько 12 500 підприємств у секторі аквакультури. Переважна більшість із них належить до категорії мікропідприємств з чисельністю працюючих, меншою ніж 10 осіб. Показники щодо зайнятості також показують, що компанії, задіяні у сфері аквакультури, надають дедалі більше можливостей для сталого працевлаштування. Працевлаштування лишається стабільним у термінах загальної зайнятості (73 000 осіб), але значно розширилось у вимірах еквівалента повної зайнятості: від 36 000 осіб у 2013 році до майже 44 000 у 2016 році [13]. Це означає, що компанії у сфері аквакультури надають більш сталі можливості в частині працевлаштування. І нині ця позитивна тенденція продовжується. З урахуванням того, що інвестиції значно вищі за рівень амортизації, сектор має багато більш позитивне сприйняття щодо свого майбутнього розвитку.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

В аквакультурі Європейського Союзу виділяється три підсектори: марикультура, малакокультура та прісноводна аквакультура. Марикультура є найбільшим за товарообігом сектором аквакультури Європейського Союзу (2731 млн євро). За нею йдуть малакокультура (1134 млн євро) та прісноводна аквакультура (1028 млн євро). Основними об'єктами аквакультури в питанні вартості продукції є сьомга, райдужний пструг (форель) та європейський лаврак. У виробництві продукції аквакультури Європейського Союзу домінують п'ять країн. Серед них Об'єднане Королівство, Франція, Греція, Італія та Іспанія (табл.). Ці країни, кожна з товарообігом від 550 млн євро до 1100 млн євро, виробляють більше як 75 % від усіх обсягів продукції сектору Європейського Союзу [13]. На рівні підсекторів ця спеціалізація ще більш помітна.

Таблиця

Економічні показники сектору аквакультури в Європейському Союзі, 2016

Країни	Валова додана вартість, млн євро	Прибуток до оподаткування, млн євро	Прибуток на інвестований капітал, %	Середня заробітна плата, тис. євро	Продуктивність праці, тис. євро	Продуктивність капіталу, %	Індикатор майбутніх очікувань, %
Болгарія	23,1	18,6	22,1	2,6	11,9	27,4	2,8
Хорватія	49,5	22,4	8,1	13,5	30,0	18,0	3,1
Данія	44,9	12,1	5,9	65,7	122,7	21,9	0,4
Фінляндія	39,4	5,0	2,1	40,6	57,8	16,8	-1,0
Франція	421,1	130,8	12,7	25,1	47,7	40,8	-1,4
Греція	209,9	145,8	13,4	16,2	60,3	19,3	0,1
Ірландія	71,0	40,3	21,1	28,5	69,2	37,2	0,8
Італія	185,0	103,8	24,1	37,2	97,7	42,9	28,2
Латвія	5,6	1,5	2,8	12,2	16,5	10,6	-4,5
Мальта	37,0	26,6	50,5	17,1	82,6	70,1	0,8
Голландія	35,4	18,9	14,0	67,0	172,4	26,2	3,5
Португалія	83,6	55,9	60,2	13,7	100,8	90,0	14,9
Словенія	0,8	-0,1	-1,0	9,5	42,4	11,0	-9,5
Іспанія	238,9	74,0	10,8	22,4	36,6	34,7	-0,6
Швеція	43,3	19,7	15,3	28,4	68,3	33,8	-1,4
Об'єднане Королівство	573,3	127,2	33,0	36,6	101,8	33,0	3,7
Разом	2062,0	802,6	19,4	25,0	59,7	32,0	3,0

Джерело: Складено на основі інформаційних даних Науково-технічного і економічний комітету рибного господарства (STEFCE).

У підсекторі марикультури Сполучене Королівство є основним виробником сьомги (91 % від загальної вартості), а Греція є основним виробником лаврака та дорадо (47 % загальної вартості). У секторі малакокультури Франція виробляє 86 % устриць, Іспанія лідирує у виробництві мідій, охоплюючи 45 % за обсягами, Італія є основним виробником венерок (80 %). Найбільш популярним видом у прісноводній аквакультурі є пструг. Лідерами у цьому підсекторі є Італія (19 %), Данія (17 %) та Франція (14 %). Короп є другим за важливістю об'єктом прісноводної аквакультури, особливо у Східній Європі: основними виробниками є Польща (24 %), Чеська Республіка (23 %) та Угорщина (14 %).

Існують також дуже відчутні відмінності у величині середньої заробітної плати. Середня заробітна плата у 2016 році становила 25 000 євро на рік, що відповідає зростанню на 3,5 % від 2014 року. Однак номінальна заробітна плати були в діапазоні від 3000 євро на рік у Болгарії до 65 000 євро на рік у Голландії та Данії.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Важливою проблемою в подальшій успішній реалізації організаційно-економічного механізму регулювання вітчизняної аквакультури є вирішення питання передачі на приватизацію суб'єктам аквакультури гідротехнічних споруд. При цьому важливим аспектом є обмеження аматорського рибальства на орендованих ставкових господарствах. Доцільно внести зміни та доповнення до Правил любительського і спортивного рибальства [14] та Інструкції про порядок обчислення та внесення платежів за спеціальне використання водних живих ресурсів при здійсненні любительського і спортивного рибальства [15] в частині урегулювання питання любительського та спортивного рибальства на орендованих водоймах, які використовуються для риборозведення та в аспектах збільшення терміну короткострокового договору на спеціального водокористування до п'яти років. Водночас спеціальні товарні рибні господарства є формою господарювання, діяльність яких регулюється інструкцією. Разом з тим така форма господарювання не сприяє і не дає змогу прозоро конкурувати з іншими формами рибогосподарської діяльності. Але може бути альтернативою оренди водного об'єкта для ведення аквакультури. Очевидним є те, що на сьогодні також відсутній перелік препаратів, якими можна користуватися у разі виникнення хвороби риб. Тому актуальним є надання пропозицій саме до Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів у частині внесення лікувальних препаратів для лікування водних біоресурсів до переліку протиепізоотичних, лікувальних, лабораторно-діагностичних, радіологічних та інших ветеринарно-санітарних заходів, що проводяться органами державної ветеринарної медицини за рахунок відповідних бюджетних та інших коштів затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 15.08.1992 № 478. Важливою умовою органічної єдності в питанні функціонування економічного механізму регулювання в рибному господарстві є запровадження дотацій на виробництво продукції аквакультури. У такому випадку Державному агентству рибного господарства України доцільно підготувати пропозиції до Міністерства аграрної політики та продовольства України щодо процесу опрацювання Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на 2019 рік за КПКВК 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва)» і врахувати запропоновані рекомендації щодо запровадження дотацій на виробництво продукції аквакультури.

Висновки і пропозиції. Таким чином, вважаємо за необхідне сфокусувати подальші наукові дослідження на використанні досвіду Європейського Союзу в питаннях розроблення та впровадження системи сертифікації уловів водних біоресурсів. При цьому на практиці треба запровадити сучасну систему сертифікації та забезпечення електронної звітності про комерційні операції з біологічною сировиною водного походження, що сприятиме ефективній дії організаційно-економічного механізму регулювання і контролю законності комерційних операцій в Україні. Основоположні принципи та законодавчі умови за запропонованим у цій статті напрямом містяться в регламентних документах Європейського Союзу № 1005/2008 (ЕС) від 29.09.2008 та № 1224/2009 (ЕС) від 20.11.2009, які імплементовано в національному законодавстві кожної без виключення країни Європейського Союзу. Наступним аспектом і важливим сектором рибного господарства є аквакультура, і для вирішення проблеми ефективної реалізації організаційно-економічного механізму регулювання вітчизняної аквакультури доцільно: а) передати на приватизацію суб'єктам аквакультури гідротехнічні споруди; б) обмежити любительське рибальство на орендованих ставкових господарствах; в) запровадити дотації на виробництво продукції аквакультури. При цьому необхідно поліпшити інформування споживачів про несуттєвий вплив на довкілля більшості технологій через весь ланцюг постачання та використання нових технологій як в аквакультурі, так і в рибальстві.

Список використаних джерел

1. HLPE, 2014. Sustainable fisheries and aquaculture for food security and nutrition. A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security. Food and Agriculture Organization, Rome, Italy.
2. Zhao L. G., Sun J. W., Yang Y., Ma X., Wang Y. Y., Xiang Y. B. Fish consumption and all-cause mortality: a meta-analysis of cohort studies. *Eur. J. Clin. Nutr.* 2015. P. 1–7.
3. Tveteres S., Asche F., Bellemare M. F., Smith M. D., Guttormsen A. G., Lem A., Lien K., Vannuccini, S., Fish is food. The FAO's fish price index. *PLoS ONE* 7. 2012. e36731.
4. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 № 3677–VI. *Офіційний вісник України*. 2011. № 59. С. 120.
5. Вдовенко Н. М. Державне регулювання розвитку аквакультури в Україні: монографія. Київ: Кондор-Видавництво, 2013. 464 с.
6. Asche F., Bellemare M. F., Roheim C., Smith M. D., Tveteras S., Fair enough? Food security and the international trade of seafood. *World Dev.* 2015. № 67. P. 151–160.
7. Vdovenko N., Baidala V., Burlaka N., Diuk A. Management mechanism of agrarian economic system: composition, functioning and factors of development in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 2018. Vol. 16. Issue 2. P. 179–189. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16\(2\).2018.16](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(2).2018.16).
8. Lim S., Vos T., Flaxman A., Danaei G., Shibuya K., Adair-Rohani H., Amann M. A comparative risk assessment of burden of disease and injury attributable to 67 risk factors and risk factor clusters in 21 regions, 1990–2010: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2010. *Lancet* 380. 2012. P. 2224–2260.
9. Вдовенко Н. М., Шарило Ю. Є., Курмаєв П. Ю., Дмитришин Р. А. Забезпечення конкурентних переваг рибного господарства з використанням прогресивної виробничо-технологічної бази. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2018. № 16. С. 99–108.
10. Bène C., Hersoug B., Allison E. H. Not by rent alone: analysing the pro-poor functions of small-scale fisheries in developing countries. *Dev. Policy Rev.* 2010. 28. P. 325–358.
11. Формування та функціонування Спільної рибної політики Європейського Союзу та шляхи її реалізації в Україні / за ред. д.е.н., проф. Н. М. Вдовенко. Київ: Кондор, 2018. 472 с.
12. Про аквакультуру: Закон України від 18.09.2012 № 5293–VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 79. С. 26.
13. With €5 billion sales and profits doubled, EU aquaculture has fully recovered from downturn. URL: https://ec.europa.eu/fisheries/press/%E2%82%AC5-billion-sales-and-profits-doubled-eu-aquaculture-has-fully-recovered-downturn_en.
14. Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства та Інструкції про порядок обчислення та внесення платежів за спеціальне використання водних живих ресурсів при здійсненні любительського і спортивного рибальства: затверджено Наказом Державного комітету рибного господарства України від 15.02.99 № 19. *Офіційний вісник України*. 1999. № 19. С. 372.
15. Інструкція про порядок обчислення та внесення платежів за спеціальне використання водних живих ресурсів при здійсненні любительського і спортивного рибальства. *Офіційний вісник України*. 2000. № 3. С. 162.
16. Вдовенко Н. М., Шепелев С. С. Складові механізми адаптації положень Спільної рибної політики ЄС в Україні. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law: III Міжнародна науково-практична конференція Slovakia-Austria-Hungary, 3–8 April 2017: abstracts*. Chernihiv, 2017. С. 90–91.
17. Шепелев С. С. Рациональне використання водних біоресурсів у рамках Спільної рибно-промислової політики ЄС. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2015. № 11. С. 89–92.
18. Яркіна Н., Турега С. Державна політика розвитку рибного господарства України: передумови та цілі формування. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 3. С. 29–34.
19. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них: Закон України від 06.02.2003 № 486-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 15. Ст. 107.

References

1. HLPE (2014). Sustainable fisheries and aquaculture for food security and nutrition. A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security. Food and Agriculture Organization, Rome, Italy.
2. Zhao, L. G., Sun, J. W., Yang, Y., Ma, X., Wang, Y. Y., Xiang, Y. B. (2015). Fish consumption and all-cause mortality: a meta-analysis of cohort studies. *Eur. J. Clin. Nutr.* 1–7 [in English].
3. Tveteres, S., Asche, F., Bellemare, M. F., Smith, M. D., Guttormsen, A. G., Lem, A., Lien, K., Vannuccini, S. (2012). Fish is food. – the FAO's fish price index. *PLoS ONE* 7, e36731 [in English].
4. Pro rybne hospodarstvo, promyslove rybalstvo ta okhoronu vodnykh bioresursiv [On Fisheries, Industrial Fisheries and the Protection of Water Bioresources]. № 3677–VI (08.07.2011) (2011). *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy*, 59, 120 [in Ukrainian].
5. Vdovenko, N. M. (2013). Derzhavne rehulyuvannya rozvytku akvakul'tury v Ukraini: [Monohrafiya] [State regulation of aquaculture development in Ukraine]. Kyiv: Kondor-Vydavnytstvo [in Ukrainian].
6. Asche, F., Bellemare, M.F., Roheim, C., Smith, M.D., Tveteras, S. (2015). Fair enough? Food security and the international trade of seafood. *World Dev.* 67, P. 151–160 [in English].
7. Vdovenko, N., Baidala, V., Burlaka, N., Diuk, A. (2018). Management mechanism of agrarian economic system: composition, functioning and factors of development in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 16 (2), 179–189. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16\(2\).2018.16](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(2).2018.16).
8. Lim, S., Vos, T., Flaxman, A., Danaei, G., Shibuya, K., Adair-Rohani, H., Amann, M. (2012). A comparative risk assessment of burden of disease and injury attributable to 67 risk factors and risk factor clusters in 21 regions, 1990–2010: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2010. *Lancet* 380, 2224–2260 [in English].
9. Vdovenko, N., Sharylo, Yu., Kurmayev, P., Dmytryshyn, R. (2018). Zabezpechennia konkurentnykh perevah rybnoho hospodarstva z vykorystanniam prohresyvnoi vyrobnycho-tekhnolohichnoi bazy [Providing competitive advantages of the fish industry using a progressive production-technological base]. *Problemy innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku*, 16, 99–108 [in Ukrainian].
10. Bènè, C., Hersoug, B., Allison, E. (2010). Not by rent alone: analysing the pro-poor functions of small-scale fisheries in developing countries. *Dev. Policy Rev.* 28, 325–358 [in English].
11. Vdovenko N. M. (Ed.) (2018). Formuvannya ta funktsionuvannya Spilnoi rybnoi polityky Yevropeyskoho Soiuzu ta shliakhy ii realizatsii v Ukraini [Formation and functioning of the Common Fisheries Policy of the European Union and ways of its implementation in Ukraine]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
12. Pro akvakulturu [About aquaculture]. № 5293-VI (dated September 18, 2012). (2012). *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy*, 79, 26 [in Ukrainian].
13. With €5 billion sales and profits doubled, EU aquaculture has fully recovered from downturn. Retrieved from https://ec.europa.eu/fisheries/press/%E2%82%AC5-billion-sales-and-profits-doubled-eu-aquaculture-has-fully-recovered-downturn_en.
14. Pro zatverdzhennya Pravyl lyubytelskoho i sportyvnoho rybal'stva ta Instruktsiyi pro poriadok obchyslennya ta vnesennya platezhiv za spetsialne vykorystannia vodnykh zhyvykh resursiv pry zdiysnenni lyubytelskoho i sportyvnoho rybalstva [On approval of the Rules of amateur and sport fishing and the Instruction on the procedure for calculating and making payments for the special use of aquatic living resources in the exercise of amateur and sports fisheries]. № 19 (15.02.99). (1999). *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy*, 19, 372 [in Ukrainian].
15. Instruktsiya pro poriadok obchyslennia ta vnesennia platezhiv za spetsialne vykorystannia vodnykh zhyvykh resursiv pry zdiysnenni lyubytelskoho i sportyvnoho rybalstva [Instructions on the procedure for calculating and making payments for the special use of aquatic living resources in the exercise of amateur and sports fisheries]. (2000). *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy*, 3, 162 [in Ukrainian].
16. Vdovenko, N. M., Shepelyev, S. S. (2017). Skladovi mekhanizmu adaptatsiyi polozhen' Spil'noyi rybnoyi polityky YES v Ukraini. *Ukraine – EU [Components of the mechanism of adaptation of the provisions of the Common Fisheries Policy of the EU in Ukraine]. Modern Technology, Business and Law: III Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya Slovakia-Austria-Hungary*, 3–8 April 2017 (pp. 90–91). Chernihiv [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

17. Shepelyev, S. S. (2015). Ratsionalne vykorystannia vodnykh bioresursiv u ramkakh Spilnoi rybopromyslovoi polityky ES [Rational Use of Water Bioresources within the framework of the Common Fisheries Policy of the EU]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment – Scientific Herald of the International Humanitarian University. Series: Economics and Management*, 11, 89–92 [in Ukrainian].

18. Yarkina, N., Tureha, S. (2013). Derzhavna polityka rozvytku rybnoho hospodarstva Ukrayiny: peredumovy ta tsili formuvannya [State policy of development of the fish industry of Ukraine: preconditions and goals of formation]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable development of the economy*, 3, 29–34. [in Ukrainian].

19. Pro rybu, inshi vodni zhyvi resursy ta kharchovu produktsiyu z nykh [About fish, other aquatic living resources and food products from them]. № 486-IV (06.02.2003). (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*, 15, 107 [in Ukrainian].

Сіненко Ігор Олександрович – аспірант кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, Україна).

Синенок Игорь Александрович – аспірант кафедри глобальної економіки Національний університет біоресурсів і природопользования України (ул. Героев Оборони, 15, Киев, 03041, Украина).

Sinenok Igor – PhD student, Department of Global Economic, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15 Heroes of Defense Str., Kyiv, 03041, Ukraine).

E-mail: igor.sinenok@ukr.net

UDC 519.866:658.264

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-131-139

*Nadiia Yushchenko, Yaroslav Petrakov, Kateryna Hnedina***METHODICAL FOUNDATIONS FOR MODELING THE TIMING OF MODERNIZATION OF UKRAINE'S ENERGY FACILITIES IN CONDITIONS OF LIMITED LABOR, MATERIAL AND FINANCIAL RESOURCES***Надія Ющенко, Ярослав Петраков, Катерина Гнедіна***МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮВАННЯ ТЕРМІНІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ОБМЕЖЕНОСТІ ТРУДОВИХ, МАТЕРІАЛЬНИХ І ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ***Надежда Ющенко, Ярослав Петраков, Екатерина Гнедина***МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ СРОКОВ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЪЕКТОВ ЭНЕРГЕТИКИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ОГРАНИЧЕННОСТИ ТРУДОВЫХ, МАТЕРИАЛЬНЫХ И ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ**

The article devoted an adaptation of economical and mathematical models, existing in the theory of network planning and management for determination of time reserves, with the help of which both labour and material, as well as financial resources can be efficiently and rationally allocated within the set of interrelated works. The proposed approach can be used in the process of development of measures to increase the energy efficiency rate, which will involve intensification of innovation activities, more complete implementation of social and economic potential of business entities and local communities.

Keywords: energy efficiency; network model; methods and models of project management; time reserve; heat supply.

Fig.: 1. Table: 3. References: 15.

Стаття присвячена адаптації існуючих у теорії планування й управління мережами економіко-математичних моделей визначення резервів часу, що дозволяють раціонально та збалансовано розподіляти ресурси в межах комплексу взаємопов'язаних робіт. Пропонований підхід може застосовуватись у процесі розробки заходів, спрямованих на підвищення рівня енергоефективності, що передбачають активізацію інноваційних процесів, більш повну реалізацію соціального й економічного потенціалу суб'єктів господарської діяльності та органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: енергоефективність; мережева модель; методи і моделі управління проектами; резерв часу; теплопостачання.

Рис.: 1. Табл.: 3. Бібл.: 15.

Статья посвящена адаптации существующих в теории планирования и управления сетями экономико-математических моделей определения резервов времени, что позволяют рационально и сбалансировано распределять ресурсы в пределах комплекса взаимосвязанных работ. Предлагаемый подход может применяться в процессе разработки мероприятий, направленных на повышение уровня энергоэффективности, предусматривающих активизацию инновационных процессов, более полную реализацию социального и экономического потенциала субъектов хозяйственной деятельности и органов местного самоуправления.

Ключевые слова: энергоэффективность; сетевая модель; методы и модели управления проектами; резерв времени; теплоснабжение.

Рис.: 1. Табл.: 3. Библ.: 15.

JEL Classification: C13, C41, Q48, R15

Relevance of the research topic. Implementation of the plan of energy efficiency operations, stimulation of energy consumption reduces, creation of transparent and competitive environment to attract investments into the industry, as well as the growth in energy efficiency of state and municipal property objects is one of the chief tasks of the Cabinet of Ministers of Ukraine defined by the Program [1]. However, the current procedure of heating energy pricing by respective authorities is based on the „out-of-cost” principle, which significantly reduces the possibility of real increase in the efficiency of central heating system [2]. The operational practice of calculation of heating tariffs at the stage of its release into the network results in the lack of financial incentives for the reconstruction of heating system, thus determining low rates of its restoration. Ukrainians are forced to pay for the heating energy, 45% of which they do not actually receive because of its loss during the transportation. In fact, nobody takes care of the quality (temperature) of the heat carrier received by consumers, as everything has been already paid.

Problem statement. Adaptation of economical and mathematical models and critical path method (CPM), Program Evaluation and Review Technique (PERT) and making decisions on stochastic GERT-networks (Graphical Evaluation and Review Technique), which are existing in the theory of network planning and management, will increase effectiveness of scheduling the implementation of works that can be substantial by their volumes, cost and time, the project management as for replacement and/or upgrade of generative points and networks for the transportation of steam, hot water and conditioned air. This foresees a large amount of interrelated works that must be executed in strict technological sequence, requiring proper timing and control in order to achieve a certain goal.

Analysis of the last researches and publications. Scientific works by P. Lazanovskyi [3], Ya. Sybal, I. Ivanytskyi, Z. Kadyuk [4], V. Sokhan [5], O. Timinskyi [6] and other researchers are devoted to the application of a method of network planning and management in various types of economic activities.

Open parts of a shared problem. Despite the considerable number of scientific works and growing attention to this problem, the task of modeling on the basis of the theory of graphs and analysis of networks in the system of technical improvement and technological upgrade of heat-power engineering objects, in order to increase the energy efficiency of energy consuming equipment, to reduce the rate of energy losses in supply networks, to minify specific costs per one unit of output (generated energy unit) and to raise the efficiency of final energy consumption is significant on a practical level and requires amplification.

Problem definition. The purpose of the article is an adaptation of economical and mathematical models, existing in the theory of network planning and management for determination of time reserves, with the help of which both labour and material, as well as financial resources can be efficiently and rationally allocated within the set of interrelated works.

Statement of the main material. When applying network methods, the minimum duration of a project is determined by the sequence of works, which form the longest (a so-called critical) path through the network, and those works creating the critical path are called critical works, so any increase in their duration or delay in their execution cause an increase in the time of project implementation as a whole. Availability of time reserves will give the users some freedom in allocating particular resources.

In today's realities of rapid development of new information and communication technologies, which form the informational society and, in particular, the informational economy, with modeling as their intellectual core [7], during the planning of projects with the use of computer technologies, together with the network models and methods, the most relevant way is the statement of a problem in the form of a „node-work” model. The difference of a „node-work” model from a „node-event” model is that the notion of an event is not introduced: various works within the network are displayed by nodes, while arcs only reflect the relation of top priority, that is the time is spent in knots, but not in arcs. Construction of the network is not a complicated task due to the introduction of only two conditional works, both having a zero duration: the first of them means a „beginning”, preceding all other works, and the second of them means an „ending”, following the completion of all works. Using the mathematical model there is no need to use symbols with double sub-indices, as in the case of designating any work with an arc, since all the works are uniquely linked to one particular node, one index will be enough [8, p. 309-313].

Four indicators of the time reserve for each of the works (Table 3) are calculated using the following relationships.

$TF_i = LS_i - ES_i$ or $TF_i = LF_i - EF_i$ – total time reserve. Work with a zero time reserve is on a critical path;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

$$FF_i = \min_{X \in S_i} [ES_X - EF_i] - \text{free time reserve} - \text{measures available time that does not af-}$$

fect the performance of subsequent work;

$$IF_i = \max_{X \in S_i} \begin{cases} 0, \\ \min ES_X - \left[\max_{Z \in P_i} LF_Z + d_i \right] \end{cases} - \text{an independent time reserve is an indicator}$$

of the possible degree of disruption of communication between the project's work and the available time in the event that the worst possible circumstances occur during the execution of the previous work;

$$SF_i = LF_i - \max_{Z \in P_i} [LF_Z + d_i] - \text{guaranteed time reserve} - \text{allows only the delay of sub-}$$

sequent work, but not of the entire project.

Here d_i – the time spent on doing the i -th work, $i = \overline{1; n}$;

$P_i = \{a | a \ll i\}$ – a lot of works that are performed immediately before work i (the previous set of works); the symbol „ $\ll$ ” denotes the ratio of direct precedence (foreground), for example, $i \ll j$ – work i is performed immediately before work j , or work j is performed immediately after i -th work;

$S_i = \{a | i \ll a\}$ – a lot of work that must be done immediately after work i (the subsequent set of works);

ES_i – the earliest possible start date for the i -th work;

EF_i – the earliest possible completion date for the i -th work;

LS_i – the latest allowed start date for the i -th work;

LF_i – the latest allowed date for the end of the i -th work;

T – planned completion date of the project; is necessary $T \geq EF_{ending}$, is adopted

$$T = EF_{ending};$$

$ES_{beginning} = EF_{beginning} = 0$ – for the conditional work „Beginning of the project”,

$ES_i = \max_{X \in P_i} [EF_X]$ and $EF_i = ES_i + d_i$ – for all subsequent works, and calculations

must be performed from earlier to later works in such a way that each work is considered before its appearance in the immediately preceding set of another work;

$LF_{ending} = LS_{ending} = T$ – for conditional work „Ending of the project”,

$LF_i = \min_{X \in S_i} [LS_X]$ and $LS_i = LF_i - d_i$ – for all other works, and, as in the previous

case, the movement is carried out in the opposite direction, each work is considered before its appearance in the immediately following set of other work.

Implementation of economical and mathematical models of time reserves, systematized in [9], can be carried out through the use of software products (Table 1) – comparative characteristic of their functionality has been completed in [10]. Calculations (Table 3) in accordance with the initial data from Table 2, regarding the replacement of heating network area, has been performed in MS Excel.

Table 1

The most common project management systems and tasks

Name	Developer	Official site	General characteristics
Microsoft Project	Microsoft Corp. (USA)	http://www.microsoft.com/project	It is the most widely used project management system in the world, recommended for both entry level users and professionals. In many Western companies, Microsoft Project is seen as a standard component of Microsoft Office, and even ordinary employees are able to use it for work planning. Traditionally understandable interface of Microsoft products and ease of use are supported by broad properties of building and calculating network graphs, Gantt charts, time and resource planning tools, other tools
Open Plan	Welcom Corp. (USA); distributor in Ukraine – LANIT company	http://www.projectmanagement.ru	It is a system for planning and monitoring large projects and programs. The main differences of the system are powerful resources of resource and cost planning, effective organization of multi-user work and the possibility of creating an open, scaled solution for the entire enterprise. Open Plan comes in two variants - Professional and Desktop, - each of which corresponds to different needs of executors, managers and other project participants. There is a localized version of the product
Primavera Project Planner	Primavera Systems, Inc. (USA); distributor in Russia - PMSOFT company (http://www.pmssoft.ru)	http://www.primavera.com	It is used in calendar-network planning and management, taking into account the needs for material, labor and financial resources of medium and large-scale projects in various industries, although this product has the widest distribution in the field of management of construction and engineering projects
SureTrak Project Manager	Primavera Systems, Inc. (USA); distributor in Ukraine - PMSOFT company (http://www.pmssoft.ru)	http://www.primavera.com	SureTrak is a simplified project management system for Primavera Systems. This fully Russified product is aimed at monitoring the implementation of small projects and / or parts of large projects. Can work independently or in conjunction with Primavera Project Planner in the corporate project management system
Spider Project	Spider Technologies Group (Russia)	project.ru	The system is designed taking into account the needs, features and priorities of the Russian market. It is characterized by powerful algorithms for the distribution of limited resources and a large number of additional functions. Spider Project comes in two versions - Professional and Desktop. The Spider Project package can be used as a free licensed version, designed for 40 operations
Project Expert	Pro-Invest Consulting (Russia)	http://www.pro-invest.com	It provides construction of a financial model of the enterprise, analysis of the financial efficiency of business projects, development of a strategic development plan and preparation of a business plan. The system is recommended for use by state structures of federal and regional level, as a standard tool for developing enterprise development plans
1С-Рарус: Управление проектами	1С-Rarus (Russia)	http://rarus.ru	Russian development on the platform of the accounting system „1С: Enterprise” version 8.0. It is intended for planning, organization, coordination and control of design works and resources. The standard solution is developed only by the means and methods of the „1С: Enterprise” program and is an application of the „Accounting” component of the „1С: Enterprise” program version 8.0. Project management is integrated with any configurations that use component 1С „Accounting”

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Table 2

Initial data, taking into account technological and engineering features in the sequence of execution of interrelated works and duration norms for the construction of heating networks

Designation and specification of work	Immediately previous work	Duration of works, days ¹
S Preparatory operations (preparation for engineering works)	–	10
Z Preparation of the network area for disconnection (informing the consumers)	–	30
A Planning and designing works	S	2
B Arrangement of a list of materials	A	1
C Purchase of pipes	B	30
F Purchase of flanges, shut-off valves and other materials and stuff for installation works	B	45
G Manufacture of sections	C	5
I Disconnection of the network area	Z, B	1
K Digging of the canal or erection of the supports (depending on the method of laying)	B	2
O Dismantle of the old pipeline	I, K	6
P Installation of a new pipeline	O, G	6
Q Welding works	P	2
R Installation of flanges and other details	F, I, K	1
T Fitting of the pipeline and other details	R, Q	1
U Leak testing of the pipeline	T	1
W Insulation	R, Q	4
X Land management works	T, W	1
Y Cleaning of the area	U, X	1

Source: [11; 12].

Table 3

Variation in timing for execution of works on upgrading and improvement of heating networks and indicators of time reserves, days

Work (i)	Duration	The earliest possible term		The most recent deadline		Time reserves			
		beginning (ES _i)	ending (EF _i)	beginning (LS _i)	ending (LF _i)	total (TF _i)	free (FF _i)	independent (IF _i)	secured (SF _i)
Beginning of the project	0	0	0	0	0	–	–	–	–
S	10	0	10	0	10	0	0	0	0
Z	30	0	30	14	44	14	0	0	14
A	2	10	12	10	12	0	0	0	0
B	1	12	13	12	13	0	0	0	0
C	30	13	43	16	46	3	0	0	3
F	45	13	58	13	58	0	0	0	0
G	5	43	48	46	51	3	0	0	0
I	1	30	31	44	45	14	0	0	0
K	2	13	15	43	45	30	1	16	30
O	6	31	37	45	57	14	11	0	0
P	6	48	54	51	57	3	0	0	0
Q	2	54	56	57	59	3	3	0	0
R	1	58	59	58	59	0	0	0	0
T	1	59	60	62	63	3	0	0	3
U	1	60	61	63	64	3	3	0	0
W	4	59	63	59	63	0	0	0	0
X	1	63	64	63	64	0	0	0	0
Y	1	64	65	64	65	0	0	0	0
Ending of the project	0	65	65	65	65	–	–	–	–

¹ In order to minimize the time needed for the disconnection of heat supply system for consumers, the overnight works are expected.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Taking into account the methodological principles of creation, calculation of parameters and optimization of network diagrams, disclosed, as an example, in [13, p. 172-202], the „node-work” network model for the given statement of problem can be represented as follows (Figure).

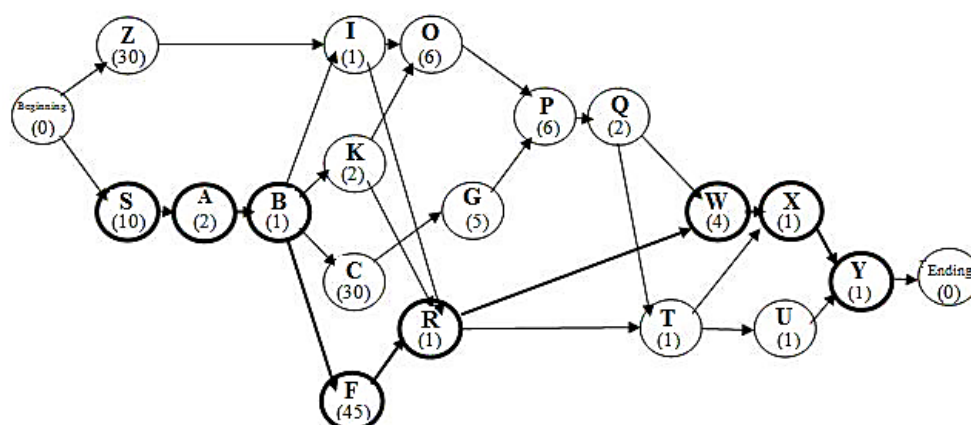

Figure. Network model of the project ²

The total time reserve of works S, A, B, F, R, W, X, Y is equal to zero, indicating the creation of a critical path by these works precisely, and also a necessity to carefully monitor the timing of their execution. The work G, although it has a total time reserve (3 days), has no free reserves, because its delay will lead to untimely execution of the work P. The work O has a total time reserve of 14 days, but its free time reserve is only 11 days and any delay beyond 11 days will result in violation of terms for the earliest possible start of the work P. Only the work K has a non-zero independent reserve of time, while the rest of works can completely lose their time reserve due to untimely execution of previous works. Works Z, C, K and T are characterized by a non-zero secured time reserve. The following Figure shows that delay of the work C can occur due to the untimely execution of works G and P, and work K may be delayed as a result of delay of the work O. Works O, G and P will be deprived of secured time reserve due to possible delays in previous works.

Conclusions. One of the key messages of the 5th Vienna Energy Forum, organized by the United Nations Organization on Industrial Development, UNIDO, the International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA), the Austrian government and the initiative Sustainable Energy for All (SEforALL), which in May 2017 gathered more than 1650 participants out of 128 countries, provides for energy as the most important component for the implementation of the Agenda until 2030 and the Paris Climate Agreement, and to meet the needs of the relative energy security [14]. The energy intensity of Ukraine's GDP exceeds that of the UK by 4.8 times, Turkey by 3.8 times, Poland by 3.0 times [15, p. 109], which does not contribute to increasing the competitiveness of our state to the level of the leading countries of Europe, ensuring the continuous and stable operation of the energy complex of Ukraine.

The proposed approach can be used by state authorities, business entities and investment companies in the process of development of measures to increase the energy efficiency rate at the macro-, meso- and microeconomic levels, which will involve intensification of innovation activities, more complete implementation of social and economic potential of business entities and local communities.

Management of the process of upgrading boiler stations and heating networks through the application of network methods, in particular, determination of admissible delays as a time reserve for further coordination of project implementation, will help managers to establish the

² In this case the final work with the execution of 0 days could not be entered, since the last work regarding the Cleaning of the area (F) and the display of conditional work „Ending” are both carried out specifically by the procedure of model constructing, in order to obtain solely initial and final nodes.

sequence and timing as for the use of limited resources throughout the entire period of project implementation, to conduct dynamic regulation of timing for the beginning of each work, to optimize rational allocation of project funds and materials due to the criterion of reducing duration of the whole project, to perform an analysis of trade-off relationships between the costs and timing of various works, with regard to the available time reserve.

References

1. *Prohrama diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy [Program of activity of the Cabinet of Ministers of Ukraine]*. № 1099-VIII (on April 14, 2016). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1099-19?lang=en>.
2. *Pro skhvalennya kontseptsiyi Enerhetychnoy stratehii Ukrainy na period do 2035 r. «Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist» [On approval of the concept of the Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2035. «Security, Energy Efficiency, Competitiveness»]*. № 605-p (dated August 18, 2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80>.
3. Lazanovskyi, P. P. (2016). Vykorystannia metodu merezhevoho planuvannia v operatsiinomu upravlinni vyrobnytstvom knyzhkovo-zhurnalnoi produktsiyyi [The use of network planning in the operational management of the production of book-magazine products]. *Naukovi zapysky. Ekonomichni nauky – Scientific notes. Economic Sciences*, 2 (53), 205–212 [in Ukrainian].
4. Sybal, Ya., Ivanytskyi, I. & Kadyuk, Z. (2014). Sitkovi metody planuvannia ta upravlinnia v optymizatsiyyi vyrobnytstva produktsiyyi [Network methods of planning and management in production optimization]. *Visnyk Lvivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Serii: Ekonomika APK – Visnyk of Lviv National Agrarian University. Series: Economy of agroindustrial complex*, 21 (1), 322–326. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2014_21%281%29_61.
5. Sokhan, V. V. (2015). Sitovi modeli operatyvnoho upravlinnia proektamy v dorozhnomu budivnytstvi [Network models of operational management of projects in road construction]. *Visnyk Natsionalnoho transportnoho universytetu – The National Transport University Bulletin*, 31, 499–507. Retrieved from http://publications.ntu.edu.ua/visnyk/31_1_tech_2015/499-507.pdf.
6. Timinskyi, O. H. (2008). Alhorytm pobudovy kalendarno-sitovoyi modeli proektu z elementamy proaktyvnosti [Algorithm for constructing a calendar network model of the project with elements of proactivity]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva – Project management and production development*, 4 (28), 31–36 [in Ukrainian].
7. Ekonomiko-matematychni modelyuvannia: zb. mat. Pershoyi nats. nauk.-metod. konf. [Economic-mathematical modeling: a collection of materials of the First National Scientific and Methodological Conference] (September 30 – October 1, 2016). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
8. Fyllyps, D. & Harsia-Dyas, A. (1984). *Metody analiza setei [Network Analysis Methods]* (Kovalenko, E. H. & Furuhyana, M. H., trans; B. Sushkova, ed.). Moscow: Mir [in Russian].
9. Yushchenko, N. L. (2016). Matematychni modeli vyznachennia rezervu chasu dlya zbalansovanoho rozpodilu trudovykh, material'nykh i finansovykh resursiv pry modernizatsiyyi komunal'noyi teploenerhetyky Ukrayiny [Mathematical models to determine the reserve time a balanced distribution of manpower, material and financial resources for modernization of municipal power system of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissia*, 2 (6), 16–25 [in Ukrainian].
10. Yushchenko, N. L. (2017). Informatsiyni tekhnolohii, shcho realizovuyut modeli ta metody analizu v protsesi pryynyattya rishen' shchodo resursiv i vytrat pry modernizatsiyyi teploenerhetyky v Ukrayini [Information technologies implementing models and methods of analysis in the decision making process concerning resources and costs during the modernization of heat and power engineering in Ukraine]. *Matematychni ta imitatsiyni modelyuvannia system. MODS'2017: tezy dopovidei Dvanadtsiatoi mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf. – Mathematical and simulation modeling of systems. MODIS'2017: theses of the reports of the Twelfth International Science Pract. Conf.* (Chernihiv, June 26-29, 2017) (pp. 224–232). Chernihiv: ChNTU (in Ukrainian).
11. Zakharenko, S. E. (Ed.), Zakharenko, Yu. S., Nykolskyi, I. S. & Pishchikov, M. A. (1984). *Spravochnik stroitelia teplovykh setei [Directory of thermal network builder]*. Moscow: Enerhoatomizdat [in Russian].
12. Kulakov, N. H. & Berezhnov, I. A. (1977). *Spravochnik po ekspluatatsii sistem teplosnabzheniia [Handbook on the operation of heat supply systems]*. Kyiv: Budivelnik [in Russian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

13. Sakovych, V. A. (1984). *Issledovanie operatsii (determinirovannye metody i modeli) [Operations Research (deterministic methods and models)]*. Minsk: Vysheishaia shkola [in Russian].
14. Site of the UNIDO. Retrieved from <http://www.unido.org/news/press/vienna-energy-forum-1.html>.
15. *Tsili rozvytku tysyacholittia Ukraina: 2000-2015. Natsionalna dopovid [Millennium Development Goals Ukraine: 2000-2015. National report]*. Retrieved from http://un.org.ua/images/stories/docs/2015_MDGs_Ukraine_Report_ukr.pdf.

References (in language original)

1. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України; Програма від 14.04.2016 № 1099-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1099-19?lang=en>.
2. Про схвалення концепції Енергетичної стратегії України на період до 2035 р. “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність”: Проект Розпорядження Кабінету міністрів України від 18.08.2017 № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80>.
3. Лазановський П. П. Використання методу мережевого планування в операційному управлінні виробництвом книжково-журнальної продукції. *Наукові записки. Економічні науки*. 2016. № 2(53). С. 205–212.
4. Сибаль Я., Іваницький І., Кадюк З. Сіткові методи планування та управління в оптимізації виробництва продукції. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК*. 2014. № 21 (1). С. 322-326. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2014_21%281%29_61.
5. Сохань В. В. Сітьові моделі оперативного управління проектами в дорожньому будівництві. *Вісник Національного транспортного університету*. 2015. № 31. С. 499-507. URL: http://publications.ntu.edu.ua/visnyk/31_1_tech_2015/499-507.pdf.
6. Тімінський О. Г. Алгоритм побудови календарно-сітьової моделі проекту з елементами проактивності. *Управління проектами та розвиток виробництва*: зб. наук. пр. 2008. № 4 (28). С. 31–36.
7. Економіко-математичне моделювання: зб. мат. Першої нац. наук.-метод. конф. (30 вересня – 1 жовтня 2016 р., м. Київ). Київ: КНЕУ, 2016. 405 с.
8. Филлипп Д., Гарсиа-Диас А. Методы анализа сетей / пер. с англ. Е. Г. Коваленко, М. Г. Фуругяна; под ред. Б. Г. Сушкова. Москва: Мир, 1984. 496 с.
9. Ющенко Н. Л. Математичні моделі визначення резерву часу для збалансованого розподілу трудових, матеріальних і фінансових ресурсів при модернізації комунальної теплоенергетики України. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 2. С. 16–25.
10. Ющенко Н. Л. Інформаційні технології, що реалізують моделі та методи аналізу в процесі прийняття рішень щодо ресурсів і витрат при модернізації теплоенергетики в Україні. *Математичне та імітаційне моделювання систем. МОДС'2017: тези доповідей Дванадцятій міжнародної наук.-практ. конф. (Чернігів, 26-29 червня 2017 р.)*. Чернігів: ЧНТУ, 2017. С. 224–232.
11. Справочник строителя тепловых сетей / под общ. ред. С. Е. Захаренко. Москва: Энергоатомиздат, 1984. 184 с.
12. Кулаков Н. Г., Бережнов И. А. Справочник по эксплуатации систем теплоснабжения. Киев: Будівельник, 1977. 352 с.
13. Сакович В. А. Исследование операций (детерминированные методы и модели): Справочное пособие. Минск: Выш. шк., 1984. 256 с.
14. United Nations Industrial Development Organization. URL: <http://www.unido.org/news/press/vienna-energy-forum-1.html>.
15. Цілі розвитку тисячоліття Україна: 2000-2015. Національна доповідь. Київ, 2015. 125 с. URL: http://un.org.ua/images/stories/docs/2015_MDGs_Ukraine_Report_ukr.pdf.

Yushchenko Nadiia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Ющенко Надія Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Ющенко Надежда Леонидовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

E-mail: yushchenkonadezhda@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5213-8341>

Researcher ID: F-3202-2016

Petrakov Yaroslav – PhD in Economics, Associate Professor, Director General of the Directorate of Strategic Planning and European Integration, Ministry of Culture of Ukraine (19 Ivan Franko Str., 01601 Kyiv, Ukraine).

Петраков Ярослав Валерійович – кандидат економічних наук, доцент, генеральний директор Директорату стратегічного планування та європейської інтеграції Міністерства культури України (вул. Івана Франка, 19, м. Київ, 01601).

Петраков Ярослав Валерієвич – кандидат экономических наук, доцент, генеральный директор Директората стратегического планирования и европейской интеграции Министерства культуры Украины (ул. Ивана Франка, 19, г. Киев, 01601).

Hnedina Kateryna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Гнедіна Катерина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту Чернігівського національного технологічного університету (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Гнедина Екатерина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учёта, налогообложения и аудита Черниговского национального технологического университета (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: gkv2015oa@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9471-0932>

Researcher ID: F-1707-2014

УДК 330.34:332.142

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-140-146

Алла Гречко

ПЕРЕДУМОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Алла Гречко

ПРЕДПОСЫЛКИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Alla Hrechko

BACKGROUND OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REGIONS OF UKRAINE

У статті розглянуто передумови сталого розвитку регіонів України. Обґрунтовано важливість сталого розвитку регіонів в сучасних глобалізаційних умовах розвитку світового господарства, оскільки сьогодні глобальні тенденції розвитку світового господарства суттєво відбиваються на розвитку всіх країн світу та її регіонів. Це вимагає розроблення власних моделей сталого розвитку регіонів з урахуванням сучасних обставин та процесів децентралізації, що відбуваються в Україні. З'ясовано, що практична цінність реалізації основоположних засад концепції сталого розвитку регіонів посилюється на фоні процесів поглиблення економічних зв'язків між господарюючими суб'єктами різних країн, тобто світових тенденцій до глобалізації. Це зумовлює необхідність розгляду питань регіонального розвитку в контексті поєднання різнонаправлених тенденцій глобального та локального характеру, тобто в розрізі поняття «глокалізації». З'ясовано витоки поширення процесу глокалізації. Окреслено спільні риси сталого розвитку регіонів України. Доведено необхідність активізації інноваційних процесів на рівні регіонів і країни загалом та створення передумов до формування інноваційних територіально відокремлених комплексів. Запропоновані заходи щодо запровадження фіскальних стимулів, які сприятимуть досягненню цілей сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток; глобалізація; локалізація; глокалізація, регіон; інноваційний процес.

Табл.: 1. Бібл.: 11.

В статье рассмотрены предпосылки устойчивого развития регионов Украины. Обоснована важность устойчивого развития регионов в современных глобализационных условиях развития мирового хозяйства, поскольку сегодня глобальные тенденции развития мирового хозяйства существенно отражаются на развитии всех стран мира и её регионов. Это требует разработки собственных моделей устойчивого развития регионов с учетом существующих обстоятельств и процессов децентрализации, происходящих в Украине. Выяснено, что практическая ценность реализации основных положений концепции устойчивого развития регионов усиливается на фоне процессов углубления экономических связей между хозяйствующими субъектами различных стран, то есть мировых тенденций к глобализации. Это обуславливает необходимость рассмотрения вопросов регионального развития в контексте сочетания разнонаправленных тенденций глобального и локального характера, то есть в разрезе понятие «глокализации». Выяснено истоки распространения процесса глокализации. Определены общие черты устойчивого развития регионов Украины. Доказана необходимость активизации инновационных процессов на уровне регионов и страны в целом и создание предпосылок к формированию инновационных территориально обособленных комплексов. Предложенные меры по внедрению фискальных стимулов, которые будут способствовать достижению целей устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие; глобализация; локализация; глокализация; регион; инновационный процесс.

Табл.: 1. Библ.: 11.

The article considers the prerequisites for the sustainable regions development of Ukraine. The importance of sustainable regions development in the modern globalization conditions of world economy development is substantiated, since today global trends of world economy development have a significant impact on the development all countries of the world and its regions. This requires the development of their own models of sustainable development of regions, taking into account the existing circumstances and decentralization processes taking place in Ukraine. It is revealed that the practical value of realization of the basic principles of the concept of sustainable development of the regions is intensified against the backdrop of processes deepening economic ties between economic actors of different countries, that is, global trends towards glocalization. This necessitates the consideration of regional development issues in the context the combination of global and local character heterogeneous trends, that is, in the context of the concept of "glocalization". The origins of the glocalization proliferation process are found. The common features of sustainable development of the regions of Ukraine are outlined. The necessity of activating innovation processes at the level of regions and the country as a whole and the creation of prerequisites for the formation of innovative territorially separated complexes has been proved. Proposed measures to introduce fiscal incentives that will contribute to the achievement of sustainable development goals.

Keywords: sustainable development; globalization; localization; glocalization; region; innovation process.

Table: 1. References: 11.

JEL Classification: F 01; O 40; R 58

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку глобальної економічної системи характеризуються багатокомпонентною структурою та різноспрямованістю впливу, паралельно формуючи об'єктивні суперечності, що зумовлює появу як потенційних можливостей розвитку її суб'єктів, так і факторів, що сповільнюють процеси зростання. Не-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

зважаючи на утвердження ринкових цінностей як основи розвитку прогресивних економік, роль держави не втрачає соціально-економічного змісту. Раціональне використання регуляторних інструментів дозволяє державі виступати медіатором, здатним забезпечити баланс інтересів соціального, комерційного та загальнонаціонального характеру. При цьому зростає важливість регіонів, які стають основою для реалізації довгострокових цілей сталого розвитку, що потребують побудови оптимальної інституційної конфігурації для забезпечення її ефективної взаємодії із зовнішнім середовищем. Тобто використання певних інструментів дозволяє державі формувати та забезпечувати стабільність середовища, в якому функціонують економічні агенти регіонів, стимулюючи розвиток останніх. Описана ситуація зумовлює посилення уваги в контексті актуалізації питань забезпечення сталого розвитку регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема сталого розвитку регіонів за останні десятиріччя привернула увагу багатьох українських учених, серед яких такі вчені, як В. Боголюбова, Б. Буркинський, М. Бутко, З. Герасимчук, М. Грязев, Б. Данилишин, В. Загорський, В. Карамушка, Г. Марушевський, Л. Мельник, О. Навелєв, Д. Палехов, Т. Пепа, Л. Руденко, А. Садовенко, В. Удовиченко, Л. Чернюк, М. Шмідт, А. Шапарь, С. Шкарлет, О. Яценко та ін. Науковці досліджували питання сутності та характеристик цього явища, категоріальний апарат, формували підходи до оцінювання стану сталого розвитку регіонів тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Але, незважаючи на високий рівень теоретичних розробок, їхню практичну цінність та досвід Європейських країн щодо формування сталого розвитку, необхідно відзначити, що засади сталого розвитку в Україні на рівні її регіонів залишаються недостатньо розробленими, що вимагає подальших досліджень.

Метою цієї роботи є визначення передумов сталого розвитку регіонів України. Для вирішення поставленої мети було вирішено такі завдання:

- обґрунтовано важливість сталого розвитку регіонів у сучасних глобалізаційних умовах розвитку світового господарства;
- з'ясовано витоки поширення процесу глокалізації;
- окреслено загальні риси сталого розвитку регіонів України;
- доведено необхідність активізації інноваційних процесів на рівні регіонів та країни загалом;
- запропоновано заходи щодо запровадження фіскальних стимулів, які сприятимуть досягненню цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні глобальні тенденції розвитку світового господарства суттєво відбиваються на розвитку всіх країн світу та її регіонів, що проявляється в можливостях виходу регіонів із висококонкурентною продукцією на світові ринки тощо. При цьому досвід європейських країн доводить позитивні результати у зміні інституціональних систем держав, відмови від вертикальної системи управління на користь децентралізованих систем управління, що сприяє сталому розвитку регіонів [2, с. 56].

Безперечно, імплементація моделей сталого розвитку регіонів європейських країн без урахування інституційних, політичних, економічних, екологічних та соціальних особливостей регіонального розвитку України не сприятиме отриманню позитивних результатів сталого розвитку. Це, у свою чергу, вимагає розроблення власних моделей сталого розвитку регіонів із урахуванням існуючих обставин та процесів децентралізації, що відбуваються сьогодні в Україні [6, с. 284; 7, с. 37].

Впродовж останнього десятиріччя все більшої актуальності набувають питання сталого розвитку. Активна індустріалізація, бурхливий розвиток науки та техніки, розширення та ускладнення структури споживчих потреб надало певні економічні переваги,

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

разом із тим породивши складні проблеми соціального та екологічного характеру. Існування значних соціальних, демографічних, економічних та технологічних диспропорцій у розвитку різних регіонів планети порушує цілісність та урівноваженість її екосистеми, загрожуючи глобальними природними катаклізмами паралельно з небезпеками, пов'язаними з неможливістю генерації достатньої кількості ресурсів, що, у свою чергу, призводить до зростання соціальної напруги та створення передумов до глобальних громадянських та міжнаціональних конфліктів.

Сучасна концепція сталого розвитку регіонів передбачає забезпечення керованості процесів розвитку. Ця мета досягається за допомогою використання сучасних технологій моделювання та прогнозування соціально-економічних процесів, а також технічних та адміністративних інструментів регулювання питань у сфері захисту навколишнього середовища.

Цілями у сфері сталого розвитку є орієнтація на ліквідацію бідності, голоду, забезпечення здорового способу життя та якісної освіти, досягнення гендерної рівності, відповідальне споживання природних ресурсів, боротьба зі змінами клімату, сприяння сталому економічному зростанню та ефективній зайнятості, підтримка глобального партнерства тощо [1, с. 35].

Ефективність концепції сталого розвитку досягається через збалансування ключових напрямків, на яких вона побудована, а саме: соціального, економічного, екологічного та правового. Складність полягає в забезпеченні узгодження суспільних інтересів щодо визначення обсягів відрахувань на соціальне забезпечення, асигнувань у розвиток ресурсозберігаючих технологій, юридичної регламентації з урахуванням морально-етичних аспектів. Сенс полягає в тому, що вирішення проблем по кожному з цих питань вимагає цілісної й взаємоузгодженої роботи над виробленням дієвих рішень, інтегрованих у відповідну систему цінностей.

Практична цінність реалізації основоположних засад концепції сталого розвитку регіонів посилюється на фоні процесів поглиблення економічних зв'язків між господарюючими суб'єктами різних країн, тобто світових тенденцій до глобалізації. Одним з основних напрямків, у яких реалізуються ці процеси, є науково-технологічні розробки та спільне фінансування інноваційних досліджень у прогресивних галузях економіки. Здебільшого організація великих досліджень вимагає залучення значного обсягу капіталовкладень. Саме тому завдяки міждержавним угодам та угодам коопетиційного характеру між конкурентними структурами, забезпечується налагодження тісної та плідної співпраці в галузі інноваційного розвитку. Таке партнерство найчастіше реалізується у формі спільних підприємств або патентних пулів. Іншою перевагою такого роду зв'язків є забезпечення міжнародної наукової комунікації та послаблення негативного впливу стримуючих факторів зростання на локальному та національному рівнях.

Однак поширеним є явище локалізації прогресивних науково-дослідницьких розробок у межах окремих інноваційних комплексів, що являє собою сформовану систему, орієнтовану на забезпечення сприятливих умов для реалізації ефективної економічної та інформаційної взаємодії для забезпечення безперервності інноваційних процесів усередині комплексу. Більш того, зростаюча віддача від масштабу є ключовою рисою інноваційних процесів. Саме тому, враховуючи специфіку окремих факторів виробництва, треба розуміти, що саме праця та трудовий потенціал є фактором, обмеженим у рамках конкретної місцевості або регіону, тобто поширення інновацій може обмежуватися територіальним розміщенням їх носіїв.

Дуалізм описаного територіального чинника зумовлює необхідність розгляду питань регіонального розвитку в контексті поєднання різнонаправлених тенденцій глобального та локального характеру, тобто в розрізі поняття «глокалізації».

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Поширення процесу глокалізації пов'язано із такими передумовами світового розвитку, як [5, с. 45; 10, с. 6]:

- економія на масштабах виробництва;
- швидкі темпи науково-технічного прогресу, що супроводжуються поширенням наукомісткого виробництва, зростанням технологічних можливостей виробництва;
- диференціація вироблюваної продукції та послуг;
- зміна ролі центральних урядів у розвитку регіонів;
- людський консерватизм щодо світогляду та виявлення протистояння процесам глобалізації тощо.

Глокалізація – це певне явище, що виступає специфічним, неповторним, особливим сценарієм регіонального розвитку в умовах глобалізації, проявляється як результат синтезу процесів глобалізації та регіоналізації одночасно, розкривається в усіх сферах життєдіяльності населення регіонів як реакція на виклики глобалізації.

Процес глокалізації полягає в наступному: поступове розширення контактів із зовнішнім світом і західною культурою, акцент дедалі більше зміщується на «локальну» складову, ніж на «глобальну». Західноєвропейські культурні символи на території певної країни, регіону або місцевості не є уніфікуючою основою, вони не просто асимілюються, а зазнають значної трансформації таким чином, щоб увійти в контекст місцевих культур, стати значущими і впізнаваними багатонаціональній, етнічно різноманітній аудиторії [2, с. 207; 4, с. 18; 11, с. 6].

Глокалізація, у свою чергу, акцентує увагу на регіональних аспектах сталого розвитку. Сталий розвиток регіонів вимагає задіяння всіх факторів економічного зростання, всіх регіональних виробничих, природних, трудових, інтелектуальних ресурсів. Усі регіони України мають свої як індивідуальні особливості, так і загальні риси сталого розвитку. До останніх слід віднести:

- взаємозалежність рівня соціально-економічного розвитку та екологічного стану регіонів, хоча диференціація за соціально-економічними та екологічними показниками в останні роки між регіонами постійно зростає;
- взаємопов'язаність виробничих, технологічних процесів виробництва та споживання;
- схожість існуючих передумов сталого розвитку, що пов'язана із ресурсним потенціалом, економічно-виробничою потужністю регіонів при наявній різноманітності та специфічних особливостях регіональної господарської діяльності;
- загальний вплив галузевої та секторальної державної політики на регіональний розвиток, що має спільні завдання, інтереси та виключає автономний регіональний розвиток тощо.

Сталий розвиток регіонів неможливий без активізації інноваційних процесів на рівні регіонів та держави загалом. Один із головних викликів для регіонів полягає в тому, що більшість сучасних інноваційних процесів більшою мірою глобальні й відбуваються за межами кордонів конкретного регіону. Таким чином, розробникам доводиться вбудовувати існуючу регіональну інноваційну систему в глобальний контекст через численні інтеграційні канали отримання, поширення, відтворення та капіталізації знань і технологій [3, с. 68].

Описані явища є передумовами до формування інноваційних територіально відокремлених комплексів, що підводить нас до поняття бізнес-кластерів – територіально відокремлених комплексів об'єктів наукової та комерційної спрямованості, що діють як цілісна взаємопов'язана система. Такі комплекси являють собою розвинену мережу об'єктів інноваційної інфраструктури, що включає науково-технічні установи, університети, суспільні інститути, представників великого, малого та середнього бізнесу, фінансові установи, некомерційні організації, що дає змогу якісно забезпечити кожен етап інноваційного процесу.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Для активізації інноваційного спрямування розвитку регіонів та забезпечення їх сталого розвитку, на наш погляд, доцільно запровадити в Україні диференціацію ставок прямих податків. Це дозволить більш рівномірно та справедливо розподілити податкове навантаження серед економічних суб'єктів відповідно до встановлених цілей сталого розвитку. Необхідно зауважити, що цілями державної фіскальної політики має стати формування податкової системи, орієнтованої не на «механічне» стягнення коштів, а наділення наявних зборів та платежів стимулюючим складником.

Ефективним засобом може стати, запровадження вже згаданої системи податкових знижок та податкових кредитів на оподаткований дохід або прибуток підприємства, реінвестований у інноваційний розвиток у межах, визначених законом пріоритетів та цілей сталого розвитку регіонів. Такі заходи фіскального стимулювання позитивно впливають на динаміку процесів сталого розвитку.

Для втілення концепції сталого розвитку регіонів, у напрямі зміни підходів щодо організації процесу виробництва та підприємницької діяльності, важливе значення набувають екологічні податки. Надходження від екологічного податку в Україні до бюджетів різних рівнів за 2015-2017 рр. представлено в таблиці. Дані таблиці засвідчують, що у 2016 р. надходження до зведеного бюджету від екологічного податку були більшими, ніж у 2015 р. та 2017 р. З'явилась та почала зростати частка надходжень від екологічного податку до бюджетів об'єднаних територіальних громад з 1,5 % у 2016 р. до 2,1 % у 2017 р. У 2016-2017 рр. надходження до обласних бюджетів від екологічного податку були більшими, ніж до державного бюджету.

Таблиця 1

Надходження від екологічного податку до бюджетів різних рівнів, млн грн

Рік	Одиниці	Зведений бюджет	У тому числі							
			Державний	Бюджет АРК, обласні, міські (міст Києва та Севастополя)	Міст республіканського (АРК), обласного значення	Райони	Міст районного значення	Селищні	Сільські	Об'єднаних територіальних громад
2015	млн грн	2691,0	1105,4	1099,4	209,4	0,0	41,6	59,1	175,9	-
	%	100	41,1	40,9	7,8	0,0	1,5	2,2	6,5	-
2016	млн грн	4987,4	1619,1	2329,1	395,6	0,0	185,8	110,5	272,8	74,1
	%	100	32,5	46,7	7,9	0,0	3,7	2,2	5,5	1,5
2017	млн грн	4698,4	1720,7	2066,4	344,0	0,0	112,3	105,4	251,7	97,6
	%	100	36,65	44,0	7,3	0,0	2,4	2,2	5,4	2,1

Джерело: складено на основі [9].

Цей вид податків попри дуже обмежену представленість у вітчизняному законодавстві, широко використовується у фіскальній практиці розвинутих країн та сприяють сталому розвитку регіонів. Головною проблемою існуючого законодавчого закріплення екологічних податків в Україні є відсутність стимулюючої складової, що передбачала б формування системи економічних мотивів та винагород. Такими стимулами може бути надання пільг та субсидування виробників органічних продуктів харчування, підприємств, що спеціалізуються на переробці вторинної сировини, компаній, що впроваджують ресурсозберігаючі технології та технології безвідходного виробництва.

Екологічні податки все ширше використовуються для впливу на поведінку господарюючих суб'єктів, оскільки ці податки приносять дохід, який згодом використовується для створення програм, спрямованих на сприяння подальшому розвитку охорони на-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

вколишнього середовища, що є однією із основних спрямувань концепції сталого розвитку. Основна мета запровадження екологічних податків і платежів полягає не у фіскальній спрямованості, тобто не стільки в поповненні бюджетів різних рівнів, скільки в стимулюванні платників податків до бережного ставлення до навколишнього середовища та ресурсозбереження.

З огляду на рівень економічного розвитку України, доцільним видається поступове збільшення ставок екологічних податків, яке повинно бути підкріплено проведенням ретельних наукових досліджень і оцінки впливу попереднього підвищення ставок екологічних податків на діяльність як промислових підприємств країни (основних забруднювачів), так і на обсяги викидів забруднюючих речовин, рівень безробіття і захворюваності, викликані забрудненням навколишнього природного середовища [8, с. 38].

Висновки і пропозиції. Отже, сукупний вплив вищезгаданих факторів лише посилює наявні тенденції розвитку, при цьому надаючи їм нового змісту, що виявляється в зростанні ролі регіонів, а саме поглибленні процесів регіоналізації та кластеризації національних економік. Розгляд цього питання в контексті ключових засад концепції сталого розвитку робить поняття «регіон» відправною точкою в процесі досягнення кінцевого результату, який можна визначити як динамічну систему, що агрегує в собі певні регуляторні інструменти, які стимулюють активні процеси нарощення інноваційного, інвестиційного, виробничого та інтелектуального потенціалу із відповідним інфраструктурним забезпеченням економічного середовища. Запропоновані заходи щодо фіскальних стимулів сприятимуть досягненню цілей сталого розвитку.

У свою чергу, подальших досліджень вимагають питання сталого розвитку регіонів у напрямі розроблення дієвих моделей регіонального розвитку з урахуванням процесів децентралізації владних повноважень та орієнтацією економік регіонів на інноваційний розвиток.

Список використаних джерел

1. Аналіз сталого розвитку: глобальний і регіональний контексти / Міжнар. рада з науки (ICSU) та ін.; наук. кер. проекту М. З. Згуровський. Київ: НТУУ «КПІ», 2012. Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку (2011-2012). 232 с.
2. Бутко М. П. Архітектура конкурентоспроможності регіонів України в контексті євроінтеграції: монографія. Київ: АМУ, 2016. 452 с.
3. Гальчинський А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи: методологічні аспекти. Київ: Либідь, 2006. 310 с.
4. Герасимчук З. В., Поліщук В. Г. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. 516 с.
5. Исланкина Е. А., Фияксель Э. А. Глокализация инноваций: роль кластеров и международного контекста в региональном развитии. *Инновации*. 2015. № 11 (205). С. 17–21.
6. Олійник О. М. Концептуалізація глокалізації: методологічні аспекти. *Гуманітарний вісник ЗДА*. 2009. Вип. 38. С. 41–51.
7. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях / Андреева Н. М., Бараннік В. О., Белашов Є. В. та ін.; за наук. ред. Хлобистова Є. В. Сімферополь: ПП «Підприємство «Фенікс»», 2010. 582 с.
8. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика / Андреева Н. М., Андреева Н. М., Алимов О. М. та ін.; за наук. ред. Хлобистова Є. В. Сімферополь: ИТ «АРИАЛ», 2011. 589 с.
9. Статистичний збірник: «Бюджет України 2017». URL: [https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202017%20\(publish\).pdf](https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202017%20(publish).pdf).
10. Тульчинська С. О. Перспективи та доміанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія. Херсон: Вид-во «ПП Вишемирський В. С.», 2014. 210 с.
11. Хвесик М., Бистряков І. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України. *Економіка України*. 2012. № 6. С. 4–12.

References

1. Zghurovskiy, M. Z. (Ed.) (2012). *Analiz staloho rozvytku: hlobalnyi i rehionalnyi konteksty [Analysis of sustainable development: global and regional contexts]*. Kyiv: NTUU «KPI» [in Ukrainian].
2. Butko, M. P. (2016). *Arkhitektonika konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrainy v konteksti ie-vrointehratsii [Architectonics of the competitiveness of Ukrainian regions in the context of eurointegration]*. Kyiv: AMU [in Ukrainian].
3. Halchynskiy, A. S. (2006). *Hlobalni transformatsii: kontseptualni alternatyvy: metodolohichni aspekty [Global transformations: conceptual alternatives: methodological aspects]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. Herasymchuk, Z. V., Polischuk, V. H. (2011). *Stymuliuvannia staloho rozvytku rehionu: teoriia, metodolohiia, praktyka [Stimulating the sustainable development of the region: theory, methodology, practice]*. Lutsk: RVV LNTU [in Ukrainian].
5. Islankina, E. A., Fiiaksel, E. A. (2015). *Glokalizatsiia innovatsii rol klasterov i mezhdunarodnogo konteksta v regionalnom razvitii [Glocalization of innovations: the role of clusters and the international context in regional development]*. *Innovatsii – Innovations*, 11, 17–21 [in Russian].
6. Oliinyk, O. M. (2009). *Kontseptualizatsiia hlokalizatsii: metodolohichni aspekty [Conceptualization of glocalization: methodological aspects]*. *Humanitarnyi visnyk ZDIA – Humanities bulletin of Zaporizhzhhe State Engineering Academy*, 38, 41–51 [in Ukrainian].
7. Khlobystov, Ye. V. (Ed.) (2010). *Stalyi rozvytok ta ekolohichna bezpeka suspilstva v ekonomichnykh transformatsiiakh [Sustainable development and ecological safety of society in economic transformations]*. Simferopol: PP “Pidpriemstvo «Fieniks»” [in Ukrainian].
8. Khlobystov, Ye. V., Anderson, V. M., Andrieieva, N. M. and Aymov, O. M. (2011). *Stalyi rozvytok ta ekolohichna bezpeka suspilstva: teoriia, metodolohiia, praktyka [Sustainable development and ecological safety of society: theory, methodology, practice]*. Simferopol: IT «ARIAL» [in Ukrainian].
9. *Statystychnyi zbirnyk (2017). Biudzhet Ukrainy 2017 [Statistical collection: «The Budget of Ukraine 2017»]*. Retrieved from [https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202017%20\(publish\).pdf](https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202017%20(publish).pdf).
10. Tulchynska, S. O. (2014). *Perspektyvy ta dominanty rozvytku intelektualno-innovatsiinoi systemy rehioniv Ukrainy [Prospects and domains of the development of the intellectual-innovative system of the regions of Ukraine]*. Kherson: PP «Vishemirsky» [in Ukrainian].
11. Khvesyuk, M., Bystriakov, I. (2012). *Paradyhmalnyi pohliad na kontsept staloho rozvytku Ukrainy [Paradigmatic view on the concept of sustainable development of Ukraine]*. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 6, 4–12 [in Ukrainian].

Гречко Алла Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (просп. Перемоги, 37, м. Київ, 03056, Україна).

Гречко Алла Владимировна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и предпринимательства, Национальный технический университет «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского» (просп. Победы, 37, г. Киев, 03056, Украина).

Hrechko Alla – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, National Technical University «Kyiv Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky» (37, Peremogy Av., Kyiv, 03056, Ukraine).

E-mail: alla_grechko@ukr.net

ORCID: <http://ORCID ID: 0000-0002-4913-9674>

УДК 332.144

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-147-153

*Олена Перепелюкова***ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ
РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД***Елена Перепелюкова***ОСОБЕННОСТИ БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ КАК ОДНО ИЗ НАПРАВЛЕНИЙ
РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН***Olena Perepeliukova***FEATURES OF BUDGET POLICY, AS ONE OF THE AREAS
OF THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES**

Визначено особливості формування бюджету об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Встановлено, що бюджети громад, які не об'єдналися, не отримують міжбюджетних трансфертів із державного бюджету. Визначено, що ради ОТГ мають право здійснювати місцеві запозичення до бюджетів ОТГ – як місцеві, так і внутрішні, зокрема шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій. Проаналізовано бюджети громад Харківського регіону, визначено бюджети цих громад. Встановлено норми бюджетних витрат згідно з чинним законодавством. Виокремлено перелік дохідних джерел бюджетів об'єднаних територіальних громад. Визначено, що сукупні власні доходи об'єднаної територіальної громади Харківського регіону за 2018 рік на 11 % перевищили планові призначення. Обґрунтовано, що фінансові надходження до територіальних громад спрямовуються на розвиток інфраструктури та соціального забезпечення громади. Обґрунтовано, що для збільшення доходності громад необхідним є розробка відповідних заходів.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада; фінансування; бюджет; субвенція; регіон; надходження.

Рис.: 2. Бібл.: 6.

Определены особенности формирования бюджета объединенных территориальных общин (ОТО). Установлено, что бюджеты общин, которые не объединились, не получают межбюджетные трансферты из государственного бюджета. Определено, что ради ОТО имеют право осуществлять местные заимствования в бюджеты ОТО – как местные, так и внутренние, в том числе путем получения кредитов (займов) от международных финансовых организаций. Проанализированы бюджеты общин Харьковского региона, определены бюджеты этих общин. Установлены нормы бюджетных расходов согласно действующему законодательству. Выделены перечень доходных источников бюджетов объединенных территориальных общин. Определено, что совокупные собственные доходы объединенной территориальной общины Харьковского региона за 2018 год на 11 % превысили плановые назначения. Обосновано, что финансовые поступления в территориальных громад направляются на развитие инфраструктуры и социального обеспечения общины. Обосновано, что для увеличения доходности общин необходимо разработка соответствующих мероприятий.

Ключевые слова: объединенная территориальная община; финансирование; бюджет; субвенция; регион; поступления.

Рис.: 2. Библ.: 6.

The peculiarities of forming the budget of the united territorial communities are determined. It has been established that budgets of united communities do not receive intergovernmental transfers from the state budget. It is determined that OTG boards have the right to carry out local borrowings to OTG budgets, both local and domestic, including by obtaining loans (loans) from international financial organizations. The budgets of the communities of Kharkiv region are analyzed, budgets of these communities are determined. The norms of budget expenses are established according to the current legislation. The list of revenue sources of budgets of the combined territorial communities is singled out. It has been determined that the aggregate own revenues of the combined territorial communities of the Kharkiv region for the 2018 year exceeded the planned destination by 11 %. It is substantiated that financial revenues to territorial communities are directed at the development of community infrastructure and social security. It is substantiated that for the increase of profitability of communities it is necessary to develop appropriate measures.

Keywords: united territorial community; financing; budget; subvention; region; receipts.

Fig.: 2. References: 6.

JEL Classification: H72

Постановка проблеми. В Україні, як і в інших країнах світу, активно розвивається та запроваджується стратегічний підхід до планування сталого територіального розвитку. Це пов'язано з перевагами цього методу для всіх основних учасників цього процесу. Нині суттєво видозмінюються функції, що реалізуються під час планувального процесу, зазнає змін сама роль планування в системі місцевого управління. Воно все більше стає інструментом підвищення конкурентоспроможності територій і регіонів, засобом згуртування різних суб'єктів територіального розвитку навколо нових цінностей і дов-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

гострокових пріоритетів. Така активізація планувальної діяльності, з одного боку, є закономірним етапом розвитку регіонів та окремих територій, з іншого — намаганням регіонів знайти адекватні інструменти, які б допомагали відповісти на виклики сучасного глобалізованого світу, коли істотно пришвидшуються різноманітні зміни, зокрема політичні, економічні, соціальні, технологічні, екологічні. У контексті такого розвитку територіальні громади отримали більше повноважень, власні ресурси і як наслідок можливість формування власного бюджету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам створення та розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ), а також адміністративно територіального устрою (АТУ) присвячені роботи О. Бориславської, К. Ващенко, М. Бутка, В. Василенка, О. Гонти, О. Гайко, М. Долішнього, І. Кресіна, В. Кравціва, А. Коваленка, С. Шульц, О. Кучабського, І. Сторонянської, Ю. Ковбасюка, Ю. Куц, О. Чаплигіна, А. Школика, В. Штефана, Л. Чернюк, В. Чужикова, С. Шкарлета та інших.

Відаючи належне науковому доробку вчених, необхідно зазначити, що методологія формування та особливості використання бюджетних коштів ОТГ залишається недостатньо розробленою та вимагає подальших досліджень.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. З розвитком об'єднаних територіальних громад постало питання створення та розподілення бюджетних коштів, їх цільове призначення, оскільки процес приєднання деяких територій у громади досі перебуває в процесі становлення в деяких регіонах. Громади відрізняються як за територіальною належністю, чисельністю населення, розвитком промисловості, так і доходом громад. Тому питання наповнення та розподілу бюджетних коштів громад за цільовим призначенням є практичним та актуальним.

Метою цієї роботи є аналіз формування та використання бюджетних коштів об'єднаних територіальних громад на прикладі Харківського регіону.

Виклад основного матеріалу. З початком реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади органи місцевого самоврядування отримали повноваження, власні ресурси та додаткові зовнішні ресурси. Одним із аспектів розвитку ОТГ є збільшення бюджету громади для її розвитку. Особливості формування бюджетів ОТГ полягають у такому [1]:

1) бюджети ОТГ мають міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Тобто законом про державний бюджет на плановий рік цим бюджетам затверджуються обсяги міжбюджетних трансфертів. Це – базова дотація, освітня субвенція, медична субвенція, інші субвенції та дотації, якщо є підстави для надання та отримання відповідних міжбюджетних трансфертів (статті 97, 99, 100, 102, 103-2, 103-4 і 108 Бюджетного кодексу України).

Треба зауважити, що бюджети громад, які не об'єдналися, не отримують міжбюджетні трансферти з державного бюджету;

2) до бюджетів ОТГ, крім доходів, що отримували бюджети до їх об'єднання, зараховується 60 % податку на доходи фізичних осіб. Раніше цей податок зараховувався до районного бюджету.

Перелік дохідних джерел бюджетів ОТГ визначено статтями 64 (загальний фонд), 69-1 (спеціальний фонд) та 71 (бюджет розвитку) Бюджетного кодексу.

3) за рахунок бюджетів ОТГ, крім видатків на здійснення самоврядних повноважень, фінансуватимуться видатки, які делегуються державою їм на виконання, а саме: видатки на утримання закладів бюджетної сфери – освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, соціального захисту та соціального забезпечення (перелік видатків визначено ст. 71, 89 і 91 Бюджетного кодексу);

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Джерелом фінансування видатків є як доходи, закріплені Бюджетним кодексом за бюджетами ОТГ, так і міжбюджетні трансферти з державного бюджету (базова дотація, освітня та медична субвенції, інші дотації та субвенції);

4) бюджети ОТГ беруть участь у горизонтальному вирівнюванні податкоспроможності.

Ця система вирівнювання передбачає, що місцевим бюджетам з рівнем податкоспроможності (середні надходження на 1 мешканця) нижче за 0,9 середнього показника по Україні для підвищення рівня їх забезпеченості надається базова дотація (80 % суми, необхідної для досягнення показника 0,9).

У разі якщо рівень податкоспроможності бюджету ОТГ становить від 0,9 до 1,1 середнього показника по Україні, горизонтальне вирівнювання податкоспроможності не здійснюється.

Водночас, бюджети ОТГ (як і інші місцеві бюджети, що мають відносини з державним бюджетом), у яких рівень податкоспроможності вище за 1,1 середнього показника по Україні частину надходжень передають до державного бюджету (реверсна дотація). При цьому кошти вилучаються не в повному обсязі, як це було при системі балансування місцевих бюджетів, а лише 50 % перевищення індексу податкоспроможності 1,1 до середнього значення по Україні.

Необхідно зауважити, що реверсна дотація є джерелом фінансування базової дотації.

Також ради ОТГ мають право здійснювати місцеві запозичення до бюджетів ОТГ – як місцеві, так і внутрішні, зокрема шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій. Запозичення здійснюються до бюджету розвитку і кошти спрямовуються на реалізацію інвестиційних програм (проектів), метою яких є розвиток комунальної інфраструктури, впровадження ресурсозберігаючих технологій, створення, приріст чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань міських рад, спрямованих на задоволення інтересів населення їх громад [2].

У 2018 році до бюджетів ОТГ Харківської області надійшло 592,4 млн грн (з урахуванням міжбюджетних трансфертів), що становило 104,5 % від планових показників доходів за аналізований період та 54,4 % до уточненого річного плану.

Річні плани ОТГ по доходах з урахуванням міжбюджетних трансфертів були уточнені в бік збільшення на 9,6 %, по власних доходах – на 3,6 %, і становили відповідно 1088,4 тис. грн і 563,6 млн грн.

Найменшу залежність від трансфертів з державного бюджету демонструє Наталинська ОТГ – 22 %. Питому вагу трансфертів понад 50 % у дохідній частині бюджетів мають 7 громад, понад 60 % – 2 громади (Оскільська та Мереф'янська).

Сукупні власні доходи по 12 ОТГ області за 2018 рік 304,4 млн грн, що на 30,7 млн грн (або на 11,1 %) перевищило планові призначення за той же самий період [3].

Питома вага власних ресурсів у доходах бюджетів ОТГ у середньому по області становила 51,4 % (рис. 1).

Загальний обсяг міжбюджетних трансфертів, які надійшли до бюджетів ОТГ Харківської області, становив 288 млн грн.

Найбільшу питому вагу у структурі міжбюджетних трансфертів займає освітня субвенція (25 % загального обсягу доходів), якої надійшло 146,1 млн грн. Другою за фіскальним значенням була медична субвенція – 68 млн грн (12 % загального обсягу доходів).

Доходи місцевих бюджетів ОТГ Харківської області (без врахування міжбюджетних трансфертів) за рік у середньому зросли у 2,2 раза в порівнянні з аналогічним періодом попереднього року. Для громад, об'єднаних у 2017 році, характерний вищий темп зростання доходів, оскільки до їх бюджетів у 2018 році почав надходити ПДФО. Так, найбільше зростання спостерігається в Наталинській ОТГ (у 7,9 раза), Малинівській ОТГ (у 6,3 раза), Новодолазькій та Зачепилівській ОТГ (у 3,2 раза).

Рис. 1. Структура доходної частини бюджету ОТГ Харківського регіону (%)

По ОТГ Харківської області середній показник виконання плану власних надходжень загального фонду місцевих бюджетів за I півріччя 2018 року становить 111,2 %.

Усі громади виконали планові призначення по доходах, показник виконання плану коливається від 101,8 % (Зачепилівська ОТГ) до 116,2 % (Наталинська ОТГ).

Обсяг власних доходів місцевих бюджетів у розрахунку на одного мешканця у I півріччі 2018 році в середньому по ОТГ області становив 1919,4 грн. Найвищий показник має Наталинська громада – майже 5,4 тис. грн на 1 жителя, в інших ОТГ він коливається від 1253 грн (Оскільська ОТГ) до 2338,9 грн (Коломацька ОТГ).

Найбільшими за обсягами джерелами наповнення бюджетів ОТГ були ПДФО (76,6 млн грн), єдиний податок (26 млн грн), плата за землю (15,1 млн грн), рентна плата (12,3 млн грн) та акцизний податок (7,9 млн грн).

Найбільшу питому вагу у власних доходах ОТГ Харківської області займає ПДФО, яка в середньому становить 56 % і коливається від 38 % у Чкаловській ОТГ до 79 % у Малинівській ОТГ.

Планові призначення по цьому джерелу доходів у середньому виконано на 109 %. Найвищий показник виконання плану має Золочівська ОТГ – 118 % [3].

У розрахунку на 1 жителя обсяг ПДФО по ОТГ Харківської області становив 1063 грн. Найвищий показник у Наталинській ОТГ – 4538,7 грн, найнижчий в Оскільській – 530,1 грн (рис. 2).

Місцеві податки і збори в середньому по ОТГ області формують 29 % власних доходів, піврічний план по їх надходженням перевиконано на 11,4 %, що в абсолютному виразі становило 9,1 млн грн.

Найбільшим за обсягом видатків є бюджет Золочівської ОТГ (83,7 млн грн), найменшим - бюджет Оскільської ОТГ (19,7 млн грн).

У структурі сумарних видатків ОТГ Харківської області найбільшу питому вагу має освіта – 42 %, а також міжбюджетні трансферти, передані до бюджетів інших рівнів – 29 %. Видатки на одного мешканця в середньому по ОТГ Харківської області становлять 2974,4 грн. У розрізі окремих громад цей показник коливається від 2258,1 грн у Роганській ОТГ до 4618 грн у Наталинській ОТГ. 9 з 12 ОТГ Харківської області отримують базову дотацію, загальна сума надходжень якої у I півріччі 2018 року становила 17,2 млн грн.

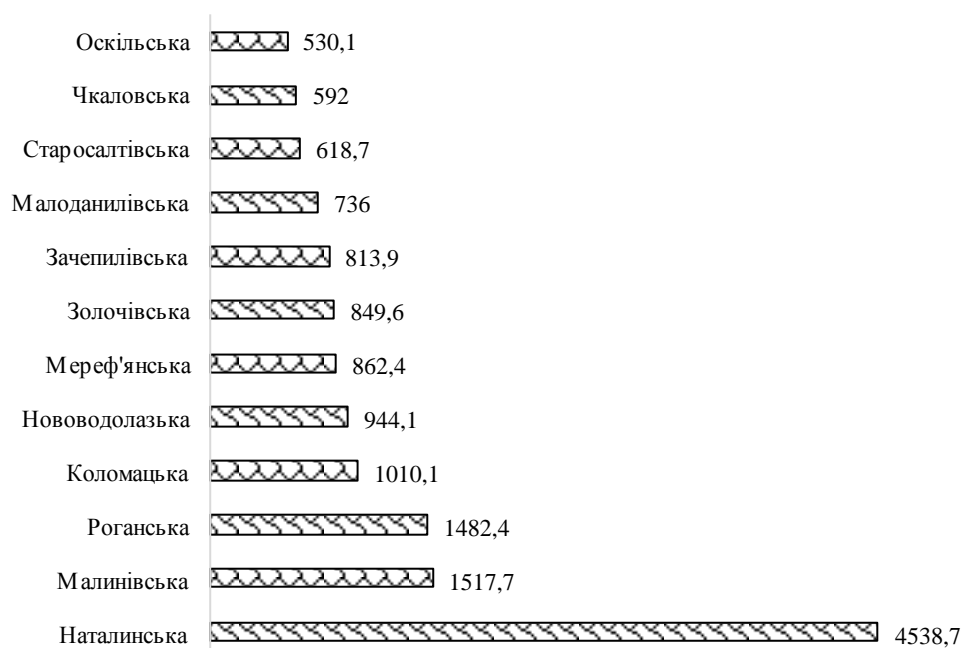

Рис. 2. Надходження ПДФО на одного мешканця ОТГ у регіоні (грн)

Роганська та Наталинська громади перераховують до Державного бюджету України реверсну дотацію, за I півріччя 2018 року її загальна сума становила 9,6 млн грн.

Протягом I півріччя 2018 р. у розпорядження об'єднаних територіальних громад надійшло 14 млн грн субвенції з Державного бюджету України на розвиток місцевої інфраструктури.

Крім зазначених особливостей формування бюджетів ОТГ, є особливості в застосуванні положень окремих статей Бюджетного кодексу на перший плановий бюджетний період після об'єднання. Такі особливості визначено п. 38 Прикінцевих та перехідних положень Бюджетного кодексу [4].

Вони стосуються ОТГ, у яких перші місцеві вибори відбулися в грудні 2016 року й місцеві ради яких не затвердили бюджет на 2017 рік. Зокрема [5-6]:

1. Якщо до початку нового бюджетного періоду не прийнято рішення про бюджет із бюджету можуть здійснюватися витрати на цілі, визначені у проекті рішення про бюджет на плановий бюджетний період, схваленому виконавчим органом місцевої ради та поданому на розгляд місцевої ради.

Норма для інших місцевих бюджетів – можуть здійснюватися витрати лише на цілі, визначені в рішенні про місцевий бюджет на попередній бюджетний період та одночасно передбачені в проекті рішення про місцевий бюджет на наступний бюджетний період (ч. 1 статті 79 Бюджетного кодексу).

При цьому щомісячні бюджетні асигнування бюджету сумарно не можуть перевищувати $\frac{1}{12}$ обсягу бюджетних призначень, передбачених проектом рішення про бюджет на плановий бюджетний період з урахуванням міжбюджетних трансфертів, які визначені законом про Державний бюджет України на плановий бюджетний період (у разі несвоєчасного набрання чинності таким законом – проектом закону про бюджет, схваленим Кабінетом Міністрів України та поданим до Верховної Ради України).

Норма для інших місцевих бюджетів – не можуть перевищувати $\frac{1}{12}$ обсягу, встановлених рішенням про місцевий бюджет на попередній бюджетний період.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

2. До набрання чинності законом про бюджет перерахування трансфертів із державного бюджету (базової дотації, освітньої та медичної субвенції), а також реверсної дотації до державного бюджету здійснюється відповідно до обсягів, визначених у проекті закону про Державний бюджет України, схваленому Кабінетом Міністрів України та поданим до Верховної Ради України.

Норма для інших місцевих бюджетів – перерахування здійснюється відповідно до обсягів, визначених у законі про бюджет на попередній бюджетний період (п. 5 ч. 2 статті 41 Бюджетного кодексу).

3. У разі не прийняття закону про Державний бюджет України до 1 грудня, що передувє плановому, при затвердженні бюджету враховуються обсяги міжбюджетних трансфертів (освітня, медична субвенція, базова та реверсна дотації), визначені в проекті закону про бюджет, схваленому Кабінетом Міністрів України та поданому до Верховної Ради України.

Норма для інших місцевих бюджетів – враховуються обсяги, визначені у законі про Державний бюджет України на попередній бюджетний період (абзац другий ч. 2 статті 77 Бюджетного кодексу).

Оскільки бюджети ОТГ є складовою частиною місцевих бюджетів (пункти 2 та 34 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу) інші норми Кодексу, що регулюють відносини, які виникають на кожній стадії бюджетного процесу, є єдиними для усіх місцевих бюджетів, у тому числі поширюються і на бюджети ОТГ.

Висновки та пропозиції. Таким чином, проаналізувавши особливості формування бюджетів ОТГ, можна зробити висновок, що громади Харківського регіону отримують дотації з Державного бюджету України згідно з чинним законодавством для розвитку інфраструктури, медичного, соціального спрямування. Визначено, що джерелом фінансування видатків є як доходи, закріплені Кодексом за бюджетами ОТГ, так і міжбюджетні трансферти з державного бюджету. Розвиток інфраструктури ОТГ сприяє загальному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності регіону. Визначено, що збільшення бюджетних асигнувань сприятиме розвитку територіальних громад у контексті: зростання чисельності населення територіальної громади, тривалості життя мешканців територіальної громади; скорочення дитячої смертності та смертності в працездатному віці мешканців територіальної громади, зростання рівня доходів населення територіальної громади, освіти, доступність медичних послуг.

Список використаних джерел

1. Тульчинська С. О., Кириченко С. О., Тульчинський Р. В. Детермінанти розвитку соціальної інфраструктури регіонів в умовах становлення нового регіоналізму: монографія. Київ: Видво ФОП Кожуковський І. І., 2018. 198 с.
2. Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. Про Державний бюджет України на 2019 рік. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>.
4. Звіт центру розвитку місцевого самоврядування Харківського відокремленого підрозділу. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10218>.
5. Васильчук Н. О. Фактичні доходи до бюджетів об'єднаних територіальних громад як фактор забезпечення економічного розвитку держави. *Інновації і сучасні бізнес-технології в економіці та управлінні*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої XII Всеукраїнському фестивалю науки та 95-річчю Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка. Суми, 2018. С. 18–22.
6. Овчаренко Т., Бочі А., Поворозник В. Особливості формування та виконання бюджету об'єднаних територіальних громад / Міжнародний центр перспективних досліджень. Київ, 2017. 136 с.

References

1. Tulchinskaya, S. O., Kirichenko, S. O., Tulchinsky, R. V (2018). *Determinanti rozvyky social-noy infrastruktury regionov v umovah stanovlenya novogo regionalizmu [Determinants of the development of the social infrastructure of the regions in the context of the emergence of a new regionalism]*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Biudzhetni kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>.
3. Pro Derzhavnyi biudzhnet Ukrainy na 2019 rik [About the State Budget of Ukraine for 2019]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>.
4. Zvit tsentru rozvytku mistsevoho samovriaduvannya Kharkivskoho vidokremlenoho pidrozdilu [Report of the Center for Local Self-Government Development of the Kharkiv Separated Subdivision]. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/10218>.
5. Vasilchuk, N. O. (2018). Facticni dohody do byudjetiv obednanih teritorialnih gromad factor zabezpechenya ekonomichnogo rozvitky dergavi [Actual revenues to budgets of united territorial communities as a factor for ensuring the economic development of the state]. Proceeding from *Innovatsii i suchasni biznes-tekhnologii v ekonomitsi ta upravlinni: materialy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Innovatsii i suchasni biznes-tekhnologii i in economics and management: materials I Mizhdunarodno na nukovo-practical conference* (pp. 18–22). Sumy [in Ukrainian].
6. Ovcharenko, T., Bochi, A., Povoroznyk, V. (2017). Osoblyvosti formuvannya ta vykonannya biudzhetu obiednanykh terytorialnykh hromad [Report. Features of the formation and implementation of the budget of the united territorial communities]. <http://icps.com.ua>. Kyiv [in Ukrainian].

Перепелюкова Олена Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного бізнесу та економічного аналізу, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (просп. Науки 9А, м. Харків, 61000, Україна).

Перепелюкова Елена Васильевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры международного бизнеса и экономического анализа, Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця (просп. Науки, 9А., г. Харьков, 61000, Украина).

Perepeliukova Olena – PhD in Economic Sciences, Associate Professor of the Department of International Business and Economic Analysis of the Semen Kuznets Kharkiv National University of Economics (9A Science Ave., Kharkiv, 61000, Ukraine).

E-mail: lena.perepelukova@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0385-4047>

УДК 338.49:617332.12

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-154-160

Альона Ревко

**МЕДИЧНА ПІДСИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ
ЯК ДОМІНАНТА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

Алена Ревко

**МЕДИЦИНСКАЯ ПОДСИСТЕМА СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ
РЕГИОНА КАК ДОМИНАНТА ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО
ПОТЕНЦИАЛА**

Alona Revko

**THE MEDICAL SUBSYSTEM OF THE SOCIAL INFRASTRUCTURE OF THE
REGION AS A DOMINANT IN THE FORMATION OF THE HUMAN POTENTIAL**

Стаття присвячена дослідженню системи охорони здоров'я як домінанти формування та розвитку людського потенціалу регіону. Визначено основні компоненти медичної інфраструктури регіону. Проведено порівняльний аналіз динаміки кількості лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів та видатки на охорону здоров'я в Польщі та Україні. Досліджено стан кадрових ресурсів системи охорони здоров'я України та Польщі в регіональному розрізі. Доведено, що кадровий потенціал є вагомою складовою ресурсного забезпечення системи охорони здоров'я. Визначено головні напрямки розвитку медичної інфраструктури України в умовах трансформаційної економіки.

Ключові слова: охорона здоров'я; медична інфраструктура; соціальна інфраструктура; людський потенціал регіону.

Рис.: 4. Бібл.: 8.

Статья посвящена исследованию системы здравоохранения как доминанты формирования и развития человеческого потенциала региона. Определены основные компоненты медицинской инфраструктуры региона. Проведен сравнительный анализ динамики количества врачебных амбулаторно-поликлинических учреждений и расходы на здравоохранение в Польше и Украине. Исследовано состояние кадровых ресурсов системы здравоохранения Украины и Польши в региональном разрезе. Доказано, что кадровый потенциал является весомой составляющей ресурсного обеспечения системы здравоохранения. Определены основные направления развития медицинской инфраструктуры Украины в условиях трансформационной экономики.

Ключевые слова: здравоохранение; медицинская инфраструктура; социальная инфраструктура; человеческий потенциал региона.

Рис.: 4. Библ.: 8.

The article is devoted to study of the health care system as a dominant of the formation and development of human potential of the region. The main components of the medical infrastructure of the region are determined. A comparative analysis of the dynamics of the number of medical outpatient clinics and health care expenditures in Poland and Ukraine are conducted. The state of staff resources of the health care system of Ukraine and Poland in the regional section is researched. It is proved that human potential is a more significant component of the resource provision of the health care system. The main directions of development of medical infrastructure in Ukraine in the conditions of transformation economy are determined.

Keywords: health care; medical infrastructure; social infrastructure; human potential of the region.

Fig.: 4. References: 8.

JEL Classification: R1; I10; O15

Постановка проблеми. В умовах сьогодення соціальна інфраструктура регіону виступає важливим фактором виробництва, який створює необхідні умови підвищення продуктивності праці, а як наслідок – сприяє економічному розвитку регіону та держави загалом. Водночас спостерігаються неоднорідність територіальної організації об'єктів соціальної інфраструктури, нездатність забезпечити в повному обсязі потреби населення в соціальних послугах, що порушує соціальну безпеку регіонів держави та створює незадовільні умови для формування та розвитку людського потенціалу [1, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливим етапом у розвитку поняття «соціальна інфраструктура» стали праці сучасних вітчизняних і зарубіжних науковців Р. Броля, Б. Данилишина, Дж. Крошеля, В. Куценка, С. Мочерного, Т. Пепи, У. Садової, В. Удовиченка, Л. Чернюк, А. Ягодки та інших. Проблемам формування та розвитку людського потенціалу та впливу медичної інфраструктури на ці процеси присвячені праці О. Амоші, В. Антонюка, В. Близнюк, М. Бутка, В. Гейця, Т. Заяць, А. Колота, Е. Лібанової, І. Новак та ін. Проте актуальними залишаються проблеми визначення основних підходів до формування та розвитку медичної компоненти соціальної інфраструктури як складової соціогуманітарного простору регіону, вирішення яких дозволить підвищити рівень та якість життя населення.

Мета статті. Головною метою публікації є дослідження структурно-динамічних характеристик медичної компоненти соціальної інфраструктури України та Польщі в умовах трансформаційної економіки та її вплив на формування людського потенціалу регіонів.

Виклад основного матеріалу. Науковці виділяють різні концептуальні підходи до трактування поняття «соціальна інфраструктура». Перший підхід – секторальний – полягає в тому, що функціональним призначенням соціальної інфраструктури прийнято вважати забезпечення загальних умов розвитку людини, задоволення її потреб. Як економічна категорія, соціальна інфраструктура виражає системні відносини між суспільством і його членами щодо споживання послуг (матеріальних та нематеріальних), які необхідні для відтворення робочої сили та гармонійного розвитку людської особистості. Як складова частина національної економіки, соціальна інфраструктура – це сукупність сфер діяльності, функціональне призначення яких полягає в задоволенні потреб соціуму в послугах. З огляду на це, до цієї складової регіонального простору відносять сферу обслуговування, яка надає різноманітні послуги населенню [2, с. 9].

Другий підхід – матеріально-речовий – є більш точним та визначає соціальну інфраструктуру як певну сукупність об'єктів (організацій, підприємств, установ, їхніх підрозділів, а також видів діяльності), функціонування яких підпорядковано забезпеченню життєдіяльності та гармонійного розвитку населення, задоволенню його особистих потреб та сприяє ефективному відтворенню людського потенціалу для трансформації його в людський капітал. Таке розуміння соціальної інфраструктури поділяють Б. М. Данилишин, В. І. Куценко та С. В. Мочерний. Вони розглядають соціальну інфраструктуру як «комплекс об'єктів (підприємств, закладів, організацій та споруд), які забезпечують умови функціонування суспільного виробництва і життєдіяльності населення, формування фізично та інтелектуально розвиненого, суспільно активного індивіда» [3, с. 704].

На думку Р. Броля, соціальна інфраструктура – це система, що складається із закладів і інституцій, які надають послуги невиробничого характеру (споживчого типу), в організованій спосіб.

Ця система включає в себе заклади й установи, зосереджені на певній території у сфері:

- науки, освіти й виховання;
- культури і мистецтва;
- охорони здоров'я і соціального забезпечення;
- рекреації [4].

Необхідно зазначити, що соціальна інфраструктура є економічним каркасом продуктивних сил кожної адміністративно-територіальної одиниці. Територіальна структура стосується різних форм просторового зосередження об'єктів та їхніх територіальних об'єднань, а функціональна – відображає склад та співвідношення груп об'єктів, що виконують певні функції в господарському комплексі [5, с. 294].

Соціальна інфраструктура надзвичайно мобільна й різнопланова навіть у межах однієї галузі, розвивається за рахунок різних форм власності, які безпосередньо впливають на оплатність за користування послугами соціальної інфраструктури. Наприклад, медичне обслуговування населення в Україні представлено в загальному державною, приватною та страховою системами охорони здоров'я, але в європейському просторі існує комбінована система, за якої частина об'єктів інфраструктури розвивається державою (обслуговування в них відбувається безкоштовно), інша ж частина перебуває в приватному володінні (для лікування необхідна оплата або оплата здійснюється зі страхових фондів) [6, с. 26].

Медична інфраструктура є однією з важливих підсистем соціальної інфраструктури, що впливає на якісний людський розвиток. До основних компонент медичної інфраструктури, які впливають на формування людського потенціалу та розвиток соціальної інфраструктури загалом, треба віднести: лікарняні заклади, лікарські амбулаторно-поліклінічні заклади, лікарняні ліжка, медичний персонал, аптеки (рис. 1).

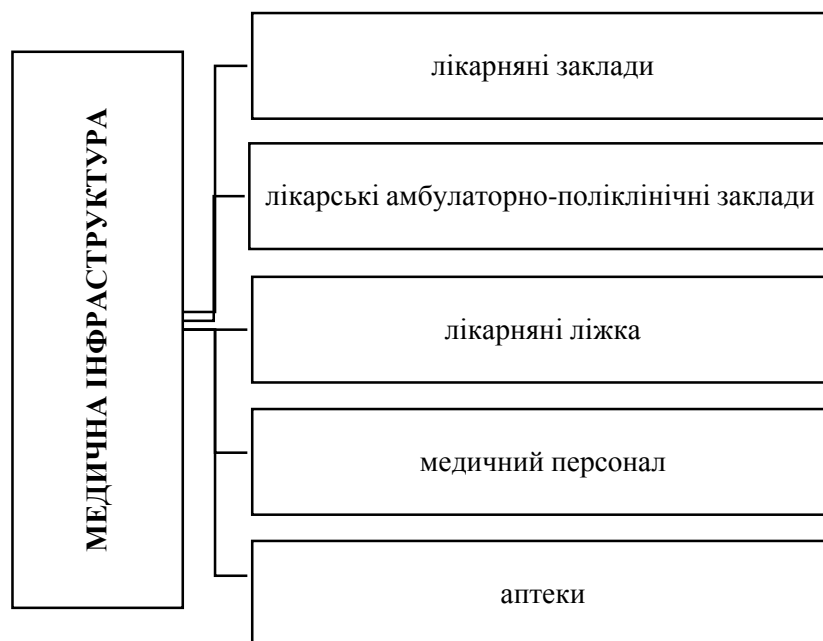

Рис. 1. Компоненти медичної інфраструктури регіону

Джерело: розроблено автором.

Споживачем послуг медичної інфраструктури є людина. Вона користується матеріальними та нематеріальними благами з багатьох причин. Одна з них – це бажання задовольнити свої власні потреби за рахунок підвищення фізичного й морального здоров'я. З огляду на це медична інфраструктура, крім соціальної діяльності держави, являє собою інвестування в людину, в розвиток та відтворення її потенціалу.

Концепція розвитку людського потенціалу має важливе значення для України, оскільки вона позиціонується з людиноцентричним підходом, що дозволяє в умовах радикальних змін соціально-економічного середовища розглядати людину як осьовий, системоутворювальний елемент соціальної інфраструктури [7, с. 82].

Здоров'я є складовою людського потенціалу, здатністю людини адаптуватися до навколишнього середовища й забезпечувати подальший розвиток і відтворення. Здоров'я є мінливим станом і тому необхідно, по-перше, запобігати захворюванням і збільшувати потенціал здоров'я; по-друге, лікувати й реабілітувати, коли виникає захворювання. Розробка та впровадження політики охорони здоров'я є відповідальністю держави та органів місцевого самоврядування через функціонування інституцій, що формують особливу організаційну систему, включаючи медичний персонал та технічні засоби [8, с. 69].

Відповідно до ст. 49 Конституції України, кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно.

Характеристика кількості лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів та видатки на охорону здоров'я в Польщі та Україні за 2010-2016 роки наведено на рис. 2. У 2016 році в амбулаторному медичному обслуговуванні в Польщі функціонувало понад 21 тис. закладів (що на 817 закладів більше, ніж у попередньому році). Крім того, спостерігається систематичне збільшення кількості амбулаторних медичних закладів Польщі протягом уже майже десяти років.

В Україні цей показник значно нижчий. У 2016 році в Україні було всього 10 тис. лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, що вдвічі менше, ніж у Польщі. У 2010–2016 роках цей показник в Україні мав нестабільну динаміку.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Рис. 2. Динаміка кількості лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів та витратки на охорону здоров'я в Польщі та Україні за 2010–2016 роки

Джерело: складено автором.

У сучасних умовах людський потенціал стає основою національного багатства й найбільш цінним ресурсом будь-якого суспільства, оскільки головним критерієм соціально-економічних інновацій виступають досягнення у сфері розвитку людини та задоволення її потреб. Здатність економіки ефективно використовувати цей потенціал проявляється через зростання валового внутрішнього продукту країни та якості життя населення [7, с. 81].

У Польщі у 2016 році витрати на охорону здоров'я становили 6,3 % від валового внутрішнього продукту, що вдвічі більше, ніж в Україні. Крім того, в Україні в період 2010–2016 рр. витрати на охорону здоров'я мали тенденцію до зниження.

Розміщення закладів охорони здоров'я має забезпечити повний доступ населення до медичних послуг і бути спрямованим на зменшення диспропорцій між окремими регіонами, а також у межах регіонів. Охорону здоров'я необхідно розглядати як систему, яка повинна забезпечити комплексне виконання всіх поставлених перед нею завдань шляхом досягнення повної функціональної інтеграції всієї мережі закладів охорони здоров'я, а також технічного, організаційного та функціонального вдосконалення самої системи [8, с. 93].

Стан кадрових ресурсів системи охорони здоров'я України в регіональному розрізі представлена на рис. 3. Найменша кількість лікарів усіх спеціальностей на 10 тис. населення в 2017 році спостерігалась у таких областях: Житомирська – 34 лікарі, Запорізька – 36 лікарів та Закарпатська – 36 лікарів.

Спостерігається значний розрив між мінімальною і максимальною кількістю лікарів усіх спеціальностей на 10 тис. населення в регіонах України. Співвідношення найбільшої кількості лікарів у Харківській області (61,3 осіб) та найменшого у Житомирській області (33,9 осіб) становить майже 2 рази. Це є негативним явищем, оскільки не створює рівних можливостей для формування та розвитку людського потенціалу населення регіонів України.

Рис. 3. Карта розподілу кількості лікарів усіх спеціальностей на 10 тис. населення за регіонами України у 2017 році

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

Стан кадрових ресурсів системи охорони здоров'я Польщі в регіональному розрізі представлена на рис. 4. У 2017 році найменша кількість лікарів усіх спеціальностей на 10 тис. населення спостерігалась у таких воєводствах: Західнопоморському – 36 лікарів, Великопольському – 40 лікарів, Вармінсько-Мазурському – 43 лікарі, Свентокшиському – 43 лікарі та Сілезькому – 43 лікарі.

Рис. 4. Карта розподілу кількості лікарів усіх спеціальностей на 10 тис. населення Польщі в регіональному розрізі у 2017 році

Джерело: складено автором за даними Головного статистичного управління Польщі. URL: <http://stat.gov.pl>.

Дослідження кадрового забезпечення медичної підсистеми соціальної інфраструктури в Україні та Польщі показує виражену нерівномірність (як у географічному розподілі, так і в професійній структурі). Крім того, мешканці України мають гірші умови доступу до медичних послуг та, як наслідок, розвитку людського потенціалу. Так, у середньому в Україні у 2017 році на 10 тис. мешканців припадало 45 лікарів усіх спеціальностей. Для порівняння, у Польщі на 10 тис. мешканців припадало 53 лікарів, що на 15 % більше, ніж в Україні.

Основною причиною цього є успадкована Україною економічна система, за якої на медичну компоненту соціальної інфраструктури кошти виділяють за залишковим принципом. Як і в матеріальному виробництві, у соціальній інфраструктурі мають місце економічні відносини, що за своєю суттю належать до споживчого, нематеріального сектору. Вони виявляють себе, по-перше, як економічні відносини стосовно доведення матеріальних благ до споживання в соціальній інфраструктурі, по-друге, як економічні відносини зі створення послуг.

Таким чином, до головних проблем медичної інфраструктури на сучасному етапі розвитку України треба віднести такі: зменшення кількості лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, незадовільний стан кадрового забезпечення охорони здоров'я, а також обмежене фінансування.

Висновки і пропозиції. Резюмуючи дослідження медичної підсистеми соціальної інфраструктури як доміанти формування людського потенціалу, необхідно зауважити, що діяльність закладів охорони здоров'я має бути спрямована на максимальне задоволення потреб населення регіону. Тому дуже важливим питанням є їх раціональне розміщення в просторі, яке забезпечує необхідний та максимально можливий рівень їх доступності для населення. Варто додати, що головною детермінантою розвитку медичної інфраструктури є всебічний розвиток людини шляхом створення комплексу життєвих благ, необхідних для формування і розвитку людського потенціалу.

До головних напрямків розвитку медичної інфраструктури, які впливають на формування людського потенціалу, слід віднести створення умов та пропаганда здорового способу життя, оновлення матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я, підвищення доступності та якості медичної допомоги населенню, переорієнтацію охорони здоров'я на профілактику захворювань. Крім того, серед невідкладних завдань, що стоять перед вітчизняною системою охорони здоров'я, на перший план виступає вдосконалення кадрової політики. Кадровий потенціал є вагомшою складовою ресурсного забезпечення системи охорони здоров'я.

Список використаних джерел

1. Ковальська Л. Л., Салівончик О. М. Соціальна інфраструктура регіону та механізми забезпечення її розвитку. *Економічні науки. Серія «Регіональна економіка»*: зб. наук. пр. Луцьк, 2013. Вип. 10 (39). С. 106–114.
2. Прокопа І. В. Соціальна інфраструктура села: формування нового механізму розвитку. Київ: [б.в.], 1996. 172 с.
3. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 1 / ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Академія, 2000. 864 с.
4. *Ekonomika i zarządzanie miastem* / red. R. Bról. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, 2004. 115 s.
5. Пепа Т. В., Чернюк Л. Г. Інфраструктурне забезпечення соціального розвитку регіонів України (методолого-організаційний аспект): монографія. Вінниця, 2015. 280 с.
6. Юрченко С. О. Соціальна інфраструктура як фактор сталого розвитку регіону. *Географія та туризм*. 2011. Вип. 15. С. 22-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2011_15_6.

7. Бутко М. П., Ревко А. М. Соціальні імперативи якісного розвитку продуктивних сил регіонів України : монографія / під. заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. Чернігів: ЧНТУ, 2016. 276 с.

8. Kupiec L., Gołębiowska A., Wyszowska D. Gospodarka przestyczna. Tom VI Infrastruktura społeczna. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004.

References

1. Kovalska, L. L., Salivonchuk, O. M. (2013). Sotsialna infrastruktura rehionu ta mekhanizmy zabezpechennia yii rozvytku [Social infrastructure of the region and mechanisms for ensuring its development]. *Ekonomichni nauky. Seriya «Rehionalna ekonomika» – Economics. Series: Regionalna economy, 10* (39), 106-114 [in Ukrainian].

2. Prokopa, I. V. (1996). *Sotsialna infrastruktura sela: formuvannia novoho mekhanizmu rozvytku [Social infrastructure of the village: the formation of a new mechanism of development]*. Kyiv [in Ukrainian].

3. Mochernyi, S. V. (Ed.) (2000). *Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]* (Vols. 1-3. Vol. 1). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].

4. Broł, R. (Ed.) (2004). *Ekonomika i zarządzanie miastem [Economics and city management]*. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu [in Poland].

5. Pepa, T. V., Cherniuk, L. H. (2015). *Infrastrukturne zabezpechennia sotsialnoho rozvytku rehioniv Ukrainy (metodoloho-orhanizatsiinyi aspekt) [Infrastructure provision of social development of the regions of Ukraine (methodological and organizational aspect)]*. Vinnytsia [in Ukrainian].

6. Yurchenko, S. O. (2011). Sotsialna infrastruktura yak faktor staloho rozvytku rehionu [Social infrastructure as a factor of sustainable development of the region]. *Heohrafiia ta turyzm – Geography and Tourism, 15*, 22-28. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2011_15_6.

7. Butko, M. P., Revko, A. M. (2016). *Sotsialni imperatyvy yakisnoho rozvytku produktyvnykh syl rehioniv Ukrainy [Social imperatives of qualitative development of productive forces of the regions of Ukraine]*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].

8. Kupiec, L., Gołębiowska, A., Wyszowska, D. (2004). *Gospodarka przestrzenna [Spatial economy]*. Tom IV. Infrastruktura społeczna. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku [in Poland].

Ревко Альона Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Ревко Алена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры социальной работы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Alona Revko – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: alohaha19@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7888-3657>

ResearcherID: J-1377-2016

УДК 353.2

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-161-169

Тарас Турецков

**ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ФАКТОР СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО
ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ**

Тарас Турецков

**ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ФАКТОР СТИМУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ МАЛОГО
И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ**

Taras Turetskov

**INVESTMENT FACTOR OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE
DEVELOPMENT AT REGIONAL LEVEL**

У статті розглянуто проблеми інвестиційного забезпечення малого та середнього підприємництва на регіональному рівні. Особливу увагу приділено формам фінансового забезпечення та джерелам інвестиційних ресурсів. Досліджено оптимальні шляхи залучення інвестиційного капіталу. Проаналізовано досвід регіонального регулювання малого та середнього підприємництва в Україні та розглянуто основні напрями економічного стимулювання економічної активності в країнах ЄС. Виділено особливості формування інвестиційної привабливості та вплив на цей процес малого та середнього підприємництва.

Ключові слова: мале та середнє підприємництво; інновації; інвестиції; інвестиційна привабливість; фінансове забезпечення; регіональна підтримка.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 15.

В статье рассмотрены проблемы инвестиционного обеспечения малого и среднего предпринимательства на региональном уровне. Особое внимание уделено формам финансового обеспечения и источникам инвестиционных ресурсов. Исследовано оптимальные пути привлечения инвестиционного капитала. Проанализирован опыт регионального регулирования малого и среднего предпринимательства в Украине и рассмотрены основные направления экономического стимулирования экономической активности в странах ЕС. Выделены особенности формирования инвестиционной привлекательности и влияние на этот процесс малого и среднего предпринимательства.

Ключевые слова: малое и среднее предпринимательство; инновации; инвестиции; инвестиционная привлекательность; финансовое обеспечение; региональная поддержка.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 15.

The article deals with the problems of investment support for small and medium-sized businesses at the regional level. Special attention is paid to the forms of financial support and sources of investment resources. The optimal ways of attracting investment capital have been investigated. The experience of regional regulation of small and medium-sized businesses in Ukraine is analyzed and the main directions of economic incentives for economic activity in the EU countries are considered. The features of the formation of investment attractiveness and the impact on this process of small and medium enterprises are highlighted.

Keywords: small and medium entrepreneurship; innovation; investments; investment attractiveness; financial security; regional support.

Fig.: 1. Table: 1. References: 15.

JEL Classification: M29; R38

Постановка проблеми. Досвід країн ЄС свідчить, що в умовах адекватного інституціонального середовища – економічного та соціального – стан розвитку може дієво підтримувати регіональна та місцева влада. Адже саме ці ланки управління повинні створювати відповідні умови для активізації економічної активності суб'єктів господарювання, застосовувати дієві механізми для залучення інвестицій, сприяти розвитку конкурентоспроможності виробників. Від дієвості реалізації цих заходів залежить економічний розвиток регіону, добробут місцевих мешканців, гарантії щодо наповнення місцевих бюджетів, темп розвитку технологічних виробництв та зростання національного добробуту загалом. Регіони, щоб сформувавши інвестиційну привабливість територій, повинні заохочувати фінансування малого та середнього підприємництва, адже він є запорукою створення сучасної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі вивчення розвитку малого та середнього підприємництва (далі – МСП) в Україні присвятили свої праці такі вчені, як О. Амоша, М. Бутко, В. Геєць, О. Гонта, О. Васильєв, В. Мартиненко, Н. Мельничук, Т. Пепа, С. Башкатова, Р. Зубков, С. Фірсова, В. Лещинський, І. Біла, Н. Ковтун, О. Клепанчук, Л. Чернюк, С. Шкарлет, В. Удовиченко та ін. Враховуючи надбання

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

науковців з цієї теми, вбачається подальше дослідження сучасного стану регіонального інвестування підприємств після останніх змін, які відбулися в середовищі державного управління та економіки.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Є багато проблем, які й досі залишаються невирішеними у сфері інвестиційного забезпечення розвитку малих форм підприємництва. Незважаючи на наявні загрози й виклики сектору, для вітчизняного МСП залишаються гострими проблеми інвестиційних ресурсів, що стало об'єктом дослідження цієї роботи.

Мета статті. Головною метою цього дослідження є мотивація суб'єктів МСП та обґрунтувати важелів регіональної інвестиційної підтримки суб'єктів малих форм господарювання.

Виклад основного матеріалу. Одним із першочергових напрямків реформ в Україні є проведення ефективної інвестиційної політики та формування економічно привабливих регіональних господарських систем. Ефективне використання інвестицій та відповідне зростання виробничого потенціалу малих форм підприємництва повинні стати метою регіональної політики в Україні. Сучасна інвестиційна політика не відповідає стратегічним інтересам держави. Держава не заохочує оптимально надійні джерела інвестування, тому на регіональному рівні й тепер, прагнучи, хоча із запізненням, активізувати інвестиційну діяльність, вона зіткнулась з протидією власних політичних та економічних сил.

Відповідно до визначеного вектора реалізації Стратегії сталого розвитку України до 2020 року, основою регіонального розвитку є раціональне використання наявної інвестиційної привабливості, зокрема через стимулювання активності сектору МСП, соціально-економічного та ресурсного потенціалів з метою забезпечення зростання рівня економічних показників та якості життя населення загалом. При цьому для удосконалення системи регіонального управління процесами реалізації зазначеної стратегії дуже актуальним є дослідження та обґрунтування основних переваг, наявних та можливих загроз інвестиційного регіонального розвитку.

Фактично інвестиційна привабливість будь-якого регіону чи суб'єкта господарювання заснована на двох складових: інвестиційному потенціалі та інвестиційному ризику. Інвестиційний потенціал регіону визначається основними макроекономічними характеристиками, насиченістю території факторами виробництва (ресурсо-сировинними, трудовими, фінансовими), розміром та динамікою споживчого попиту населення тощо. Рівень інвестиційного ризику відображає вірогідність втрати інвестицій чи доходу від них. У тому чи іншому регіоні цей ризик визначається загальноекономічними (тенденції в економічному розвитку регіону), фінансово-валютними (ступінь збалансованості регіонального бюджету чи фінансів підприємств), політичними (розподіл політичних симпатій населення за результатами останніх парламентських виборів, легітимність місцевої влади), законодавчими, соціальними (рівень соціальної напруги), екологічними, кримінальними та іншими чинниками.

Таким чином, рівень інвестиційної привабливості загалом визначається співвідношенням інвестиційного ризику та інвестиційного потенціалу, тобто тим, наскільки з огляду на наявний стан та перспективи майбутнього розвитку регіону ризику, пов'язані з інвестуванням у цей регіон, компенсуються надходженнями, які на ці інвестиції можна отримати [1, с. 255–256].

МСП є тим сектором економіки, розвиток якого може зробити вирішальний вплив на економічне становище регіону. Саме структура МСП, яка не вимагає великого стартового капіталу та забезпечує високий обіг ресурсів, здатна швидко реагувати на зміни ринкового попиту і за рахунок цього підтримувати рівновагу на споживчому

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

ринку в умовах глобальних змін економіки й обмеженості фінансових ресурсів. Проте вони не завжди можуть вчасно використовувати науково-технічний потенціал, тому що, на відміну від великих суб'єктів господарювання, обмежені у фінансах.

Для вирішення проблем інвестування малого та середнього підприємництва можна використати світовий досвід та виділити такі основні джерела фінансування малого та середнього бізнесу [2]:

- самофінансування – використання прибутку та амортизаційного фонду;
- фінансово-кредитний ринок;
- державне фінансування – у формі державної підтримки та грантів;
- ресурси міжнародних фондів та організацій;
- фондовий ринок;
- венчурне фінансування;
- ресурси приватних осіб.

Важливим джерелом фінансових надходжень є інвестиції в капітал підприємств малих форм підприємництва. Таким чином, у структурі національного підприємництва за розміром підприємств станом на 01.01.2017 частка малих підприємств становила 322920 од., або 94,2 %, середніх – 4,5 %, тобто 14 937, та великих 399 од. – 0,1 % (рис. 1).

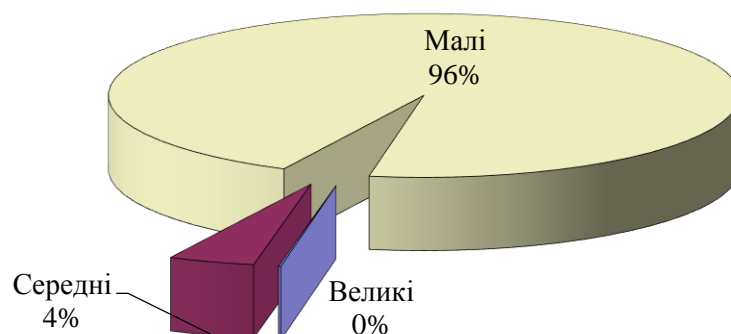

Рис. 1 Структура національного підприємництва за розміром

Протягом 2017 року основним джерелом фінансування були і залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно близько 72 % загального обсягу інвестицій. Другим джерелом фінансування є власні кошти населення, що складають близько 9 % загального обсягу інвестицій. За рахунок позичених коштів, кредитів банків та фінансових установ освоєно близько 8 % інвестицій. Достатньо значними є кошти іноземних інвесторів, які в загальному обсязі інвестицій становили приблизно 3 %. Показник коштів місцевих бюджетів досягнув близько 5 % інвестицій, що стало можливим впровадженням політики децентралізації. Дуже незначним є показник використання державних бюджетних коштів, освоєно лише 1 % обсягу інвестицій, що пояснюється перерозподілом фінансових надходжень на регіональний рівень та складним фінансовим становищем держави (табл. 1).

Таблиця 1

Джерела інвестування малого та середнього підприємництва в Україні у 2017 р.

Види інвестицій	Одиниці	
	млн грн	% загального обсягу
Кошти державного бюджету	2182,2	1,1
Кошти місцевого бюджету	9883,0	4,8
Власні кошти підприємств	147 098,1	71,7
Кредити банків та фінансових установ	15 728,7	7,8
Кошти приватних осіб	18 824, 5	9,1
Іноземні інвестори	6529,7	3,2
Інші джерела фінансування	4805,5	2,3
Всього	205 051,7	100

Джерело: [3].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Зокрема, Н. Мельничук під інвестиційним кліматом держави розуміє сукупність різноманітних факторів, які забезпечують можливості залучення інвестицій. Процес залучення іноземних інвестицій є доволі складним, на його ефективність впливають безліч чинників різного характеру (політичні, законодавчі, економічні, демографічні та інші). Тобто на обсяг залучення іноземних інвестицій в економіку країни впливає багато факторів, які перебувають у нерозривному зв'язку між собою, вони й формують інвестиційний клімат у країні [4, с. 135].

На регіональному рівні управління, завданнями якого є сталий розвиток регіону та ефективне використання матеріально-технічного, природно-сировинного й людського потенціалу, а також задоволення потреб внутрішнього ринку, прерогатива повинна бути віддана діяльності, пов'язаній із діагностикою конкурентоспроможності місцевих підприємств, оцінкою їхнього науково-технічного, виробничого і кадрового потенціалів з метою виявлення рівня інноваційної сприйнятливості та активності; з вибором пріоритетних напрямків, конкурентний потенціал яких найбільш високий; з розробкою програм з визначеними пріоритетами та механізмів їх реалізації, включаючи залучення приватних інституційних інвесторів – комерційних банків, фінансових компаній, інвестиційних фондів тощо; із забезпеченням відповідних диференційованих режимів економічного стимулювання [5].

Одним із поширених у наукових розробках підходів до оцінки інноваційного розвитку регіону є підхід, коли виділяють ключові фактори для експертної оцінки.

Так, у науковій праці С. В. Башкатової наголошується, що для оцінки інноваційного розвитку регіону необхідно дослідити такі групи факторів:

1. Економічні: доходи та видатки регіону, прибутковість промислового виробництва та окремих його галузей, прибутковість агропромислового сектору та окремих його складових, прибутковість сфери послуг та окремих її секторів, рівень інвестицій.

2. Фінансові: джерела (державні, муніципальні, приватних підприємств, домашніх господарств, запозичені (банківські кредити, лізинг та ін.), залучені (інвестиційні фонди, венчурні фонди та ін.)) та розміри фінансування інноваційної діяльності.

3. Технологічні: розвиток та доступ до новітніх технологій, інформаційні технології, розвиток комунікацій та ін.

4. Організаційно-управлінські: регіональна інфраструктура, наявність інфраструктури підтримки інноваційної діяльності (технопарки, бізнес-інкубатори, державні та приватні венчурні фонди та ін.), наявність регіональних органів підтримки інноваційної діяльності, наявність розроблених регіональних програм із підтримки інноваційної діяльності.

5. Правові: регіональні нормативні акти з підтримки інноваційної діяльності, наявність інструментів правового захисту інвесторів та підприємців, які розвивають інновації в регіоні.

6. Професійної підготовки кадрів: підготовка спеціалістів з управління інноваціями у закладах вищої освіти регіону, наявність центрів із підготовки персоналу, зокрема й державних установ для розвитку та впровадження інновацій у регіоні [6].

За визначенням Р. С. Зубкова, визначення інвестиційного розвитку регіону сформульовано таким чином: інвестиційний розвиток регіону – поступальний позитивний процес залучення та управління вкладеннями (гроші, майно, людські ресурси та ін.) на рівні регіональних органів влади, регіональних суб'єктів господарювання або домашніх господарств регіону з метою отримання позитивного зиску (прибуток, отримання не грошового зиску (час, люди, технології, інформація та ін.), який супроводжується змінами в деяких або всіх сферах функціонування регіону, підприємств, домашніх господарств та позитивно впливає на розвиток країни загалом [7, с. 112].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Вагомим внеском інноваційний розвитку регіону мають стати інновації. На думку С. Фірсової та С. Чеботаря, оцінюється завдяки видам ресурсів, які застосовуються для розробки та впровадження інновацій у регіоні, а саме:

- матеріальні: будівлі, споруди, обладнання та ін.;
- фінансові: державні, муніципальні, приватні;
- інтелектуальні: відсоток людей із вищою освітою, кількість закладів, що готують фахівців різного рівня освіти, кількість науково-дослідних установ та ін.;
- інформаційні: засоби підтримки інновацій, наявність та доступність програмного забезпечення, наявність та доступність інформації, що стосується інноваційного розвитку регіону для всіх зацікавлених осіб [8, с. 204].

Серед найоб'єктивніших індикаторів реального інвестиційного клімату в будь-якій країні є реальний стан та розвиток малого та середнього підприємництва. Саме мале підприємництво, за умов державної нормативно-правової, інформаційної, кадрової, науково-технічної і морально-психологічної підтримки, здатне успішно вирішувати соціально-економічні проблеми, серед яких безробіття, соціальна напруженість, відсутність робочих місць, наповнення споживчого ринку якісними вітчизняними товарами.

Порівняння потенціалу розвитку малого підприємництва в регіонах та інвестиційного клімату держави надає можливість виявити лінійну залежність: чим вище потенціал, тим сприятливіше клімат для інвестування в цей регіон. Тому в інвестиційній політиці України необхідно враховувати потенційні можливості кожного з регіонів, виявляти найбільш сприятливі сектори вкладення прямих коштів, інвестувати навчальні програми, спрямовані на розвиток самозайнятості населення [9, с. 203].

Завдання регіонального управління полягає в розробці механізмів залучання інвестицій, які б ґрунтувались на інвестиційній привабливості та сприяли збалансованому розвитку територій, на засадах сталості, створенню нових робочих місць та впровадженню технологічних та наукомістких виробництв.

Однак ідеальні умови існують лише в теоретичному моделюванні конкретних ситуацій. У реальному господарському середовищі від нерівності ринкових умов страждає насамперед МСБ, у зв'язку з цим з'являється потреба у формуванні спеціальної політики підтримки малого бізнесу для усунення несприятливого впливу ринкових саморегуляторів [11, с. 43], які базувались на досвіді країн ЄС.

Уряди країн ЄС проводять активну та прагматичну політику в галузі регулювання й підтримки МСП. Зокрема послідовна реалізація державних реформ для підтримки малого бізнесу в Польщі передбачала створення базових організаційних структур. Ці структури в процесі взаємодії з урядом та парламентом, забезпечують надання достовірної інформації щодо стану та перспектив розвитку підприємництва в країні забезпечують надання кредитів малим підприємствам, сприяють розвитку інноваційних технологій та їх застосуванню в малому бізнесі. Фінансова підтримка малого бізнесу передбачає використання системи проектного фінансування малих підприємств, тобто цільове кредитування позичальника для реалізації інвестиційного проекту. На частку цього сектору припадає понад 50 % ВВП країни і 60 % зайнятого населення. Особливою формою підтримки підприємництва стало створення бізнес-інкубаторів, головною метою яких є продукування нових нововведень, надання організаційної та консультативної допомоги молодому бізнесу [2, с. 26].

В Іспанії важливу роль відіграють регіональні, галузеві громадські об'єднання підприємців. Крім цього, у регіонах Іспанії існує велика кількість організацій, які захищають інтереси підприємців. За ініціативи агентств регіонального розвитку в Іспанії були створені технологічні парки, бізнес-інкубатори, промислові полігони, які спрямовані на підтримку підприємництва.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

В Іспанії існують програми, спрямовані на підтримку й розвиток малого підприємництва. Уряд країни приділяє велику увагу тим суб'єктам малого підприємництва, які беруть активну участь в соціальній політиці країни шляхом створення додаткових робочих місць для соціально незахищених громадян, таких як студенти, жінки, іммігранти і т. ін., а також сприяють розвитку регіонів з низькими економічними показниками. Також в Іспанії велика увага приділяється розвитку наукомістких галузей і наукових досягнень [14, с. 16].

В Угорщині вдалося здійснити адміністративно-територіальну реформу, у межах якої було успішно здійснено перерозподіл влади на користь регіонів. Зокрема, у межах державної політики із залучення інвестицій у відсталі в соціально-економічному розвитку райони країни здійснюється надання податкових пільг та преференцій зокрема малим та середнім підприємствам. Для окремих районів Угорщини, які отримали статус виокремлених районів та підприємницьких зон передбачено регіональні податкові пільги. При цьому малі та середні підприємства, що обслуговують об'єкти, які розташовані на території особливих економічних зон, у результаті, опосередкованим шляхом, також отримують частину відповідних податкових пільг. Крім цього, податкові пільги отримують усі малі та середні підприємства, які зареєстровані в промислових парках [12, с. 27].

У Великобританії малі та середні підприємства здебільшого підпорядковуються таким же правилам розрахунку та декларування доходів, як і інші платники податків, хоча є і незначні винятки. У Великобританії малі та середні підприємства розраховують і декларують доходи на загальних підставах, хоча з певними винятками. Підприємства, річний дохід яких менший ніж 15 тис. фунтів стерлінгів, заповнюють просту податкову декларацію без детальних даних про свою діяльність, активи чи зобов'язання [12, с. 27].

У Чехії основними напрямками державної політики в підприємницькій сфері визначено: підвищення капіталізації підприємств; підтримку програм підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня населення; підтримку служб, що надають інформаційні, економічні та консультативні послуги підприємцям; підтримку створення нових робочих місць [12, с. 27].

У Франції застосовуються спеціальні (спрощені) податкові режими для малих та середніх підприємств залежно від величини їхнього обороту. Такі підприємства не подають декларації про податок на додану вартість, проте виплачують прибуткові податки, рівень яких залежить від сфери діяльності (торговельні операції, послуги тощо). При спрощеному податковому режимі застосовується спрощена форма звітності – малі та середні підприємства подають до податкових органів основні дані про свій баланс, основні фонди, розмір інвестицій та фінансові результати діяльності [14, с. 19].

За останні роки в Україні також відбулись позитивні зрушення в ролі МСП, що в кризових умовах створює нові робочі місця без будь-якого фінансування з боку держави, розширює зайнятість населення, залучає до легальної економічної сфери ті кошти, що зараз перебувають поза банківською сферою. До того ж МСП має велике значення при формуванні конкурентного середовища в регіоні.

Для прикладу успішної реалізації регіональної програми розвитку можна навести досвід заходів у Донецькій області. З метою підтримки підприємницьких ініціатив населення була реалізована регіональна програма розвитку малого й середнього підприємництва в Донецькій області, яка була затверджена розпорядженням голови облдержадміністрації від 27.03.2017 № 266.

Метою Програми було створення сприятливих умов для розвитку малого й середнього підприємництва, забезпечення зайнятості населення, підвищення конкурентоспроможності продукції малих і середніх підприємств. Протягом 2017–2018 рр. в області проводилась робота з реалізації державної регуляторної політики, забезпечення

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

фінансово-кредитної, матеріально-технічної, інформаційно-консультаційної, кадрової підтримки малого і середнього підприємництва. Розпорядженням голови облдержадміністрації від 14.12.2017 року № 1653/5-17 «Про обласний бюджет на 2018 рік» на підтримку малого і середнього підприємництва у 2018 році освоєно 172 115,87 тис. грн, зокрема 200,0 тис. грн – на часткову компенсацію відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого й середнього підприємництва, 140 000,0 тис. грн – на фінансову підтримку суб'єктів МСП.

Протягом зазначеного періоду надано суб'єктам малого підприємництва на конкурсних засадах безповоротної фінансової підтримки (на суму до 500 тис. грн) за умовами співфінансування проектів із місцевими органами влади (співвідношення становить 30 % – місцеві бюджети, 70 % – обласний бюджет).

Конкурсною комісією з відбору проектів суб'єктів малого й середнього підприємництва було:

- розглянуто 306 проектів на загальну суму 130,2 млн грн;
- визначено переможцями 73 проекти на загальну суму 31,69 млн грн (сума співфінансування з місцевих бюджетів – 9,51 млн грн);
- створено 292 робочі місця.

Станом на 01.10.2018 профінансовано 103 проекти, у тому числі 94 проекти суб'єктів малих форм підприємництва отримали безповоротну фінансову підтримку, на загальну суму 30,41 млн грн (11,97 млн грн – кошти місцевих бюджетів), 9 проектів отримали часткову компенсацію відсоткових ставок за кредитами, що надавались на реалізацію проектів, у розмірі 0,169 млн грн [15].

Висновки і пропозиції. Сучасна регіональна політика розвитку МСП має бути спрямована на створення сприятливого середовища, основні цілі регулювання мають полягати у стимулюванні підприємців на високій ступінь технічної спеціалізації, зменшення адміністративного тиску та міжнародна орієнтованість. Україна має переймати позитивний досвід країн ЄС, пов'язаний із підтримкою МСП у формі впровадження цього сектору економіки в європейський економічний простір та зайнятті гідних ринкових ніш. Для цього необхідно сформувавши відповідне бізнес-середовище з урахуванням практики країн ЄС, послідовне перетворення та реформування інфраструктури фінансово-економічної, інституційної та нормативної підтримки для забезпечення інноваційного розвитку національного та регіонального МСП.

Список використаних джерел

1. Васильєв О. Методологія і практика інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіонів України: монографія. Харків: ХНАМГ, 2007. 341 с.
2. Мартиненко В. Ф. Державне управління інвестиційним процесом в Україні: монографія. Київ: Вид-во НАДУ, 2005. 296 с.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Мельничук Н. Аналіз інвестиційного клімату в Україні та перспективи його розвитку. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 8, ч. 1. С. 135–138.
5. Гневко В. А. Модернізація систем розвитку муніципального образования: монографія. Москва: Экономика, 2012. 414 с.
6. Башкатова С. В. Роль інновацій в економічному розвитку регіонів. URL: http://www.rusnauka.com/SND/Economics/13_bashkatova%20s.v..doc.htm.
7. Зубков Р. С. Механізми активізації інвестиційно-інноваційних процесів регіональної економічної системи: теорія і практика: монографія. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2017. 332 с.
8. Фірсова С. М., Чеботар С. В. Основні елементи інноваційного потенціалу. *Економічний вісник Донбасу*. 2011. № 3 (25). С. 202–207.
9. Лещинський В. П., Основні напрями підвищення ефективності інвестиційної діяльності. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 3 (54). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-3/doc/2/07.pdf>.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

10. Зубков Р. С. Основні рівні функціонування інвестиційно-інноваційної матерії регіону. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. № 6. URL: http://www.easterneuropeebm.in.ua/journal/6_2017/17.pdf.
11. Хогтон Дж., Кук Н., Ісакова Н. Взаємодія державних і недержавних структур у справі формування політики підтримки малого бізнесу. *Економіка*. 2013. № 11. С. 42–47.
12. Біла І. С., Салатюк Н. М. Світовий досвід державного регулювання підприємництва. *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 26–30.
13. Ковтун Н. Теоретичні засади інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: співвідношення основних понять та категорій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка*. 2008. Вип. 101. С. 25–29.
14. Клепанчук О. Ю. Зарубіжний досвід державної підтримки розвитку малого підприємства та можливості його використання в Україні. *Наукове товариство Івана Кушніра*. 2015. С. 15-19.
15. Офіційний сайт Донецької обласної державної адміністрації. URL: https://dn.gov.ua/ua/ekonomika/malij-ta-serednij-biznes/zahodi-z-pidtrimki-msb?fbclid=IwAR0p0YgSf6b-pRqGaZdEOjozv62LkpUxGjujXvtz_seWVuDVztMmG26To48.

References

1. Vasyliiev, O. (2007). *Metodolohiia i praktyka infrastruktornoho zabezpechennia funktsionuvannia i rozvytku rehioniv Ukrainy [Methodology and Practice of Infrastructure Support for the Functioning and Development of Ukrainian Regions]*. Kharkiv: KSAME [in Ukrainian].
2. Martynenko, V. F. (2005). *Derzhavne upravlinnia investytsiinym protsesom v Ukraini [State administration of investment process in Ukraine]*. Kyiv: Vyd-vo NADU [in Ukrainian].
3. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [The State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Melnichuk, N. (2011). Analiz investytsiinoho klimatu v Ukraini ta perspektyvy yoho rozvytku [Analysis of investment climate in Ukraine and prospects for its development]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 8 (1), 135–138 [in Ukrainian].
5. Gnevko, V. A. (2012). *Modernizatsiia sistem razvitiia munitsipalnogo obrazovaniia [Modernization of the systems of development of the municipal formation]*. Moscow: Economics [in Russian].
6. Bashkatova, S. V. (n.d.). *Rol innovatsii v ekonomichnomu rozvytku rehioniv [The role of innovation in the economic development of the regions]*. Retrieved from http://www.rusnauka.com/SND/Economics/13_bashkatova%20s.v..doc.htm.
7. Zubkov, R. S. (2017). *Mekhanizmy aktyvizatsii investytsiino-innovatsiinykh protsesiv rehionalnoi ekonomichnoi systemy: teoriia i praktyka [Mechanisms of activation of investment and innovation processes of the regional economic system: theory and practice]*. Nikolaev: FOP Shvets V. M. [in Ukrainian].
8. Firsova, S. M., Chebotar, S. V. (2011). Osnovni elementy innovatsiinoho potentsialu [The main elements of innovation potential]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Bulletin of the Donbas*, 3 (25), 202–207 [in Ukrainian].
9. Leshchynskyi, V. P. (2016). Osnovni napriamy pidvyshchennia efektyvnosti investytsiinoi diialnosti [The main directions of increasing the efficiency of investment activity]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration*, 3 (54). Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/-3/doc/2/07.pdf>.
10. Zubkov, R. S. (2017). Osnovni rivni funktsionuvannia investytsiino-innovatsiinoi materii rehionu [Basic levels of functioning of the investment and innovation matter of the region]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economics, Business and Management*, 6. Retrieved from http://www.easterneuropeebm.in.ua/journal/6_2017/17.pdf.
11. Khohton, Dzh., Kuk, N., Isakova, N. (2013). Vzaiemodiia derzhavnykh i nederzhavnykh struktur u spravi formuvannia polityky pidtrymky maloho biznesu [The interaction of state and non-state structures in the formation of a policy for supporting small business]. *Economics – Ekonomika*, 11, 42-47 [in Ukrainian].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

12. Bila, I. S., Salatiuk, N. M. (2014). Svitovyi dosvid derzhavnogo rehuliuвання pidpriemnytstva [World Experience in State Regulation of Entrepreneurship]. *Problemy ekonomiky – Problems of Economics, 1*, 26–30 [in Ukrainian].

13. Kovtun, N. (2008). Teoretychni zasady investytsiinoho protsesu ta investytsiinoi diialnosti: spivvidnoshennia osnovnykh poniat ta katehorii [Theoretical principles of the investment process and investment activity: the ratio of basic concepts and categories]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia Ekonomika – Bulletin of the Taras Shevchenko National Taras Shevchenko University. The Economics Series, 101*, 25-29 [in Ukrainian].

14. Klepanchuk, O. Yu. (2015). Foreign experience of state support for the development of a small enterprise and the possibilities of its use in Ukraine [Zarubizhnyi dosvid derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho pidpriemstva ta mozhlyvosti yoho vykorystannia v Ukraini]. *Naukove tovarystvo Ivana Kushnira – Scientific Society of Ivan Kushnir* (pp. 15-19).

15. Ofitsiyni sait Donetskoï oblasnoi derzhavnoi administratsii [Official site of the Donetsk Regional State Administration]. Retrieved from http://dn.gov.ua/ua/ekonomika/malij-ta-serednij-biznes/zahodi-z-pidtrimki-msb?fbclid=IwAR0p0YgSf6b-pRqGaZdEOjozv62LkpUxGjujXvtz_seWVuDVztMmG26To48.

Туецков Тарас Євгенович – здобувач кафедри гуманітарних дисциплін, Донецького державного університету управління (вул. Карпінського, 58, м. Маріуполь, 87513, Україна).

Туецков Тарас Євгеньевич – соискатель кафедры гуманитарных дисциплин, Донецкого государственного университета управления (ул. Карпинского, 58, г. Мариуполь, 87513, Украина).

Turetskov Taras – candidate the Department of Humanitarian Disciplines, Donetsk State University of Management (58, Karpinskii Str., 87513 Mariupol, Ukraine).

E-mail: turetskovtaras@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1382-1732>

Researcher ID: B-6911-2019

УДК 336.77:332.2(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-170-175

Олександр Давидюк

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Александр Давидюк

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО ИПОТЕЧНОГО КРЕДИТОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В УКРАИНЕ

Alexander Davyduk

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF BANK MORTGAGE LENDING IN PHYSICAL PERSONS IN UKRAINE

У статті представлено результати аналізу стану іпотечного кредитування в Україні з виділенням ключових проблем, що не дозволяють іпотечному ринку розвиватися та підвищувати доступність для громадян країни. Вивчено стан банківського іпотечного кредитування в Україні з визначенням сучасних тенденцій розвитку такого напрямку та ключових проблем, що призводять до недоступності банківських кредитів для населення держави. На основі визначених проблем функціонування банківського та державного напрямків іпотечного кредитування в Україні запропоновано напрямки щодо поліпшення ситуації та розвитку іпотечного ринку в Україні.

Ключові слова: національна економіка; іпотека; іпотечне кредитування житла; іпотечний ринок; банківська справа.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 7.

В статье представлены результаты анализа состояния ипотечного кредитования в Украине с выделением ключевых проблем, которые не позволяют ипотечному рынку развиваться и повышать доступность для граждан страны. Изучено состояние банковского ипотечного кредитования в Украине с определением современных тенденций развития такого направления и ключевых проблем, приводящих к недоступности банковских кредитов для населения государства. На основе определенных проблем функционирования банковского и государственного направлений ипотечного кредитования в Украине предложены направления по улучшению ситуации и развития ипотечного рынка в Украине.

Ключевые слова: национальная экономика; ипотека; ипотечное кредитование жилья; ипотечный рынок; банковское дело.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 7.

The article presents the results of the analysis of the state of mortgage lending in Ukraine with the allocation of key issues that prevent the mortgage market from developing and increase accessibility for citizens of the country. The study of the state of bank mortgage lending in Ukraine with the definition of modern trends in the development of such a direction and key issues that lead to inaccessibility of bank loans for the population of the state. Based on the identified problems of functioning of the banking and state lines of mortgage lending in Ukraine, suggested directions for improvement of the situation and development of the mortgage market in Ukraine.

Keywords: national economy; mortgage; mortgage lending housing; mortgage market; banking.

Fig.: 2. Table: 1. References: 7.

JEL Classification: G20

Постановка проблеми. Тема потребує проведення аналізу сучасного стану іпотечного кредитування в Україні, діяльності Державної іпотечної установи, визначення ролі держави у створенні умов для ефективного розвитку вітчизняної іпотеки та надання рекомендацій щодо перспектив розвитку іпотечного кредитування

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти іпотеки та іпотечного кредитування знайшли своє відображення в економічній літературі, у наукових публікаціях та працях таких вітчизняних учених, як І. Ю. Гришова, Л. Григорович, С. О. Кушнір, Т. М. Гнатєва, О. П. Кабанова, Д. С. Борисенко, С. О. Кушнір, Н. В. Лагодієнко, які висвітлюють різні аспекти теорії та практики розвитку іпотечних відносин в умовах національної економіки. Проте, незважаючи на різнопланові дослідження у сфері розвитку іпотечних фінансових відносин, багато важливих питань залишаються недостатньо вивченими, особливо це стосується іпотечного кредитування житлової нерухомості [1-7].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Розвиток іпотечного кредитування в Україні стримується існуванням певних проблем, що не дають змоги повною мірою використовувати іпотеку й не сприяють розвитку іпотечних відносин. Ці проблеми є надзвичайно актуальними та потребують негайного теоретичного та практичного вирішення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження перспектив розвитку іпотечного кредитування в Україні. Досягнення поставленої мети є можливим через послідовне вирішення таких завдань: вивчення правових передумов розвитку іпотечного кредитування в Україні, аналіз діяльності банківських установ на іпотечному ринку України, виокремлення проблем поживлення іпотечного кредитування в Україні та пропозицій щодо його розвитку.

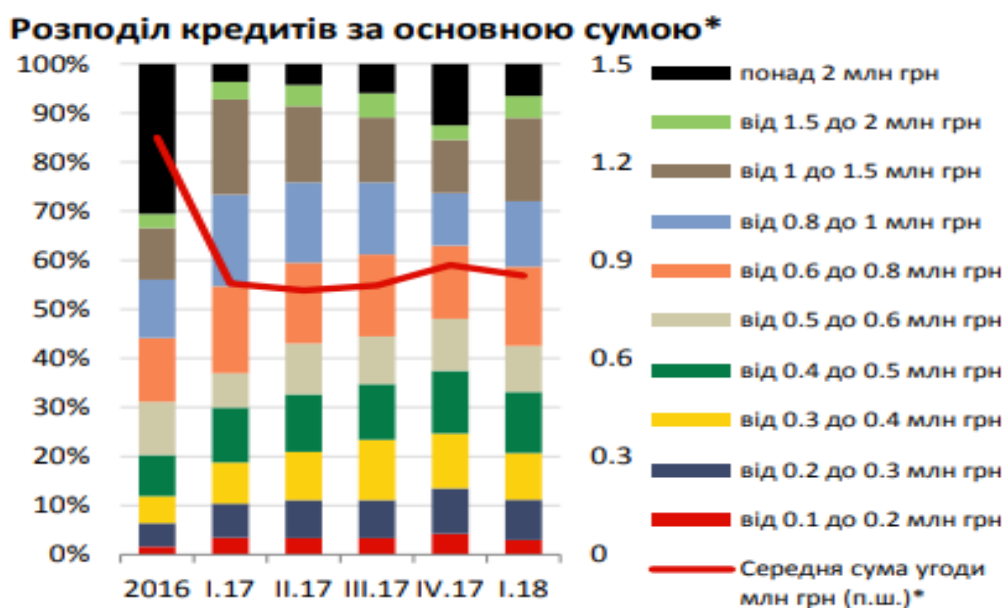
Виклад основного матеріалу. Високоорганізована ринкова економіка неможлива без широкого використання іпотеки, зокрема застави земельних ділянок та іншого нерухомого майна з метою забезпечення зобов'язань боржників. Іпотечні відносини тісно пов'язані з інвестиціями і відіграють особливо велику роль у будівництві та сільському господарстві. Отже, іпотека – це довгостроковий кредит, що видається фізичній особі під певний відсоток банком або кредитною спілкою для будівництва або купівлі житла.

Протягом 2017–2018 років переважна частина банків надавали населенню кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості. За весь минулий рік вони видали нових кредитів на нерухомість на суму 1,48 млрд грн (+62 % р/р) [2].

У I кварталі 2018 року обсяг нових кредитів виріс у 3,9 раза р/р і становив 565 млн грн, кількість укладених договорів зроста майже втричі. Понад 80 % обсягів нового кредитування припало всього на п'ять банків. Деякі з опитаних фінустанов надають кредити на придбання житла або як виняток для своїх клієнтів, або тільки співробітникам. У 2017 році і в I кварталі 2018 року купівля житла на вторинному ринку переважала за кількістю договорів і обсягом кредитування. Поступово зростають обсяги та кількість кредитів, виданих у межах партнерських програм (із компенсацією банкові відсотків забудовником), хоча переважають кредити на стандартних умовах.

Найбільше кредитів видано в Києві – 1428 договорів (51 % від загальної кількості) у 2017 році, 487 (48 %) – у I кварталі 2018 року. У трійку лідерів за кількістю кредитів увійшли східний регіон (Харківська, Полтавська, Сумська області) та центральний регіон (Київська, Черкаська області). Середній розмір наданого кредиту торік становив 531 тис. грн, у I кварталі 2018 року – 552 тис. грн. У I кварталі 2018 року 110 кредитів загальним обсягом 17 млн грн були на суму менше 200 тис., 603 кредити загальним обсягом 188 млн грн – на суму менше 500 тис. [1].

Умови кредитування поліпшилися порівняно із ситуацією минулого року. Стандартні умови більшості банків містять фіксовану відсоткову ставку на весь термін договору або фіксовану на перший рік і гнучку (прив'язану до індексу депозитних ставок UIRD) після цього. Фіксована ставка зазвичай становить 18–24 % річних [4]. У межах партнерських програм із забудовниками пропонується пільгова ставка на перші 1–5 років, її розмір здебільшого залежить від першого внеску і становить від 0,01 % на перший рік без урахування комісії за надання кредиту. Максимальний заявлений термін кредитів у більшості банків становить 20 років, у декількох – 25–30 років. Середньозважений за обсягом строк, на який видають кредити, становив 13,3 року на кінець I кварталу 2018 року та 13 років – у 2017 році (рис. 1) [5].

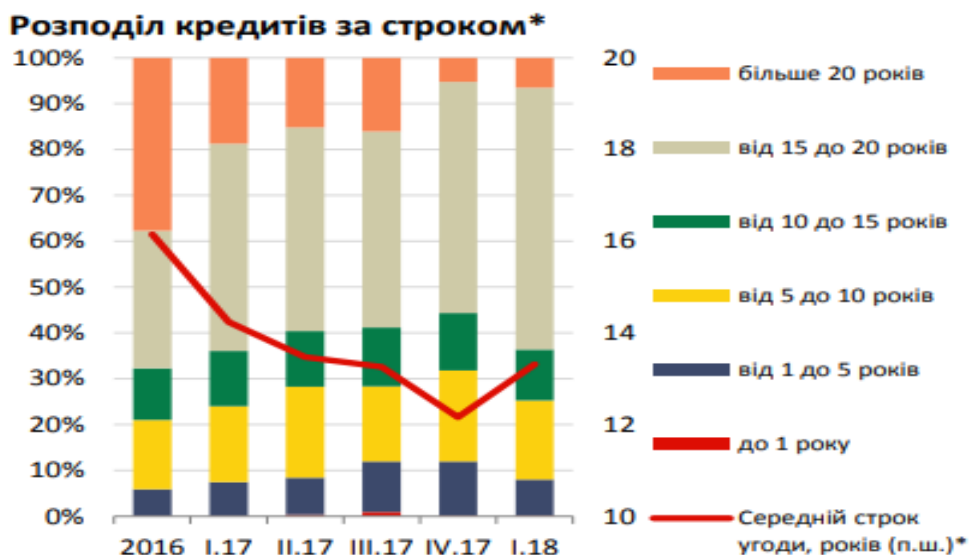

* Зважено за обсягом наданих кредитів.

Джерело: дані банків

Рис. 1. Розподіл кредитів за основною сумою

Декларовані банками вимоги до першого внеску позичальника становлять від 20 % вартості житла. Водночас фактичне середньозважене значення показника Loan-to-value (LTV) для кредитів, виданих у I кварталі 2018 року, становило 59 % (-2 в.п. р/р). У структурі кредитних угод, укладених у 2017 році – I кварталі 2018 року, переважають кредити з LTV від 40 до 80 % на момент видачі. Проте багато банків надавала кредити з LTV понад 80 % [6]. Це ризиковано за поточної кон'юнктури ринку житла та високих відсоткових ставок (рис. 2) [3].

* Зважено за обсягом наданих кредитів. Строк визначений у кредитному договорі.

Джерело: дані банків

Рис. 2. Розподіл кредитів за строком

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

В Україні вартість і терміновість «іпотечних кредитів навряд чи є прийнятними для всіх верств населення. Наприклад, переплата за іпотечним кредитом у ПАТ КБ «Приватбанк» у національній валюті, з першим внеском – 30 %, терміном кредитування – 20 років буде становити 270,4 % [2].

Так, мінімальні аванси від вартості об'єкта кредитування упродовж 01.01.2015–01.01.2017 залишались на рівні 30 %, максимальний строк кредитування – 20 років. При цьому зменшення першого внеску можливе лише за умови надання додаткової застави. Середньозважена ставка за іпотечними кредитами в національній валюті станом на 01.01.2017 р. становила 12,4 %, в іноземній валюті – 8,5 % (таблиця).

Таблиця

*Основні показники ринку іпотечного кредитування в Україні
упродовж 01.01.2014–01.01.2017*

Показник	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017
ВВП, млрд грн	1566,73	1979,46	2383,18
Чисті активи банків, млрд грн	1316,85	1254,39	1212,81
Кредитний портфель банків, млрд грн	1006,36	965,09	996,21
Іпотечні кредити банків, млрд грн:	122,00	101,84	145,68
- у гривні	65,56	45,15	69,41
- у доларах США	50,79	53,40	67,23
- в інших валютах	5,65	3,29	9,04
Офіційний валютний курс, грн/ дол.	15,77	24,00	27,19
Середня відсоткова ставка за іпотечними кредитами в національній валюті, %	16,9	11,8	12,4
Середня відсоткова ставка за іпотечними кредитами в іноземній валюті, %	10,2	11,0	8,5

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Загрозливим є рівень доларизації іпотечних кредитів вітчизняних банків, який протягом досліджуваного періоду становив близько 45 %.

За останні роки іпотечні кредити надавали такі банки, як АТ «Ощадбанк» – 13 % ринку, АТ «Укрексімбанк» – 10 %, АКБ «Аркада» – 6 %, АКБ «Правексбанк» – 5 %, ПАТ КБ «Приватбанк» – 4 %, АКБ «Укрсоцбанк» – 3 %, ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» – 3 % та ін.

АТ «Ощадбанк» займає найбільшу частку ринку іпотечного кредитування. У структурі активів АТ «Ощадбанк» кредитний портфель становить найбільшу питому вагу (близько 60 %) і забезпечує отримання більшої половини доходів. Станом на 01.01.2017 р. іпотечні кредити становлять 25,6 % кредитів, наданих фізичним особам (рис. 1). Висока частка іпотечних кредитів серед кредитів фізичним особам пояснюється роботою банку з державними програмами кредитування, такими як молодіжне кредитування «Доступне житло».

Фінансуючи іпотечні кредити за рахунок коротких і дорогих ресурсів, а також коштів населення, банки не спроможні встановлювати привабливі параметри. Однак прогнозують, що невдовзі іпотечні кредити стануть привабливішими для позичальників. Так, опитування НБУ показали, що у 2016 р. стандарти іпотечного кредитування значно пом'якшилися (-21 %), схвалено більше заявок на іпотечні кредити (22 %). Банки прогнозують подальше пом'якшення стандартів іпотечного кредитування в I кв. 2017 р.

На кінець I кварталу 2018 року середньозважений, документально підтверджений дохід покупців житла в кредит становив 37,9 тис. грн на місяць. Більшість банків кредитувала купівлю житла громадянами з офіційними доходами до 5 тис. грн на місяць. Декілька респондентів зазначили, що видавали кредити, не маючи інформації про офіційні доходи позичальників. Таким чином, у I кварталі 2018 року середньозважений

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

показник Debt service-to-income (DSTI) становив 45 % (-3 в.п. р/р), водночас 18 % обсягу виданих кредитів припадає на позичальників, які витратять на обслуговування боргу понад 70 % доходу.

Основна перешкода для кредитування – дефіцит надійних позичальників. Банки-респонденти загалом очікують подальше зростання обсягів житлового кредитування. Тринадцять банків прогнозували, що в наступні 12 місяців його середньомісячні обсяги зростатимуть на більше ніж 10 %. Ще п'ять банків очікували зростання менше ніж на 10 %. Шість банків прогнозували незмінність або зменшення обсягів нового кредитування. Другий рік поспіль, на думку респондентів, основна перешкода для відновлення житлового кредитування – дефіцит платоспроможних позичальників з офіційно підтвердженими доходами. Про це повідомили 11 опитаних банків. Наступні за важливістю перешкоди – відсутність джерел довгострокового фондування в гривні (4 банки-респонденти) та правова неврегульованість і непрозорість первинного ринку житла (4 банки).

Висновки і пропозиції. У країнах з розвинутою економікою іпотечне кредитування є важливим чинником для стимулювання економічного розвитку. Безперечно, що ефективно діюча система іпотечного кредитування дозволяє вирішити багато економічних та соціальних проблем. Із розвитком системи іпотечного кредитування в Україні пов'язане: економічне зростання, бо утворення ринку іпотечного кредитування забезпечить виробничій сфері національної економіки необхідні довгострокові фінансові ресурси; вирішення соціальних проблем, бо іпотечне кредитування допоможе пересічним громадянам отримати доступ до довгострокових фінансових ресурсів для поліпшення своїх житлових умов, а це сприятиме зростанню економічних показників будівельної галузі, оновленню житлового фонду; прискорення розвитку сільськогосподарського виробництва, бо іпотечне кредитування та зняття обмежень на передачу в іпотеку сільськогосподарських земель дасть змогу суб'єктам господарювання в сільській місцевості одержати довгострокові кредити. Особлива роль держави у сприянні розвитку іпотеки. Державна політика в іпотечному кредитуванні передбачає заходи, спрямовані на зменшення ризиків комерційних банків, підвищення захисту прав учасників ринку іпотеки, здешевлення кредитів для населення. Безперечно, що з боку держави необхідна значна увага до підвищення платоспроможності позичальників (пільгове кредитування молодих сімей та малозабезпечених верств населення, надання субсидій, оплата частини відсоткової ставки за іпотечним кредитом, надання пільг зі сплати прибуткового податку на період розрахунку за кредитом) та зниження відсоткових ставок (шляхом формування ефективної нормативно-правової бази, зниження ризиків кредиторів завдяки застосуванню урядових гарантій та систем страхування). Необхідними чинниками ефективного розвитку іпотечного кредитування в Україні є: макроекономічна стабільність в державі, ефективно діюча фінансово-кредитна система, розвинений ринок цінних паперів, прибутковість операцій із кредитування для кредиторів та доступність кредитів для широких верств населення.

Список використаних джерел

1. Борисенко Д. С., Кушнір С. О. Проблеми та перспективи іпотечного кредитування суб'єктів господарювання в сільській місцевості в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2016. Вип. 22. С. 114–117.
2. Гнатєва Т. М., Кабанова О. П. Сучасні тенденції залучення капітальних інвестицій, як важливий фактор структурної перебудови економіки. *Фінансові дослідження*. 2018. Вип. 1(4). URL: <http://fr.stu.cn.ua/index.pl?task=arcinf&l=ua&j=14&id=107>.
3. Гришова І. Ю., Черан Є. М. Деякі аспекти кредитного забезпечення пріоритетних галузей національної економіки України. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. 2015. № 12 (66). С. 117–121.
4. Кравчук А. О., Давидюк О. О. Стан банківського кредитування підприємств аграрного сектору. *Ukraine-EU.Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers. Part 1. Modern Priorities of Economics/Engineering and Technologies*. Chernihiv: CNUT, 2016. P. 161–163.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

5. Кушнір С. О., Григорович Л. С. Іпотечне кредитування населення як одна з перспективних можливостей відновлення села в Україні. *Фінансовий простір*. 2017. № 1 (25). С. 50–57.

6. Gryshova I. Yu., Shestakovska T. L., Glushko O. V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. *Наукові записки Інституту-ту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 4. С. 75–80.

7. Hlushko O., Gryshova I., Lagodiienko N. Effective methodological tools for forecasting financial and economic stability. *Actual problems of economics*. 2017. № 1(187). P. 359–366.

References

1. Borysenko, D. S., Kushnir, S. O. (2016). Problemy ta perspektyvy ipotechnoho kredyтування sub'ektiv hospodariuvannya v silskii mistsevosti v Ukraini [Problems and prospects of mortgage lending of entities in the countryside in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: «Economika i menedzhment» – Scientific Herald of the International Humanitarian University. Series: «Economics and Management»*, 22, 114–117 [in Ukrainian].

2. Hnatieva, T. M., Kabanova, O. P. (2018). Suchasni tendentsii zaluchennia kapitalnykh investytsii, yak vazhlyvyi faktor strukturnoi perebudovy ekonomiky [Current trends of investigation of capital investments as an important factor of structural economic review]. *Finansovi doslidzhennia – Financial researches*, 1 (4). Retrieved from <http://fr.stu.cn.ua/index.pl?task=arcinf&l=ua&j=14&id=107>.

3. Gryshova, I. Iu., Cheran, Ye. M. (2015). Deiaki aspekty kredytnoho zabezpechennia priorytetnykh haluzei natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Some aspects of credit provision of priority sectors of the national economy of Ukraine]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu serii «Economika ta menedzhment» – Bulletin of the Sumy National Agrarian University series "Economics and Management"*, 12 (66), 117–121 [in Ukrainian].

4. Kravchuk, A. O., Davydiuk, O. O. (2016). Stan bankivskoho kredyтування pidpriemstv ahrarnoho sektoru [The status of bank lending to enterprises in the agrarian sector]. Proceeding from Ukraine-EU. Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers. Part 1. Modern Priorities of Economics/Engineering and Technologies (pp. 161–163). Chernihiv: CNUT [in Ukrainian].

5. Kushnir, S. O., Hryhorovych, L. S. (2017). Ipotechne kredyтування naseleння yak odna z perspektyvnykh mozhlyvostei vidnovlennia sela v Ukraini [Mortgages population as one of the promising possibility of recovery village in Ukraine]. *Finansovyi prostir – Financial Space*, 1 (25), 50–57 [in Ukrainian].

6. Gryshova, I. Yu., Shestakovska, T. L., Glushko, O. V. (2017). The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 4, 75–80 [in English].

7. Hlushko, O., Gryshova, I., Lagodiienko, N. (2017). Effective methodological tools for forecasting financial and economic stability. *Actual problems of economics*, 1(187), 359–366 [in English].

Давидюк Олександр Олександрович – кандидат економічних наук, Інститут Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (вул. Дідріхсона, 8, м. Одеса, 65029, Україна).

Давидюк Александр Александрович – кандидат економічних наук, Інститут Военно-Морск Сил Национального университета «Одесская морская академия» (ул. Дидрихсона, 8, г. Одесса, 65029, Украина).

Davyduk Alexander – PhD in Economics, Institute of Military and Military Forces of the National University «Odessa Maritime Academy» (8 Didrikhson Str., 65029 Odessa, Ukraine).

УДК 336.77:332.2(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-176-187

*Максим Дубина, Наталія Разгуліна***ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОГО ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ***Максим Дубина, Наталія Разгуліна***ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ БАНКОВСКОГО ИПОТЕЧНОГО КРЕДИТОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В УКРАИНЕ***Maksym Dubyna, Nataliia Razghulina***THEORETICAL ASPECTS OF THE FUNCTIONING OF THE BANK MORTGAGE LENDING SYSTEM OF INDIVIDUALS IN UKRAINE**

У статті проаналізовано сутність категорії «система банківського іпотечного кредитування фізичних осіб», що було реалізовано через детальний аналіз наявних концепцій трактування дефініцій «іпотека» та «іпотечний кредит». Розгляд окреслених дефініцій та пізнання сутності системи як універсального наукового поняття дало змогу обґрунтувати авторське трактування змісту такої системи. Також у статті побудовано її модель із виокремленням основних суб'єктів, їх взаємозв'язків, мети функціонування та обґрунтуванням базових компонентів зовнішнього середовища, з якими така система взаємодіє. Теоретичний базис існування зазначеної системи був поглиблений шляхом виокремлення та опису передумов і особливостей її функціонування.

Ключові слова: іпотека; іпотечний кредит; іпотекодавець; іпотекопозичальник; система; банківське іпотечне кредитування.

Табл.: 2. Рис.: 1. Бібл.: 37.

В статье проанализирована сущность категории «система банковского ипотечного кредитования физических лиц», что было реализовано через детальный анализ существующих концепций трактования дефиниций «ипотека» и «ипотечный кредит». Рассмотрение таких дефиниций и познание сущности системы как универсального научного понятия позволило обосновать авторскую трактовку содержания такой системы. Также в статье построена ее модель выделением ее основных субъектов, их взаимосвязей, цели функционирования и обоснованием базовых компонентов внешней среды, с которыми такая система взаимодействует. Теоретический базис существования указанной системы был углублен путем выделения и описания предпосылок и особенностей ее функционирования.

Ключевые слова: ипотека; ипотечный кредит; ипотекодатель; ипотекозаемщик; система; банковское ипотечное кредитование.

Табл.: 2. Рис.: 1. Библ.: 37.

Essence of the category "the system of bank mortgage lending of individuals" is analyzed within the article, that is implemented through a detailed analysis of the existing concepts of interpretation of the definitions "mortgage" and "mortgage loan". Consideration of the above definitions and knowledge of the essence of the system as a universal scientific concept has allowed substantiating the author's interpretation of the content of this system. In addition, within the article, the model with the distinction of its main subjects, their interrelations, the purpose of functioning and substantiation of the basic components of the external environment, with which such a system interacts, is constructed. Theoretical basis for the existence of this system is deepened by isolating and describing preconditions and peculiarities of its functioning.

Keywords: mortgage; mortgage loan; mortgagor; mortgage lender; system; bank mortgage lending.

Table: 2. Fig.: 1. References: 37.

JEL Classification: E50

Постановка проблеми. Формування ефективного механізму іпотечного кредитування в країні є однією з головних передумов розвитку національної економіки. Надання таких кредитів фінансовими установами різним типам суб'єктів господарювання дозволяє створити додаткові джерела формування їх прибутку, підвищити спроможність, насамперед, фізичних осіб придбавати власне житло й загалом позитивно впливає на функціонування низки галузей національного господарства. Зростання темпів розвитку будівельної галузі безпосередньо пов'язано з нарощенням обсягів виданих іпотечних кредитів економічним суб'єктам.

Цілком погоджуємося з позицією К. М. Борисюк, що ефективне функціонування іпотечного механізму дозволяє підвищувати рівень капіталізації інвестиційних ресурсів, більш ефективно розподіляти капітал між сферами та галузями економіки, дає змогу розширити фондовий ринок шляхом випуску іпотечних цінних паперів. Також іпо-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

течний кредит збільшує інвестиційний потенціал вітчизняної економіки й у цьому полягає його основна економічна функція. Саме завдяки іпотеці можна суттєво підвищити інвестиційну спрямованість національного фінансового ринку [3, с. 242]. У свою чергу, М. Геєнко, Т. Гузенко зауважують також, що розбудова ефективної системи іпотечного кредитування сприятиме залученню довгострокових фінансових ресурсів національних та закордонних інвесторів в економіку України; вирішенню проблеми забезпечення житлом населення; активізації ринку нерухомості; розвитку фондового ринку та ринків фінансових послуг; стимулюванню розвитку економіки загалом, зокрема будівельної й агропромислової галузей [7].

Суттєвий вплив окреслений вид кредитування має здатність здійснювати й на стабільність усієї банківської системи, що підтверджується історичними особливостями функціонування іпотечного розвитку України після початку фінансово-економічної кризи 2008-2009 років, коли після девальвації національної валюти масово почали виникати прострочені платежі за іпотечними кредитами фізичних осіб, які брали їх в іноземній валюті й не мали фінансової можливості обслуговувати в подальшому. Така ситуація негативно відобразилася на рівні простроченої заборгованості загалом за кредитами комерційних банків, вимагала формування значних сум резервів під такі кредити та частково була однією з причин збитковості банківського сектору України протягом декількох років.

Нині розвиток іпотечного кредитування в Україні відбувається дуже повільними темпами, що зумовлено макроекономічною нестабільністю, низькою фінансовою спроможністю фізичних осіб обслуговувати такі кредити. Фінансові установи, враховуючи власний досвід, проводять дуже обережну політику щодо надання таких кредитів і підвищили вимоги до потенційних позичальників. З урахуванням наявності високих відсоткових ставок за такими позиками, дуже незначна частка громадян має можливість обслуговувати такі кредити. Відповідно, в Україні на сьогодні сформувалася ситуація, за якої при високому потенціалі до розвитку іпотечне кредитування не розвивається, умови іпотечних банківських продуктів є складними, рівень спроможності громадян придбати власне житло в кредит залишається дуже низьким.

Окреслене зумовлює необхідність проведення нових досліджень у сфері функціонування системи банківського іпотечного кредитування фізичних осіб, використання саме системного підходу до розгляду сутності цієї системи, її структури та основних компонентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей функціонування системи іпотечного кредитування, питанням підвищення ефективності банківського іпотечного кредитування на сьогодні присвячено багато наукових праць теоретичного та прикладного характеру. До науковців, які найбільше досліджували зазначене питання, варто віднести таких: Г. І. Андрєєва, Д. С. Борисенко, К. М. Борисюк, Д. Є. Волковський, О. Б. Гамкало, Б. М. Гнатківський, І. О. Григорук, О. Т. Євтух, О. І. Завидівська, С. В. Запорожець, А. Ю. Зеленєєв, Е. А. Коренний, Г. Ю. Марченко, О. С. Новак, А. В. Осипов, О. М. Петрук, В. Ю. Прокопенко, Н. А. Проскурякова, В. І. Савич та ін.

Зокрема, Г. І. Андрєєва та С. В. Запорожець досліджували питання діяльності комерційних банків у системі іпотечного кредитування, О. Т. Євтух вивчав питання іпотечного механізму ефективного використання й розвитку нерухомості, Д. Є. Волковський розглядав особливості управління інвестиційною діяльністю суб'єктів іпотечного ринку в Україні, а Г. Ю. Марченко – специфічні риси страхування ризиків іпотечного кредитування в Україні. Питанням бухгалтерського обліку й аналізу іпотечного кредитування у банках України присвячено праці О. Б. Гамкало, а В. І. Савич та Е. А. Коренний аналізували вплив іпотечного кредитування на розвиток національної економіки України в період її трансформації. Правові аспекти функціонування ринку іпотечного кредитування розглянуто в роботах К. М. Васьківської, А. А. Герц, Р. А. Запорожця, Н. М. Квіт, В. Є. Кириченко, В. А. Рибачок, В. В. Стратійчук, Ю. Є. Ходика, А. Р. Чанишевої та ін.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на численні напрацювання вчених щодо розвитку іпотечного кредитування, підвищення ролі банківських установ в іпотечному кредитуванні фізичних осіб, актуальними залишаються питання поглиблення теоретичних засад функціонування системи такого кредитування, виявлення особливостей її функціонування, що дозволить з урахуванням отриманих результатів у подальшому поглибити науково-прикладні аспекти розбудови такої системи, підвищити ефективність її роботи.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування особливостей функціонування системи банківського іпотечного кредитування фізичних осіб для поглиблення науково-прикладних аспектів її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження розпочнемо з вивчення сучасних наукових концепцій розуміння дефініції «іпотека», що дасть змогу надалі розглянути зміст іпотечного кредитування як одного з видів позики, що надаються банками фізичним особам, виокремити та описати його основні характерні риси. Також формулювання власної позиції щодо природи категорії «іпотечне кредитування» дозволить за допомогою використання методології системного підходу поглибити теоретичні засади функціонування системи банківського іпотечного кредитування фізичних осіб. У табл. 1 наведено декілька підходів до тлумачення окресленої дефініції, які на сьогодні представлені в законодавчих документах та низці наукових робіт у сфері вивчення цього виду кредитування.

Таблиця 1

Наукові концепції розгляду сутності категорії «іпотека»

Визначення 1	Джерела 2
Іпотека – вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому законом [26].	Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 № 898-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15 .
Іпотека – застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи [35].	Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 .
Іпотека – різновид застави нерухомого майна (головним чином земельних ділянок та будівель) з метою одержання позички. Об'єкти іпотеки залишаються у володінні заставодавця або третьої особи (майнового поручителя), а заставодержатель (кредитор) набуває право переважного задоволення своїх вимог до боржника в межах вартості зареєстрованої застави [15].	Енциклопедія банківської справи України / дедкол.: В. С. Стельмах та ін. Київ: Молодь, Ін Юре, 2001. 680 с.
Іпотека – застава нерухомого майна, яка здійснюється без передачі цього майна в користування кредитору. Предметом іпотеки є нерухомість, яка залишається у заставодавця [17].	Жданов В. П., Тимофеев В. В. Ипотечное жилищное кредитование: региональный аспект. Калининград: Янтарный сказ, 2001. 117 с.
У класичному розумінні під іпотекою прийнято розуміти заставу нерухомого майна. Іпотека, як правило, розглядається в контексті взаємозв'язку застави нерухомості і кредиту, в якому перша використовується винятково з метою отримання другого в іпотечного кредитора [24, с. 49].	Осипов А. В. проблеми іпотечного кредитування в сучасній економіці України. <i>Агросвіт</i> . 2012. № 12. С. 48–52.
Іпотека – це: юридичний аспект іпотеки полягає в тому, що вона виступає особливим видом забезпечення боргового зобов'язання за договорами позики, кредиту, купівлі-продажу, лізингу нерухомого майна, що залишається у володінні та користуванні іпотекодавця; економічний аспект іпотеки полягає у тому, що іпотека являє собою єдність застави нерухомого майна та позичкового капіталу і постає як застава нерухомого майна з метою забезпечення боргового зобов'язання, яке конкретизується як кредитне [25].	Погорельцева Н. Дослідження економічної природи іпотечного ринку. <i>Актуальні проблеми економіки</i> . 2004. № 6. С. 66–74.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 1

1	2
Іпотека – це спосіб забезпечення виконання зобов'язань, за яким нерухоме майно, що є предметом застави, залишається у заставодавця або в третьої особи [29, с. 4].	Проскуракова Н. А. Ипотека в Российской империи. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. 737 с.
Іпотека – застава нерухомості: земля, будинки чи інші будівлі, споруди та інші, що є забезпеченням грошової позики, іпотечного кредиту. Те ж саме майно може служити забезпеченням кількох позик, якщо вартість його не вичерпана попередніми позиками [6, с. 138].	Гацалов М. М. Современный экономический словарь-справочник. Ухта: УГТУ, 2002. 371 с.
Іпотека – застава під нерухоме майно, яка здійснюється без передачі цього майна у володіння заставному кредитору. Предметом іпотеки є нерухомість, що залишається у володінні заставодавця, але це може бути і право на нерухомість [18, с. 119].	Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ: Кондор, 2006. 355 с.
Іпотека – правовий інститут, що застосовується в усіх правових системах як важливий інструмент ефективного розподілу власності, надійний засіб захисту інтересів кредиторів [31, с. 6].	Свистун Л. А., Довгаль Ю. С. Іпотечне кредитування в Україні: сучасні проблеми та фактори розвитку: монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2014. 162 с.

Джерело: систематизовано та узагальнено авторами.

Отже, аналіз наукових підходів до трактування сутності категорії «іпотека» дає підстави стверджувати загалом про існування єдиного підходу до розгляду цієї дефініції. Відповідно, у межах статті іпотеку будемо розглядати як спосіб забезпечення виконання зобов'язань, за яким нерухоме майно, що є предметом застави, залишається у заставодавця або в третьої особи.

Враховуючи окреслене трактування сутності іпотеки, розглянемо також зміст категорії «іпотечний кредит». У табл. 2 також представлено сукупність наукових підходів до розгляду цієї дефініції.

Таблиця 2

Наукові підходи до розгляду категорії «іпотечний кредит»

Визначення	Джерела
1	2
Іпотечне кредитування - правовідносини, що виникають з приводу набуття права вимоги іпотечного боргу за правочинами та іншими документами [27].	Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати: Закон України від 19.06.2003 № 979-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-15
Іпотечний кредит — це особлива форма кредиту, пов'язана з наданням позик під заставу нерухомого майна — землі, виробничих або житлових будівель тощо [34, с. 36].	Фатюха Н. І., Кривошей Р. В. Стан та розвиток споживчого й іпотечного кредитування в Україні. <i>Інвестиції: практика і досвід</i> . 2016. № 19. С. 32-37.
Іпотечне кредитування – спрямовування кредитних коштів саме на придбання (будівництво, реконструкцію тощо) предмету нерухомості з передачею такої нерухомості в забезпечення цього ж кредиту, а кредитування під іпотеку – як надання кредитних коштів на будь-які інші цілі з наданням у забезпечення предмету іпотеки [2, с. 115].	Борисенко Д. С., Кушнір С. О. Проблеми та перспективи іпотечного кредитування суб'єктів господарювання в сільській місцевості в Україні. <i>Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент</i> . 2016. Вип. 22. С. 114–117.
Іпотечне кредитування – система у взаємозв'язку та взаємозумовленості її елементів: суб'єктів – банків кредиторів та позичальників (основні суб'єкти), оцінювачів нерухомості; агентств із торгівлі нерухомістю – ріелторських фірм; страхових компаній; органів, що регулюють і реєструють обіг нерухомого майна; кредитних агентств, що надають інформацію про кредитоспроможність клієнтів; об'єктів – застави нерухомого майна; предметної сфери – видів заставної нерухомості [5, с. 8].	Гамкало О. Б. Бухгалтерський облік і аналіз іпотечного кредитування в банках України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Львівський національний університет імені Івана Франка. Київ, 2016. 23 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Продовження табл. 2

1	2
Іпотечний кредит – кредит, що відкривається під заставу нерухомого майна, як правило, з реєстрацією в поземельній книзі. Іпотечне кредитування здійснюється ощадними касами, страховими товариствами, банками (один з основних видів діяльності іпотечних банків) і фізичними особами [6, с.138].	Гацалов М. М. Современный экономический словарь-справочник. Ухта: УГТУ, 2002. 371 с.
Іпотечний кредит – довгострокова позичка, що видається під заставу нерухомості – землі і будівель виробничого та житлового призначення. Іпотечний кредит надається переважно спеціалізованими інститутами – іпотечними банками, а в ряді країн – комерційними сільськогосподарськими та іншими банками. Неповорнення заборгованості в строк призводить до втрати позичальником нерухомості і передачі її іншому власнику або банку [18, с.120].	Звадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ: Кондор, 2006. 355 с.
Іпотечний кредит – особливий вид економічних відносин із приводу надання кредитів під заставу нерухомого майна [4, с. 527].	Вовчак О. Д., Руцишин Н. М., Андрейків Т. Я. Кредит і банківська справа: підручник. Київ: Знання, 2008. 564 с.
Іпотечний кредит – грошові кошти, надані у кредит під заставу нерухомого майна позичальникові зі збереженням права володіння та користування заставленим майном [10, с. 15]. Іпотечне кредитування – процес надання та обслуговування іпотечного кредиту [10, с. 17].	Григорук І. О., Петрук О. М., Новак О. С. Розвиток системи іпотечного кредитування підприємств АПК: монографія. Житомир, 2015. 160 с.
Іпотечне кредитування – це позика, надана за принципами банківського кредитування під заставу нерухомості, яка залишається в користуванні у позичальника [8, с. 98].	Глуценко С. В. Кредитний ринок: інститути та інструменти. Київ: Києво-Могилянська академія, 2010. 153 с.
Іпотечний кредит – особлива форма кредиту, пов'язана з наданням позик під заставу нерухомого майна – землі, виробничих або житлових будівель тощо [22, с. 97].	Лагутін Д. Кредитування: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2000. 215 с.
Іпотечне кредитування пропонуємо розглядати як практичну реалізацію суті іпотечного кредиту: іпотекодержатель надає певну суму коштів в тимчасове користування іпотекодавцю з обов'язковою умовою повернення, а в якості застави використовується предмет іпотеки [9, с. 8].	Гнатківський Б. М. Формування системи іпотечного кредитування в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2010. 22 с.
Іпотечний кредит – правовідносини, що виникають на підставі договору про іпотечний кредит між кредитором і боржником з приводу надання коштів у користування з встановленням іпотеки. Це довгострокова позичка із зобов'язанням її повернення в зазначений у договорі термін з виплатою відсотків за кредитом (плата за кредит), забезпечення виплати цього зобов'язання є застава нерухомості [32, с. 100].	Словник-довідник фінансового ринку / уклад.: В. В. Феценко, О. О. Резнікова, О. В. Романченко, Л. В. Новошинська, Ф. Ф. Стасюк. Київ, 2004. 324 с.

Джерело: систематизовано та узагальнено авторами.

Таким чином, аналізуючи окреслені в табл. 2 підходи до розгляду сутності «іпотечного кредитування», можна цю дефініцію визначити таким чином: іпотечне кредитування – сукупність відносин між економічними суб'єктами, які виникають у процесі руху фінансових ресурсів від позикодавця до позичальника на основі дотримання принципів строковості, повернення, своєчасності, платності та обов'язкової забезпеченості нерухомим майном, яке залишається в користуванні позичальника.

Слушно зауважують Л. А. Свистун та Ю. С. Довгаль, що іпотечне кредитування – це ефективний механізм, спроможний інтегрувати ринку нерухомості, фінансових послуг, фондовий ринок та інші суміжні ринки, трансформувати приватні заощадження в інвестиційні ресурси, активізувати споживчий кредит, згладжувати кон'юнктурні коливання та стабілізувати ринки, забезпечувати надійність і ліквідність інвестиційних вкладень у реальний сектор економіки, сприяти вирішенню багатьох актуальних соціально-економічних проблем суспільства та стійкому економічному зростанню [31, с. 6].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Якщо розглядати виключно саме банківське іпотечне кредитування, то логічно припустити, що це один із видів іпотечного кредитування, і таким чином йому притаманні всі властивості такого виду кредитування та його специфічні ознаки, що загалом виділяють іпотечне кредитування із загальної системи видів позик.

Одну з найважливіших ролей іпотечне кредитування відіграє в процесах трансформації тимчасово вільних коштів фізичних осіб в інвестиційні ресурси, що відбувається через систему фінансових посередників різного типу. Саме існування такого механізму дозволяє громадянам підвищувати рівень якості життя, стати власниками житла, навіть коли власних фінансових ресурсів для його придбання недостатньо. В Україні в цьому процесі нині провідну роль відіграють банківські установи.

Розглянемо сутність системи банківського іпотечного кредитування фізичних осіб як одного з найбільш розвинутих та поширених способів купівлі нерухомості. Для цього використаємо системний підхід до розгляду такої системи. Зокрема, на сьогодні в наукових роботах уже сформовано значну кількість концепцій трактування сутності системи як наукової універсальної категорії. Наведемо декілька з них:

1) система – це множина об'єктів разом з відносинами між об'єктами та між їхніми атрибутами (властивостями) [20, с. 37];

2) система – це безліч елементів, об'єднаних в єдине ціле для виконання певної функції [23];

3) система – це сукупність елементів, яка має нові властивості, відсутні у кожного елемента [33];

4) система у вузькому значенні – це порядок, зумовлений цілеспрямованим розміщенням усіх складових у певній ієрархії або логічному підпорядкуванні, а в розгорнутому – це динамічна, самоорганізуюча, багатофункціональна структура, всі компоненти якої взаємодіють та зумовлюють синергетичний ефект, спрямований на досягнення позитивного результату [30, с. 55];

5) система – комплекс взаємопов'язаних елементів, який утворюється та функціонує в межах певного середовища на основі дії механізмів внутрішніх, зовнішніх зв'язків через вхідні та вихідні потоки і має чітко зазначену мету та функції [12, с. 9];

6) система – цілісний об'єкт дослідження, який цілеспрямовано виділений дослідником у процесі наукового пізнання, має певну окремо ідентифіковану мету функціонування, складається з компонентів та їх взаємозв'язків, взаємодіє з іншими об'єктами реальності, які становлять зовнішнє середовище щодо об'єкта пізнання [13, с. 9; 37].

Отже, враховуючи окреслені підходи до розгляду дефініції «система» та сформульовані вище трактування дефініцій «іпотека», «іпотечний кредит», систему банківського іпотечного кредитування фізичних осіб варто розглядати, на наш погляд, таким чином: *система банківського іпотечного кредитування фізичних осіб – цілісний об'єкт дослідження, частина кредитної системи країни, сукупність банківських установ та фізичних осіб, які взаємодіють між собою в процесі руху фінансових ресурсів від цих фінансових посередників до їхніх клієнтів на основі строковості, повернення, своєчасності, платності та обов'язкової забезпеченості нерухомим майном, і який взаємодіє з іншими системами та метою його функціонування є підвищення спроможності громадян у купівлі власного житла за допомогою позикових коштів банківських установ.* На рисунку представлена модель окресленої системи.

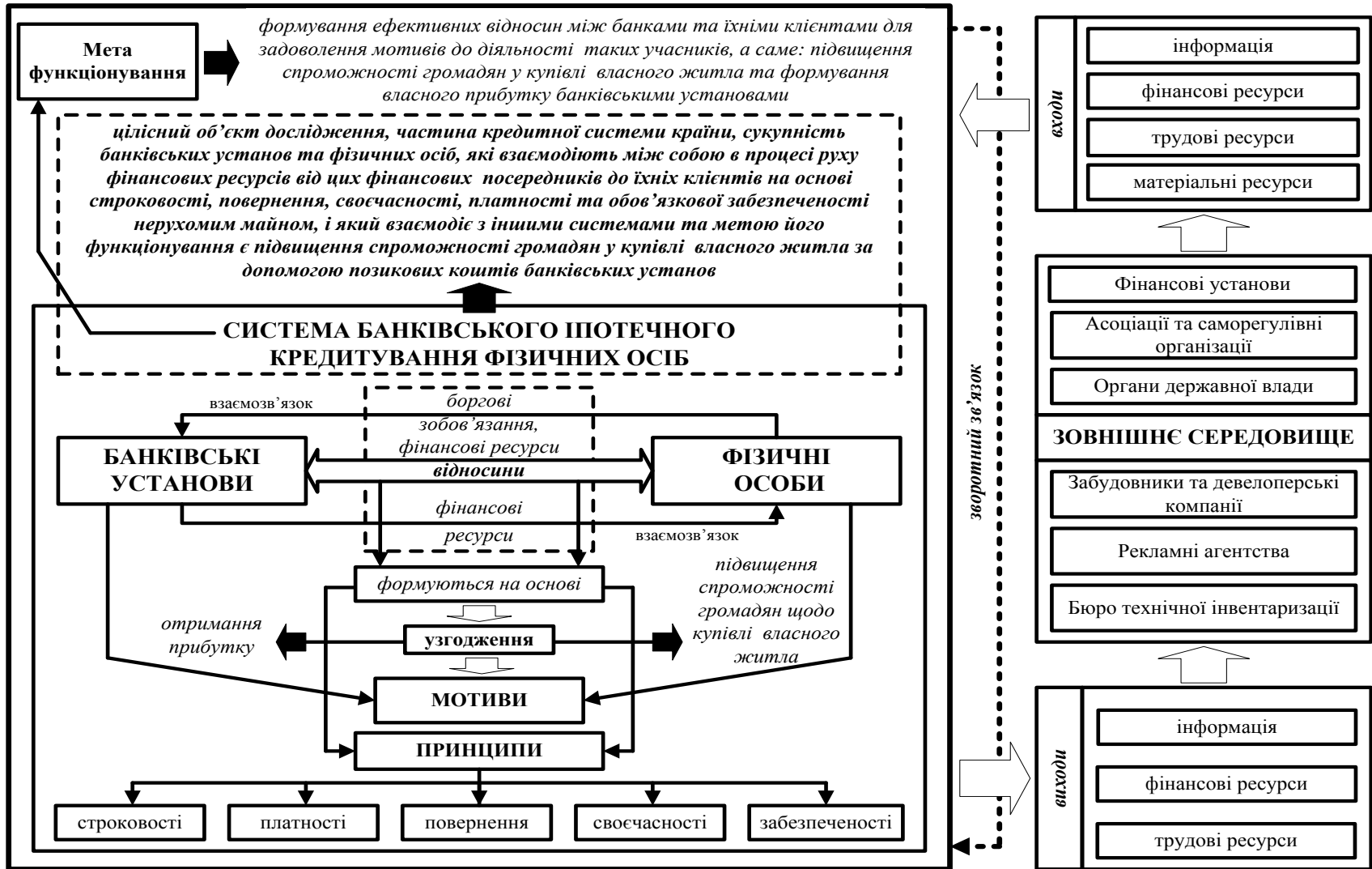

Рис. Модель системи банківського іпотечного кредитування фізичних осіб

Джерело: складено авторами з урахуванням [1; 9; 11; 14; 16; 19; 21; 28; 36; 37].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Розглянемо передумови та особливості функціонування такої системи. До передумов її формування та зародження варто віднести такі:

- 1) наявність приватної власності на нерухомість;
- 2) існування нерухомості, яка виступає заставою в кредитних відносинах;
- 3) розвинутий ринок фінансових послуг, у межах якого функціонують державні та приватні банківські установи;
- 4) існування двох економічних суб'єктів, що взаємодіють між собою, одним з яких є банківська установа;
- 5) наявність попиту з боку населення на банківські іпотечні продукти;
- 6) наявність мотивів в учасників іпотечного кредитування, узгодження їхніх інтересів, що спонукає до виникнення відносин між ними та ін.

До особливостей функціонування системи банківського іпотечного кредитування фізичних осіб доцільно віднести такі:

- 1) довгостроковий характер надання позик і відповідно тривалий період взаємодії між банками та їхніми клієнтами;
- 2) володіння позичальником прав власності на нерухомість, що перебуває в заставі;
- 3) наявність мети функціонування системи, яка полягає у формуванні ефективних відносин між банками та їхніми клієнтами для задоволення мотивів до діяльності таких учасників, а саме: підвищення спроможності громадян у купівлі власного житла та формування прибутку банківськими установами;
- 4) взаємодія із зовнішнім середовищем, до суб'єктів якого варто віднести: органи державної влади, інші фінансові установи, забудовники та девелоперські компанії, рекламні агентства, оцінювачі, судова система тощо;
- 5) існування впливу сукупності чинників різної природи, які змінюють вектор функціонування такої системи та здатні впливати на темпи її розвитку та ін.

Таким чином, зазначені передумови та особливості існування системи банківського іпотечного кредитування фізичних осіб відрізняють таку систему від інших подібних систем іпотечного кредитування.

Висновки і пропозиції. Отже, у статті проаналізовано сутність категорії «система банківського іпотечного кредитування фізичних осіб». Це було реалізовано через детальний аналіз наявних концепцій трактування таких дефініцій, як «іпотека» та «іпотечний кредит». Зокрема, іпотеку запропоновано розглядати як спосіб забезпечення виконання зобов'язань, за яким нерухоме майно, що є предметом застави, залишається у заставодавця або в третьої особи. Відповідно, іпотечне кредитування розглядається як сукупність відносин між економічними суб'єктами, які виникають у процесі руху фінансових ресурсів від позикодавця до позичальника на основі дотримання принципів строковості, повернення, своєчасності, платності та обов'язкової забезпеченості нерухомим майном, яке залишається в користуванні позичальника.

Докладний розгляд окреслених дефініцій та пізнання сутності системи як універсального наукового поняття дозволило обґрунтувати зміст категорії «система банківського іпотечного кредитування фізичних осіб», яку запропоновано розуміти як цілісний об'єкт дослідження, частина кредитної системи країни, сукупність банківських установ та фізичних осіб, які взаємодіють між собою в процесі руху фінансових ресурсів від цих фінансових посередників до їхніх клієнтів на основі строковості, повернення, своєчасності, платності та обов'язкової забезпеченості нерухомим майном, і який взаємодіє з іншими системами та метою його функціонування є підвищення спроможності громадян у купівлі власного житла за допомогою позикових коштів банківських установ. Також у статті побудовано модель зазначеної системи з виокремленням її основних суб'єктів, їх взаємозв'язків, мети функціонування та обґрунтуванням базових компонентів зовнішнього середовища, з якими така система взаємодіє. Теоретичний базис існування такої системи був поглиблений шляхом виокремлення та опису передумов і особливостей її функціонування.

Список використаних джерел

1. Андреева Г. І. Діяльність комерційних банків в системі іпотечного кредитування: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2005. 24 с.
2. Борисенко Д. С., Кушнір С. О. Проблеми та перспективи іпотечного кредитування суб'єктів господарювання в сільській місцевості в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 22. С. 114–117.
3. Борисюк К. М. Система іпотечного кредитування в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. *Наукові праці НДФІ*. 2005. № 4 (33). С. 242–250.
4. Вовчак О. Д., Руцишин Н. М., Андрейків Т. Я. Кредит і банківська справа: підручник. Київ: Знання, 2008. 564 с.
5. Гамкало О. Б. Бухгалтерський облік і аналіз іпотечного кредитування в банках України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016. 23 с.
6. Гацалов М. М. Современный экономический словарь-справочник. Ухта: УГТУ, 2002. 371 с.
7. Гесенко М., Гузенко Т. Передумови становлення національної системи іпотечного кредитування. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 3-4 червня 2016 р.). Переяслав-Хмельницький, 2016. URL: <http://confscience.webnode.ru>.
8. Глущенко С. В. Кредитний ринок: інститути та інструменти. Київ: Києво-Могилянська академія, 2010. 153 с.
9. Гнатківський Б. М. Формування системи іпотечного кредитування в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2010. 22 с.
10. Григорук І. О., Петрук О. М., Новак О. С. Розвиток системи іпотечного кредитування підприємств АПК: монографія. Житомир, 2015. 160 с.
11. Гришова І. Ю., Черан С. М. Деякі аспекти кредитного забезпечення пріоритетних галузей національної економіки України. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2015. № 12 (66). С. 117-121.
12. Д'яконова І. І. Методологічні засади розвитку банківського нагляду на базі системної організації банківської діяльності: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / УАБС НБУ. Суми, 2008. 38 с.
13. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі інституту довіри: теорія, методологія, практика: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 668 с.
14. Дуброва Н. П., Лепеха А. В. Теоретичні аспекти споживчого та іпотечного кредитування. *Молодий вчений*. 2017. № 1(41). С. 582–585.
15. Енциклопедія банківської справи України / редкол.: В. С. Стельмах та ін. Київ: Молодь, Ін Юре, 2001. 680 с.
16. Євтух О. Т. Іпотечний механізм ефективного використання і розвитку нерухомості: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Інститут економічного прогнозування НАН України. Київ, 2002. 38 с.
17. Жданов В. П., Тимофеев В. В. Ипотечное жилищное кредитование: региональный аспект: научно-практическое пособие. Калининград: Янтарный сказ, 2001. 117 с.
18. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ: Кондор, 2006. 355 с.
19. Запорожець С. В. Іпотечні операції на ринку банківських послуг: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2014. 22 с.
20. Катренко А. В. Системний аналіз об'єктів та процесів комп'ютеризації: навч. посіб. Львів: Новий світ–2000, 2000. 424 с.
21. Коренний Е. А. Іпотечне кредитування в Україні: мультиплікативний та соціальний ефекти: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / ЧНТУ. Чернігів, 2015. 23 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

22. Лагутін Д. Кредитування: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2000. 215 с.
23. Лазебник В. М. Экономическая кибернетика. URL: <http://www.tnu.in.ua/study/books.php?do=file&id=6732>.
24. Осипов А. В. Проблеми іпотечного кредитування в сучасній економіці України. *Агроекономіка*. 2012. № 12. С. 48-52.
25. Погорельцева Н. Дослідження економічної природи іпотечного ринку. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. № 6. С. 66-74.
26. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 № 898-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15>.
27. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати: Закон України від 19.06.2003 № 979-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-15>.
28. Прокопенко В. Ю. Банківський іпотечний кредит в сучасних умовах України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Національна академія держ. податкової служби України. Ірпінь, 2005. 19 с.
29. Проскуракова Н. А. Ипотека в Российской империи. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. 737 с.
30. Ревак І. О. Інтелектуальний потенціал у системі економічної безпеки України: проблеми теорії та практики: монографія. Львів: ЛДУВС, 2015. 415 с.
31. Свистун Л. А., Довгаль Ю. С. Іпотечне кредитування в Україні: сучасні проблеми та фактори розвитку: монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2014. 162 с.
32. Словник-довідник фінансового ринку / уклад.: В. В. Фещенко, О. О. Резнікова, О. В. Романченко, Л. В. Новошинська, Ф. Ф. Стасюк. Київ, 2004. 324 с.
33. Сорока К. О. Основи теорії систем та системного аналізу: навч. посіб. Харків: ХНАМГ, 2004. 291 с.
34. Фатюха Н. І., Кривошей Р. В. Стан та розвиток споживчого й іпотечного кредитування в Україні. *Інвестиції: практика і досвід*. 2016. № 19. С. 32–37.
35. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
36. Hlushko O. V., Gryshova I. Yu., Lagodiienko N. V. Effective methodological tools for forecasting financial and economic stability. *Actual problems of economics*. 2017. № 1. P. 359–366.
37. Shkarlet S. M., Gonta O. I., Dubyna M. V. Peculiarities of system approach use to cognition of economic phenomena. *Scientific bulletin of Polissia*. 2016. № 4 (8), Vol. 1. P. 9–17.

References

1. Andriieva, H. I. (2005). *Diialnist komertsiiynkh bankiv v systemi ipotechnoho kredyтування [Activity of Commercial Banks in the Mortgage lending System]*. (Candidate`s thesis). Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine, Sumy [in Ukrainian].
2. Borysenko, D. S., Kushnir, S. O. (2016). Problemy ta perspektyvy ipotechnoho kredyтування subiektiv hospodariuvannya v silskii mistsevosti v Ukraini [Problems and Prospects of Mortgage Lending of Entities in the Countryside in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment – Scientific Herald of the International Humanitarian University. Series: «Economics and Management»*, 22, 114–117 [in Ukrainian].
3. Borysiuk, K. M. (2005). Systema ipotechnoho kredyтування v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku [The Mortgage Lending System in Ukraine: Stages of Formation and Problems of Development]. *Naukovi pratsi NDFI – RFI Scientific Papers*, 4 (33), 242–250 [in Ukrainian].
4. Vovchak, O. D., Rutsyshyn, N. M., Andreikiv, T. Ya. (2008). *Kredyt i bankivska sprava [Credit and Banking]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
5. Hamkalo, O. B. (2016). *Bukhhalterskyi oblik i analiz ipotechnoho kredyтування v bankakh Ukrainy [Accounting and Analysis of the Mortgage Lending in Banks of Ukraine]*. (Candidate`s thesis). Lviv Ivan Franko National University, Lviv [in Ukrainian].
6. Hatsalov, M. M. (2002). *Sovremennyi ekonomicheskii slovar-spravochnik [Modern economic dictionary reference]*. Ukhta: UHTU [in Russian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

7. Heienko, M., Huzenko, T. (2016). *Peredumovy stanovlennia natsionalnoi systemy ipotechnoho kredyuvannia* [Prerequisites for the Establishment of a National Mortgage Lending System]. Proceeding from *Tendentsii ta perspektyvy rozvytku nauky i osvity v umovakh hlobalizatsii: materialy XIV Mizhnar. nauk.- prakt. internet-konferentsii – Trends and Prospects for the Development of Science and Education in a Globalization: Materials of the XIV International sciences-practice Internet conferences* (Pereiaslav-Khmelnytsky, June 3-4, 2016). Pereiaslav-Khmelnytskyi. Retrieved from: <http://confscience.webnode.ru>.

8. Hlushchenko, S. V. (2010). *Kredytnyi rynek: instytuty ta instrument* [The Credit Market: Institutions and Instruments]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].

9. Hnatkivskiy, B. M. (2010). *Formuvannia systemy ipotechnoho kredyuvannia v Ukraini* [Formation of the Mortgage Lending System in Ukraine]. (Candidate`s thesis). Lviv Ivan Franko National University, Lviv [in Ukrainian].

10. Hryhoruk, I. O., Petruk, O. M., Novak, O. S. (2015). *Rozvytok systemy ipotechnoho kredyuvannia pidpriemstv APK* [Development of the Mortgage Lending System of Agroindustrial Complexes]. Zhytomyr [in Ukrainian].

11. Hryshova, I. Yu., Cheran Ye. M. (2015). *Deiaki aspekty kredytnoho zabezpechennia prioritetnykh haluzei natsionalnoi ekonomiky Ukrainy* [Some Aspects of Credit Provision for Priority Sectors of the National Economy of Ukraine]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu serii «Ekonomika ta menedzhment» – Bulletin of Sumy National Agrarian University. Series «Economics and Management»*, 12 (66), 117–121 [in Ukrainian].

12. Diakonova, I. I. (2008). *Metodolohichni zasady rozvytku bankivskoho nahliadu na bazi systemnoi orhanizatsii bankivskoi diialnosti* [Methodological Fundamentals of Banking Supervision on the Basis of Systematic Organization of the Banking Activity]. (Doctor`s thesis). UABS NBU, Sumy [in Ukrainian].

13. Dubyna, M. V. (2018). *Mekhanizm rozvytku rynku finansovykh posluh na osnovi instytutu doviry: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Mechanism of the Financial Services Market Development on the Basis of the Institute of Trust: Theory, Methodology, Practice]. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].

14. Dubrova, N. P., Lepekha, A. V. (2017). *Teoretychni aspekty spozhyvchoho ta ipotechnoho kredyuvannia* [Theoretical Aspects of Consumer and Mortgage Lending]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 1 (41), 582–585 [in Ukrainian].

15. Stelmakh, V. S. (Ed.) (2001). *Entsyklopediia bankivskoi spravy Ukrainy* [Encyclopedia of the Banking Industry in Ukraine]. Kyiv: Molod, In Yure [in Ukrainian].

16. Yevtukh, O. T. (2002). *Ipotechnyi mekhanizm efektyvnoho vykorystannia i rozvytku nerukhomosti* [Mortgage Mechanism for the Effective Use and Development of the Real Estate]. (Doctor`s thesis). Institute for Economic Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].

17. Zhdanov, V. P., Tymofeev, V. V. (2001). *Ipotechnoe zhilishchne kreditovanie: regionalnyi aspekt* [Mortgage Lending: a Regional Aspect]. Kaliningrad: Iantarnyi skaz [in Russian].

18. Zavadskiy, I. S., Osovska, T. V., Yushkevych, O. O. (2006). *Ekonomichnyi slovnyk* [Economic Dictionary]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

19. Zaporozhets, S. V. (2014). *Ipotechni operatsii na rynku bankivskykh posluh* [Mortgage operations in the banking market]. (Candidate`s thesis). State Enterprise «In-t region. research them M. I. Dolyshniy National Academy of Sciences of Ukraine», Lviv [in Ukrainian].

20. Katrenko, A. V. (2000). *Systemnyi analiz obektiv ta protsesiv kompiuteryzatsii* [System Analysis of the Objects and Processes of Computerization]. Lviv: Novyi svit–2000 [in Ukrainian].

21. Korennyi, E. A. (2015). *Ipotechne kredyuvannia v Ukraini: multiplykatyvnyi ta sotsialnyi efekty* [Mortgage Lending in Ukraine: Multiplicative and Social Effects]. (Candidate`s thesis). Chernihiv National University of Technology, Chernihiv [in Ukrainian].

22. Lahutin, D. (2000). *Kredyuvannia: teoriia i praktyka* [Lending: Theory and Practice]. Kyiv: T-vo «Znannia», KOO [in Ukrainian].

23. Lazebnyk, V. M. (n.d.). *Ekonomicheskaiia kibernetika* [Economic Cybernetics]. Retrieved from <http://www.tnu.in.ua/study/books.php?do=file&id=6732>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

24. Osypov, A. V. (2012). Problemy ipotechnoho kredyтування v suchasni ekonomitsi Ukrainy [Problems of Mortgage Lending in the Modern Economy of Ukraine]. *Ahrosvit – AgroSvit*, 12, 48–52 [in Ukrainian].
25. Pohorieltseva, N. (2004). Doslidzhennia ekonomichnoi pryrody ipotechnoho rynku [Investigation of the Economic Nature of the Mortgage Market]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 6, 66–74 [in Ukrainian].
26. Pro ipoteku [On Mortgage]. № 898-IV (on June 5, 2003). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15>.
27. Pro ipotechno kredyтування, operatsii z konsolidovanim ipotechnym borhom ta ipotechni sertyfikaty [On Mortgage Lending, Operations with Consolidated Mortgage Debt and Mortgage Certificates]. № 979-IV (on June 19, 2003). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-15>.
28. Prokopenko, V. Iu. (2005). *Bankivskiy ipotechniy kredyt v suchasnykh umovakh Ukrainy [Bank Mortgage Loan in Modern Conditions of Ukraine]*. (Candidate`s thesis). National Academy of State Tax Service of Ukraine, Irpin [in Ukrainian].
29. Proskuriakova, N. A. (2014). *Ipoteka v Rossiiskoi imperii [Mortgage in the Russian Empire]*. Moscow: Izd. dom Vysshei shkoly ekonomiki [in Russian].
30. Revak, I. O. (2015). *Intelektualnyi potentsial u systemi ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: problemy teorii ta praktyky [Intellectual Potential in the Ukraine's System of Economic Security: Problems of Theory and Practice]*. Lviv: LDUVS [in Ukrainian].
31. Svystun, L. A., Dovhal, Yu. S. (2014). *Ipotechne kredyтування v Ukraini: suchasni problemy ta faktory rozvytku [Mortgage Lending in Ukraine: Current Problems and Development Factors]*. Poltava: PolNTU [in Ukrainian].
32. Feshchenko, V. V., Reznikova, O. O., Romanchenko, O. V., Novoshynska, L. V., Stasiuk F. F. (2004). *Slovnok-dovidnyk finansovho rynku [Dictionary-Reference on the Financial Market]*. Kyiv [in Ukrainian].
33. Soroka, K. O. (2004). *Osnovy teorii system ta systemnoho analizu [Fundamentals of the System Theory and the System Analysis]*. Kharkiv: KhNAMH [in Ukrainian].
34. Fatiukha, N. I., Kryvoshei, R. V. (2016). Stan ta rozvytok spozhyvchoho y ipotechnoho kredyтування v Ukraini [State and Development of Consumer and Mortgage Lending in Ukraine]. *Investytsii: praktyka i dosvid – Investments: practice and experience*, 19, 32-37 [in Ukrainian].
35. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]. № 435-IV (on January 16, 2003). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
36. Hlushko, O. V., Gryshova, I. Yu., Lagodiienko, N. V. (2017). Effective Methodological Tools for Forecasting the Financial and Economic Stability. *Actual problems of economics*, 1, 359–366 [in English].
37. Shkarlet, S. M., Gonta, O. I., Dubyna, M. V. (2016). Peculiarities of the System Approach Use to Cognition of the Economic Phenomena. *Scientific bulletin of Polissia*, 1 (4 (8)), 9–17 [in English].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net; mvdubyna@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5305-7815

Разгуліна Наталія Олександрівна – здобувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Разгуліна Наталія Александровна – соискатель кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Razghulina Nataliia – candidate of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

УДК 330.322:342.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-188-197

*Олександра Сакун, Юрій Николаєнко***РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РЕСУРСУ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНИХ СТРУКТУРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ***Александра Сакун, Юрий Николаенко***РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОГО РЕСУРСА В КОНТЕКСТЕ ИННОВАЦИОННЫХ СТРУКТУРНЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ В ЭКОНОМИКЕ***Oleksandra Sakun, Yurii Nikolaenko***THE ROLE AND VALUE OF INVESTMENT RESOURCE IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE STRUCTURAL TRANSFORMATIONS TO ECONOMY**

У статті доведена важливість формування інвестиційного ресурсу для структурної модернізації економіки шляхом стимулювання інноваційних перетворень. Проведено аналіз та узагальнення дефініційного визначення терміна «інвестиційний ресурс» та здійснена спроба запропонувати авторське визначення його як сукупності фінансових, матеріально-технічних, інтелектуальних та інформаційно-правових елементів, які має у своєму розпорядженні національна економіка і які використовуються для забезпечення інвестиційного ресурсу, побудови його структури визначено особливу роль та місце інвестиційного ресурсу в інновації. Являючи собою складну динамічну систему, інвестиційний ресурс містить комплекс взаємодіючих елементів, науковий відбір і комбінація яких забезпечують появу нових і вдосконалення наявних елементів.

Ключові слова: інвестиційний ресурс; інвестиційний потенціал; інновація; інноватика; структурна трансформація економіки.

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.: 12.

В статье доказана важность формирования инвестиционного ресурса для структурной модернизации экономики путем стимулирования инновационных преобразований. Проведены анализ и обобщение дефиниционного значения термина инвестиционный ресурс и совершена попытка предложить авторское определение его как совокупности финансовых, материально-технических, интеллектуальных и информационно-правовых элементов, которые имеет в своем распоряжении национальная экономика и которые используются для обеспечения инвестиционного развития страны. На основе исследования общих и специфических признаков инвестиционного ресурса, построения его структуры определена особая роль и место инвестиционного ресурса в инноватике. Являя собой сложную динамическую систему, инвестиционный ресурс содержит комплекс взаимодействующих элементов, научный отбор и комбинация которых обеспечивают появление новых и усовершенствование существующих элементов.

Ключевые слова: инвестиционный ресурс; инвестиционный потенциал; инновация; инноватика; структурная трансформация экономики.

Рис.: 3. Табл.: 2. Библ.: 12.

The importance of forming of investment resource for structural modernization of economy by stimulation of innovative transformations has been devoted in the article. An analysis and generalization of definition determination of term is conducted investment resource and realizable attempt to offer author determination of it as aggregates of financial, material and technical, intellectual and informatively legal elements which a national economy has in the order and which are used for providing of investment development of country. On the basis of research of general and specific signs of investment resource, construction of its structure, the special role and place of investment resource is certain in innovatic. Showing by itself the difficult dynamic system, an investment resource is contained by the complex of interactive elements, scientific selection and combination of which provide appearance of new and perfection of present elements.

Keywords: investment resource; investment potential; innovation; innovatik; structural transformation of economy.

Fig.: 3. Table: 2. References: 12.

JEL Classification: E22

Постановка проблеми. Головною відмінною рисою сучасних структурних трансформацій економіки є перехід до постіндустріального суспільства. Для цього періоду характерне освоєння й поширення шостого технологічного укладу, який у другій половині ХХ ст. радикально змінив не лише характер виробництва, але й структуру суспільства.

Важливою особливістю цього процесу є те, що він відбувається в умовах глобалізації, формування єдиного (але диференційованого) глобального науково-технологічного, соціально-економічного й екологічного простору при поступовому зміщенні центру уваги в прийнятті радикальних технологічних і економічних рішень із національного на глобальний, наддержавний рівень.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Світовий досвід свідчить, що в сучасних умовах стійкий довгостроковий розвиток економіки залежить здебільшого не від ресурсних можливостей, які, зрештою, є обмеженими, а від інноваційної активності суспільства та окремих його елементів. Завдяки інноваціям наука стала безпосередньою продуктивною силою, а знання у вигляді нематеріальних активів – основним капіталом економічного розвитку.

Наукові дослідження, розробки та інновації стають ключовими елементами принципово нової соціально-економічної системи – економіки, заснованої на знаннях (англ. knowledge-based economy). На зміну індустріальній приходить економіка знань. У цій економіці вирішальним ресурсом стає не фізичний, а інтелектуальний та людський капітал. Саме тому передові країни світу у своєму розвитку орієнтуються на нову якість основних ресурсів та їх спроможність до інновацій.

Реалізація такої інноваційної політики потребує вдосконалення технологічної, галузевої та структурної організації національної економіки, активізації всієї сукупності організаційно-економічних, фінансових та інфраструктурних чинників інноваційної діяльності.

За умови обмеженості державних фінансових ресурсів особливої актуальності набуває проблема пошуку додаткових джерел фінансування з метою активізації інноваційного розвитку економіки. Одним із найпоширеніших інструментів фінансування інноваційної діяльності є інвестування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трактування інвестиційного ресурсу та його ролі в розвитку інноваційних процесів висвітлені в працях таких вітчизняних та закордонних учених, як І. А. Бланк [1], М. І. Бондар [2], Ю. Н. Воробйов, О. Н. Воробйова [3], А. П. Дука [4], О. О. Клокар [5], І. М. Кобушко [6], Т. В. Майорова [7], А. В. Череп [8], Й. Шумпетер [9] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Сутність категорії «інвестиційний ресурс» досі не має єдиного загальноприйнятого визначення. Загально відомим є визначення поняття «інвестиційні ресурси». Також поза увагою науковців залишаються структура та специфічні ознаки інвестиційного ресурсу як джерела стимулювання інноваційних змін в економіці.

Мета статті. Головною метою цієї статті є доведення важливої ролі інвестиційного ресурсу для інноваційних перетворень в економіці та її структурної модернізації.

Виклад основного матеріалу. Для вичерпного трактування сутності поняття «інвестиційний ресурс» доцільним є аналіз та узагальнення дефініційного визначення поняття інвестиційного ресурсу (табл. 1).

Таблиця 1

Узагальнення трактування та визначення поняття інвестиційного ресурсу

Автор	Сутність поняття
1	2
Бланк І. А.	«інвестиційні ресурси підприємства – це всі форми капіталу, що залучаються підприємством для здійснення вкладень в об'єкти реального та фінансового інвестування»
Бондар М. І.	«... до інвестиційних ресурсів слід відносити економічні ресурси, що перебувають у будь-якій формі (матеріальній, нематеріальній, фінансовій) на правах користування інвестора, можуть бути індивідуалізовані і оцінені і вкладені за потреби в той чи інший інвестиційний об'єкт для досягнення мети інвестування»
Воробйов Ю. Н., Воробйова О. Н.	«інвестиційні ресурси підприємства формують всю сукупність економічних ресурсів, які використовує підприємство у своїй діяльності для досягнення основної мети інвестування»
Дука А. П.	«... під інвестиційними ресурсами розуміють усі види грошових та інших активів підприємства, які можуть бути використані для здійснення інвестиційної діяльності»
Клокар О. О.	«... сукупність фінансових, матеріальних і нематеріальних ресурсів, які використовуються інвестором для вкладення в інвестиційні об'єкти з метою одержання прибутку»

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 1

1	2
Кобушко І. М.	«... фінансові (вкладення, кредити, бюджетні та позабюджетні кошти) та/або матеріальні і матеріально-речові (капітальне майно, ноу-хау, патенти, права, ліцензії, нерухомість та ін.) ресурси»
Майорова Т. В.	«Під інвестиційними ресурсами, ми вважаємо фінансові, матеріальні та нематеріальні ресурси, що залучаються для здійснення вкладень в об'єкти інвестування»
Череп А. В.	«... грошові засоби, виражені в грошовому еквіваленті інші інвестиції, в тому числі основні і нематеріальні активи, кредити, займи, права землекористування і т.п.»

Джерело: систематизовано авторами за даними [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

Як видно з табл. 1, більшість авторів трактує поняття інвестиційного ресурсу з позиції певної сукупності ресурсів, активів або засобів, що існують у розпорядженні підприємства. У контексті національної економіки цей термін майже не використовується, а тому доцільним є запропонувати авторське тлумачення інвестиційного ресурсу як сукупності фінансових, матеріально-технічних, інтелектуальних та інформаційно-правових елементів, які має у своєму розпорядженні національна економіка і які використовуються для забезпечення інвестиційного розвитку країни. Являючи собою складну динамічну систему, інвестиційний ресурс містить комплекс взаємодіючих елементів, науковий відбір і комбінація яких забезпечують появу нових і вдосконалення наявних елементів. Це стало основою виокремлення у структурі інвестиційного ресурсу внутрішньої, ресурсної, та результативної складових (рис. 1). Запропонована дефініція дасть змогу повніше й чіткіше охоплювати сутність і умови реалізації інвестиційного розвитку в контексті структурної модернізації економіки країни.

Рис. 1. Структура інвестиційного ресурсу

Джерело: розроблено авторами.

Зазначена структура дає вичерпний опис не лише з погляду побудови та складу елементів, а й функціонального призначення та особливих ознак інвестиційного ресурсу. Визначення ключових елементів та характеру їх взаємодії надає можливість ідентифікації якісних характеристик інвестиційного ресурсу за допомогою виокремлення таких класифікаційних ознак, як сфера походження фінансових ресурсів, ступінь реалізації, ступінь прогнозованості, ступінь керованості, ступінь впливу вплив на структурні зрушення в економіці, локалізація структурних змін, тривалість дії, характер і обсяг очікуваних прибутків.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Це дало змогу виокремити загальні та специфічні ознаки інвестиційного ресурсу, зокрема визначено дві авторські специфічні ознаки інвестиційного ресурсу: структурозмінність та модернізаційно-утворюючий характер.

Структурозмінність характеризує інвестиційний ресурс як джерело стимулювання і здійснення прогресивних структурних змін, які стосуються найважливіших макроекономічних пропорцій.

Оскільки інвестиційний ресурс виступає матеріальною основою сприяння модернізаційних та структурних зрушень в економіці, то логічним є твердження про модернізаційноутворюючий характер (табл. 2).

Таблиця 2

Загальні та специфічні ознаки інвестиційного ресурсу

Ознака	Сутність
Загальні ознаки інвестиційного ресурсу	
Цільовий характер	завжди має чітке обґрунтоване цільове спрямування та призначення;
Строковість	період використання інвестиційного ресурсу обмежений часовими рамками
Матеріальна складова	може мати матеріальну або інтелектуальну форму (торгова марка, ноу-хау, винаходи, розробки, інвестиційні проекти та ін.)
Обмежений кількісний характер	як і будь-який інший ресурс, є вичерпним, тобто є обмеженим у кількості
Вартісне вираження	є цінністю, вартість яких може бути виражена в грошовому еквіваленті
Наявність ризику	наявність ризику вкладення капіталу, оскільки досягнення кінцевих результатів інвестування має ймовірнісний характер
Підвищення конкурентоспроможності економіки	забезпечує економічне зростання та якісне оновлення основних фондів на принципово новій, конкурентоспроможній основі як на рівні окремого підприємства, так і національної економіки загалом
Специфічні ознаки інвестиційного ресурсу	
Спрямованість на відтворення	об'єктами інвестиційних вкладень є об'єкти господарської діяльності або інших сфер суспільного життя, а основною метою такого залучення інвестицій є покращення роботи цього суб'єкта господарювання
Здатність утворювати додаткову вартість	потенційна здатність приносити прибуток як власнику інвестицій, так і власнику об'єкта інвестування
Трансформаційна здатність	здатність трансформуватись у різні види активів і економічні, соціальні та екологічні ефекти
Ресурсоутворююча здатність	формування у вигляді різних ресурсів, за рахунок різних джерел, які також мають відмінності в попиті, пропозиціях та ціні
Сприяння інноваційному розвитку	реалізуються досягнення науково-технічного прогресу й підвищення на цій основі ефективності виробництва і на мікрорівні, і на макрорівні
Взаємозв'язок з результатами економічної та господарської діяльності	взаємозв'язок із активами, прибутком і соціальними, екологічними та іншими позитивними результатами економічної та господарської діяльності
Потенційна здатність забезпечувати економічне зростання та розвиток	здатність забезпечувати економічне зростання та розвиток національної економіки навіть за умов кризи за рахунок трансформаційної здатності та утворення додаткової вартості
Специфічні ознаки інвестиційного ресурсу, визначені автором	
Структурозмінність	є джерелом стимулювання і здійснення прогресивних структурних змін, які торкаються найважливіших макроекономічних пропорцій
Модернізаційноутворюючий характер	виступає матеріальною основою сприяння модернізаційних та структурних зрушень в економіці

Джерело: складено авторами.

Спираючись на визначення специфічних ознак, логічним вважати твердження про відповідну роль інвестиційного ресурсу для структурної модернізації економіки. Під структурною модернізацією економіки розуміємо структурне вдосконалення національної економіки з метою нарощування обсягів суспільного виробництва, підвищення національної конкурентоспроможності. Саме це визначає роль і місце інвестиційного ресурсу в управлінні інноваційним розвитком економіки в контексті інноватики.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Термін «інновація» походить від латинського слова *innovatio*, що означає «відновлення, оновлення, новація». Вперше він з'явився в наукових дослідженнях культурологів у ХІХ ст. і означав буквально введення деяких елементів однієї культури до іншої, а також копіювання досвіду, традицій. Для характеристики ж явищ, пов'язаних з появою та впровадженням чогось нового та відповідними змінами виробничо-технічного характеру в той час користувалися термінами «нововведення» та «технічний прогрес». Важливі думки та висновки стосовно їхньої ролі в економічному розвитку суспільства ще раніше висловлювалися вченими різних наукових шкіл – фізіократами, представниками класичної політичної економії, марксизму, які обґрунтували вплив технічного прогресу на продуктивність праці, ресурсозбереження, розширене відтворення, структуру капіталу, рівень безробіття тощо.

В економічну теорію термін «інновація» ввів відомий австрійський економіст Йозеф Шумпетер, який у 1911 році в роботі «Теорія економічного розвитку» охарактеризував дві сторони господарського життя: рутинний кругообіг і нові комбінації. Рутинний кругообіг пов'язаний із постійним повторенням та поновленням виробництва у старих формах. Нові комбінації, у розумінні Й. Шумпетера, означають розвиток – для виробництва чогось нового необхідно принципово нове поєднання ресурсів та підприємницького таланту, що, зрештою, і створює інновацію [9].

Й. Шумпетер трактує інновацію як нову науково-організаційну комбінацію виробничих факторів, мотивовану підприємницьким духом. Найважливішими, на його думку, є впровадження нового продукту й нових методів виробництва, масова поява яких свідчить про початок фази піднесення економіки, її виходу з кризи та депресії. Учений доводить, що інноваційну діяльність треба розглядати тільки за умов циклічності й динамічної конкуренції старих товарів і технологій з новими, які приходять їм на зміну, і визнає оновлення, що постійно повторюється, стимулом прогресу, дорогою від застарілого до сучасного [9].

Проблема інновацій та всіх дотичних до цього поняття категорій стала однією з найактуальніших у сучасній науковій економічній літературі. Адже давно стало зрозуміло, що досягнення високих рівнів соціально-економічного суспільного розвитку можливе лише на основі інновацій – кардинально нових підходів до організації та управління виробництвом.

Ідеальною моделлю ефективного розвитку національної економіки є безперервне зростання виробництва благ та послуг, яке дозволяло б у максимально можливих межах задовольняти усезростаючі потреби членів суспільства. А це, у свою чергу, передбачає необхідність забезпечення стійких темпів економічного зростання за умов повного використання обмежених виробничих ресурсів суспільства, насамперед трудових, стабільності цін та стійкого становища національної економіки на світовому ринку. Саме в цьому контексті набуває ключового значення роль інвестиційного ресурсу в інновації (рис. 2).

Вплив на інноваційний розвиток економіки відбувається за рахунок ефекту синергії і, як наслідок, системно-синергетичної взаємодії. Синергетика – це, по суті, нова концепція, заснована на властивості самоорганізації нелінійних динамічних систем різної природи. Синергетичні системи будь-якої природи володіють наступними двома фундаментальними властивостями: 1) обов'язково обмінюються із зовнішнім середовищем інформацією, енергією та речовиною і 2) між елементами (компонентами) системи обов'язково узгоджена взаємодія, тобто є когерентність (узгодженість) поведінки між елементами системи [10].

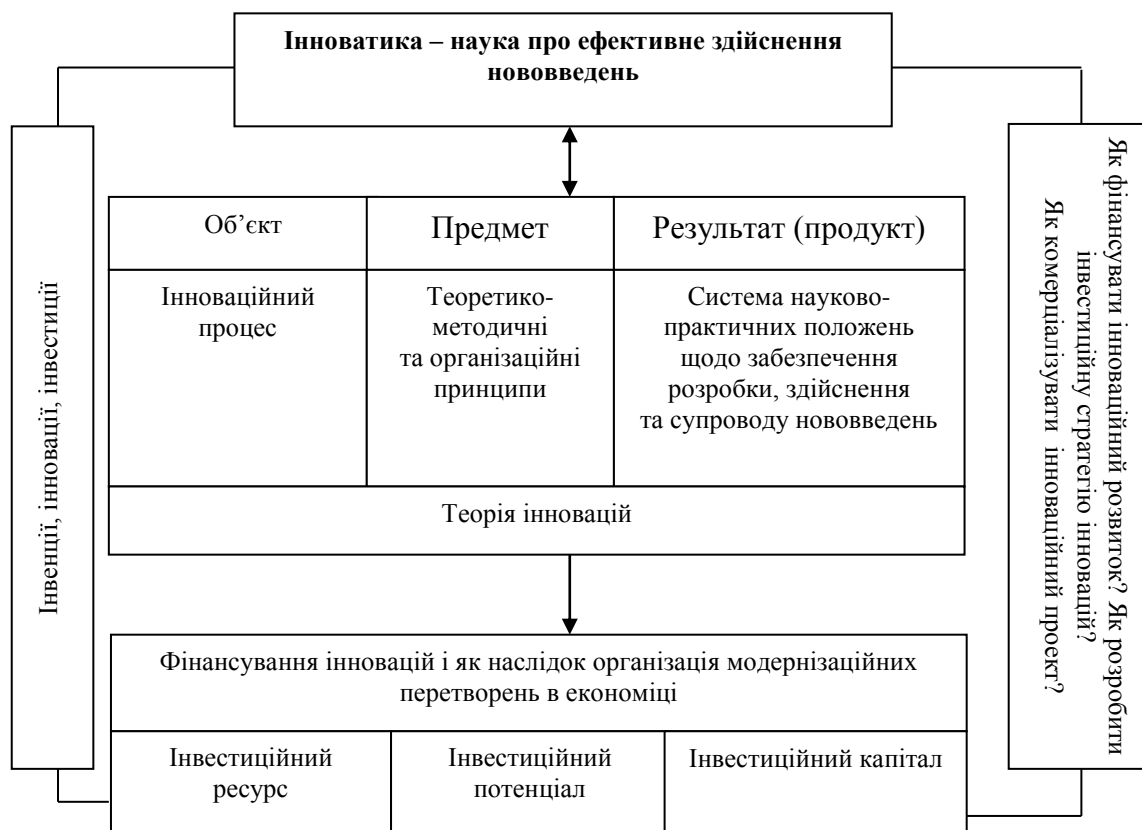

Рис. 2. Місце інвестиційного ресурсу в інновації

Джерело: складено авторами.

Під інноватикою треба розуміти междисплінарний науковий напрям, що займається розвитком наукових основ інноваційно-інвестиційної методології щодо систем різного типу, плануванням та організацією побудови проектів і забезпечує інтеграцію знань, що формують інноваційну діяльність керованих систем з метою підвищення їх соціально-економічної ефективності. Інноватика та інноваційно-інвестиційна діяльність керованих об'єктів орієнтовані на кінцевий результат, ринок і споживача. Відповідно до цього необхідно приділяти увагу методам та інструментам розробки та обґрунтування векторних критеріїв оптимальних інноваційних організаційно-технологічних систем, що функціонують в умовах конкуренції, суперечностей і невизначеності ринкової сфери.

Інвестиційний потенціал є максимально можливою здатністю залучати у виробництво й ефективно використовувати інвестиційні ресурси для здійснення реальних і фінансових інвестицій, які матеріалізуються в новостворюваних факторах суспільного виробництва та суспільній інфраструктурі. Формування інвестиційного потенціалу потребує перегляду підходів до управління та прийняття управлінських рішень. Основою прийняття рішень повинні стати всебічний аналіз конкретної економічної ситуації та орієнтація на перспективу, тобто прогнозування та розробка певної інвестиційної стратегії як складової інвестиційної політики.

Інвестиційний капітал має декілька дефініцій: по-перше, інвестиційний капітал – це створений грошовий капітал, який є в розпорядженні суб'єктів ринку і який у процесі інвестування набуває форми позичкового капіталу; друге визначення інвестиційного капіталу розкриває його як грошовий вираз вартості цінних паперів, які дають право власності на реальний капітал; третє визначення трактує інвестиційний капітал як кошти, вкладені на тривалий строк у виробництво товарів, робіт або послуг для одержання прибутку [11].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Капітал має три важливі властивості: він мобільний, вразливий і плинний, а тому ви-
нятково розбірливий і селективний. Він направляє туди, де уряди стабільні, інвести-
ційний клімат сприятливий і є певні можливості одержати прибуток. Через мобільність і
вразливість капітал мігрує між регіонами і країнами залежно від змін у податковій, валю-
тній, торговій політиці та інших елементів середовища його перебування. Капітал плин-
ний у світовому масштабі й не може бути примножений за рішенням того чи іншого уря-
ду. Він скрізь має високий попит. Достатня пропозиція капіталу – запорука ефективного
інноваційного розвитку національної економіки й важливе завдання для країни [12].

Система управління інноваційним розвитком економіки передбачає такі складові:

- методи та інструменти стратегічного аналізу в частині визначених тенденцій
інноваційного розвитку під впливом інвестиційного ресурсу;
- інвестиційний механізм реалізації інноваційної політики на шляху модернізації
економіки;
- підходи до оцінки синергетичного ефекту впливу інвестиційного ресурсу на інно-
ваційний розвиток економіки;
- взаємодія інвестиційного ресурсу та інститутів управління інвестиційного розвитку.

Важливу роль у системі управління інноваційним розвитком відіграє встановлення
взаємоузгодженої дії інститутів державного управління та інвестиційного ресурсу.
Найбільший ефект такої взаємодії буде досягнутий за умови створення інвестиційної
платформи реалізації нових інноваційних технологій для модернізації національної
економіки. Функціонування інвестиційної платформи має реалізуватись через окремі
підсистеми (рис. 3).

Підсистема інституційного середовища передбачає сукупність основоположних по-
літичних, соціальних, юридичних і економічних правил, що визначають межі поведінки
суб'єктів інвестиційного процесу та утворюють базис та умови для інноваційного роз-
витку національної економіки.

Організаційно-правову сферу інвестиційної платформи інноваційного розвитку еко-
номіки можна охарактеризувати як систему методів і правил правового характеру та
заснованих на них механізмах та процесах інноваційно-інвестиційного характеру в
контексті розвитку національної економіки.

Соціальна сфера інвестиційної платформи несе в собі комплекс соціально-
економічних завдань, пов'язаних із досягненням стабільності функціонування, еконо-
мічного зростання, високого рівня конкурентоспроможності об'єктів соціальної сфери
як важливої умови інноваційного розвитку економіки.

Фінансове середовище являє собою набір фінансових інститутів банківської та па-
рабанківської систем, а також механізм їх взаємодії в процесі перерозподілу тимчасово
вільних грошових коштів у вигляді інвестиційного капіталу.

Господарське середовище містить систему взаємодії суб'єктів господарювання, що
є учасниками інвестиційного процесу, спрямованого на інноваційний розвиток націо-
нальної економіки.

Отже, спираючись на системно-синергетичний підхід, інвестиційну платформу мо-
жна визначити як динамічну систему, що розвивається в часовому просторі.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

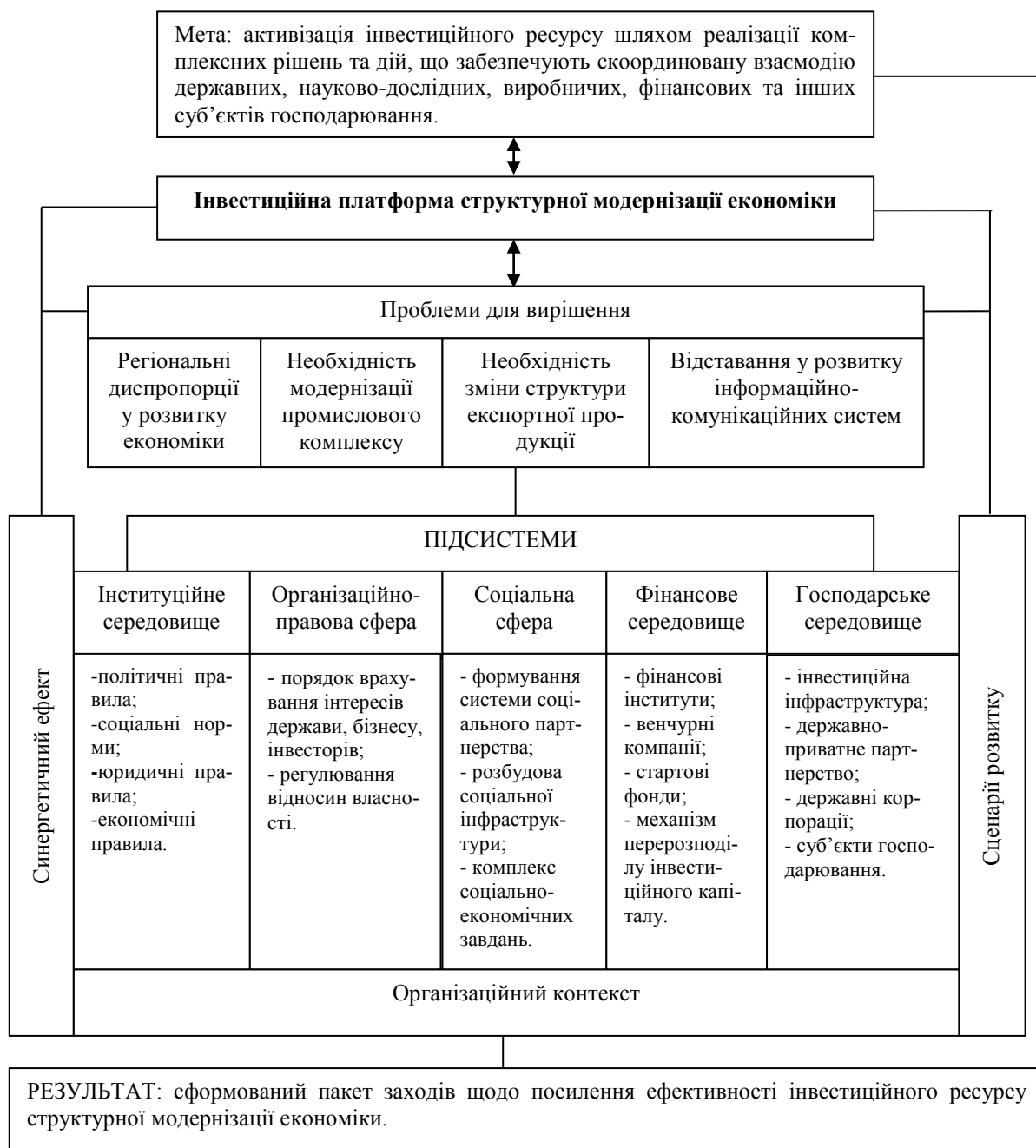

Рис. 3. Модель інвестиційної платформи реалізації інвестиційного ресурсу структурної модернізації економіки

Джерело: розроблено авторами.

Висновки і пропозиції. Україна постає перед об'єктивною необхідністю активізації створення конкурентоздатних господарських систем, модернізації та реконструкції діючих господарських структур, забезпечення диверсифікації капіталу підприємств у напрямі інноваційно орієнтованих структурних перетворень. Ефектим джерелом матеріального забезпечення та стимулом таких перетворень може стати інвестиційний ресурс.

Аналіз зазначених трактувань дає можливість зробити висновок про те, що зміст поняття «інвестиційний ресурс» можна розкрити як сукупність фінансових, матеріально-технічних, інтелектуальних та інформаційно-правових елементів, які має в своєму розпорядженні національна економіка і які використовуються для забезпечення інвестиційного розвитку країни.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Для отримання належного ефекту в частині інноваційних перетворень доцільно створити інвестиційну платформу реалізації інвестиційного ресурсу структурної модернізації економіки, що являє собою сукупність елементів, яка здатна забезпечити самоорганізацію системи управління інноваційним розвитком економіки і за допомогою синергетичного ефекту забезпечує злагоджену роботу системи управління та модернізації економіки.

Список використаних джерел

1. Бланк І. А. Інвестиційний менеджмент: начальний курс. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Ельга, Ника-Центр, 2006. 552 с.
2. Бондар М. І. Інвестиції та джерела фінансування інвестиційних ресурсів в обліку. *Фінанси, облік і аудит*. 2010. № 15. С. 220–227.
3. Воробйов Ю. Н. Інвестування: навч. посіб. для вузів. Сімферополь: Таврія, 2004. 340 с.
4. Дука А. П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування: навч. посіб. К. : Каравела, 2007. 424 с.
5. Клокар О. О. Формування інвестиційних ресурсів агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2012. № 10. С. 90–95.
6. Кобушко І.М. Стратегія розвитку інвестиційного ринку: теоретичні засади та вітчизняні реалії: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2012. 517 с.
7. Майорова Т. В. Формування інвестиційних ресурсів в Україні. *Фінанси, облік і аудит*. 2010. №15. С. 122–132.
8. Череп А. В. Инвестознавство: підручник. Київ: Кондор, 2006. 398 с.
9. Шумпетер Й. Теория экономического развития, исследования предпринимательской прибыли, капитала и цикла конъюнктуры. Москва: Прогресс, 1982. 455 с.
10. Прангишвили И. В. Системный подход и общесистемные закономерности. Серия «Системы и проблемы управления». Москва: СИНТЕГ, 2000. 528 с.
11. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 № 1560-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
12. Страховий та інвестиційний менеджмент: підручник / під керівн. і наук. ред. В. Г. Федоренка, В. Б. Захожая та ін. Київ: МАУП, 2002. 344 с.

References

1. Blank, I. A. (2006). *Investytsiyni menedzhment: navchalnyi kurs [Investment management: initial course]*. (2nd ed.). Kyiv: Elha, Nyka-Tsentr [in Ukrainian].
2. Bondar, M. I. (2010). Investytsii ta dzherela finansuvannia investytsiinykh resursiv v obliku [Investments and sourcings investment resources are in an account]. *Finansy, oblik i audyt – Finances, account and audit*, 15, 220–227 [in Ukrainian].
3. Vorobiov, Yu. N. (2004). *Investuvannia: navch. pos. dlia vuziv [Investing: train aid for the institutes]*. Simferopol: Tavriia [in Ukrainian].
4. Duka, A. P. (2007). *Teoriia ta praktyka investytsiinoi diialnosti. Investuvannia: navch. posib [Theory and practice of investment activity. Investing: train aid]*. Kyiv: Karavela [in Ukrainian].
5. Klokar, O. O. (2012). Formuvannia investytsiinykh resursiv ahropromysloвого vyrobnytstva [Forming of investment resources of agroindustrial production]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 10, 90–95 [in Ukrainian].
6. Kobushko, I. M. (2012). *Stratehiia rozvytku investytsiinoho rynku: teoretychni zasady ta vitchyzniani realii: monohrafiia [Strategy of investment market development: theoretical principles and domestic realities: monograph]*. Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet [in Ukrainian].
7. Maiorova, T. V. (2010). Formuvannia investytsiinykh resursiv v Ukraini [Forming of investment resources is in Ukraine]. *Finansy, oblik i audyt – Finances, account and audit*, 15, 122–132 [in Ukrainian].
8. Cherep, A. V. (2012). *Investoznavstvo [Investment]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
9. Shumpeter, J. (1982). *Teoriia ekonomicheskogo rozvitiia, issledovaniia predprinimatelskoi pribyli, kapitala i tsikla koniunktury [Theory of economic development, researches of enterprise income, capital and cycle of the state of affairs]*. Moscow: Progress [in Russian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

10. Prangishvili, I. V. (2000). *Sistemnyi podkhod i obshhesistemnye zakonomernosti. Seriya «Sistemy i problemy upravleniia» [Approach of the systems and general system conformities to law. Series of «System and management problem»]*. Moscow: SINTEG [in Russian].

11. Pro investytsiinu diialnist [About investment activity]. № 1560-XII (September 18, 1991). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

12. Fedorenko, V. H., Zakhzhai, V. B. (Eds.), Chuvaridynskiy, O. H., Tuhai, A. M., Stepanov, D. V., Holovach, N. A. (2002). *Strakhovyi ta investytsiyni menedzhment [Insurance and investment management]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].

Сакун Олександра Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Сакун Олександра Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Sakun Oleksandra – PhD in Economy, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: sakunalexandra@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9947-0210>

Researcher ID: Q-4028-2016

Ніколаєнко Юрій Володимирович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Николаенко Юрий Владимирович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Nikolaenko Yurii – Doctor of economy, Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

УДК 336.77:334.012.61

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-198-211

*Олена Шишкіна, Юлія Краснянська***ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ
МАЛОГО Й СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ***Елена Шишкіна, Юлия Краснянская***ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ И РИСКИ КРЕДИТОВАНИЯ СУБЪЕКТОВ
МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА***Olena Shyshkina, Yuliia Krasnianska***PROBLEMS, PROSPECTS, AND THE RISKS OF CREDITING
SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES**

Досліджено роль малого й середнього бізнесу (МСБ) у розвитку національної економіки. Визначено основні чинники, передумови й особливості функціонування та розвитку малого підприємництва в Україні. Виконано комплексне діагностування стану МСБ, спрямоване на порівняння кількісних параметрів із показниками держав-членів ЄС для виявлення й узагальнення основних проблем і ризиків, притаманних малим і середнім підприємствам у вітчизняній економіці. Доведено, що успішне функціонування МСБ можливе лише за умови доступності джерел фінансування. Проаналізовано передовий досвід країн світу Європейського Союзу щодо стимулювання розвитку МСБ за рахунок створення дієвого механізму банківського кредитування.

Ключові слова: малий та середній бізнес (МСБ); малі та середні підприємства (МСП); кредитування; ризики; джерела фінансування; кредитний портфель; механізми кредитування.

Рис.: 7. Табл.: 3. Бібл.: 21.

Исследована роль малого и среднего бизнеса (МСБ) в развитии национальной экономики. Определены основные факторы, предпосылки и особенности функционирования и развития малого предпринимательства в Украине. Выполнено комплексное диагностирование состояния МСБ, которое направлено на сравнение количественных параметров с показателями государств-членов ЕС, что позволило выявить и обобщить основные проблемы и риски, присущие малым и средним предприятиям в отечественной экономике. Доказано, что успешное функционирование МСБ возможно лишь при условии доступности источников финансирования. Проанализированы передовой опыт стран мира Европейского Союза по стимулированию развития МСБ за счет создания действенного механизма банковского кредитования.

Ключевые слова: малый и средний бизнес (МСБ); малые и средние предприятия (МСП); кредитование; риски; источники финансирования; кредитный портфель; механизмы кредитования.

Рис.: 7. Табл.: 3. Библ.: 21.

The article studies the role of small and medium-sized enterprises (SMEs) in the development of the national economy. The main factors, prerequisites, and features of the functioning and development of small business in Ukraine have been determined. It has been carried out a comprehensive diagnosis of the state of the SMEs, which is aimed at comparing the quantitative parameters with the indicators of the EU member state. The analysis made it possible to identify and summarize the main problems and risks inherent in small and medium-sized enterprises in the domestic economy. It has been proved that the successful functioning of SMEs is possible only in case of the availability of funding sources. The best practices of the countries of the European Union in stimulating the development of SMEs by creating an effective mechanism of bank lending have been analyzed.

Keywords: small and medium-sized business; small and medium-sized enterprises (SMEs); lending; risks; funding sources; credit portfolio; lending mechanisms.

Fig.: 7. Tabl.:3. Bibl.: 21.

JEL Classification: G21

Постановка проблеми. Поглиблення кризових явищ у світовій і національній економіці зумовлюють необхідність вирішення проблем адаптації вітчизняних підприємств до мінливих умов господарювання. У період поглиблення кризових явищ в економіці України, особливо гостро постали проблеми банкрутства підприємств, низької конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку, безробіття. За таких умов ефективний розвиток національної економіки унеможливується, що гальмує інтеграційні процеси нашої держави до Європейського Союзу (ЄС).

Підтримка малого та середнього бізнесу (МСБ), який є основою формування валового внутрішнього продукту (ВВП) провідних країн світу здатна пом'якшити ситуацію, що склалася, і створити умови для економічного зростання. Проблеми розвитку суб'єктів МСБ в Україні пов'язані з нестачею власних фінансових ресурсів засновників як для створення підприємств, так і для їх нормального функціонування, нестабільністю нормативно-правового забезпечення функціонування таких суб'єктів, що значно підвищує ризики інве-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сторів і кредиторів, що позначається на ціні продукції (товарів, робіт, послуг), їхній якості тощо. Вирішення зазначених проблем можливе за рахунок формування дієвого механізму банківського кредитування МСБ як рушійної сили для його продуктивної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості кредитування малих та середніх підприємств України досліджувались численними вітчизняними науковцями. Дослідженню підлягали різні аспекти й етапи цього процесу, зокрема, діагностування сучасного стану кредитування, виокремлення тенденцій і закономірностей розвитку здійснювали О. В. Поліщук [1], В. О. Кулаков, О. Г. Курган [2], Л. І. Федоришина [3] та інші. Особливості банківського кредитування МСБ аналізували Л. Л. Калініченко [4], Н. П. Мацелюх [5], В. Й. Даньків [6] тощо. Вивченню світового досвіду кредитування малих та середніх підприємств присвятили свої роботи Ю. В. Жежерун [7], О. І. Марченко [8], Л. В. Рібун, Г. А. Лех, І. М. Васькович [9] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемам і перспективам розвитку МСБ в Україні, багато питань залишаються недостатньо висвітленими. Зокрема, нині, в період інтеграції України до ЄС, актуальним є вивчення досвіду країн-членів цієї спільноти щодо особливостей розвитку та кредитування МСБ з метою його застосування в українських реаліях.

Мета статті є комплексне діагностування стану МСБ спрямоване на порівняння кількісних параметрів з показниками держав-членів ЄС для виявлення й узагальнення основних проблем в Україні, а також дослідження передового досвіду країн світу щодо стимулювання розвитку МСБ за рахунок створення дієвого механізму банківського кредитування з метою використання теоретичних та практичних напрацювань в Україні.

Виклад основного матеріалу. Важливою умовою стабільного функціонування та постійного прогресу національної економіки будь-якої країни є розвиток ефективного підприємництва. У розвинених державах світу основу бізнесу становлять малі та середні підприємства, ресурсна мобільність яких дозволяє маневрувати відповідно до нових швидкозмінних умов ринку. Законодавством України чітко визначено характерні ознаки суб'єктів малого та середнього підприємництва (рис. 1).

	Середня кількість працівників	Річний дохід
Суб'єкти малого підприємництва	Не перевищує 50 осіб	Не перевищує 10 млн євро
Суб'єкти середнього підприємництва	Від 50 до 250 осіб	Від 10 до 50 млн євро
Суб'єкти великого підприємництва	Перевищує 250 осіб	Перевищує 50 млн євро

Рис. 1. Характерні ознаки суб'єктів підприємництва залежно від їх розмірів
Джерело: складено авторами на основі [10].

В основу класифікації підприємств на малі, середні та великі в державах-членах ЄС покладено кількість працюючих (аналогічно до Господарського кодексу України). Крім того, серед малих підприємств прийнято виділяти мікропідприємства з кількістю працівників менше 10 осіб [13]. У структурі бізнесу за розмірами підприємств в Україні, як і в державах-членах ЄС, переважають малі підприємства (табл. 1, 2).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

За підсумками 2015 року річний дохід малих підприємств в Україні становив 1 318 974,1 млн грн; у 2016 році зріс до 1 651 982 млн грн. Річний дохід середніх підприємств становив 2 184 376,8 млн грн та 2 683 303,5 млн грн у 2015 та 2016 роках відповідно, що є позитивним явищем загалом. Але такі зміни мають і позитивні, і негативні причини й наслідки [14].

Таблиця 1

Кількість суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності у 2010–2017 рр.

Роки	Кількість суб'єктів господарювання						
	усього				у тому числі фізичні особи-підприємці		
	суб'єкти великого підприємництва	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва	з них суб'єкти мікропідприємництва	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва	з них суб'єкти мікропідприємництва
2010	586	21343	2161999	2093688	360	1804758	1793243
2011	659	21059	1679902	1608819	306	1325619	1313004
2012	698	20550	1578879	1510776	361	1234831	1224315
2013	659	19210	1702201	1637180	351	1328392	1318703
2014	497	16618	1915046	1859887	712	1590448	1580965
2015	423	15510	1958385	1910830	307	1630571	1626589
2016	383	15113	1850034	1800736	281	1558880	1553041
2017	399	15254	1789406	1737082	317	1466486	1458980

Джерело: показники діяльності підприємств [14].

Таблиця 2

Індикаторні показники розвитку бізнесу в розрізі підприємств за їх розмірами в Україні та державах-членах ЄС

Держава	Кількість малих підприємств, % до всіх підприємств	Кількість середніх підприємств, % до всіх підприємств	Річний дохід малих підприємств, млн євро	Частка річного доходу малих підприємств від загального обсягу річного доходу підприємств, %	Річний дохід середніх підприємств, млн євро	Частка річного доходу середніх підприємств від загального обсягу річного доходу підприємств, %
Бельгія	99,17	0,67	459872,9	46,48	182646,3	18,46
Болгарія	98,49	1,29	55967,9	46,13	28830,3	23,76
Чехія	99,18	0,66	153161,4	34,47	99613	22,42
Данія	97,96	1,71	177725,5	37,06	106422,2	22,19
Німеччина	97,12	2,40	1650509,6	27,22	1229066,4	20,27
Естонія	98,18	1,55	26986,5	53,10	12400,3	24,40
Іспанія	99,28	0,60	761935,3	42,58	351717	19,65
Франція	99,18	0,66	1401232,1	38,65	601941,8	16,60
Італія	99,40	0,50	1381812,9	47,85	605567,4	20,97
Латвія	98,50	1,30	27090,5	52,80	12831,6	25,01
Литва	98,63	1,17	31188,3	42,14	19526,7	26,38
Люксембург	97,56	1,97	47737,1	31,53	58155,5	38,42
Угорщина	99,03	0,80	102669,9	36,97	55835,2	20,10
Нідерланди	99,10	0,75	466249,8	33,01	407061,9	28,81
Польща	98,87	0,92	333266	36,17	183136,8	19,87
Словенія	99,01	0,82	35670,5	42,65	21485,9	25,69
Словаччина	99,33	0,53	67800,4	37,56	34554,2	19,14
Фінляндія	98,55	1,19	129606,4	35,43	75766,1	20,71
Швейцарія	94,58	4,61	459872,9	46,48	182646,3	18,46
Україна	99,19	0,79	54438,5	23,74	90156,6	39,31

Джерело: складено авторами на основі [11; 12; 14].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Дослідимо причини й наслідки таких змін і охарактеризуємо основні тенденції, проблеми і ризики, що їх супроводжують. Зауважимо, що частка річного доходу малих підприємств від загального обсягу річного доходу всіх підприємств в Україні була однією з найнижчих порівняно з усіма державами-членами Європейського Союзу, тоді як питома вага обороту середніх підприємств значно перевищувала середнє значення по ЄС. Така ситуація не пов'язана з розширенням діяльності чи інноваційним бумом малих підприємств і здебільшого пояснюється скороченням розмірів великих підприємств, унаслідок чого вони переходять до категорії «середніх», збереженням монопольного становища середніх та великих підприємств на відповідних галузевих ринках, що, з одного боку забезпечує їм стабільні прибутки а з іншого – не стимулює до оновлення (модернізації, вдосконалення тощо).

Зміна розмірів підприємства і необхідність утримувати основні засобів, які належать підприємству, але не беруть участі у виробництві продукції та належної підприємству інфраструктури, позначаються на валових витратах підприємства, а отже, і на рівні цін, що підвищує імовірність виникнення непередбачених фінансових втрат від зміни рівня цін на продукцію при проведенні операцій купівлі-продажу, що виявляється в цінових ризиках. Не менш важливо враховувати обумовлені вищезазначеними обставинами товарні ризики МСБ. Вони спричинюються внутрішніми факторами, такими як основні характеристики самого товару і його ринкова атрибутика, якість товару, особливості транспортування і специфіка зберігання товару, його конкурентоспроможність і привабливість, стадія життєвого циклу товару (зокрема, новизна або моральна застарілість товару) рівень сервісної підтримки тощо і є підконтрольними для МСБ. Опосередковано впливають на рівень товарного ризику певні об'єктивні фактори, що не піддаються контролю з боку підприємства, до яких відносять PEST – фактори (P – Policy – політика, E – Economy – економіка, S – Society – суспільство (соціум), T – Technology – технологія)), та суб'єктивних (ринкових, інноваційних, закупівельних, збутових), що піддаються контролю. Вказані об'єктивні фактори утворюють політико-правові ризики, економічні ризики, соціально-демографічні ризики, технологічні та науково-технічні ризики, а суб'єктивні здатні спричинити ринкові, закупівельні, збутові та інноваційні ризики.

Монопольне становище, яке внаслідок техніко-технологічних особливостей і специфіки розміщення продуктивних сил до сьогодні зберігає значна кількість промислових підприємств в Україні, негативно відбивається на конкурентоспроможності підприємств, їх небажанні вирішувати проблеми енергоефективності, модернізації й оновлення основних засобів, запровадження інновацій, забезпечення конкурентоспроможності продукції на вітчизняних ринках, мінімізації відходів і їх повторної переробки і, як наслідок, зумовлює ризики неплатоспроможності, конкурентоспроможності, інноваційні та інвестиційні ризики.

Проведені авторами дослідження дали змогу визначити таку негативну тенденцію створення малих суб'єктів підприємництва, як наявність «псевдозайнятості», за якої у незалежних робітників є тільки один роботодавець. Серед іншого, це пов'язано з тим, що малі підприємства функціонують в Україні здебільшого у сфері послуг, виконують одноразову роботу і не мають достатньої кількості фінансових ресурсів для започаткування виробництва. Така ситуація спричиняє різного роду ризики персоналу, зокрема зумовлені недостатнім рівнем професіоналізму або його зниженням, недобросовісною діяльністю, криміногенними діями та втратою репутації, зниженням рівня доходів і посилює соціальну напруженість у суспільстві. На протигагу Україні, у країнах ЄС близько 30 % малих суб'єктів підприємництва (МСП) працюють в індустрії та будівництві, що позитивно відображується на рівні валового продукту та на примноженні економічного потенціалу країни загалом. Нестача грошових коштів у процесі діяльності МСП гальмує їхній розвиток, знижує конкурентоспроможність, інвестиційну привабливість і кредитоспроможність і породжує однойменні ризики.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Ризики та загрози внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування суб'єктів МСБ негативно відображуються на параметрах фінансової стійкості й зумовлюють прояви інвестиційних ризиків як для наявних, так і для потенційних інвесторів.

Фінансові й реальні інвестиції орієнтовані на майбутнє і пов'язані зі значною невизначеністю економічної ситуації та поведінки людей. Невдалі інвестиційні рішення здатні спричинити прояв взаємопов'язаних з інвестиційними інших видів ризиків (політичних, правових, технічних, операційних, фінансових, маркетингових, екологічних та форс-мажорних ризиків). Зокрема зовнішні умовами реалізації інвестицій можуть викликати політичний, правовий та загальноекономічний ризики. Певна кількість помилок, що пов'язані з якістю проектування, технічною базою, обраною технологією, управлінням проектом, перевищенням кошторису тощо, здатні зумовити прояв технічних і операційних ризиків.

Нездійснення очікуваних фінансових результатів призводять до виникнення численних фінансових ризиків, до яких можна віднести ризик фінансової стійкості, ліквідності, неплатоспроможності, кредитний, процентний, валютний, податковий, інфляційний та інші [20; 21]. Фінансові ризики пов'язані з недосконалістю структури капіталу суб'єктів МСБ, незапланованими зменшеннями (змінami або зникненнями) джерел та обсягів фінансування, незадовільним фінансовим станом партнерів і контрагентів, зривами надходжень коштів від реалізації вироблених товарів чи послуг, незбалансованістю (як за обсягами, так і за строками) позитивного й негативного грошових потоків підприємства, неплатоспроможністю споживачів продукції, власні підвищені витрати та іншими обставинами. Прорахунки й помилки щодо оцінки ринкових умов, ринків сировини чи збуту, часу просування продукції на нові ринок, формування цінової політики, організації реклами чи збутової мережі та інші чинники, здатні спричинити маркетингові ризики.

МСБ різних сфер і видів діяльності, особливо промислових підприємств, може вирізнятися негативним впливом на довкілля, пов'язаним зі шкідливими викидами в атмосферу, забрудненням навколишнього середовища і позначатись на здоров'ї населення, а отже, необхідно враховувати екологічні ризики й оцінювати можливі екологічні збитки економічних суб'єктів. Форс-мажорні ризики (ризики стихійних лих, втрати майна внаслідок ведення військових дій тощо) не мають високого ступеня ймовірності виникнення, але за рівнем фінансових втрат можуть виявитись достатньо значущими для промислових малих і середніх підприємств, оскільки можуть призвести не тільки до втрати доходу, який передбачається, але і частини активів підприємства.

Проблеми функціонування й розвитку вітчизняних МСБ знайшла відображення у структурі пасивів таких суб'єктів. Протягом останніх років у структурі джерел фінансування малих та середніх підприємств простежується чітка тенденція до зменшення частки власного капіталу (рис. 2), при цьому не маючи достатньої кількості власних коштів, підприємства запозичують фінансові ресурси, що спричиняє виникнення кредитних, а при наданні кредитів у іноземній валюті – валютних ризиків.

Як бачимо, у структурі пасивів суб'єктів малого та середнього підприємництва упродовж досліджуваного періоду відбулось суттєве зниження питомої ваги власного капіталу, що значно підвищило рівень фінансового ризику та негативно відбилось на параметрах фінансової стійкості загалом та на рівні інвестиційної привабливості й кредитоспроможності зокрема. Частка довгострокових кредитів у досліджуваній період у середніх підприємств зменшилась на 0,7 %, а у малих підприємств – збільшилась на 1,2 % (рис. 2). Зважаючи на те, що довгострокові кредити є основою інвестиційної діяльності, а їх наявність і зростання є свідченням розвитку економічного потенціалу малих і середніх підприємств, що знижує кредитні та інвестиційні ризики для інших суб'єктів підприємництва.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Зауважимо, що структура запозичених і залучених коштів МСП не є оптимальною. У досліджуваних періодах і у малих, і у середніх підприємств спостерігається переважання поточних зобов'язань і забезпечень та прослідковується тенденція їх зростання. Так, у структурі пасивів середніх підприємств у період 2013-2015 рр. ця частка зросла з 48,8 до 60,1 %, а у малих підприємств – з 52 до 62,4 % відповідно. У складі поточних зобов'язань переважає комерційне кредитування, а частка банківського є незначною, що відповідає тенденції зниження питомої ваги власного капіталу у структурі джерел фінансування (табл. 3).

У провідних країнах світу частка банківського кредитування МСБ досягає 60 %, а банківські установи виступають основним джерелом фінансування МСП, тим самим стимулюючи його розвиток. Це підтверджується результатами опитування суб'єктів малого та середнього підприємництва в ЄС (рис. 3), які вважають найважливішими джерелами фінансування банківський овердрафт, кредитні лінії (53 %), інші банківські позики (48 %).

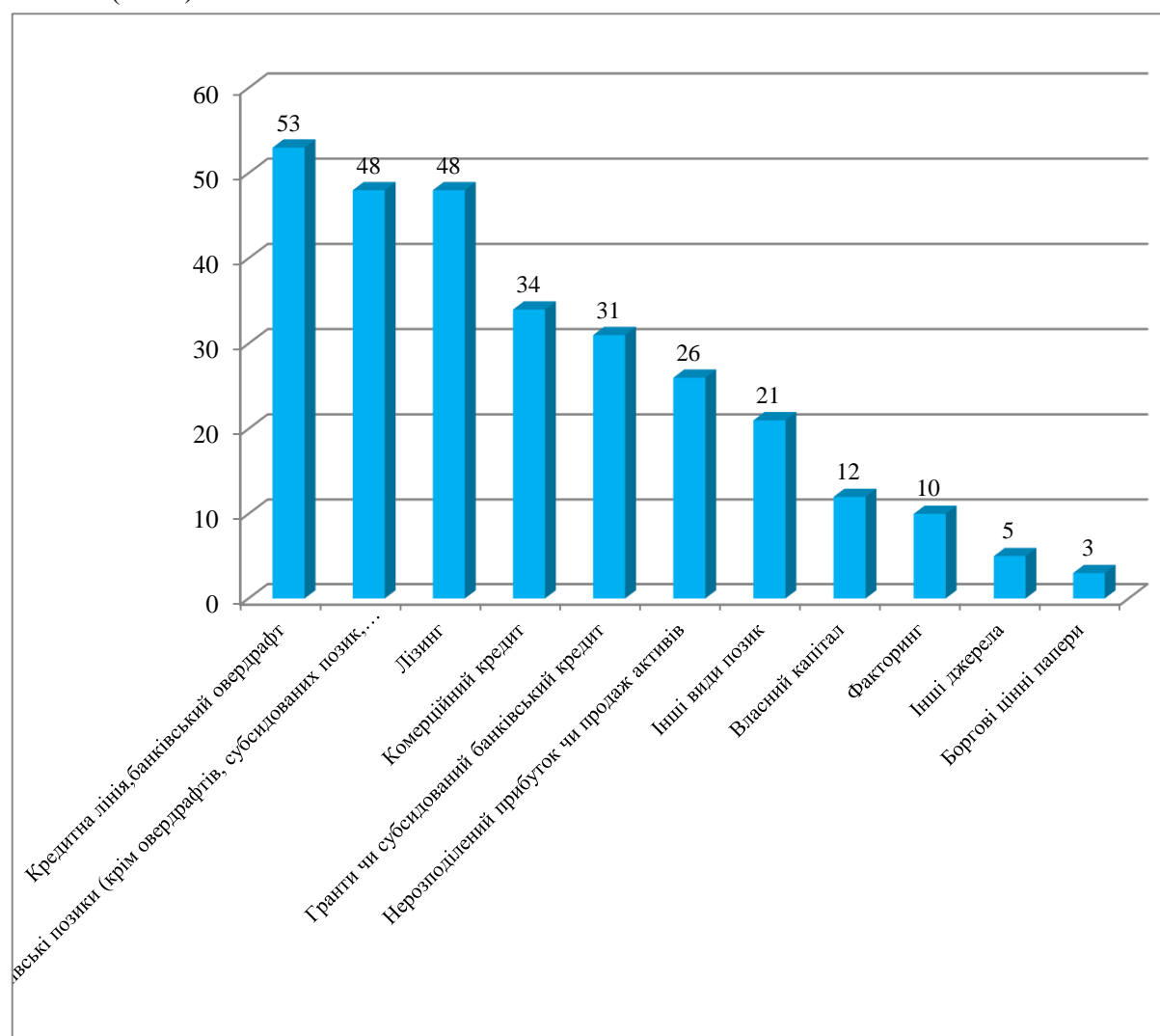

Рис. 3. Частка МСП ЄС станом на 2017 рік, для яких є важливим вказане джерело фінансування, %

Джерело: складено авторами на основі [16].

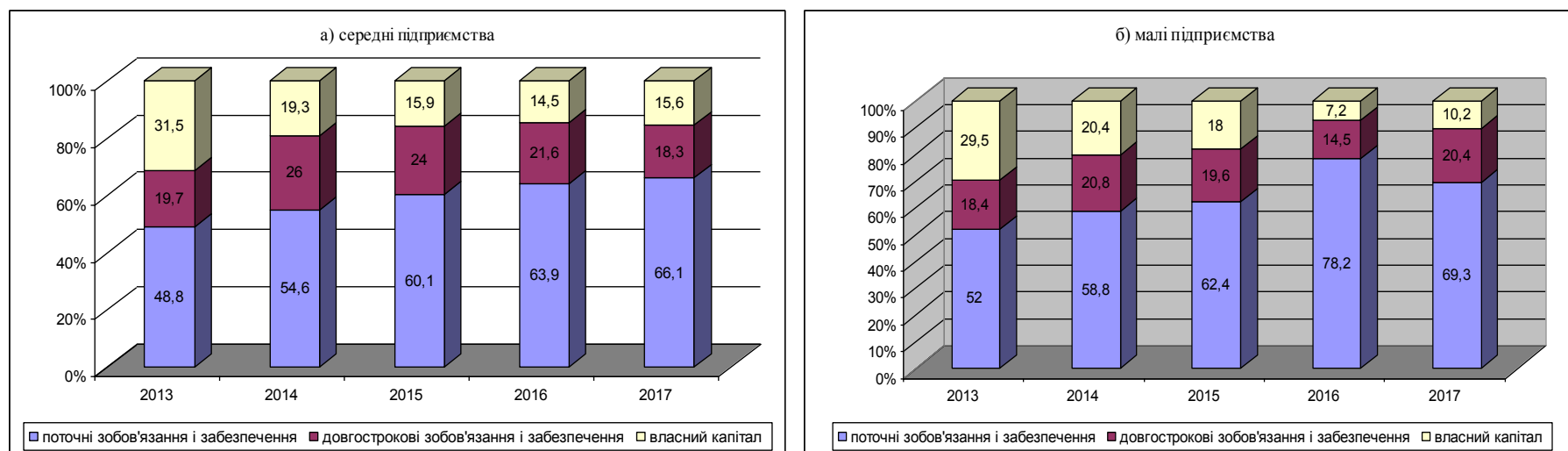

Рис. 2. Структура пасивів суб'єктів малого та середнього підприємництва в Україні, %

Джерело: складено авторами на основі [14, с. 159–161].

Таблиця 3

Поточні зобов'язання й забезпечення підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності

Роки	Поточні зобов'язання і забезпечення, усього				У тому числі											
	великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства	короткострокові кредити банків				поточна кредиторська заборгованість				поточні забезпечення			
					великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства	великі підприємства	Середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства	великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
2013	850380,3	994180,4	844777,5	494126,1	108435	151737,9	111587,6	71251,5	606131,5	563981,5	335392,7	171312,4	10692,7	4181,9	292,2	59,3
2014	1025878,7	1124249,5	1001124,8	563500,3	122572,3	149277,7	156393,2	105471,8	709792,9	633546,4	389905,7	194189	40171,7	4780,5	842,5	90,2
2015	1300897,9	1480588,7	1333416,6	703792	154193,7	144807,8	156707,9	94253,5	888270,8	822706,5	485286,1	237969,3	21261,9	8651,3	543,6	192,9
2016	1559321,8	1847412,4	2439954,5	1439296,6	208096,3	190214	98636,9	57059,4	1009303,2	1009742,6	568381	277276,3	46121,8	12545,4	690,6	127,8
2017	1827293,4	2050138,3	1892107,3	1054077,8	210441,4	170765	159902,9	94758,5	1135708	1133418,4	659381,2	314966,1	84258,6	18455,4	2138,3	492,5

Джерело: складено авторами на основі [14, с. 199–206].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У грошовому вираженні загальний обсяг кредитів, наданих суб'єктам господарювання в Україні порівняно з державами-членами ЄС є значно меншим, що стримує розвиток підприємництва в нашій державі (рис. 4). Наприклад, у Німеччині на МСП працює 68,3 % всіх зайнятих, при цьому фонд банківського кредитування лише малого бізнесу станом на грудень 2014 року становив 137 млрд. євро, станом на 2017 рік ця сума значно зростає.

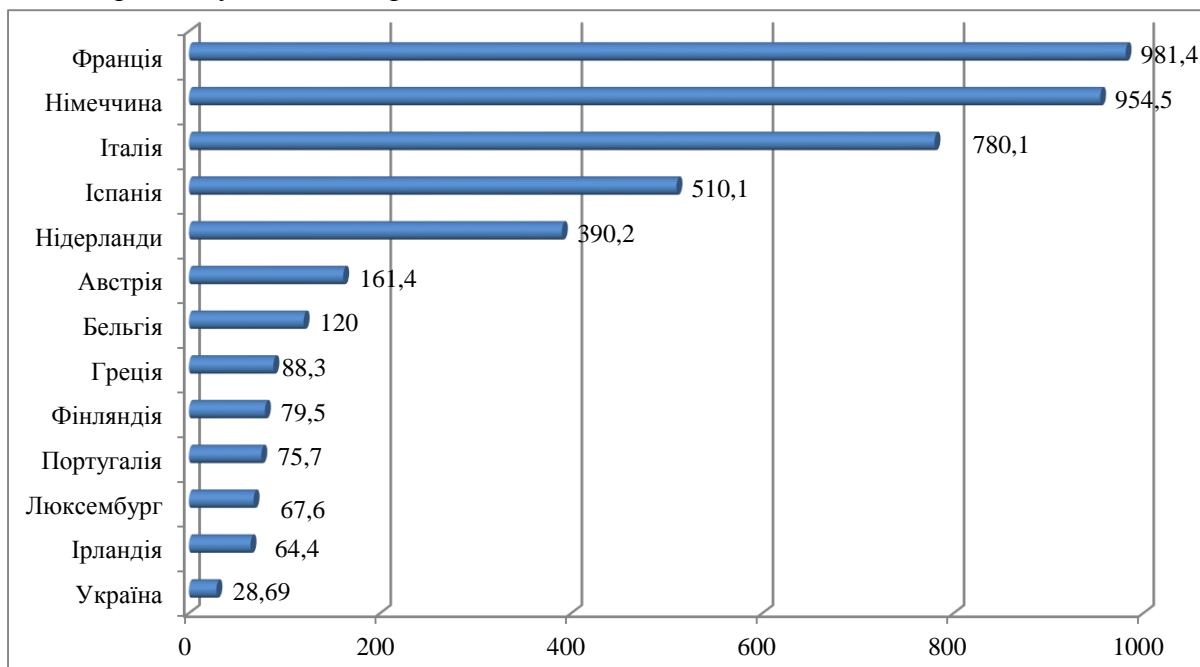

Рис. 4. Обсяги кредитування нефінансових корпорацій банківською системою ЄС у розрізі окремих держав, млрд євро

Джерело: складено авторами на основі [17].

Протягом 2012–2015 років в Україні зростала частка залишків за кредитами, наданих нефінансовим корпораціям від 74,27 до 80,25 %. Станом на листопад 2017 року значення становило 82,03 % залишків по загальному кредитному портфелю банківської системи України. У структурі залишків по кредитах, наданих нефінансовим корпораціям, позики суб'єктам малого підприємництва становлять 36 % (рис. 5), а у структурі всього кредитного портфеля банків 30 %.

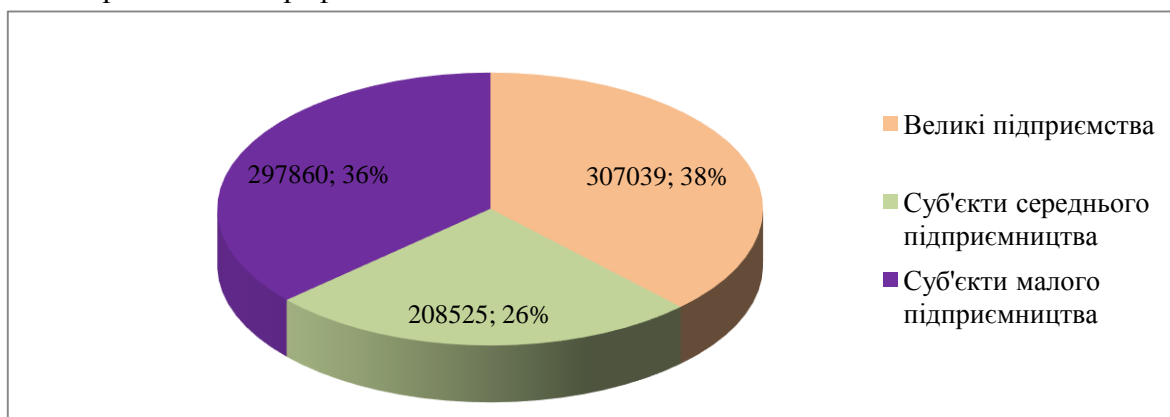

Рис. 5. Структура кредитів банківської системи України, наданих нефінансовим корпораціям за розміром підприємств станом на листопад 2017 року, млн грн, %
Джерело: складено авторами на основі [15].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Дослідження показників країн-членів ЄС свідчать, що активізація діяльності МСБ відкриває широкі можливості для соціально-економічного розвитку національної економіки будь-якої держави. Зокрема, виникнення МСП супроводжується створенням нових робочих місць, з яких за статистичними даними 45 % мають чисельність персоналу до 9 осіб, 30 % – 10-49 осіб; 25 % – 50-249 осіб. У 2017 році розширення таких підприємств дозволило залучити 14 % нових робітників. Аналізуючи стан і тенденції розвитку МСП, необхідно зважати, що мале підприємство – можливість реалізації підприємницького потенціалу. На відміну від великих підприємств, які переважно перебуває в колективній власності, 42 % МСП у ЄС належать одному власнику, а 40 % – одній родині.

Здатність МСП відносно швидко реагувати на зміни ринкового середовища дозволяє їм бути конкурентоспроможними та отримувати пристойний річний дохід: 30 % підприємств отримують до 0,5 млн євро; 27 % – від 0,5 до 2 млн євро; 23 % – від 2 до 10 млн євро; 6 % – понад 10 млн євро. Причому такі підприємства успішно працюють не лише на внутрішньому ринку держав, а й активно експортують товари, послуги за кордон (43 % МСП).

Успішне функціонування МСБ можливе лише за умови доступності джерел фінансування, що в країнах-членах ЄС визнано підприємствами-респондентами фактично безпроблемним явищем. Цьому сприяє цілеспрямована та ефективна політика підтримки МСБ у сфері банківського кредитування. Про позитивні результати її діяльності свідчать стабільність кредитних відсоткових ставок у середньостроковому періоді (52 % респондентів відмітили їх незмінність, а 13 % навіть зменшення), що дозволяло здійснювати інвестиції в основний капітал на рівні попереднього періоду (57 % підприємств) та вищому (28 %) [11–13; 18; 19].

За опитуваннями підприємств-респондентів країн-членів ЄС основною проблемою, що виникала в процесі кредитування, була названа боязнь отримати відмову у відхиленні заявки на кредит внаслідок відсутності відповідної маркетингової діяльності комерційних банків (тоді як за статистичними даними 70 % МСП отримують кредити в повному обсязі за заявками) [18]. Серед суб'єктів господарювання МСБ, які відмітили банківське кредитування як не доречне для них джерело фінансування, було проведено дослідження такого рішення (рис. 6). Основною причиною визнання недоцільності банківського кредитування була визнана відсутність потреби в позикових коштах, а не якість механізму кредитування чи технологія процесу.

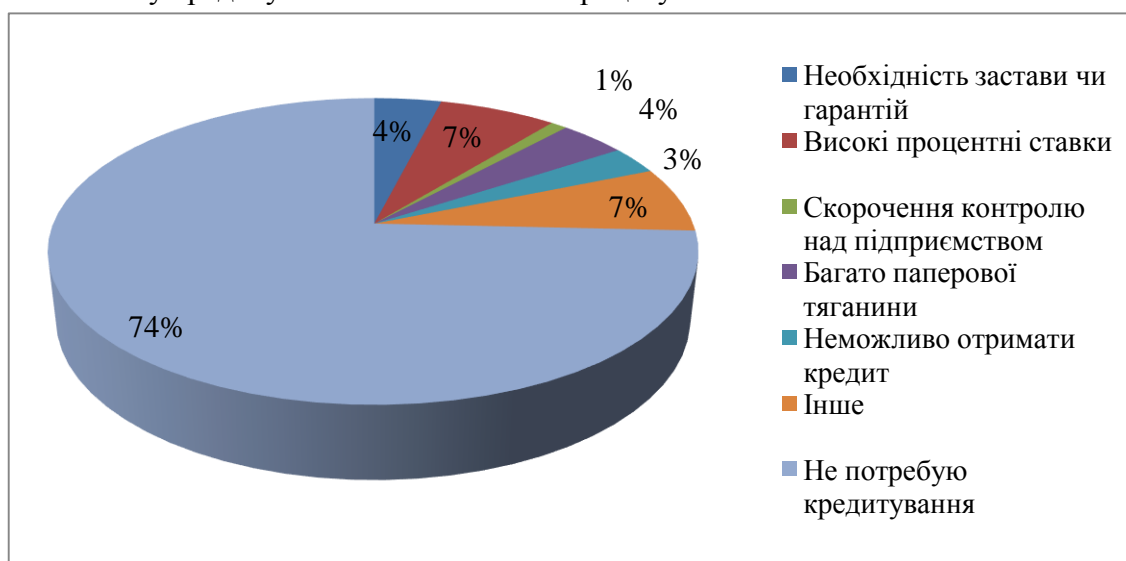

Рис. 6. Проблеми, зазначені МСП, що стримують до отримання банківського кредиту
Джерело: складено авторами на основі [16].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ЄС постійно працює в напрямку вдосконалення взаємовідносин між МСБ та банківськими установами щодо отримання кредитів. Зокрема, покращення ставлення банку до клієнтів та підвищення якості й рівня обслуговування суб'єктів малого та середнього підприємництва відзначили 27 % респондентів; покращення умов банківських позик – 20 %, у тому числі кредитних ліній та овердрафту – 19 %; збільшення лімітів кредитування – 19 %. До того ж у державах-членах ЄС чітко прослідковується тенденція до збільшення кількості ухвалених заявок на кредит. Покращення доступності банківського кредитування зауважили 21 % МСП. Як результат, у разі необхідності зовнішнього фінансування в майбутньому, 64 % МСП ЄС віддали б перевагу саме банківському кредитуванню [11–13; 18; 19].

В Україні останніми роками відбулося зниження рівня доступу малих та середніх підприємств до коротко- і довгострокових кредитів. Нами були досліджені й систематизовані основні причини, які стримують розвиток банківського кредитування МСБ з позицій суб'єктів господарювання та банківських установ (рис. 7).

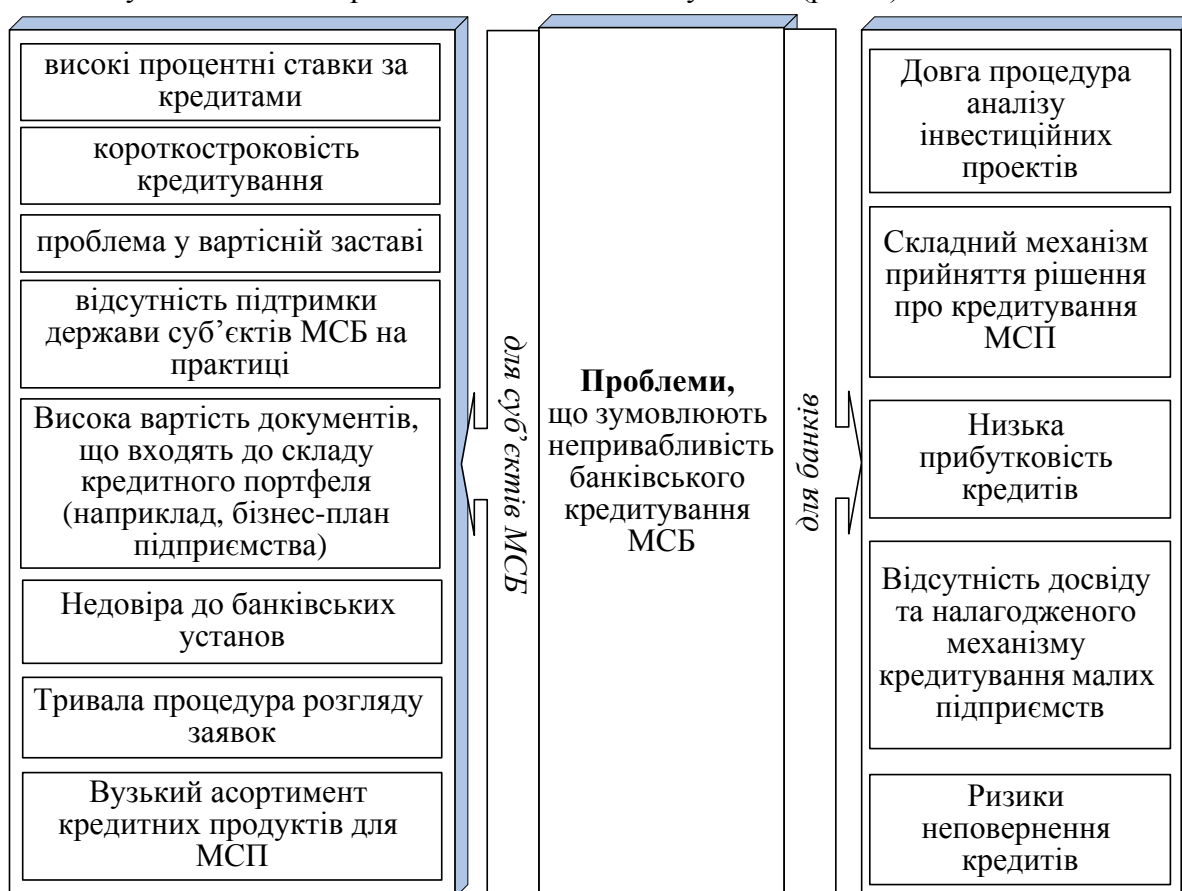

Рис. 7. Проблеми, що гальмують розвиток банківського кредитування малих та середніх підприємств в Україні

Джерело: складено авторами.

Цікаво, що в різні роки в деяких країнах ЄС виникали тождешні проблеми у сфері кредитування МСП, а способи їх вирішення є цікавим для вітчизняної економіки з погляду можливості адаптації іноземного досвіду до вітчизняних умов господарювання. Так, у Швеції практикується поєднання кредитування МСБ із консультативною підтримкою широкого спектра, що дозволяє уникнути непорозумінь та помилок при отриманні суб'єктами кредитів і отримати професійні роз'яснення за низькою ціною, порівняно зі зверненнями до консалтингових фірм. У Німеччині постійно діють проекти підтримки МСБ, які реалізуються через конкретні кредитні програми, ініційовані Федеральним мі-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ністерством економіки та енергетики. Наприклад, у 2015 році програмами були: «High-Tech Seed Fund» – спрямований на фінансування високотехнологічних підприємств на основі приватно-державного партнерства (загальний обсяг фонду 573,5 млн євро, термін дії угод 7 років, при цьому застава не потребується); «ERP Start-up Loan – Universal» передбачає надання дешевих позик для заснування чи розвитку молодих МСП (до 3 років) на строк до 10 років із фіксованою процентною ставкою; «Регіональна програма розвитку» націлена на 20-річне кредитування МСП, які діють на ринку більше 3 років, за вигідними процентними ставками; «ERP Capital for Start-ups» призначений для надання довгострокових субординованих позик з метою посилення рентабельності власного капіталу. Крім численних щорічних проектів, у Німеччині постійно функціонує консультативна служба при Федеральному міністерстві економіки та енергетики для засновників МСП, а також вирішення проблем, перед якими вони постають.

В Англії, на відміну від Німеччини, не проводилося директивного управління процесами кредитування МСБ. При цьому діяльність Центрального банку була «м'якою» і спрямовувалася на рефінансування комерційних банків за пільговою ставкою у випадку кредитування таких підприємств.

В Італії управління політикою кредитування МСБ зосереджено в руках декількох інституцій, якими розробляються привабливі програми підвищення доступу МСП до банківських кредитів котрі реалізується переважно за рахунок існування змінних кредитних фондів. Зауважимо, що для втілення таких програм часто здійснюється об'єднання банківських установ із торговими асоціаціями.

У деяких державах ЄС існують гарантійні фонди, які виконують функції гарантів та поручителів за низьку плату (від 0,5 %) або навіть безкоштовно залежно від підприємства та проекту (Польща, Англія, Іспанія) [19]. В інших країнах (наприклад, в Угорщині) створюють фонди відшкодування процентної плати за кредити МСП. Крім того, держави-члени ЄС, як посередники, активно співробітничать із міжнародними фінансовими організаціями (ЄІБ, ЄБРР тощо) для реалізації кредитних проектів через комерційні банки.

Висновки і пропозиції. Розвиток МСБ в Україні гальмується великою кількістю проблем, найважливішою з яких, на нашу думку, є нестача фінансування. Це перешкоджає як заснуванню нових, так і удосконаленню та розширенню діючих підприємств. Розвиток банківського кредитування, яке є основним джерелом грошових коштів у провідних державах світу, може сприяти вирішенню цього питання й знизити сукупні ризики для суб'єктів МСБ.

На сьогодні Україна має неналагоджений та низькоефективний механізм кредитування МСП банківською системою та властиві цьому явищу ризики. Аналіз досвіду держав-членів ЄС дозволив авторам статті запропонувати напрямки вирішення зазначеної проблеми, які передбачають:

- створення професійних консультативних відділів МСП у банках або надання працівниками банку, що займаються питаннями кредитування МСБ, консультацій як супутніх послуг; доцільним з погляду економії є організація online-роботи таких відділів чи залучення профільних фахівців у call-центрі. Налагодження зв'язків з МСП дозволить підвищити довіру до банківських установ, популяризувати кредитні продукти;
- надання банками послуг з підготовки пакетів документів позичальників, зокрема з розробки бізнес-планів;
- цілеспрямовану підтримку МСБ державою шляхом реалізації кредитних програм за прикладом Німеччини чи відповідної політики НБУ за прикладом Англії;
- створення державних гарантійних фондів;
- розширення асортименту кредитних продуктів для МСП тощо.

Вирішення цих та інших задач потребує розширення спектра питань окреслених цієї науковою роботою, що стане об'єктом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Поліщук О. В., Цимбал В. В. Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/392/380>.
2. Кулаков В. О., Курган О. Г., Павленок О. І. Стан кредитування малого та середнього бізнесу в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2014. № 2 (36). С. 143–146.
3. Лук'янчикова О. А., Федоришина Л. І. Аналіз проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10 (3). С. 440–445.
4. Калініченко Л. Л., Мусіяка К. В. Роль банківського кредитування у розвитку малого бізнесу в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 50. С. 325–329.
5. Мацелюх Н. П., Унінець О. М. Розвиток форм і методів кредитування малого та середнього бізнесу. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 9-10(1). С. 38–41.
6. Даньків В. Й., Арзамасова О. В. До питання кредитування малого бізнесу комерційними банками України. URL: <http://dspace.uzhnu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/lib/3699/1/ДО%20ПИТАННЯ%20КРЕДИТУВАННЯ%20МАЛОГО%20БІЗНЕСУ%20КОМЕРЦІЙНИМИ.pdf>.
7. Жежерун Ю. В. Міжнародний досвід банківського кредитування малого і середнього підприємництва. *Фінансовий простір*. 2017. № 1(25). С. 27–32.
8. Марченко О. І., Моткалюк Р. В. Розвиток малого бізнесу: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Фінансовий простір*. 2015. № 1 (17). С. 190–193.
9. Рібун Л. В., Лех Г. А., Васькович І. М. Зарубіжний досвід розвитку малого бізнесу. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.2. С. 230–235.
10. Господарський кодекс України від 07.02.2019 № 2473-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2?text=%E0%E0%E0#w11>.
11. Annual enterprise statistics by size class for special aggregates of activities / Eurostat. URL: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
12. Turnover of the non-financial business economy by size class of employment / Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00146&plugin=1>.
13. Small and medium-sized enterprises (SMEs) / Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/structural-business-statistics/sme>.
14. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2017 рік: статистичний збірник / за ред. М. Кузнецової. Київ: Державна служба статистики України, 2018. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_dsp_2017.pdf.
15. Кредити, надані депозитними корпораціями / НБУ. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=59167546.
16. SAFE Analytical Report 2017 / European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/26641>.
17. Жарій Я., Краснянська Ю. Трансформування інвестиційної діяльності банківської системи України для реалізації стратегічних проєктів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 3 (11). С. 125–135.
18. Survey on the Access to Finance of Enterprises in the euro area June 2016 / ECB. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/accesstofinancesmallmediumsizedenterprises201606.en.pdf?c96d449e601cbe6c87d2e67d54e68c70>.
19. SME lending and competition: an international comparison of markets, 2016. URL: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/522490/bis-16-105-small-and-medium-sized-enterprise-lending.pdf.
20. Шишкіна О. В. Теоретико-методичні основи оцінки фінансових ризиків промислових підприємств. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*: збірник наукових праць. 2010. № 44. С. 267–275.
21. Шишкіна О. В. Ідентифікація ризиків і загроз фінансово-економічній безпеці промислових підприємств. *Формування стратегії науково-технічного, екологічного і соціально-економічного розвитку суспільства*: матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (6-7 грудня 2012 р., м. Тернопіль). Тернопіль: Крок, 2012. Ч. 2. С. 217–219.

References

1. Polishchuk, O. V., Tsymbal, V. V. (n.d.). *Problemy rozvytku maloho biznesu v Ukraini [Problems of small business development in Ukraine]*. Retrieved from <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/392/380>.
2. Kulakov, V. O., Kurhan, O. H., Pavlenok, O. I. (2014). Stan kredytuvannya maloho ta serednoho biznesu v Ukraini [Condition of Crediting of Small and Medium Business in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Bulletin Donbass*, 2 (36). 143–146 [in Ukrainian].
3. Lukianchykova, O. A., Fedoryshyna, L. I. (2013). Analiz problemy ta perspektyvy rozvytku maloho biznesu v Ukraini [Analysis of the problem and prospects of small business development in Ukraine]. *Ekonomichni nauky. Ser.: Oblik i finansy – Economic Sciences. Ser. : Accounting and Finance*, 10 (3), 440–445.
4. Kalinichenko, L. L., Musiiaka, K. V. (2015). Rol bankivskoho kredytuvannya u rozvytku maloho biznesu v Ukraini [The role of bank lending in the development of small business in Ukraine]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – The bulletin of transport and industry economics*, 50, 325–329 [in Ukrainian].
5. Matseliukh, N. P., Unynets, O. M. (2013). Rozvytok form i metodiv kredytuvannya maloho ta serednoho biznesu [Forms and methods of small and medium business financing development]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI – Economic Annals-XXI*, 9-10(1), 38–41 [in Ukrainian].
6. Dankiv, V. Y., Arzamasova, O. V. (n.d.). *Do pytannia kredytuvannya maloho biznesu komertsiiinymy bankamy Ukrainy [On the issue of lending to small businesses by commercial banks in Ukraine]*. Retrieved from <http://dspace.uzhnu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/lib/3699/1/DO%20PYTANNIA%20KREDYTUVANNIA%20MALOHO%20BIZNESU%20KOMERTSIINYMY.pdf>.
7. Zhezherun, Yu. V. (2017). Mizhnarodnyi dosvid bankivskoho kredytuvannya maloho i serednoho pidpriemnytstva [International experience of bank lending to small and medium-sized enterprises]. *Finansovyi prostir – Financial Space*, 1 (25), 27–32 [in Ukrainian].
8. Marchenko, O. I., Motkaliuk, R. V. (2015). Rozvytok maloho biznesu: vitchyzniani i zarubizhnyi dosvid [Development of small business: national and foreign experience]. *Finansovyi prostir – Financial Space*, 1 (17). S. 190–193 [in Ukrainian].
9. Ribun, L. V., Lekh, H. A., Vaskovych, I. M. (2016). Zarubizhnyi dosvid rozvytku maloho biznesu [Foreign Experience of Small Business Development]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of UNFU*, 26.2, 230–235 [in Ukrainian].
10. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Commercial Code of Ukraine]. № 2473-VIII (07.02.2019). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2?text=%EC%E0%EB#w11>.
11. Annual enterprise statistics by size class for special aggregates of activities. <https://ec.europa.eu/eurostat>. Retrieved from <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
12. Turnover of the non-financial business economy by size class of employment. <https://ec.europa.eu/eurostat>. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00146&plugin=1>.
13. Small and medium-sized enterprises (SMEs). <https://ec.europa.eu/eurostat>. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/structural-business-statistics/sme>.
14. Kuznietsova, M. (Ed.) (2018). *Diialnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva za 2017 rik: statystychnyi zbirnyk [Activity of large, medium, small and micro-entrepreneurship entities: statistical publication]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_dsp_2017.pdf.
15. Kredyty, nadani depozytnymy korporatsiiamy [Loans granted by deposit-taking corporations]. <https://bank.gov.ua/control/uk/index>. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=59167546.
16. SAFE Analytical Report 2017. <https://ec.europa.eu>. Retrieved from <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/26641>.
17. Zharii, Ya., Krasnianska, Yu. (2017). Transformuvannya investytsiinoi diialnosti bankivskoi systemy Ukrainy dlia realizatsii stratehichnykh proektiv [Transformation investment banking system of Ukraine for realization of strategic projects]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3 (11), 125–135 [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

18. Survey on the Access to Finance of Enterprises in the euro area June 2016. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/accesstofinancesmallmediumsizedenterprises201606.en.pdf?c96d449e601cbe6c87d2e67d54e68c70>.

19. SME lending and competition: an international comparison of markets, 2016. Retrieved from https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/522490/bis-16-105-small-and-medium-sized-enterprise-lending.pdf.

20. Shyshkina, O. V. (2010). Teoretyko-metodychni osnovy otsinky finansovykh ryzykiv promyslovykh pidpriemstv [Theoretical and methodical bases of estimation of financial risks of industrial enterprises]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economic sciences»*, 44, 267–275 [in Ukrainian].

21. Shyshkina, O. V. (2012). Identyfikatsiia ryzykiv i zahroz finansovo-ekonomichnii bezpetsi promyslovykh pidpriemstv [Identification of risks and threats to the financial and economic security of industrial enterprises]. Proceeding from *Formuvannia stratehii naukovo-tekhnichnoho, ekolohichnoho i sotsialno-ekonomichnoho rozvytku suspilstva: materialy mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf. – Formation of the strategy of scientific and technical, ecological and socio-economic development of society: materials intern. sci. pract. Internet Conf.* (December 6-7, 2012, Ternopil) (part 2. pp. 217–219). Ternopil: Krok [in Ukrainian].

Шишкіна Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шишкіна Елена Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shyshkina Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

Краснянська Юлія Валеріївна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Краснянская Юлия Валерьевна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Krasnianska Yuliia – student of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: krasnyanskaya.yulia@gmail.com

УДК 657.47

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-212-221

*Олена Акименко, Артем Вертійко, Юрій Мінченко***ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ ТЕХНІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ
ТА РЕМОНТУ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ***Елена Акименко, Артем Вертейко, Юрий Минченко***УЧЕТНЫЕ АСПЕКТЫ ТЕХНИЧЕСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ
И РЕМОНТА ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ***Olena Akymenko, Artem Vertiiko, Yury Minchenko***ACCOUNTING ASPECTS OF VEHICLES TECHNICAL MAINTENANCE
AND REPAIR**

У статті розглянуто особливості відображення технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів. Деталізовано та надано визначення поняттю «транспортні засоби», під яким автори пропонують розуміти будь-які засоби транспорту загального користування, промислового залізничного транспорту або відомчого транспорту, що призначені задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях. Вивчено нормативно-правове забезпечення, що регулює досліджуваний напрямок, доведено, що технічне обслуговування – це комплекс операцій чи операція щодо підтримки працездатності або справності виробу під час використання його за призначенням, зберігання та транспортування. З'ясовано сутність та особливості бухгалтерського обліку технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів.

Ключові слова: транспортні засоби; автотранспортні засоби; технічне обслуговування; ремонт; капітальні інвестиції.

Табл.: 3. Бібл.:26.

В статье рассмотрены особенности отображения технического обслуживания и ремонта транспортных средств. Детализировано и дано определение понятию «транспортные средства», под которым авторы предлагают понимать любые средства транспорта общего пользования, промышленного железнодорожного транспорта или ведомственного транспорта, предназначенные удовлетворять потребности населения и общественного производства в перевозках. Изучены нормативно-правовое обеспечение, регулирующее исследуемое направление, доказано, что техническое обслуживание - это комплекс операций или операция по поддержанию работоспособности или исправности изделия при использовании его по назначению, хранению и транспортировке. Выяснено сущность и особенности бухгалтерского учета технического обслуживания и ремонта транспортных средств.

Ключевые слова: транспортные средства; автотранспортные средства; техническое обслуживание; ремонт; капитальные инвестиции.

Табл.: 3. Библ.: 26.

The article describes the features of the display of maintenance and repair of vehicles. The concept of “vehicles” is detailed and the new definition is given, where the authors propose to understand any means of public transport, industrial railway transport or departmental transport, designed to meet the needs of the population and social production in transportation. It has been proved that maintenance is a complex of operations to maintain the operability or serviceability of the product during its intended use, storage and transportation. The essence and accounting features of vehicle maintenance and repair have been clarified.

Keywords: vehicles; motor vehicles; maintenance; repairs; capital investments.

Table: 3. References: 26.

JEL Classification: M41

Постановка проблеми. Значна більшість підприємств мають у складі своїх основних засобів транспортні засоби – технічні пристрої, призначені для перевезення людей і вантажів. Під цим терміном частіше за все розуміють механічні транспортні засоби, що приводяться в рух за допомогою двигуна. У бухгалтерському обліку для цих об'єктів призначений субрахунок 105 «Транспортні засоби». Унаслідок аварій, старіння встановленого обладнання чи неправильного користування ним, такі об'єкти не можуть слугувати вічно та можуть не дотягувати до мінімально допустимих строків корисного використання.

Для попередження таких випадків систематично проводять технічний огляд стану транспортних засобів, а у разі виявлення технічної несправності – ремонт. Отже, витрати на утримання, обслуговування, експлуатацію транспортних засобів становлять вагому частку в загальному обсязі витрат підприємства. Вбачаємо за необхідне, по-перше, деталізувати поняття «транспортні засоби», «автотранспортні засоби», по-друге, з'ясувати сутність та особливості бухгалтерського обліку технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Найпоширенішою ознакою, за якою класифікують ремонт транспортних засобів, є з'ясування їхньої ролі в процесі відтворення та оновлення. Поточний ремонт, що спрямований на забезпечення або відновлення працездатності виробу, усунення дрібних неполадок, ушкодження, заміни окремих деталей, попередження прогресуючого фізичного зносу, полягає в заміні і/або відновленні окремих частин транспортних засобів. Поточний ремонт транспортних засобів не відновлює їх, а лише підтримує в робочому стані.

Капітальний ремонт, що зумовлений нормальним закономірним фізичним зносом транспортних засобів, у підсумку призводить до їх оновлення, передбачає повне їх зупинення на тривалий час. Проводять його з періодичністю понад рік, з інтенсивністю, яка залежить від умов експлуатації транспортних засобів. У зв'язку з цим набуває актуальності дослідження облікових аспектів технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань, пов'язаних з обліком витрат на транспортні засоби, є предметом уваги багатьох науковців в Україні, серед них: А. В. Базиліук, М. Ф. Базась, М. Т. Білуха, Й. Я. Даньків, В. Б. Захожай, Р. Грачова, А. Я. Коваленко, В. Ф. Максимова, О. І. Малишкін, М. М. Матюха, М. Я. Остап'юк, В. Ф. Палій, Є. І. Свідерський, В. В. Сопко та інші. Віддаючи належне науковим напрацюванням з цієї проблеми, треба зауважити, що нині ще не всі теоретичні та практичні питання вирішено, тому й потребують подальших досліджень.

Мега статті. Актуальність цієї теми полягає в тому, що сьогодні важко уявити підприємство, яке у своїй статутній діяльності не використовує транспортні засоби, технічне обслуговування та ремонт яких є необхідною умовою під час їх експлуатації. Тому головною метою цієї роботи є визначення особливостей та послідовності бухгалтерського обліку технічного обслуговування, поточного та капітального ремонту транспортних засобів.

Виклад основного матеріалу. Здійснивши аналіз чинного законодавства щодо визначення необхідних дефініцій, з'ясуємо, що транспорт, згідно зі ст. 1 Закону України «Про транспорт», є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, що покликаний задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях [26].

У свою чергу, поняття «транспортні засоби» (далі, ТЗ) закріплено на рівні нормативно-правового забезпечення [3; 4; 11; 16; 18; 20; 24; 25]. Визначення, наведені в цих джерелах, відрізняються одне від одного своїм власним змістом, обсягом елементів. Але деякі з них збігаються в певній частині. Погоджуємось із С. П. Барковою, що поняття «транспортні засоби» у широкому розумінні – це будь-які засоби транспорту загального користування, промислового залізничного транспорту або відомчого транспорту, що призначені задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях [1]. Зважаючи на те, що автотранспортні засоби не охоплюють усіх видів транспортних засобів, наведемо визначення цього терміна й у дослідженні будемо орієнтуватися саме на транспортні засоби. Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про автомобільний транспорт», автомобільний транспортний засіб – це колісний транспортний засіб (автобус, вантажний та легковий автомобіль, причіп, напівпричіп), який використовується для перевезення пасажирів, вантажів або виконання спеціальних робочих функцій; а автомобіль – колісний транспортний засіб, який приводиться в рух джерелом енергії, має не менше чотирьох коліс, призначений для руху безрейковими дорогами і використовується для перевезення людей та (чи) вантажів, буксирування транспортних засобів, виконання спеціальних робіт [6].

Порядок проведення технічного обслуговування (далі – ТО) та ремонтів дорожніх транспортних засобів (далі – ТЗ) регламентується Положенням № 102, згідно з яким ТО – це комплекс операцій чи операція щодо підтримки працездатності або справності виробу під час використання за призначенням, зберігання та транспортування [15].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Метою ТО і ремонту є підтримування дорожніх ТЗ у технічно справному стані та належному зовнішньому вигляді, забезпечення надійності, економічності, безпеки руху та екологічної безпеки [15].

Система ТО та ремонту ТЗ передбачає: підготовку до продажу; поточний ремонт; капітальний ремонт; ТО в період обкатки; ТО під час консервації ТЗ; щоденне обслуговування; ТО та ремонт ТЗ на лінії; перше ТО (ТО-1), друге ТО (ТО-2) [15].

Якщо ТЗ стає на довготривалий ремонт, його потрібно вивести з експлуатації наказом керівника, через невикористання в господарській діяльності підприємства. Якщо ремонт відбувається протягом кількох днів у межах одного календарного місяця, виводити з експлуатації транспортний засіб не потрібно. Введення знову в експлуатацію відбувається на підставі ф. № ОЗ-2.

Витрати з ТО та ремонту, якщо вони здійснюються для підтримання об'єкта ТЗ у робочому стані та одержання первісно визначеної суми майбутніх економічних вигід від його використання, включаються до складу витрат звітного періоду [21]. Але якщо такі витрати (особливо це стосується витрат з капремонту) призводять до збільшення майбутніх економічних вигід, первісно очікуваних від використання об'єкта, то вони збільшують його первісну вартість [14]. Перелік операцій ТО-1 наводиться в Положенні № 102 [15].

Залежно від того, в якому підрозділі використовується автомобіль, витрати на поточний ремонт включаються до складу:

— загальновиробничих витрат (п. 15.4 П(С)БО 16 [23]). Кореспонденція рахунків: Д-т 91 та К-т 20, 23, 63, 65, 66, 68. У частині, яка потім розподіляється, – Д-т 23 К-т 91, а в частині, що не розподіляється, – Д-т 90 К-т 91 [8];

— адміністративних витрат (п. 18 П(С)БО 16 [23]). Кореспонденція рахунків: Д-т 92 та К-т 20, 23, 63, 65, 66, 68 [8];

— витрат на збут (п. 19 П(С)БО 16 [23]). Кореспонденція: Д-т 93 та К-т 20, 23, 63, 65, 66, 68 [8];

— інших операційних витрат (п. 20 П(С)БО 16 [23]) – при використанні автомобіля в інших цілях, не згаданих вище. Кореспонденція: Д-т 949 та К-т 20, 23, 63, 65, 66, 68 тощо [8].

Капітальний ремонт виконується за потреби згідно з результатами діагностики технічного стану і призначений для продовження строку експлуатації автомобіля [15].

До капітального ремонту належать роботи, пов'язані із заміною кузова для автобусів та легкових автомобілів, рами для вантажних автомобілів або одночасною заміною не менш трьох базових агрегатів. До капітального ремонту причепів належать роботи, пов'язані із заміною рами [15].

Вартість робіт, які приводять до збільшення очікуваних майбутніх вигід від об'єкта основних засобів, включається в капітальні інвестиції з майбутнім збільшенням первісної вартості основних засобів [5].

Підставою для визнання капітальними інвестиціями витрат, пов'язаних із поліпшенням основних засобів, є збільшення строку корисного використання об'єкта, підвищення кількості та/або якості продукції (робіт, послуг), яка виробляється (надається) цим об'єктом. До таких робіт відносять: модифікацію; модернізацію об'єкта основних засобів з метою продовження терміну служби або збільшення його виробничої потужності; заміну окремих частин обладнання для підвищення якості продукції (робіт, послуг); впровадження ефективного технологічного процесу, що дозволить зменшити первісно оцінені виробничі витрати [21]. Витрати на капітальний ремонт об'єктів основних засобів визнаються витратами звітного періоду.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Рішення про характер та ознаки здійснюваних підприємством робіт приймається керівником підприємства [12]. Щоб правильно відобразити в обліку той чи інший ремонт, потрібно мати висновок інженера, який затверджує директор.

Отже, якщо прийнято рішення щодо капіталізації витрат на капітальний ремонт, у бухгалтерському обліку здійснюється кореспонденція Д-т 15 та К-т 20, 63, 65, 66, 68 тощо, а після закінчення ремонту Д-т 105 К-т 15 [8].

Якщо ж вартість капремонту прийнято віднести до складу витрат, то в бухгалтерському обліку здійснюється кореспонденція, аналогічна відображенню витрат на поточний ремонт.

Якщо капітальні інвестиції стосуються об'єктів операційної оренди (оренованого ТЗ), то орендар ці витрати відображає як капітальні інвестиції у створення (будівництво) інших необоротних матеріальних активів [22]. Якщо здійснюються витрати на ТО і ремонт орендованого транспорту й такі витрати оцінено як капітальні інвестиції, то вони акумулюються на субрахунку 153 «Придбання (виготовлення) інших необоротних активів». А далі формується окремий об'єкт основного засобу під назвою «Поліпшення орендованих основних засобів» із застосуванням субрахунку 117 «Інші необоротні матеріальні активи»: Д-т субрахунку 117 – К-т субрахунку 153 [8].

До поліпшення відноситься також встановлення сигналізації на автомобіль, натовість заміна шин не відноситься до ремонту взагалі (шини обліковуються окремо, і це залежить від способу їх надходження на баланс).

Аналітичний облік акумуляторних батарей здійснюється в картці обліку наробітку та відстежування обігу акумуляторної батареї (далі – АБ) за формою, наведеною в додатку 12 до Правил № 795 [17]. Облікова картка заводиться на кожну акумуляторну батарею. У картці відображається: дата придбання АБ; гарантія виробника (термін експлуатації в місяцях / тис. км або наробіток у мотогодинах); експлуатаційна (тимчасова) норма середнього ресурсу або залишковий ресурс АБ (термін у місяцях / тис. км або наробіток у мотогодинах); дані про обіг АБ: дата виготовлення, придбання, введення і зняття з експлуатації, списання; дані про наробіток тривалість зберігання АБ: показання пробігу / напрацювання в тис. км / мотогодинах.

Списання АБ здійснюється згідно з висновками комісії зі списання, яка призначається наказом керівника підприємства. Комісія визначає реальний технічний стан АБ, приймає рішення щодо можливості їх подальшої експлуатації, ремонту, оформлення претензій до продавця (виробника), списання, утилізації тощо. Рішення комісії із зазначенням причини виведення АБ з експлуатації зазначається у картці, яка і є в цьому випадку актом списання [17].

Передача автомобільних шин в експлуатацію та / або запас відображається в картці обліку пробігу (наробітку) пневматичної шини. Форму цього документа наведено в додатку 5 до п. 7.1 Норм № 488 [10]. У картці обліку щомісяця відображаються дані про наробіток шини, її технічний стан, зазначається сумарний пробіг до списання та інформація про подальше використання (відновлення зношеного протектора, ремонт або її переробка). При цьому картка виконує також функцію акта списання. Картку підписують члени комісії з питань втрати пневматичними шинами споживчих якостей.

Проте не потрібно окремо відображати в обліку шини, якими оснащений автомобіль при його покупці. Те саме стосується і «запаски». Це пов'язано з тим, що вони входять до вартості придбаного автомобіля й обліковуються разом з ним у складі об'єкта ОЗ. За ними ведуть тільки аналітичний облік.

Варто зазначити, що заміна на транспортному засобі шин та акумуляторних батарей не належить до реконструкції, модернізації, технічного переобладнання та інших видів поліпшення ТЗ [15].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

При експлуатації автомобільних шин з метою визначення норм пробігу необхідно керуватися Нормами № 488 [10], у яких наведено норми середнього ресурсу (пробігу) (тис. км) залежно від торгової марки, моделі ТЗ. Цих норм, насамперед, необхідно дотримуватися під час відображення операцій щодо заміни шин на ТЗ.

При експлуатації акумуляторних батарей треба використовувати Норми № 489 [9], в яких наводяться експлуатаційні норми щодо акумуляторних свинцевих стартерних батарей залежно від категорії і типу ТЗ, а також інтенсивності їх експлуатації (пробіг км у місяць).

ТО та ремонт ТЗ можливо проводити власними силами й силами спеціалізованих станцій технічного огляду (далі – СТО). Усі операції, пов'язані зі здійсненням витрат на ТО та ремонт ТЗ, повинні бути оформлені відповідними первинними документами [7], як бланками типових та спеціалізованих форм, так і самостійно виготовленими бланками. Такі бланки повинні містити обов'язкові реквізити чи реквізити спеціалізованих або типових форм [13].

Також існують специфічні форми первинних документів, які підтверджують витрати на ТО та ремонт ТЗ. Передусім це документи, що свідчать про необхідність заміни автошин та акумуляторних батарей.

При здійсненні ТО та / або ремонту ТЗ на СТО необхідно враховувати наступне:

— послуги з ТО і ремонту автомобілів чи їх складових частин (систем) надаються замовникові на підставі договору про ТО і ремонт, що укладається відповідно до вимог цивільного законодавства між замовником і виконавцем (договір, наряд-замовлення, накладна, квитанція тощо);

— договір повинен містити істотні умови відповідно до ст. 25 Закону про автотранспорт [6; 19].

Виконавець оформлює для юридичних осіб окремо документи на оплату матеріалів і послуг з ТО й ремонту (включаючи необхідні діагностичні роботи) та окремо документи на оплату матеріалів і виконання робіт з ремонту (включаючи необхідні діагностичні роботи). Виконані роботи виконавець відносить або до ТО, або до ремонту на підставі переліків і процедури виконаних робіт, регламентованих виробником автомобілів та їх складових частин (систем), та/або за записами, зробленими в інструкціях з експлуатації та/або у сервісних книжках, в іншому інформаційному забезпеченні від виробника, а також у нормативно-правових актах [19].

Підтверджують надання послуги такі документи:

— акт приймання-передачі автомобіля (його складових частин (систем)) після надання послуг з ТО й ремонту;

— наряд-замовлення, підписаний контролером якості (з проставлянням печатки виконавця (за наявності)) та замовником;

— документ, що підтверджує оплату послуг; рахунок-фактура; податкова накладна (для юридичних осіб).

Підприємство-виконавець оформляє в двох примірниках Акт приймання-здачі відремонттованих, реконструйованих та модернізованих об'єктів (форма №ОЗ-2).

Кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку при відображенні витрат з ТО і ремонту ТЗ (як витрат поточного звітного періоду) наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку при відображенні витрат з ТО й ремонту ТЗ (як витрат поточного звітного періоду)

№ з/п	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1	Відображено отримання послуги ТО та ремонту від СТО	23, 91, 92, 93, 94	631, 685, 372
2	Відображено придбання запчастини на СТО для ремонту	207	631, 685, 372
3	Запчастини встановлено на ТЗ	23, 91, 92, 93, 94	207
4	Нараховано заробітну плату працівникам підприємства, які здійснювали ТО та ремонт власними силами	23, 91, 92, 93, 94	661

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Отже, поліпшенням об'єкта ОЗ вважають його модернізацію, модифікацію, добудову, дообладнання, реконструкцію, ті витрати, які приводять до збільшення майбутніх економічних вигід, первісно очікуваних від використання цього об'єкта.

До дообладнання відносять також установлення додаткового обладнання на транспортний засіб, що не входить до комплектації згідно з інструкцією заводу-виробника (газобалонне обладнання (далі — ГБО), GPS-навігатор, парктронік, автосигналізація, автомагнітола, чохли на сидіння, брызговики).

Доцільність та економічна вигода від установлення ГБО пояснюється, по-перше, зменшенням витрат на заправку автомобіля (вартість газу нижча за вартість бензину), по-друге, вартістю продажу, за якою можна продати автомобіль з установленим ГБО.

Витрати на встановлення ГБО обліковують як витрати на поліпшення автомобіля. У бухгалтерському обліку витрати на встановлення ГБО відносять на збільшення первісної вартості транспортного засобу, капіталізують Д-т субрахунку 152, а після закінчення дообладнання суму витрат відносять на збільшення первісної вартості автомобіля (Д-т 105 — К-т 152).

Після переобладнання автомобіля для роботи на газовому паливі необхідно звернутися до сервісного центру МВС для його перереєстрації. Облік операцій із встановлення ГБО наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Облік операцій із встановлення ГБО

№ з/п	Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Установлено ГБО на автомобіль	152	631
2	Відображено суму ПДВ (до отримання зареєстрованої в ЄРПН податкової накладної)	644/1	631
3	Відображено податковий кредит з ПДВ (отримано податкову накладну, зареєстровану в ЄРПН)	641/ПДВ	644/1
4	Перераховано оплату за встановлення ГБО	631	311
5	Відображено витрати на перереєстрацію автомобіля	377	311
		152	377
6	Віднесено на збільшення первісної вартості автомобіля витрати на встановлення ГБО та перереєстрацію автомобіля	105	152
7	Зменшено залишок за позабалансовим рахунком 09 на суму капітальних інвестицій	-	09

Кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку при відображенні витрат з ТО й ремонту автомобілів як капітальних інвестицій будуть такими (табл. 3).

Таблиця 3

Кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку при відображенні витрат з ТО й ремонту автомобілів як капітальних інвестицій

№ з/п	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1	Відображено отримання послуги ТО та ремонту від СТО	152	631, 685, 372
2	Відображено придбання запчастини на СТО для ремонту	207	631, 685, 372
3	Запчастини встановлено на ТЗ	152	207
4	Відображено нарахування заробітної плати працівникам підприємства, які здійснювали ТО та ремонт власними силами	152	661
5	Первісну вартість об'єкта основного засобу (ТЗ) збільшено на суму витрат з ТО та ремонту	105	152
6	Відображено нарахування амортизації вартості ТО та ремонту	23, 91, 92, 93, 94	131

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Висновки і пропозиції. Власники транспортних засобів або особи, які їх експлуатують, зобов'язані вчасно та повно виконувати свої технічні та ремонтні роботи. При цьому суму витрат, що пов'язана з покращенням автомобіля та збільшенням його майбутніх економічних вигід, очікуваних від використання, відносити на збільшення первісної вартості такого ТЗ. Витрати, понесені для підтримки автомобіля в робочому стані та отримання первісної суми майбутніх економічних вигід від його використання, включаються до витрат звітного періоду. Модернізація автомобіля є поліпшенням до цього.

Список використаних джерел

1. Баркова С. П. Щодо поняття «транспортні засоби». *Форум права*. 2013. № 2. С. 13-18.
2. Вороная Н. Поліпшення і ремонт основних засобів. *Податки та бухгалтерський облік*. 2017. Листопад (№ 94). URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2017/november>.
3. Європейська угода щодо роботи екіпажів транспортних засобів, які виконують міжнародні автомобільні перевезення від 01.07.1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_016.
4. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.60.8&nobreak=1>.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
6. Про автомобільний транспорт: Закону України від 05.04.2001 р. № 2344-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2344-14>.
7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
8. Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Інструкція від 30.11.1999 р. № 291. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
9. Про затвердження Експлуатаційних норм середнього ресурсу акумуляторних свинцевих стартерних батарей колісних транспортних засобів і спеціальних машин, виконаних на колісних шасі: Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 20 травня 2006 року № 489. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE12569.html.
10. Про затвердження Експлуатаційних норм середнього ресурсу пневматичних шин колісних транспортних засобів і спеціальних машин, виконаних на колісних шасі: Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 20.05.2006 р. № 488. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0712-06>.
11. Про затвердження Методики товарознавчої експертизи та оцінки дорожніх транспортних засобів: Наказ Міністерства юстиції України та Фонду державного майна України від 24.11.2003 р. № 142/5/2092. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1074-03>.
12. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів: Наказ Міністерства фінансів України від 30.09.2003 р. № 561. URL: <https://zakon.help/law/561>.
13. Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку: Наказ Міністерства фінансів України від 24.05.1995 р. № 88. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>.
14. Про затвердження Положення про технічне обслуговування і ремонт дорожніх транспортних засобів автомобільного транспорту: Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-17. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0268-98>.
15. Про затвердження Положення про технічне обслуговування і ремонт дорожніх транспортних засобів автомобільного транспорту: Наказ Міністерства транспорту від 30.03.1998 р. № 102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0268-98>.
16. Про затвердження Порядку пропуску на територію Держмитслужби України та до її адміністративних будинків: Наказ Державної митної служби України від 23.04.2010 р. № 397. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0397342-10>.
17. Про затвердження Правил експлуатування акумуляторних свинцевих стартерних батарей колісних транспортних засобів і спеціальних машин, виконаних на колісних шасі: Наказ Міністерства фінансів України від 02.07.2008 р. № 795. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0689-08>.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

18. Про затвердження Правил зберігання транспортних засобів на автостоянках: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.01.1996 р. № 115. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=364976.

19. Про затвердження Правил надання послуг з технічного обслуговування і ремонту колісних транспортних засобів обліку: Наказ Міністерства інфраструктури України від 28.11.2014 р. № 615. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1609-14>.

20. Про затвердження Технічного регламенту канатних доріг для перевезення пасажирів: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.10.2009 р. № 1076. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1076-2009-%D0%BF>.

21. Про Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Наказ Міністерства фінансів України від 24.07.2000 р. № 92. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.

22. Про Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда»: Наказ Міністерства фінансів України від 28.07.2000 р. № 181. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00>.

23. Про Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318. URL: <https://zakon.help/law/318>.

24. Про Правила дорожнього руху: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF>.

25. Про прикордонний контроль: Закон України від 05.11.2009 р. № 1710-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1710-17>.

26. Про транспорт: Закон України від 10.11.1994 р. № 232/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/232/94-%D0%B2%D1%80>.

References

1. Barkova, S. P. (2013). *Shchodo poniattia «transportni zasoby» [Concerning the concept of «vehicles»]*. Kharkiv: Forum prava [in Ukrainian].

2. Voronaya, N. (2017). Polipshennia i remont osnovnykh zasobiv [Improvement and repair of fixed assets]. *Podatky ta bukhgalterskyi oblik – Taxes and accounting, 94*. Retrieved from <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2017/november>.

3. Yevropeiska uhoda shchodo roboty ekipazhiv transportnykh zasobiv, yaki vykonuiut mizhnarodni avtomobilni perevezennia [European agreement on the work of crews of vehicles engaged in international road haulage]. № 994_016 (01.07.1970). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_016.

4. Mytnyi kodeks Ukrainy [Customs Code of Ukraine]. № 4495-VI (13.03.2012). Retrieved from <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.60.8&nobreak=1>.

5. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. № 2755-VI (02.12.2010). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

6. Pro avtomobilnyi transport [About automobile transport]. № 2344-III (05.04.2001). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2344-14>.

7. Pro bukhgalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine]. № 996-XIV (16.07.1999). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

8. Pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhgalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii [On the application of the plan of accounting of accounts of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations]. № 291 (30.11.1999). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

9. Pro zatverdzhennia Ekspluatatsiinykh norm serednoho resursu akumulatornykh svyntsevykh starternykh batarei kolisnykh transportnykh zasobiv i spetsialnykh mashyn, vykonanykh na kolisnykh shasi [On Approval of Operating Rules for the Average Resource of Rechargeable Lead Starter Batteries for Wheeled Vehicles and Special Vehicles Made on Wheeled Chassis]. № 489 (20.05.2006). Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE12569.

10. Pro zatverdzhennia Ekspluatatsiinykh norm serednoho resursu pnevmatychnykh shyn kolisnykh transportnykh zasobiv i spetsialnykh mashyn, vykonanykh na kolisnykh shasi [About the approval of operational norms for the average resource of pneumatic tires of wheeled vehicles and special machines made on wheeled chassis]. № 488 (20.05.2006). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0712-06>.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

11. Pro zatverdzhennia Metodyky tovaroznavchoi ekspertyzy ta otsinky dorozhnikh transportnykh zasobiv [On Approval of the Methods of Commodity Examination and Evaluation of Road Vehicles]. № 142/5/2092 (24.11.2003). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1074-03>.

12. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii z bukhhalterskoho obliku osnovnykh zasobiv [On Approval of Methodological Recommendations for the Accounting of Fixed Assets]. № 561 (30.09.2003). Retrieved from <https://zakon.help/law/561>.

13. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dokumentalne zabezpechennia zapysiv u bukhhalterskomu obliku [About the approval of the provisions on documentary accounting records]. № 88 (24.05.1995). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>.

14. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro tekhnichne obsluhovuvannia i remont dorozhnikh transportnykh zasobiv avtomobilnoho transportu [Approval of the Regulations on maintenance and repair of road vehicles of motor transport]. № 2411-17 (01.07.2010). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0268-98>.

15. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro tekhnichne obsluhovuvannia i remont dorozhnikh transportnykh zasobiv avtomobilnoho transportu [About the approval of the Regulations on maintenance and repair of road vehicles of motor transport]. № 102 (30.03.1998). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0268-98>.

16. Pro zatverdzhennia Poriadku propusku na terytoriiu Derzhmytshlyzhy Ukrainy ta do ii administratyvnykh budynkiv [On Approval of the Procedure for admission to the territory of the State Customs Service of Ukraine and its administrative buildings]. № 397 (23.04.2010). Retrieved from <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0397342-10>.

17. Pro zatverdzhennia Pravyl ekspluatuvannia akumuliatornykh svyntsevykh starternykh batarei kolisnykh transportnykh zasobiv i spetsialnykh mashyn, vykonanykh na kolisnykh shasi [About the approval of the Rules of exploitation of rechargeable lead-acid starter batteries of wheeled vehicles and special machines made on wheeled chassis]. № 795 (02.07.2008). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0689-08>.

18. Pro zatverdzhennia Pravyl zberihannia transportnykh zasobiv na avtostoiankakh [About the approval of the Rules for the storage of vehicles in car parks]. № 115 (22.01.1996). Retrieved from http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=364976.

19. Pro zatverdzhennia Pravyl nadannia posluh z tekhnichnoho obsluhovuvannia i remontu kolisnykh transportnykh zasobiv obliku [About the approval of the Rules for the provision of maintenance and repair of wheeled vehicles accounting]. № 615 (28.11.2014). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1609-14>.

20. Pro zatverdzhennia Tekhnichnoho rehlamentu kanatnykh dorih dlia perevezennia pasazhyriv [Approval of the Technical Regulations of cable cars for the carriage of passengers]. № 1076 (14.10.2009). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1076-2009-%D0%BF>.

21. Pro Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 7 «Osnovni zasoby» [On the Regulations (Standard) of Accounting 7 «Fixed Assets»]. 24.07.2000 № 92 (24.07.2000). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.

22. Pro Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 14 «Orenda» [On the Regulation (Standard) of Accounting 14 «Lease»]. № 181 (28.07.2000). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00>.

23. Pro Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 16 «Vytraty» [About the Regulation (standard) of accounting 16 «Costs»]. №318 (31.12.1999). Retrieved from <https://zakon.help/law/318>.

24. Pro Pravyla dorozhnoho rukhu [About the Rules of the Road]. № 1306 (10.10.2001). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF>.

25. Pro prykordonnyi kontrol [On border control]. № 1710–VI (05.11.2009). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1710-17>.

26. Pro transport [About transport]. № 232/94-BP (10.11.1994). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/232/94-%D0%B2%D1%80>.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Акименко Олена Юрїївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Акименко Елена Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Akyumenko Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor the Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str, 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: elena.akyumenko@gmail.com

ORCID: 0000-0002-03235978

ResearcherID: G-9876-2016

Вертійко Артем Андрійович – студент, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Вертейко Артем Андреевич – студент, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Vertiiko Artem – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str, 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: Vertiykoartem1998@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3933-6340

ResearcherID: C-2212-2019

Мінченко Юрій В'ячеславович – аспірант кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Минченко Юрий Вячеславович – аспирант кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Minchenko Yury – PhD student of Accounting and Economics Faculty, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str, 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: Jura.manta@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4120-802X

ResearcherID: X-9004-2018

УДК 657.631

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-222-229

Світлана Гончарук

**СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ
ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ**

Светлана Гончарук

**СИСТЕМА КОНТРОЛЯ КАЧЕСТВА АУДИТОРСКИХ УСЛУГ
И НЕОБХОДИМОСТЬ ЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ**

Svitlana Honcharuk

AUDIT QUALITY CONTROL SYSTEM AND NECESSITY OF ITS IMPROVEMENT

У статті обґрунтовано необхідність підвищення якості аудиторських послуг за допомогою створення системи громадського нагляду за аудиторською професією, що є вирішальним елементом у підтримці й підсиленні довіри до діяльності аудиторів з боку громадськості, особливо для суб'єктів суспільного інтересу, відповідно до Директив ЄС. Нагляд за аудиторською діяльністю має бути організований на основі принципу, який має забезпечити підвищення якості аудиту фінансової звітності в інтересах суспільства, що організована у спосіб, який забезпечує її незалежність від суб'єктів, що контролюються. В Україні доцільно застосувати досвід європейських країн щодо посилення контролю за якістю проведеного аудиту. Зовнішні перевірки систем контролю якості аудиторських послуг надають практичну допомогу суб'єктам аудиторської діяльності у створенні та подальшому розвитку власних систем контролю якості та запобіганні ризиків визнання їх такими, що не пройшли перевірку системи контролю якості аудиторських послуг.

Ключові слова: аудиторські послуги; система контролю якості аудиту громадський нагляд за аудиторською професією; незалежність аудитора; робочі документи суб'єкта аудиторської діяльності; орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 7.

В статье обосновывается необходимость повышения качества аудиторских услуг посредством создания системы общественного надзора за аудиторской профессией, что является решающим элементом в поддержке и усилении доверия к деятельности аудиторов со стороны общественности, особенно для субъектов общественного интереса, в соответствии с Директивами ЕС. Надзор за аудиторской деятельностью должен быть организован на основе принципа, который должен обеспечить повышение качества аудита финансовой отчетности в интересах общества, организованная таким образом, который обеспечивает ее независимость от субъектов, которые контролируются. В Украине целесообразно применить опыт европейских стран по усилению контроля за качеством проведенного аудита. Внешние проверки систем контроля качества аудиторских услуг оказывают практическую помощь субъектам аудиторской деятельности в создании и дальнейшем развитии собственных систем контроля качества и предотвращении рисков признания их такими, которые не прошли проверку системы контроля качества аудиторских услуг.

Ключевые слова: аудиторские услуги; система контроля качества аудита; общественный надзор за аудиторской профессией; независимость аудитора; рабочие документы субъекта аудиторской деятельности; орган общественного надзора за аудиторской деятельностью.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 7.

The article deals with the necessity of improvement the quality of audit services through the creation of public oversight system of the audit activity. It is a crucial element in maintaining and enhancing public confidence in auditors, especially for public interest entities, in accordance with the EU Directives. Audit supervision should be organized on the principle that should ensure improvement quality of the audit of financial statements in the interests of society, organized independently from controlled entities. The experience of European countries should be used for strengthening control over the quality of the audit in Ukraine. External audits of quality control systems for audit services provide practical assistance in establishing and further developing their own quality control systems and help to avoid risks of their acknowledgment as non-audited for the quality control system of audit services.

Keywords: audit services; audit quality control system; public oversight of the audit activity; auditor independence; working documents of the audit engagement subject; public oversight body of audit activity.

Fig.: 1. Table: 1. References: 7.

JEL Classification: H83

Постановка проблеми. У сучасних економічних умовах, коли розвиток України спрямований на інтеграцію економіки у світовий економічний простір, залучення в країну іноземного капіталу та характеризується проблемами конкурентоспроможності окремих галузей економіки, виникає проблема якості фінансової звітності та її підтвердження. Усе це є ключовим фактором довіри користувачів інформації до керівництва підприємства та аудиторів. Кожен користувач хоче отримувати достовірну інформацію про господарську діяльність, фінансову звітність та функціонування системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю підприємства.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Попит на аудиторські послуги зростає, що викликає зростання пропозиції. Виникає проблема забезпечення якості аудиторських послуг. Прагнення суб'єктів господарювання розвивати ринкові відносини цивілізованим шляхом зумовлюється необхідністю забезпечення довіри між діловими партнерами. Здійснення цього можливе тільки за наявності достовірної та своєчасної інформації про їхній фінансовий стан.

Висока якість послуг може досягатись різними шляхами: накопиченням відповідного досвіду роботи, стабільним штатом аудиторів із високою кваліфікацією та досвідом, володінням знаннями у відповідній галузі бізнесу, своєчасним реагуванням на всі зміни, що відбуваються в країні, а також забезпеченням конфіденційності інформації. Із дотриманням таких вимог буде зростати довіра до послуг аудиторів у сфері великого, середнього та малого бізнесу України. Стверджувати, що вітчизняний ринок аудиторських послуг в повній мірі відповідає всім вимогам бізнесу зарано. Тому питання становлення та розвитку цього сектору ринку й покращення його якості залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних основ та методологічних підходів до проблеми якості аудиту, проблем аудиту фінансових звітів та громадського нагляду за аудиторською діяльністю зробили провідні вчені-економісти, як вітчизняні – М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, В. П. Коваленко, М. В. Кужельний, А. М. Кузьмінський, В. Г. Лінник, Н. Ф. Огійчук, Н. І. Петренко, Н. М. Проскуріна, О. Ю. Редько, В. В. Сопко, Б. Ф. Усач, Н. Н. Шишкоєдова, так і зарубіжні – А. Аренс, Дж. Лоббек, Р. Адамс, Дж. К. Робертстон, Ф. Л. Дефлиз, Г. Р. Дженик, В. М. О'Рейлі тощо.

Дослідження сучасного стану наукової думки дає змогу встановити, що потреба в підтвердженні фінансової звітності аудитором прямо пропорційна рівню професійної відповідальності аудиторів. Тому необхідно змістити акценти в суспільній свідомості про роль аудиту в суспільстві. Аудит не тільки визначається як незалежний фінансовий контроль в інтересах власника, а являє собою професійну інтелектуальну діяльність, що спрямована на зменшення до певного рівня інформаційних ризиків для користувачів фінансової звітності.

О. Ю. Редько зазначає, що якість аудиторських послуг є системним дотриманням вимог чинного законодавства та вимог стандартів аудиту та кодексу професійної етики [6, с. 182]. Він вважає, що якість аудиторських послуг є категорією, що перманентно змінюється залежно від рівня суспільних відносин та господарської практики країни [6, с. 181].

На думку Ф. Ф. Бутинця, під якістю в аудиторській практиці слід розуміти максимальне задоволення інформаційних потреб користувачів результатами виконаних аудитором робіт, послуг відповідно до інтересів власника, суспільства та конкретного замовника в межах вимог чинного законодавства України, стандартів аудиту та «Кодексу професійної етики аудиторів» [5, с. 479].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Ринок аудиторських послуг України не в повній мірі задовольняє вимоги споживачів. Такий стан справ має низку причин, які здебільшого не залежать від суб'єктів аудиторської діяльності. Насамперед, це стосується недосконалої законодавчої та нормативної бази. Основні скарги з боку користувачів аудиторських послуг такі:

- незадоволення результатами аудиторських послуг або наслідками їх надання;
- втрата аудиторською фірмою незалежності;
- низька якість аудиторських послуг;
- неетичні висловлювання аудитора в офіційних документах;
- пропуск або не встановлення фактів помилок, обману та шахрайських дій в обліку під час аудиторської перевірки.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Тому й виникає незрозуміння важливості аудиту та соціально-економічних переваг інформації, яка підтверджена аудитором. Такій інформації можна довіряти, але в разі виникнення проблем із її використанням, необхідно мати можливості оскарження та відшкодування збитків, що виникли внаслідок використання такої інформації. Таким чином, покращення якісної складової аудиторських послуг дасть змогу збільшити довіру користувачів.

Виклад основного матеріалу. Контроль якості аудиторських послуг здійснюється в країнах ЄС з боку державних органів та громадськості (громадський нагляд), і цьому з року в рік приділяється більше уваги. При цьому громадський нагляд організовується не із представників професії, а з представників замовників аудиторських послуг та користувачів фінансової звітності. У 2014 році була підписана Угода про асоціацію з ЄС. Тим самим Україна взяла на себе зобов'язання гармонізувати своє законодавство з європейськими нормами. Насамперед це стосується ділового законодавства, включаючи сферу фінансової звітності та аудиту. У 2017 році закінчився 3-річний перехідний період, який встановлений Угодою про асоціацію. Це було зроблено для адаптації нашого законодавства до Постанови ЄС № 1606/2002 про перехід на МСФЗ та Директиви ЄС № 2006/43/ЄС щодо обов'язкового аудиту. Усе це сприяло прийняттю нового законодавства.

Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [1], який набув чинності 1 жовтня 2018 року, має докорінно змінити засади аудиторської діяльності, встановити принципово нову систему регулювання та нагляду за нею та посилити вимоги до суб'єктів аудиторської діяльності.

Цей Закон охоплює широке коло питань, які включають вимоги щодо забезпечення незалежності та об'єктивності аудиторів, оцінки ризиків, інформаційної безпеки, запровадження внутрішньої політики та процедур виконання завдань, запровадження системи внутрішнього контролю тощо.

Обов'язком України в межах Угоди про асоціацію з ЄС та одним із напрямів стратегії «Україна-2020», є гармонізація законодавства у сфері аудиту до європейських стандартів. А це буде сприяти позитивному інвестиційному клімату та забезпечить підвищення рівня довіри з боку інвесторів до фінансової звітності вітчизняних підприємств і діяльності українських аудиторів. Гармонізація допоможе уникнути надання неякісних аудиторських послуг підприємствам, що становлять публічний інтерес, а також буде впливати на прозорість та достовірність фінансової звітності.

Директива 2006/43/ЄС визначає, що нагляд за аудиторською діяльністю має бути організований на основі принципу, що має забезпечити підвищення якості аудиту фінансової звітності в інтересах суспільства та сформований таким чином, щоб бути незалежним від суб'єктів, які контролюються [2].

Ефективний громадський нагляд за аудиторською професією є вирішальним елементом у підтримці та підсиленні довіри до діяльності аудиторів з боку громадськості. На сьогодні брак такої довіри частково ґрунтується на тому, що громадськість сприймає професію аудитора як саморегулюючу, якій притаманний серйозний ризик конфліктів інтересів, що й породжує недоліки в їхній роботі. Тому надійним і необхідним елементом професійної діяльності аудитора є громадський нагляд.

У Директиві 2006/43/ЄС принципи й вимоги до суспільного нагляду викладені в главі VIII «Суспільний нагляд та регуляторні домовленості між державами-членами». Це такі принципи [2; 7]:

- принципи суспільного нагляду (стаття 32) [2];
- вимоги щодо співпраці між системами суспільного нагляду на рівні Співтовариства (стаття 33) [2];

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

- порядок взаємного визнання заходів із регулювання між державами-членами (стаття 34) [2];
- порядок призначення компетентних органів (стаття 35) [2];
- обов'язки у сфері професійної таємниці та регуляторної співпраці між державами-членами (стаття 36) [2].

Системи нагляду за професією аудитора в зарубіжних країнах за організаційною ознакою можна поділити на такі види:

1. Нагляд за якістю аудиторських послуг здійснює приватна суспільна організація за дорученням держави. У США в 2002 році був створений Комітет з нагляду за звітністю публічних компаній (РСАОВ) на підставі акта Сарбейнса-Окслі, який є приватною неприбутковою корпорацією. РСАОВ була створена з метою захисту інвесторів та громадських інтересів шляхом забезпечення об'єктивності й незалежності аудиторських звітів та має право виносити вироки та штрафи, що вимірюються мільйонами доларів США. Таку ж систему запроваджено й у Великобританії.

2. В Австралії, Голландії та Італії нагляд за якістю послуг, які надає аудиторська фірма, здійснює державний орган, який є елементом фінансової інституції та контролює роботу біржових структур.

3. У Німеччині діє комбінована модель. Її сутність полягає в тому, що існуюча суспільна організація аудиторів – Аудиторська палата й надалі здійснює нагляд за професією, але Аудиторську палату, у свою чергу, контролює незалежний державний орган – Комісія з нагляду за професією аудитора.

Україна тільки починає будувати свою систему громадського нагляду за якістю аудиту, оскільки аудит не може існувати без якісної незалежної системи зовнішнього контролю за аудиторською діяльністю.

Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» обґрунтовано, що здійснювати нагляд за аудиторською діяльністю має спеціальний інститут – Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, який складатиметься з Ради нагляду за аудиторською діяльністю та Інспекції з забезпечення якості [1].

У Законі реєстрація аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності передбачає ведення Реєстру, відомості до якого вносяться Аудиторською палатою України. Реєстр складається з таких розділів [1]:

- аудитори;
- суб'єкти аудиторської діяльності;
- суб'єкти аудиторської діяльності, які мають право проводити обов'язковий аудит фінансової звітності;
- суб'єкти аудиторської діяльності, які мають право проводити обов'язковий аудит фінансової звітності підприємств, які становлять суспільний інтерес [1].

З метою дотримання вимог Директиви 2006/43/ЄС у Положенні про зовнішні перевірки системи контролю якості аудиторських послуг, затвердженому рішенням АПУ від 30.10.2014 р. № 302/9 (зі змінами) визначений Порядок проведення зовнішніх перевірок системи контролю якості аудиторських послуг [3]. Усі суб'єкти аудиторської діяльності в Україні повинні дотримуватись вимог Порядку. Обов'язкова зовнішня перевірка системи контролю якості аудиторських послуг повинна проводитись не рідше одного разу на п'ять років. Усі суб'єкти господарювання, включені до Реєстру аудиторських фірм та аудиторів, повинні підлягати обов'язковій зовнішній перевірці системи контролю якості аудиторських послуг [3].

Зовнішні перевірки систем контролю якості аудиторських послуг надають практичну допомогу суб'єктам аудиторської діяльності. Це стосується створення та подальшого розвитку власних систем контролю якості та запобігання ризиків визнання їх такими, що не пройшли перевірку системи контролю якості аудиторських послуг.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У таблиці наведена порівняльна характеристика результатів зовнішніх перевірок системи контролю якості аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності в 2015–2017 роках.

Згідно з Планом зовнішніх перевірок системи контролю якості на 2017 рік, який затверджений рішенням Аудиторської палати України від 27.10.2016 р. № 332/6 (зі змінами), протягом 2017 року було заплановано здійснити перевірку системи контролю якості 206 суб'єктів аудиторської діяльності (САД). Комітетом з контролю якості протягом 2017 року перевірено 101 САД. Підстави не проведення перевірок інших суб'єктів аудиторської діяльності, включених до Плану перевірок також наведені в таблиці.

Таблиця

Порівняльна характеристика результатів зовнішніх перевірок системи контролю якості аудиторських послуг САД у 2015–2017 роках

№ з/п	Показник	Кількість суб'єктів аудиторської діяльності		
		2015	2016	2017
1.	Включено до Плану зовнішніх перевірок системи контролю якості, всього	184	229	206
2.	Фактично здійснено перевірок СКЯ суб'єктів аудиторської діяльності відповідно до затвердженого Плану зовнішніх перевірок:	56	103	100
	• пройшли перевірку СКЯ відповідно до п. 8.2.1 та п. 8.4. Положення;	43	70	76
	• пройшли повторну перевірку СКЯ відповідно до п. 8.2.1 та п. 8.4. Положення	-	-	1
	• пройшли перевірку СКЯ відповідно до п. 1.6. Положення, як новостворені;	8	13	-
	• не пройшли перевірку СКЯ відповідно до п. 8.2.2 та п. 8.4. Положення;	5	19	19
	• не пройшли перевірку СКЯ відповідно до п. 8.2.2 та п. 8.4. Положення (повторно);	-	4	4
	• виключені із реєстру аудиторські фірми, що не пройшли повторну перевірку СКЯ;	-	1	-
	• перешкоджання проведенню перевірок СКЯ	-	1	-
3.	Перевірку перенесено на наступний рік (дозволяється один раз за рішенням Комісії АПУ з контролю якості та професійної етики з поважних причин)	46	14	14
4.	Виключено з Реєстру аудиторських фірм та аудиторів упродовж року аудиторські фірми за власним бажанням, що входили до Плану зовнішніх перевірок СКЯ	39	22	17
5.	Компанії у яких відсутні завдання для повторної перевірки на предмет усунення недоліків СКЯ	28	68	9
6.	Немає можливості здійснити перевірку з причини знаходження суб'єктів у зоні проведення АТО	15	5	-
7.	Перевірено фірми з Плану 2016 у січні 2017 року	-	19	-
8.	Відмова від проведення зовнішньої перевірки СКЯ	-	-	66
9.	Включено САД в план зовнішніх перевірок СКЯ за власним бажанням:	-	2	20
	• пройшли перевірку СКЯ за власним бажанням відповідно до п. 8.2.1 та п.8.4. Положення;	-	2	14
	• не пройшли перевірку СКЯ відповідно до п. 8.2.2 та п. 8.4. Положення	-	-	3
10.	Виключено САД з плану зовнішніх перевірок СКЯ за власним бажанням (відповідно до п. 9)	-	-	2

Джерело: [4].

Треба зазначити, що аудитор та аудиторська фірма можуть нести кримінальну, адміністративну, цивільну та професійну відповідальність [1]. Кримінальна та адміністративна відповідальність полягає в здійсненні певних злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України, таких як навмисне приховування істини, розголошення конфіденційної інформації, ухилення від сплати податків та інше. Професійна відповідальність полягає в недостатній кваліфікації та компетенції аудитора, що може тягнути за собою як попередження, так і припинення або анулювання дії сертифіката [1]. Цивільну відповідальність аудитор несе перед своїми клієнтами та третіми особами у вигляді матеріального відшкодування за видачу висновку, що призвів до збитків.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Протягом 2017 року за результатами розгляду скарг щодо неналежного виконання професійних обов'язків аудиторськими фірмами та аудиторами Аудиторською палатою України було прийнято 24 рішення (враховуючи скарги, що надійшли в 2016 році). Згідно з ними було застосовано стягнення у вигляді:

- попередження (до вісімнадцяти аудиторів та двох аудиторських фірм);
- призупинення дії сертифіката аудитора на три місяці (до одного аудитора);
- призупинення дії сертифіката аудитора на п'ять місяців (до одного аудитора);
- анулювання сертифіката (до одного аудитора);
- виключення із Реєстру аудиторських фірм та аудиторів (до трьох суб'єктів аудиторської діяльності).

Дані щодо застосованих АПУ стягнень до аудиторів (аудиторських фірм) у 2017 році наведено на рисунку.

Рис. Інформація про стягнення, застосовані АПУ упродовж 2017 року до аудиторів (аудиторських фірм) за результатами розгляду скарг, заяв, інформації, звернень, що надходили до АПУ від державних органів, фізичних та юридичних осіб, а також за результатами планових та позапланових перевірок

Джерело: [4].

Висновки і пропозиції. Незалежність аудитора забезпечується дотриманням ним вимог Міжнародних стандартів аудиту, правил професійної етики, які викладені в Кодексі професійної етики Міжнародної федерації бухгалтерів. А для цього важливим кроком у напрямку побудови ефективної системи регулювання аудиторської діяльності має стати чітке та прозоре законодавство. Воно має забезпечити підвищення якості аудиту фінансової звітності в інтересах суспільства.

Орган громадського нагляду за аудиторською діяльністю повинен сприяти відповідальному ставленню до тих осіб, які очолюватимуть орган суспільного нагляду, та до інспекторів, які перевірятимуть систему контролю якості аудиторських послуг.

Відповідно до вимог ЄС, для підвищення якості аудиторських послуг необхідно:

- робочі документи суб'єкта аудиторської діяльності повинні бути складені та систематизовані таким чином, щоб висловлення незалежної аудиторської думки й основа для аудиторського звіту ґрунтувались на достатніх та відповідних аудиторських доказах того, що аудит планувався та виконувався відповідно до професійних стандартів, застосованих законодавчих та нормативних вимог;

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

- аудитор має дотримуватись незалежності як під час аудиту, так і під час надання інших послуг;

- аудитор повинен передбачати всі можливі ризики втрати незалежності та вживати необхідних заходів щодо їх зниження;

- політика та процедури системи контролю якості суб'єкта аудиторської діяльності повинні бути розроблені відповідно до вимог професійних стандартів, чинних законодавчих і нормативних актів та реалізовані, як на рівні аудиторської фірми, так і на рівні виконання окремих завдань і повинні бути доведені до відома кожного співробітника аудиторської фірми.

Список використаних джерел

1. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21 грудня 2017 р. № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>.

2. Директива Європейського Парламенту та Ради 2006/43/ЄС від 17 травня 2006 року про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності, що вносить зміни до Директив Ради 78/660/ЄЕС та 83/349/ЄЕС, і припиняє дію. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_844.

3. Положення про зовнішні перевірки системи контролю якості аудиторських послуг: Рішення Аудиторської палати України від 30.10.2014 р. № 302/9. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr2_9230-14.

4. Інформація про результати зовнішніх перевірок СКЯ аудиторських послуг САД в 2015-2017 роках: Рішення Аудиторської палати України від 29.03.2018 р. (протокол № 356). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN044545.html.

5. Бутинець Ф. Ф., Малюга Н. М., Петренко Н. І. Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні: Монографія / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. Житомир: ЖДТУ, 2004. 564 с.

6. Редько О. Ю. Аудит в Україні. Морфологія: монографія. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. Агентство», 2008. 493 с.

7. Шалімова Н. С. Система суспільного нагляду за аудиторською професією: світовий досвід та шляхи його використання в Україні. *Економічний простір*: збірник наукових праць. 2011. № 56/1. С. 113–121.

References

1. Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist [On Audit of financial statements and audit activities] № 2258-VIII (December 21, 2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>.

2. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady 2006/43/YES vid 17 travnia 2006 roku pro oboviazkovyi audyt richnoi zvitnosti ta konsolidovanoi zvitnosti, shcho vnosyt zminy do Dyrektyv Rady 78/660/YeES ta 83/349/YEES, i pryypniaie diiu Dyrektyvy Rady 84/253/YeES [Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council of 17 May 2006 on statutory audits of annual accounts and consolidated accounts, amending Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC and repealing Council Directive 84/253/EEC]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_844.

3. Polozhennya pro zovnishni perevirky systemy kontrolyu yakosti audytorskykh posluh: Rishennia Audytorskoi palaty Ukrainy [Regulation on external audits of the quality control system of audit services: Decision of the Chamber of Auditors of Ukraine] № 302/9 (October 30, 2014). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr2_9230-14.

4. Rishennia Audytorkoi palaty Ukrainy (protokol № 356) Informatsiia pro rezultaty zovnishnikh perevirok SKYA audytorskykh posluh SAD v 2015–2017 rokakh [Information about the results of external audits of SKJ auditing services of GAD in 2015-2017: The decision of the Audit Chamber of Ukraine] (29 March, 2018). Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN044545.html.

5. Butynets, F. F. Maliuha, N. M. and Petrenko, N. I. (2004). *Audyt: stan i tendentsii rozvytku v Ukraini [Audit: State and Development Trends in Ukraine]*. Zhytomyr: ZhDTU [in Ukrainian].

6. Redko, O. Yu. (2008). *Audyt v Ukraini [Audit in Ukraine]*. Kyiv: DP «Inform.-analit. Ahentstvo» [in Ukrainian].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

---

7. Shalimova, N. S. (2011). Systema suspilnoho nahliadu za audytorskoiu profesiieiu: svitovyi dosvid ta shlyakhy ioho vykorystannia v Ukraini [The system of public supervision of the auditor's profession: world experience and ways of its use in Ukraine]. *Ekonomichnyy prostir – Economic scope*, 56/1, 113-121 [in Ukrainian].

Гончарук Світлана Марківна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Факультету управління фінансами та бізнесу, Львівський національний університет імені Івана Франка (вул. Коперника, 3, м. Львів, 79000, Україна).

Гончарук Светлана Марковна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита, Факультета управления финансами и бизнеса, Львовский национальный университет имени Ивана Франка (ул. Коперника, 3, г. Львов, 79000, Украина).

Honcharuk Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Accounting and Audit Department, Faculty of Financial Management and Business, Lviv National University named after Ivan Franko (3 Kopernika Str., 79000, Lviv, Ukraine).

E-mail: yvgoncharuk@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3666-906X>

УДК 657.375:334.758

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-230-238

Віктор Онищенко

**ПОРІВНЯННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА МІЖНАРОДНИХ ВИМОГ
ДО СКЛАДАННЯ ЗВІТУ ПРО УПРАВЛІННЯ**

Віктор Онищенко

**СРАВНЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ И МЕЖДУНАРОДНЫХ ТРЕБОВАНИЙ
К СОСТАВЛЕНИЮ ОТЧЕТА ПРО УПРАВЛЕНИЕ**

Viktor Onyshchenko

**COMPARISON OF NATIONAL AND INTERNATIONAL REQUIREMENTS
FOR PREPARATION OF MANAGEMENT REPORT**

У статті розглянуто питання складання Звіту про управління. Це новий звіт, який входить до комплексу річної звітності підприємств України та має бути вперше поданим за 2018 рік. Поява цього звіту зумовлена адаптацією вимог фінансового законодавства України до законодавства ЄС у ході євроінтеграційних процесів. Звіт про управління в Україні мають складати середні та великі підприємства. Мета Звіту про управління – надати ту інформацію, яку неможливо отримати з фінансових звітів підприємства та приміток до них, щоб користувач міг отримати достовірне уявлення про розвиток, результати діяльності підприємства, природу бізнесу. Звіт про управління виступає своєрідним коментарем керівництва щодо інших річних звітів підприємства. Рекомендації щодо його наповнення на національному рівні містяться в Методрекомендаціях Мінфіну (Звіт про управління для підприємств) та Інструкції НБУ (Звіт про управління для банків). У статті здійснено порівняння їхніх вимог із проектом міжнародного стандарту та надано рекомендації щодо структуризації звіту.

Ключові слова: звіт про управління; фінансова інформація; нефінансова інформація; ресурси підприємства; опис бізнесу; ризики діяльності; ключові показники діяльності; фінансова звітність.

Табл.: 3. Бібл.: 17.

В статье рассмотрены вопросы составления Отчета об управлении. Это новый отчет, который входит в комплект годовой отчетности предприятий Украины и должен быть впервые представленным за 2018 год. Появление данного отчета обусловлено адаптацией требований финансового законодательства Украины к законодательству ЕС в ходе интеграционных процессов. Отчет об управлении в Украине должны составлять средние и крупные предприятия. Цель Отчета об управлении – предоставить ту информацию, которую нельзя получить из финансовых отчетов предприятия и примечаний к ним, чтобы пользователь мог получить достоверное представление о развитии, результаты деятельности предприятия, природе бизнеса. Отчет об управлении выступает своеобразным комментарием руководства к другим годовым отчетам предприятия. Рекомендации по его наполнению на национальном уровне содержатся в Методрекомендациях Минфина (Отчет об управлении для предприятий) и Инструкции НБУ (Отчет об управлении для банков). В статье осуществлено сопоставление их требований по проекту международного стандарта и даны рекомендации по структуризации отчета.

Ключевые слова: отчет об управлении; финансовая информация; нефинансовая информация; ресурсы предприятия; описание бизнеса; риски деятельности; ключевые показатели деятельности; финансовая отчетность.

Табл.: 3. Библ.: 17.

The article deals with the issues of preparation of the Management Report. This is a new report, which is included in the annual report of Ukrainian enterprises and must be first prepared for 2018 financial year. The appearance of this report is due to the adaptation of the requirements of the financial legislation of Ukraine to the EU legislation during the European integration processes. The Management Report in Ukraine is for medium and large enterprises. The purpose of the Management Report is to provide information that cannot be obtained from the company's financial statements and notes, so that the user can obtain a reliable picture of the development, the results of the enterprise, the nature of the business. The Management Report serves as a kind of management commentary on other annual enterprise reports. Recommendations for filling it at the national level are contained in the Ministry of Finance Guideline (Management Report for Enterprises) and the NBU Instructions (Management Report for Banks). The article compares their requirements with the draft of international standard and provides recommendations for structuring of this report.

Keywords: management report; financial information; non-financial information; enterprise resources; nature of the business; business risks; key performance indicators; financial statements.

Table: 3. References: 17.

JEL Classification: M410

Постановка проблеми. В Україні нині відбувається подальша адаптація законодавства під вимоги ЄС. Не є винятком і сфера бухгалтерського обліку. Деяким підприємствам уже вперше за 2018 рік необхідно скласти Звіт про управління. Згадка про нього з'явилася при внесенні змін ще восени 2017 року до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року [17]. Це були ком-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

плексні зміни, пов'язані з впровадженням нової класифікації підприємств із розширенням розширено переліку МСФЗ-зобов'язаних. Усе це є наслідком євроінтеграційних процесів. В оновленому законі з'явилося визначення, що таке Звіт про управління.

За ст. 1 згаданого Закону «звіт про управління – документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності» [17].

В ЄС цей звіт з'явився з Директивою 2013/34/ЄС [6]. Таким чином, цей звіт є порівняно новим навіть для країн ЄС. Актуальність питання підкреслює й відсутність певних чітких вимог щодо структури та наповнення даного звіту. Отже, питання порядку складання, наповнення та структури цього звіту потребує всебічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вперше Звіт про управління в дослідженнях науковців став з'являтися в контексті розгляду окремих аспектів адаптації законодавства з питань бухгалтерського обліку до Директив ЄС. Цим питанням займалися А. Озеран [13], С. Голов [4; 5], С. Зубілевич [9], В. Пархоменко [16]. Аналізуючи склад річної корпоративної звітності підприємств А. Озеран вказує на те, що разом із балансом, звітом про прибутки та збитки, звітом про рух грошових коштів, звітом про власний капітал, примітками до фінансових звітів до річної звітності належить і Звіт про управління [13, с. 5]. Звіт про управління за Директивою 2013/34/ЄС у Європі складають суб'єкти суспільного інтересу (ССИ). Підтримуючи цю практику, А. Озеран вважає за доцільне впровадження Звіту про управління для всіх категорій підприємств в Україні [13, с. 8].

Питання складання Звіту про управління через його новизну стало досліджуватися порівняно недавно. Сюди належать роботи уже згаданої А. Озеран [14], а також К. Безверного та В. Пантелєєва [1]. З'явилися також публікації й на професійних бізнесових [8] і бухгалтерських порталах [15]. А. Озеран вказує на те, що звіт керівництва (він же – звіт про управління) є невід'ємною частиною фінансової звітності, оскільки належить до «іншого фінансового звітування» [14, с. 10]. На її думку, основне призначення даного звіту – «забезпечення розуміння сум, наведених у відповідних фінансових звітах, та пояснення обставин і факторів, що вплинули або можуть вплинути на стан, результати діяльності та розвиток підприємства» [14, с. 11].

Також із наближенням часу складання Звіту про управління були оприлюднені в грудні 2018 року Методрекомедації [11] щодо його підготовки від Мінфіну. Їх аналіз було здійснено Т. Войтенко у професійному періодичному виданні [3].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак більшість цих досліджень були ще зроблені до прийняття національних методрекомедацій щодо складання Звіту про управління з боку Мінфіну та не містять порівняння існуючих міжнародних практик складання Звіту про управління.

Крім того, існує певна плутанина та підміна понять. Наприклад, К. Безверхий та В. Пантелєєв ототожнюють Звіт про управління зі звітністю зі сталого розвитку [1, с. 41]. Навіть формальний підхід до цього питання з огляду на англійську термінологію викликає заперечення: у згаданому ними документі мова йде про «звіт з цілей сталого розвитку» (SDG report Sustainable Development Goals), а не «звіт про управління» (management report), про який йдеться в Директиві ЄС 2013/34/ЄС [6]. Хоча не заперечуємо, що точки дотику між цими видами звітів існують, проте, вони відрізняються концептуальним підходом та метою.

Метою статті є порівняти національні рекомендації щодо складання Звіту про управління з існуючою міжнародною практикою та зробити висновки про їх відповідність, зокрема у частині структури та змісту Звіту про управління.

Виклад основного матеріалу. Звіт про управління не повторює фінансову звітність та примітки до неї, а є самостійним звітом із власною метою та завданнями, що подається разом з фінансовою звітністю. Подають Звіт про управління тільки великі та середні підприємства (п. 7 ст. 11 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

звітність в Україні» [17]), при цьому останні мають поблажки – можуть включати до нього лише фінансову інформацію. Це суттєве послаблення, оскільки саме нефінансова інформація на практиці становить більшу частину цього звіту (табл. 1).

Таблиця 1

Типи підприємств, які мають складати Звіт про управління

Критерій	Категорія (тип) підприємства			
	мікропідприємства	малі підприємства	середні підприємства	великі підприємства
Подача Звіту про управління	звільнені		Подають	Подають
Нефінансова інформація у Звіті про управління			Мають право не включати	Обов'язкова
Критерії належності до кожного типу підприємств (дотримується щонайменше двох з трьох критеріїв)*:				
Балансова вартість активів, млн євро	≤0,35	≤4	≤40	>40
Середня кількість працівників, чол.	≤10	≤50	≤250	>250**
Чистий дохід, млн євро	≤0,7	≤8	≤40	>40

* за ст. 4 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [17];

** якщо кількість для великого підприємства перевищує 500 чол. – наповнення нефінансової інформації визначено п. 4 Методрекомедації № 982 [11].

На обов'язок подання Звіту про управління не впливає ніяк складання фінансової звітності за МСФЗ. Його подають усі: як МСФЗ-зобов'язані, так і ні. Інша справа, що більшу частину економіки України становлять саме мікро- та малі підприємства, які у нашій країні звільнені від подачі цього звіту.

Регулювати порядок складання та подання цього звіту має Мінфін, а для банків – НБУ. Ці органи й випустили Методрекомедації № 982 [11] та Інструкцію № 373 відповідно [10].

Причинами запровадження Звіту про управління очевидні. На Заході дійшли висновку, що фінансова звітність не може надати всю необхідну інформацію для інвесторів і суспільства про діяльність підприємства. Тому мета Звіту про управління – представити ту інформація, яку неможливо отримати з фінансових звітів чи приміток до них, щоб користувач міг отримати достовірне уявлення про розвиток, результати діяльності підприємства. Такі результати можуть бути:

- фінансові – аналіз показників підприємства та наявних ризиків, досягнення ключових фінансових показників діяльності, прогноз фінансових показників;
- нефінансові – створення нового продукту, розширення ринків збуту, соціальна діяльність, екологічна діяльність, захист прав людини, дослідження та розробки, досягнення ключових нефінансових показників діяльності, опис перспектив розвитку підприємства тощо.

Отже, мета Звіту про управління – надати погляд керівництва підприємства для потенційних інвесторів і суспільства на результати діяльності, які не можуть бути отримані з фінзвітності, у тому числі й соціально-екологічні, його прогрес і перспективи на майбутнє, наявні ризики та невизначеності діяльності підприємства.

У розумінні Звіту про управління ризики діяльності підприємства – це ті ситуації, ймовірність настання яких можна оцінити. Наявні невизначеності – це ситуації, ймовірність настання яких оцінити заздалегідь неможливо, але вони можуть вплинути на майбутню діяльність підприємства, його фінансовий стан, результати діяльності. Наприклад, політичні, екологічні ризики тощо.

Таким чином, Звіт про управління містить у собі ту інформацію, яка відсутня і не може бути представлена у фінансовій звітності, однак, суттєво може впливати на рішення користувачів.

Затвердженого бланку чи форми Звіту про управління немає. Вони насправді неможливі, оскільки за своєю загальною ідеєю та метою подача інформації може бути тільки в довільній формі. Немає їх в українських Методрекомедаціях № 373.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Щодо структури звіту, то Директиви ЄС [6; 7] не містять вимог щодо структури звіту на відміну від Методрекомедацій № 373 чи Інструкції № 373 для банків. Директиви містять лише загальну інформацію щодо наповнення звіту. Однак подібні до національних методрекомедацій вимоги є у МСФЗ Практичний звіт 1 «Коментар керівництва: рамковий підхід до подання». Цей стандарт є лише проектом, робота над яким продовжується. Випущений Міжнародною радою зі стандартів фінансової звітності (IASB) ще у 2010 році. Вихід цього стандарту в переробленому вигляді очікується десь на 2020 рік. Нині він проходить процедуру обговорення та перегляду. Проект оновленого стандарту очікується отримати від Міжнародно ради з МСФЗ у 2020 році. Тобто цей документ ще є «сирим». Містить принципи та структурні елементи (п. 24):

- опис (характер) бізнесу;
- цілі керівництва та стратегії їх досягнення;
- найбільш значні ресурси компанії, ризики та відносини;
- результати операцій та перспективи №
- критичну оцінку ключових показників (KPI), які керівництво використовує для оцінки діяльності підприємства [12].

Доцільним є порівняння структури Звіту про управління за згаданим міжнародним стандартом та національними методрекомедаціями та банківською інструкцією (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняння структури Звіту про управління за різними методрекомедаціями

№ розділу	Методрекомедації № 982 Мінфіну [11], напрями розкриття інформації	Інструкція № 373 НБУ [10, п. 7, розділ IV], мінімальні вимоги до розкриття інформації	МСФЗ Практичний звіт 1 [12], елементи Коментаря керівництва (Elements of management commentary) *
1	Організаційна структура та опис діяльності підприємства	Характер бізнесу	Характер (опис) бізнесу (Nature of the business)
2	Результати діяльності	Цілі керівництва та стратегії досягнення	Цілі керівництва та стратегії їх досягнення (Objectives and strategies)
3	Ліквідність та зобов'язання	Ресурси, ризики та відносини	Ресурси підприємства, ризики та відносини (Resources, risks and relationships)
4	Екологічні аспекти	Результати діяльності та перспективи подальшого розвитку	Результати діяльності та перспективи подальшого розвитку (Results and prospects)
5	Соціальні аспекти та кадрова політика	Ключові показники діяльності	Ключові показники діяльності (Performance measures and indicators)
6	Ризики	–	–
7	Дослідження та інновації	–	–
8	Фінансові інвестиції	–	–
9	Перспективи розвитку	–	–
10	Корпоративне управління	–	–

* Звіт про управління в ньому носить назву Коментар керівництва (Management Commentary). Про те, що це синоніми у своїй роботі вказувала А. Озеран [14].

Як бачимо, з табл. 2, вимоги до структури Звіту про управління за МСФЗ та за банківською Інструкцією № 373 практично збігаються. Щодо національних Методрекомедацій № 982, то їхня структура відрізняється, хоча за наповненням схожість є. Якщо такі розділи, як «Ризики», «Дослідження та інновації», «Фінансові інвестиції», «Перспективи розвитку» не виділені окремо в МСФЗ, то це не означає, що такі елементи інформації відсутні в Звіті про управління за МСФЗ. Взаємоузгодженість підходу мінфінських методрекомедацій та МСФЗ наведено в табл. 3, які можна використати як керівництво щодо інформаційного наповнення Звіту про управління. У табл. 3 також показано наповнення цих розділів. Щодо розділу «Корпоративне управління», який відсутній у МСФЗ, то він вимагається Директивою 2013/34/ ЄС для компаній (corporate governance statement), цінні папери яких продаються на регульованих ринках ЄС.

Таблиця 3

Рекомендоване інформаційне наповнення Звіту про управління з урахуванням МСФЗ та Методрекомендацій № 982

№ з/п	Назва розділу (на основі МСФЗ Практичний звіт 1)	Відповідність назви розділу та його наповнення Методрекомендаціям № 982 Мінфіну	Наповнення
1	2	3	4
1	Характер (опис) бізнесу	Організаційна структура та опис діяльності підприємства. Дослідження та інновації	Розділ містить: – опис зовнішнього середовища, в якому функціонує підприємство (галузь, основні ринки підприємства, позиція підприємства на цих ринках, суттєві фактори правового, регуляторного та макроекономічного регулювання, які впливають на підприємство); – інформацію щодо його керівників та посадових осіб; – інформацію про наявність структурних підрозділів; – інформацію про придбання акцій; – короткий опис діючої бізнес-моделі підприємства; – опис основних продуктів та послуг підприємства, його бізнес-процесів; – інформацію про отримані винагороди підприємством за звітний період
2	Цілі керівництва та стратегії їх досягнення		Розділ містить: – інформацію щодо пріоритетних дій для досягнення результатів; – критерії вимірювання успіху та оцінювання досягнень; – інформацію про суттєві зміни в цілях та причини таких змін; – дані про досягнення за звітний період; – інформацію про діяльність у сфері досліджень і розробок
3	Ресурси підприємства, ризики та відносини	Ризики. Фінансові інвестиції. Ліквідність та зобов'язання	Розділ містить: – інформацію про ключові фінансові ресурси та використання їх для досягнення цілей (структура капіталу, фінансові механізми, ліквідність, грошові потоки, фінансові інвестиції, зокрема в цінні папери); – інформацію про ключові нефінансові ресурси та використання їх для досягнення цілей (людські ресурси, інтелектуальний капітал, технологічні ресурси); – опис системи управління ризиками, стратегії та політики управління ризиками, зміни ризиків та плани щодо їх пом'якшення; – опис суттєвих видів ризиків (опис як негативних наслідків, так і потенційних можливостей, опис основних стратегічних, комерційних, операційних та фінансових ризиків), також дані щодо невизначеності, з якими має справу підприємство; – інформацію про відносини з акціонерами та пов'язаними особами, іншими зацікавленими в діяльності підприємства особами (стейкхолдерами), вплив відносин зі стейкхолдерами на результат діяльності підприємства, а також аналіз того, чи несуть такі відносини певний ризик для підприємства; – опис управління відносинами з акціонерами, пов'язаними особами та іншими стейкхолдерами

Закінчення табл. 3

1	2	3	4
4	Результати діяльності та перспективи подальшого розвитку	Результати діяльності. Екологічні аспекти. Соціальні аспекти та кадрова політика. Перспективи розвитку	Розділ містить: <ul style="list-style-type: none"> – інформацію про фінансові показники, що дають можливість зрозуміти основні тенденції та чинники, які впливають на бізнес; – інформацію про нефінансові показники, які характеризують фактори, які прямим чи непрямым чином можуть впливати на бізнес (наприклад, охорону довкілля, запобігання шкідливим викидам, екологічні аспекти); – результати діяльності підприємств та їх зв'язок з цілями керівництва; – соціальні аспекти та кадрова політика (заохочення, мотивація, охорона праці та ін.); – аналіз значних змін у фінансовому стані, ліквідності та результатах діяльності; – причини зміни таких показників протягом звітного періоду; – наміри щодо реалізації стратегії підприємства у довгостроковому періоді
5	Ключові показники діяльності	–	Розділ містить: <ul style="list-style-type: none"> – опис ключових показників ефективності (як фінансових, так і нефінансових), які керівництво підприємства використовує для оцінки результатів діяльності підприємства до встановлених цілей; – пояснення причин обрання даних ключових показників, причин їх значущості для діяльності підприємства; – аналіз значних змін у фінансовому стані, ліквідності та результатах діяльності у порівнянні з цільовими показниками; – зміни цільових показників протягом звітного періоду у порівнянні з минулими періодами та пояснення таких змін, причин того, чому колишні показники перестали бути значущими й переваги нових. <p>Якщо певні показники, які використовуються, відрізняються від фінансової звітності, то мають бути пояснення таких відхилень</p>
6	–	Корпоративне управління	Розділ містить інформацію про: <ul style="list-style-type: none"> – органи управління, та їх склад; – повноваження, порядок скликання загальних зборів; – структуру акціонерів; – власників цінних паперів; – основні характеристики системи внутрішнього контролю; – опис дивідендної політики; – перспективи розвитку та удосконалення корпоративного управління, основні характеристики систем внутрішнього контролю

Рекомендуємо при складанні Звіту про управління скористатися для його структуризації саме міжнародним підходом, адже структуризація інформації за ним більш логічна та лаконічна. Дійсно, навіщо виділяти такий окремий розділ, як «Ліквідність та зобов'язання», якщо це частина результатів діяльності підприємства? Крім того, як МСФЗ, так і методрекомендації Мінфіну носять лише рекомендаційний характер. Структура звіту та його наповнення в деталях невизначені і є довільними, тому за потреби, якщо інша структура чи наповнення краще будуть передавати мету Звіту про управління, все можна відкоригувати під власне підприємство та потреби тих користувачів-інвесторів, на кого передусім розрахований цей звіт. Щодо державних органів, то їх цікавить просто його наявність. Навіть у ЄС на аудиторські фірми покладається перевіряти тільки сам факт наявності такого звіту, а не його наповнення (п. 16 Директиви 2014/95/ЄС).

Також, якщо звернутися до практики складання звітів про управління європейських компаній, то їхня структура в усіх різна. Головне, щоб досягалася мета звіту – надати користувачу достовірне уявлення про розвиток, результати діяльності підприємства, якої бракує безпосередньо у фінансових звітах. Крім того, часто великі компанії складають так звану інтегровану звітність і тоді певні розділи Звіту про управління містять посилання на розділи уже оприлюднених більш загальних інтегрованих звітів.

Висновки і пропозиції. Звіт про управління є супровідним до фінансової звітності підприємства та доповнює, але не повторює її. Доповнює він її тією інформацією про підприємство, яку неможливо отримати з фінансової звітності, але вона є необхідною для інвестора та суспільства для розуміння результатів діяльності підприємства, зокрема й соціальних, його перспектив розвитку та ризиків і невизначеностей, в умовах яких воно функціонує.

Структура Звіту про управління не регламентована та, по-суті, є довільною. Однак існують певні рекомендації як на національному, так і міжнародному рівнях щодо того, що саме має містити такий звіт, за якими елементами має розкриватися інформація у ньому. Розробки в цьому напрямі на сьогодні продовжуються й на міжнародному рівні. Національному регулюючому органу з питань бухобліку при Мінфіні варто звернути увагу погляд на ці процеси, які відбуваються на міжнародному рівні, та враховувати їх.

Перше складання такого звіту може викликати труднощі в українських компаній, оскільки практично з боку Мінфіну не створено детальних методрекомендацій та не надано жодних прикладів оформлення та подачі такого звіту. Через це, ймовірно, відбудеться така ситуація:

– ті компанії, які мають достатньо ресурсів та звітують перед іноземними інвесторами, скористуються бухгалтерським аутсорсом, наприклад, послугами фірм Big 4;

– решта компаній складуть Звіт про управління з поверхневим дотриманням його ідей, тобто приділяють увагу лише формальній наявності такого звіту, а не його наповненню та забезпечення дотримання його мети.

Перспективами подальших досліджень щодо Звіту про управління може бути вивчити практики його складання та наповнення зарубіжними компаніями, зокрема підприємствами з ЄС. Порівняння та аналіз цих підходів дозволить внести певні корективи в мінфінівські методрекомендації та, можливо, переробити чи створити їх на новому рівні.

Список використаних джерел

1. Безверхий К. В., Пантелеєв В. П. Консолідований звіт про управління. Новації управлінської практики звітування. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*: зб. наук. праць. 2018. № 1-2. С. 37–46.
2. Войтенко Т. Євробухоблік: яким він буде? *Податки і бухгалтерський облік*. 2017. № 89. С. 3–9. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2017/november/issue-89/article-31776.html>.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

3. Войтенко Т. Звіт про управління: вперше за 2018 рік. *Податки і бухгалтерський облік*. 2019. № 08. С. 4–8.
4. Голов С. Вдосконалення бухгалтерського обліку і фінансової звітності в Україні в контексті євроінтеграції. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 1. С. 3–17.
5. Голов С. Регулювання бухгалтерського обліку і аудиту в ЄС та виклики для України. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 10. С. 3–13.
6. Директива 2013/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради про щорічну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язаних з ними звіти певних типів компаній. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU13169?an=21>.
7. Директива 2014/95/ЄС Європейського Парламенту та Ради, що вносить поправки до Директиви 2013/34/ЄС, щодо розкриття нефінансової та різноманітної інформації деякими великими підприємствами і групами. URL: http://msfz.ligazakon.ua/magazine_article/FZZ00125.
8. Звіт про управління: що це таке, як його робити та які нові можливості він дає. Гід до звіту для бізнесу. URL: <https://businessviews.com.ua/ru/strategies/id/zvit-pro-upravlinnja-1860>.
9. Зубілевич С. Облікова директива ЄС, її вплив на склад і зміст звітів європейських компаній та перспективи для України. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 7. С. 3–15.
10. Інструкція щодо складання фінансової звітності банків України: Постанова НБУ від 24.10.2011 р. № 373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11>.
11. Методичні рекомендації зі складання звіту про управління: Наказ Міністерства фінансів України від 07.12.2018 року № 982. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18>.
12. Міжнародний стандарт фінансової звітності Практичний звіт 1 «Коментар керівництва: рамковий підхід до подання». URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/management-commentary-practice-statement>.
13. Озеран А. Директива 2013/34/ЄС щодо річної фінансової звітності: дискусійні питання та напрями її імплементації в нормативну базу України. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. № 5. С. 2–10.
14. Озеран А. Звіт керівництва vs Звіт про управління: проблеми відповідності Закону про бухгалтерський облік та світової практики. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2017. № 10-11. С. 2–12.
15. Онищенко В. П. Звіт про управління – невизначений і не зовсім бухгалтерський. URL: <https://www.golovbukh.ua/article/7447-zvt-pro-upravlinnya-neviznacheniy-ne-zovsm-buhgalterskiy>.
16. Пархоменко В. Євроконвергенція бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 8. С. 3–4.
17. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

References

1. Bezverkhyi, K. V., Pantelieiev, V. P. (2018). Konsolidovanyi zvit pro upravlinnia. Novatsii upravlinskoï praktyky zvituvannia [Consolidated Management Report. Innovations in managerial reporting practice]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu – Scientific Journal of the National Academy of Statistics, Accounting and Audit*, 1-2, 37–46 [in Ukrainian].
2. Voitenko, T. (2017). Yevrobukhoblik: yakym vin bude? [Euroaccounting: what will it be?]. *Podatky i bukhgalterskyi oblik – Taxes and accounting*, 89, 3-9 [in Ukrainian].
3. Voitenko, T. (2019). Zvit pro upravlinnia: vpershe za 2018 rik [Management report: for the first time in 2018]. *Podatky i bukhgalterskyi oblik – Taxes and accounting*, 89, 4–8 [in Ukrainian].
4. Holov, S. (2014). Vdoskonalennia bukhgalterskoho obliku i finansovoi zvitnosti v Ukraini v konteksti yevrointehratsii [Improvement of Accounting and Financial Reporting in Ukraine in the Context of European Integration]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and audit*, 1, 3–17 [in Ukrainian].
5. Holov, S. (2014). Rehuliuвання bukhgalterskoho obliku i audytu v YeS ta vyklyky dlia Ukrainy [EU accounting and auditing regulation and challenges for Ukraine]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and audit*, 10, 3–13 [in Ukrainian].
6. Dyrektyva 2013/34/JeS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady pro shchorichnu finansovu zvitnist, konsolidovanu finansovu zvitnist ta poviazanykh z nymy zvity pevnykh typiv kompanii [Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings]. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0034>.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

7. Dyrektyva 2014/95/IeS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady, shcho vnosyt popravky do Dyrektyvy 2013/34/IeS, shchodo rozkryttia nefinansovoi ta riznomanitnoi informatsii deiakymy velykymy pidpriemstvamy i hrupamy [Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups Text with EEA relevance]. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0095>.

8. Zvit pro upravlinnya: shho ce take, yak jogo robyty` ta yaki novi mozhy`vosti vin daye. Gid po zvituv dlya biznesu [Management report: what it is, how to do it and what new opportunities it gives. Business Report Guide]. Retrieved from http://msfz.ligazakon.ua/magazine_article/FZZ00125.

9. Zubilevych, S (2014). Oblikova dyrektyva EU, ii vplyv na sklad i zmist zvitiv yevropeiskykh kompanii ta perspektyvy dlia Ukrainy [EU accounting directive, its impact on the composition and content of reports of European companies and prospects for Ukraine]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and audit*, 7, 3–15 [in Ukrainian].

10. Instruksiia shchodo skladannia finansovoi zvitnosti bankiv Ukrainy [Instruction for Preparation of Financial Statements of Banks of Ukraine]. № 373 (24.10.2011). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11>.

11. *Metodychni rekomendatsii zi skladannia zvituv pro upravlinnia [Guideline for Management Report Preparation]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18>.

12. Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti Praktychnyi zvit 1 «Komentar kerivnytstva: ramkovyi pidkhid do podannia» [IFRS International Practice Statement 1: Management Commentary: IASB]. Retrieved from <https://www.ifrs.org/issued-standards/management-commentary-practice-statement>.

13. Ozeran, A (2015). Dyrektyva 2013/34/EU shchodo richnoi finansovoi zvitnosti: dyskusiini pytannia ta napryamy ii implementatsii v normatyvnu bazu Ukrainy [EU on annual financial statements: discussion issues and directions of its implementation in the normative base of Ukrain]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and audit*, 5, 2–10 [in Ukrainian].

14. Ozera, A (2017). Zvit kerivnytstva vs Zvit pro upravlinnia: problemy vidpovidnosti Zakonu pro bukhhalterskyi oblik ta svitovoi praktyky [Management Commentary vs. Management Report: Problems of Compliance with the Law on Accounting and Worldwide Practice]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and audit*, 10-11, 2–12 [in Ukrainian].

15. Onyshchenko, V. P. (n.d.). Zvit pro upravlinnia – nevyznachenyi i ne zovsim bukhhalterskyi [Management Report – Uncertain and Not Altogether Accounting]. Retrieved from <https://www.golovbukh.ua/article/7447-zvt-pro-upravlnnya-neviznacheniy-ne-zovsm-buhgalterskiy>.

16. Parkhomenko, V. (2014). Yevrokonverhentsiia bukhhalterskoho obliku [Euroconvergence of accounting]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and audit*, 8, 3–4 [in Ukrainian].

17. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine]. № 996 (16.07.1999). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

Онищенко Віктор Петрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Онищенко Виктор Петрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Onyshchenko Viktor – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: onvp83@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8379-1308>

Researcher ID: F-6155-2016

УДК 657

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-239-245

*Олександр Сидоренко***ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ ПРОДАЖУ ТОВАРІВ ЗА ЦІНОЮ,
НИЖЧОЮ ЗА ЦІНУ ЇХ ПРИДБАННЯ***Олександр Сидоренко***УЧЕТ И НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ ПРОДАЖИ ТОВАРОВ ПО ЦЕНЕ
НИЖЕ ИХ ПОКУПКИ***Aleksandr Sidorenko***ACCOUNTING AND TAXATION OF GOODS SALE AT THE PRICE LOWER
THAN THEIR PURCHASE**

Досліджено проблеми обліку та оподаткування реалізації товарів за ціною, нижчою, ніж ціна їх придбання. Проаналізовано вимоги податкового та бухгалтерського законодавства з питань реалізації товарів за цінами, нижчими за ціну їх придбання. Виявлено, що питання обліку та оподаткування операцій з продажу товарів за цінами нижчими ніж ціни їх придбання, є маловивченими, а податкове законодавство України містить певні недоліки, які потребують вирішення. У роботі розроблено методичку обліку та оподаткування операцій із продажу товарів за цінами нижчими ніж їх придбання та обґрунтовано необхідність доповнення Податкового кодексу України, в частині адміністрування податку на прибуток підприємств.

Ключові слова: товари; облік; оподаткування; ціна; методика.

Табл.: 2. Бібл.: 9.

Исследованы проблемы учета и налогообложения реализации товаров по цене ниже цены их приобретения. Проанализированы требования налогового и бухгалтерского законодательства по вопросам реализации товаров по ценам ниже их приобретения. Выявлено, что вопросы учета и налогообложения операций по продаже товаров по ценам ниже цены их приобретения, являются малоизученными, а налоговое законодательство Украины содержит ряд недостатков, которые требуют решения. В работе разработана методика учета и налогообложения операций по продаже товаров по ценам ниже их приобретения и обоснована необходимость дополнения Налогового кодекса Украины в части администрирования налога на прибыль предприятий.

Ключевые слова: товары; учет; налогообложение; цена; методика.

Табл.: 2. Библ.: 9.

The main purpose of this work is to study and improve methodological principles of accounting and taxation of operations for the sale of goods at prices lower than their purchase price. As a result of the research, it was revealed, that issues of accounting and taxation of transactions for the sale of goods at prices lower than their purchase prices are poorly understood, and the Ukrainian tax legislation contains a number of shortcomings that need to be addressed. In the work, the method of accounting and taxation of transactions for the sale of goods at prices lower than their acquisition is and the necessity of supplementing the Tax Code of Ukraine, as part of the administration of corporate profit tax, is substantiated, in particular, the necessity to supplement the paragraph 139 of the Tax Code of Ukraine.

Keywords: goods; accounting; taxation; price; methodic.

Table: 2. References: 9.

JEL Classification: M41

Постановка проблеми. В умовах постійно зростаючої конкуренції на ринку продажу товарів усе частіше торговельні підприємства для збільшення обсягів продажу, розширення власної клієнтської бази та реклами своїх товарів проводять акційні продажі товарів, наприклад продаж товарів за 1 гривню, продаж товарів зі значною знижкою або розіграш товарів. Водночас такі операції мають різні обліково-податкові наслідки, які потребують дослідження, а тому тема статті є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обліку операцій із товарами досліджували і продовжують досліджувати такі вчені: А. В. Амалян, Н. А. Букало, Р. М. Воронко, Ю. Граковський, В. О. Іваненко, Л. Я. Підвисоцька, Т. О. Тарасова, О. В. Фоміна, О. М. Чабанюк, І. Л. Шерер [1-5; 8], які досліджують: виникнення та понятійний апарат сутності товарів, товарообігу; класифікацію товарів і товарних операцій; облік знижок; окремі аспекти управлінського обліку товарів.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значний доробок вищезазначених науковців, питання щодо особливостей оподаткування продажу товарів за цінами нижчими їх придбання в розрізі різних видів покупців залишаються маловивченими.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження та удосконалення методичних засад обліку та оподаткування операції з продажу товарів за цінами нижчими ніж ціна їх придбання.

Виклад основного матеріалу. Так, якщо підприємство купує певні активи для продажу (навіть якщо вони продаються за умовною вартістю, наприклад за 1 гривню), то відповідно до п. 6 П(с)БО 9 «Запаси» [7], такі активи визнаються товарами, і в обліку їх відображають на рахунку 28 «Товари».

Доходи і витрати від продажу таких товарів відображаються в звичайному порядку з використанням рахунків 702 «Дохід від реалізації товарів» та 902 «Собівартість реалізованих товарів», а інші супутні витрати відображають на рахунку 93 «Витрати на збут» або 949 «Інші витрати операційної діяльності» залежно від виду витрат.

Особливості обліку продажу товарів за ціною, нижчою за ціну їх придбання, насамперед пов'язані з тим, кому саме продані ці товари. Так, у загальному вигляді товари можуть бути продані юридичним чи фізичним особам, проте, для цілей обліку досить важливим є чітке їх розмежування на осіб, які є пов'язаними і не пов'язаними для продавця, оскільки при продажу товарів пов'язаним особам уже необхідно враховувати вимоги П(с)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін», згідно з яким: «пов'язаними сторонами вважаються: підприємства, які перебувають під контролем або суттєвим впливом інших осіб; підприємства і фізичні особи, які прямо або опосередковано здійснюють контроль над підприємством або суттєво впливають на його діяльність, а також близькі члени родини такої фізичної особи» [6].

Перелік пов'язаних сторін визначається підприємством, враховуючи сутність відносин, а не лише юридичну форму (превалювання сутності над формою). Відносини між пов'язаними сторонами – це, зокрема, відносини: материнського (холдингового) і його дочірніх підприємств; спільного підприємства і контрольних учасників спільної діяльності; підприємства-інвестора і його асоційованих підприємств; підприємства і фізичних осіб, які здійснюють контроль або мають суттєвий вплив на це підприємство, а також відносини цього підприємства з близькими членами родини кожної такої фізичної особи; підприємства і його керівника та інших осіб, які належать до провідного управлінського персоналу підприємства, а також близьких членів родини таких осіб [6].

При цьому треба враховувати, що в разі продажу товарів пов'язаним особам оцінка доходів, активів і зобов'язань здійснюється за вимогами П(с)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін», а саме із застосуванням таких методів:

- 1) порівнюваної неконтрольованої ціни;
- 2) ціни перепродажу;
- 3) «витрати плюс»;
- 4) балансової вартості.

За методом порівнюваної неконтрольованої ціни застосовується ціна, яка визначається за ціною на аналогічну готову продукцію (товари, роботи, послуги), що реалізується не пов'язаному з продавцем покупцеві за звичайних умов діяльності [6].

За методом ціни перепродажу застосовується ціна готової продукції (товарів, робіт, послуг) за вирахуванням відповідної націнки [6].

За методом «витрати плюс» застосовується ціна, що складається із собівартості готової продукції (товарів, робіт, послуг), яку визначає продавець, і відповідної націнки [6].

За методом балансової вартості оцінка активів або зобов'язань здійснюється за балансовою вартістю, що визначається згідно з відповідним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку [6].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Щодо оподаткування операцій із продажу товарів за ціною, нижчою за ціну їх придбання, то треба зазначити, що такі операції залежно від статусу покупця мають вплив на такі види податків, як податок на прибуток; податок на додану вартість; податок на доходи фізичних осіб; військовий збір.

Так, щодо податку на прибуток підприємств необхідно враховувати, що згідно із п. 134.1 «Об'єктом оподаткування є: прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень цього Кодексу» [9].

Щодо податку на додану вартість, підприємству необхідно враховувати вимоги п. 188.1 Податкового кодексу України, згідно з яким: «база оподаткування операцій з постачання товарів/послуг визначається виходячи з їх договірної вартості з урахуванням загальнодержавних податків та зборів (крім акцизного податку на реалізацію суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів, збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, що справляється з вартості послуг стільникового рухомого зв'язку, податку на додану вартість та акцизного податку на спирт етиловий, що використовується виробниками – суб'єктами господарювання для виробництва лікарських засобів, у тому числі компонентів крові і вироблених з них препаратів (крім лікарських засобів у вигляді бальзамів та еліксирів). **При цьому база оподаткування операцій з постачання товарів/послуг не може бути нижче ціни придбання таких товарів/послуг**, база оподаткування операцій з постачання самостійно виготовлених товарів/послуг не може бути нижче звичайних цін, а база оподаткування операцій з постачання необоротних активів не може бути нижче балансової (залишкової) вартості за даними бухгалтерського обліку, що склалася станом на початок звітного (податкового) періоду, протягом якого здійснюються такі операції (у разі відсутності обліку необоротних активів - виходячи із звичайної ціни)» [9]. Тобто сума податкових зобов'язань із ПДВ від продажу певного товару повинна бути не меншою, ніж сума відображеного податкового кредиту за цим товаром.

Аналізуючи вимоги ПКУ щодо податку на доходи фізичних осіб треба враховувати, що згідно з п. 164.2 «до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку включаються вартість безоплатно отриманих товарів (робіт, послуг), визначеної за правилами звичайної ціни, а також суми знижки звичайної ціни (вартості) товарів (робіт, послуг), індивідуально призначеної для такого платника податку» [9]. Іншими словами, при такому продажу, якщо клієнт отримує індивідуальну знижку на суму різниці вартості придбання таких товарів та вартості їх реалізації, то з вказаної суми утримується ПДФО. Якщо ж знижка призначена для всіх покупців і не має індивідуального характеру, то ПДФО не утримується (табл. 1).

При цьому, оскільки фізична особа отримує знижку в натуральному вигляді, то для визначення бази оподаткування з ПДФО необхідно враховувати вимоги п. 164.5 ПКУ: базою оподаткування є вартість такого доходу, розрахована за звичайними цінами помножена на коефіцієнт, який обчислюється за формулою 1:

$$K = 100 : (100 - Sp), \quad (1)$$

де K – коефіцієнт;

Sp – ставка податку, встановлена для таких доходів на момент їх нарахування.

Таблиця 1

Методика оподаткування операцій продажу товарів за ціною нижчою їх придбання

Вид податку	Особливості застосування податкового законодавства при продажу товарів за ціною нижчою їх придбання залежно від статусу покупця			
	Юридична особа – пов'язана особа	Юридична особа – не пов'язана особа	Фізична особа – пов'язана особа	Фізична особа – не пов'язана особа
Податок на прибуток підприємств	База оподаткування визначається як різниця доходів та витрат від продажу товарів. При цьому дохід визначають за одним з чотирьох методів: - порівнюваної неконтрольованої ціни; - ціни перепродажу; - витрати плюс; - балансової вартості. Витрати визнаються згідно з П(с)БО 16 «Витрати» на вартість придбання таких товарів	База оподаткування визначається як різниця доходів та витрат від продажу товарів. При цьому дохід визначають згідно з П(с)БО 15 «Доходи» за сумою договірної вартості продажу. Витрати визнаються згідно з П(с)БО 16 «Витрати» на вартість придбання таких товарів	База оподаткування визначається як різниця доходів та витрат від продажу товарів. При цьому дохід визначають за одним з чотирьох методів: - порівнюваної неконтрольованої ціни; - ціни перепродажу; - витрати плюс; - балансової вартості. Витрати визнаються згідно з П(с)БО 16 «Витрати» на вартість придбання таких товарів	База оподаткування визначається як різниця доходів та витрат від продажу товарів. При цьому дохід визначають згідно з П(с)БО 15 «Доходи» за сумою договірної вартості продажу. Витрати визнаються згідно з П(с)БО 16 «Витрати» на вартість придбання таких товарів
Податок на додану вартість	База оподаткування операцій з постачання товарів/послуг визначається, зважаючи на їх договірну вартість з урахуванням загальнодержавних податків та зборів (крім акцизного податку на реалізацію суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів). При цьому база оподаткування операцій із постачання товарів/послуг не може бути нижче за ціну придбання таких товарів/послуг			
Податок на доходи фізичних осіб	-	-	До загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника податку включаються суми знижки звичайної ціни (вартості) товарів (робіт, послуг), індивідуально призначеної для такого платника податку. При цьому базою оподаткування є вартість такого доходу, розрахована за звичайними цінами помножена на коефіцієнт, який обчислюється за формулою $K = 100 : (100 - Sp)$	Якщо знижка передбачена для всіх покупців, то ПДФО не утримується. Якщо кількість товарів обмежена й покупці всі ідентифікуються, то обкладається ПДФО суми знижки звичайної ціни (вартості) товарів (робіт, послуг), індивідуально призначеної для такого платника податку. При цьому базою оподаткування є вартість такого доходу, розрахована за звичайними цінами помножена на коефіцієнт, який обчислюється за формулою $K = 100 : (100 - Sp)$
Військовий збір	-	-	Базою оподаткування є суми знижки звичайної ціни (вартості) товарів (робіт, послуг), індивідуально призначеної для такого платника податку. При цьому п. 16 ¹ підрозд. 10 розд. XX ПКУ не передбачене застосування для військового збору коефіцієнта, визначеного п. 164.5 ПКУ	

Джерело: розроблено автором.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянемо більш детально зазначені вище вимоги законодавства на числовому прикладі (табл. 2).

Таблиця 2

Бухгалтерські проведення з реалізації товарів за ціною, нижчою за ціну їх придбання

Господарська операція	Дебет	Кредит	Сума, грн
1	2	3	4
Отримано телевізор	281	631	5000,00
Відображено податковий кредит	641	631	1000,00
Заплачено за товар	631	311	6000,00
1. Облік реалізації товарів пов'язаній особі-юридичній особі за 1 грн за методом порівнюваної неконтрольованої ціни, вартість придбання 6000 грн з ПДВ, вартість реалізації за звичайних умов 9000 грн			
Продано товар, дохід відображено по звичайній ціні	377	702	9000,00
Відображено податкові зобов'язання з ПДВ	702	641	1500,00
Доходи закрито на фінансовий результат	702	791	7500,00
Списано собівартість реалізованого товару	902	281	5000,00
Собівартість списано на фінансовий результат	791	902	5000,00
Отримано кошти від реалізації	311,301	377	1,00
Списано різницю між звичайною ціною і фактичною ціною реалізації	949	377	8999,00
Витрати списано на фінансовий результат	791	949	8999,00
2. Облік реалізації товарів пов'язаній особі-юридичній особі за 1 грн за методом ціни перепродажу, вартість придбання 6000 грн з ПДВ, вартість реалізації за звичайних умов 9000 грн. Знижка 3000 грн			
Продано товар, дохід відображено по звичайній ціні за вирахуванням знижки	377	702	6000,00
Відображено податкові зобов'язання з ПДВ	702	641	1000,00
Доходи закрито на фінансовий результат	702	791	5000,00
Списано собівартість реалізованого товару	902	281	5000,00
Собівартість списано на фінансовий результат	791	902	5000,00
Отримано кошти від реалізації	311,301	377	1,00
Списано різницю між звичайною ціною за вирахуванням знижки та фактичною ціною реалізації	949	377	5999,00
Витрати списано на фінансовий результат	791	949	5999,00
3. Облік реалізації товарів пов'язаній особі-юридичній особі за 1 грн за методом «витрати плюс», вартість придбання 6000 грн з ПДВ, вартість реалізації за звичайних умов 9000 грн. Націнка для пов'язаної особи 10 %			
Дохід відображено по ціні придбання та націнки	377	702	5500,00
Відображено податкові зобов'язання з ПДВ	702	641	916,67
Доходи закрито на фінансовий результат	702	791	4583,33
Списано собівартість реалізованого товару	902	281	5000,00
Собівартість списано на фінансовий результат	791	902	5000,00
Отримано кошти від реалізації	311,301	377	1,00
Списано різницю між ціною за методом витрати плюс та фактичною ціною реалізації	949	377	5499,00
Витрати списано на фінансовий результат	791	949	5499,00
Донараховано ПДВ виходячи з ціни придбання	949	641	83,33
Витрати списано на фінансові результати	791	949	83,33
4. Облік реалізації товарів пов'язаній особі – юридичній особі за 1 грн за методом балансової вартості, вартість придбання 6000 грн з ПДВ, вартість реалізації за звичайних умов 9000 грн			
Продано товар, дохід відображено по ціні придбання	377	702	5000,00
Відображено податкові зобов'язання з ПДВ	702	641	833,33
Доходи закрито на фінансовий результат	702	791	4166,67
Списано собівартість реалізованого товару	902	281	5000,00
Собівартість списано на фінансовий результат	791	902	5000,00
Отримано кошти від реалізації	311,301	377	1,00
Списано різницю між ціною придбання та фактичною ціною реалізації	949	377	4999,00
Витрати списано на фінансовий результат	791	949	4999,00
Донараховано ПДВ виходячи з ціни придбання	949	641	166,67
Витрати списано на фінансові результати	791	949	166,67

Закінчення табл. 2

1	2	3	4
5. Облік реалізації товарів непов'язаній особі-фізичній особі за 1 грн індивідуально призначений для такого покупця, вартість придбання 6000 грн з ПДВ, вартість реалізації за звичайних умов 9000 грн			
Продано товар за 1 гривню	301	702	1,00
Відображено податкові зобов'язання з ПДВ	702	641	0,17
Доходи закрито на фінансовий результат	702	791	0,83
Донараховано ПДВ виходячи з первісної вартості товару $999,83 (5000 \cdot 0,2 - 0,17)$	949	641	999,83
Витрати списано на фінансовий результат	791	949	999,83
Утримано ПДФО з фізичної особи * $(9000 - 1) / (1 - 0,18) = 10974,39$ ПДФО = $10974,39 \cdot 0,18 = 1975,39$	93	641	1975,39
Витрати списано на фінансовий результат *	791	93	1975,39
Утримано військовий збір $(9000 - 1) \cdot 0,015$ *	93	642	134,99
Витрати списано на фінансовий результат *	791	93	134,99
Списано собівартість товару	902	281	5000,00
Витрати списано на фінансовий результат	791	902	5000,00

* При продажу товарів фізичним особам – пов'язаним сторонам ці проводки є додатковими до проведень написаних в пунктах 1-4 табл. 2.

Джерело: складено автором.

З наведено прикладу 5, можна зробити висновок, що в результаті такого продажу підприємство отримало чистий дохід у розмірі 0,83 грн та витрати у розмірі 8110,21 (999,83 + 1975,39 + 134,99 + 5000), тобто збиток підприємства від такої операції становить 8109,38 грн. При цьому треба зазначити, що на вказану суму було занижено базу оподаткування податком на прибуток підприємств, у зв'язку з тим, що доходи визнавались не за звичайними цінами, а за фактичною вартістю реалізації.

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного дослідження виявлено, що питання обліку та оподаткування операцій із продажу товарів за цінами нижчими ніж ціни їх придбання, є маловивченими, а податкове законодавство України містить певні недоліки, які потребують вирішення. Так, у роботі розроблено методику обліку та оподаткування операцій із продажу товарів за цінами, нижчими, ніж ціна їх придбання, та обґрунтовано необхідність доповнення Податкового кодексу України в частині адміністрування податку на прибуток підприємств, зокрема обґрунтовано необхідність доповнення п. 139 Податкового кодексу України таким змістом: «Фінансовий результат до оподаткування збільшується: на суму недоотриманого доходу у зв'язку з продажем продукції (товарів, робіт і послуг) за ціною нижчою ніж ціна їх виготовлення (придбання) збільшену на суму додаткових витрат, які виникли в результаті проведення такої операції».

На нашу думку, запропоновані удосконалення до Податкового кодексу України унеможливають діяльність недобросовісних підприємств у частині заниження бази оподаткування податку на прибуток підприємств.

Список використаних джерел

1. Амалян А. В. Облік продажу товарів із наданням знижок та бонусів: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 / Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. Київ, 2016. 20 с.
2. Букало Н. А., Новицька Ю. В. Особливості обліку торговельних знижок на підприємствах торгівлі та відображення їх у фінансовій звітності. *Економіка та суспільство*. 2016. № 2. С. 715–719.
3. Воронко Р. М., Грезенталь В. О. Класифікація товарних запасів на підприємствах роздрібної торгівлі. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.7. С. 164–168.
4. Граковський Ю. Організаційно-правові питання торговельної діяльності: оптова та роздрібно-торгівля. *Вісник податкової служби України*. 2012. № 9–10. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/749>.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

5. Іваненко В. О., Дроздова О. Г. Особливості облікового відображення руху товарів за різними каналами збуту. *Вісник ЖДТУ*. 2013. № 2 (64). С. 56–62.
6. П(с)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін». *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0539-01>.
7. П(с)БО 9 «Запаси». *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
8. Підвисоцька Л. Я. Продаж товарів зі знижками: проблеми обліку і оподаткування. *Ефективна економіка*. 2016. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5082>.
9. Податковий кодекс України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

References

1. Amalian, A. V. (2016). *Oblik prodazhu tovariv iz nadanniam znyzhok ta bonusiv [Accounting for product sales with discounts and bonuses provision]*. (Thesis for a Candidate Degree in Economics). Nats. akad. statystyky, obliku ta audytu, Kyiv [in Ukrainian].
2. Bukalo, N. A., & Novytska, Yu. V. (2016). Osoblyvosti obliku torhovelnykh znyzhok na pidpriemstvakh torhivli ta vidobrazhennia yikh u finansovii zvitnosti [Features of accounting for trade discounts at trade enterprises and displaying them in financial statements]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and Society*, 2, 715–719 [in Ukrainian].
3. Voronko, R. M., & Hrezental, V. O. (2012). Klyasifikatsiia tovarnykh zapasiv na pidpriemstvakh rozdribnoi torhivli [Classification of inventory at retail enterprises]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 22.7, 164–168 [in Ukrainian].
4. Hrakovskyi Yu. (2012) Orhanizatsiino-pravovi pytannia torhovelnoi diialnosti: optova ta rozdribna torhivlia [Organizational and legal issues of trade activity: wholesale and retail trade]. *Visnyk podatkovoi sluzhby Ukrainy – Bulletin of the Tax Service of Ukraine*, 9-10. Retrieved from <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/749>.
5. Ivanenko, V. O., & Drozdova, O. H. (2013). Osoblyvosti oblikovoho vidobrazhennia rukhu tovariv za riznymy kanalamy zbutu [Features of accounting display of movement of goods on different sales channels]. *Visnyk ZhDTU – Journal of ZHDTU*, 2 (64), 56–62 [in Ukrainian].
6. P(s)BO 23 «Rozkryttia informatsii shchodo poviazanykh storin» [Accounting Standard 23 «Related Party Disclosures»]. № 303 (June 18, 2001). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0539-01>.
7. P(s)BO 9 «Zapasy» [Accounting Standard 9 «Store»]. № 246 (October 20, 1999). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
8. Pidvysotska, L. Ya. (2016). Prodazh tovariv zi znyzhkami: problemy obliku i opodatkovannia [Sale of Discounted Goods: Accounting Problems and Taxation]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 7. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5082>.
9. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. № 2755-VI (December 2, 2010). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

Сидоренко Олександр Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Сидоренко Александр Алексеевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Sidorenko Aleksandr – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: sidorenko_aleks85@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5478-0688>

Research ID: F-2724-2016

УДК 339.543

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-246-253

Віктор Кривіцький

**ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ
В УМОВАХ СПРОЩЕННЯ МИТНИХ ФОРМАЛЬНОСТЕЙ**

Виктор Кривицкий

**ОЦЕНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ
В УСЛОВИЯХ УПРОЩЕНИЯ ТАМОЖЕННЫХ ФОРМАЛЬНОСТЕЙ**

Viktor Kryvitskyi

**ESTIMATION OF THE CUSTOMS CONTROL'S RESULTS UNDER CONDITIONS
OF CUSTOM FORMALITIES CLEARANCE**

У статті досліджено наукові підходи вчених-економістів до визначення сутності митного контролю та запропоновано трактувати цю дефініцію як систему заходів, дія яких спрямована на запобігання переміщенню товарів через митний кордон із порушенням вимог митного законодавства. У роботі виокремлено основні показники результативності митного контролю та здійснено оцінку їх абсолютних та відносних значень, що дало змогу виявити позитивні тенденції, а саме: підвищення пропускної спроможності кордону та покращення процедур митного контролю; скорочення частки митних оглядів та зростання частки документальних перевірок у структурі форм митного контролю. Негативним моментом є виявлені митними органами випадки заниження митної вартості товарів, неправильного визначення країни походження товару, або ж віднесення товарів не до тієї класифікаційної групи, що свідчить про подальшу необхідність удосконалення форм та методів митного контролю на основі автоматизованої системи управління митними ризиками.

Ключові слова: митний контроль; митні формальності; результативність митного контролю; управління митними ризиками; автоматизована система аналізу та управління ризиками (АСАУР); митна декларація; митний режим.

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.: 8.

В статье исследованы научные подходы ученых-экономистов к определению сущности таможенного контроля и предложено трактовать данную дефиницию как систему мер, действие которых направлено на предотвращение перемещения товаров через таможенную границу с нарушением требований таможенного законодательства. В работе выделены основные показатели результативности таможенного контроля и осуществлена оценка их абсолютных и относительных значений, что позволило выявить ряд позитивных тенденций, а именно: повышение пропускной способности границы и улучшение процедур таможенного контроля; сокращение доли таможенных досмотров и одновременный рост доли документальных проверок в структуре форм таможенного контроля. Отрицательным моментом есть занижения таможенной стоимости товаров субъектами ВЭД, неверное определение страны происхождения товара, или же отнесение товаров не к той классификационной группе, что свидетельствует о необходимости дальнейшего совершенствования форм и методов таможенного контроля на основе автоматизированной системы управления таможенными рисками.

Ключевые слова: таможенный контроль; таможенные формальности; результативность таможенного контроля; управления таможенными рисками; автоматизированная система анализа и управления рисками (АСАУР); таможенная декларация; таможенный режим.

Рис.: 3. Табл.: 2. Библ.: 8.

The article investigates the scientific approaches of scientists economists to the definition of the essence of customs control and proposes to interpret this definition as a system of measures aimed at preventing the goods' movement through the customs border with requirements infringement of customs legislation. In this paper, the main indicators of customs control effectiveness are identified and their absolute and relative value is assessed. It allowed us to identify a number of tendencies, namely: increase of border throughput and improvement of the customs control procedures; reduction of the share of customs inspections and share increasing of documentary checks in the structure of forms of customs control. The negative points are, revealed by custom authorities, cases of understatement of customs value of goods, false determination of goods' country of origin or the attribution of goods to the wrong classification group. It indicates the further need for improvement of forms and methods of customs control on the basis of the management information system of customs risks.

Keywords: customs control; custom formalities; effectiveness of the customs control; customs risks management; analysis and management information system of customs risks; customs declaration; customs regime.

Fig.: 3. Table: 2. References: 8.

JEL Classification: H56

Постановка проблеми. Лібералізація зовнішньої торгівлі та поглиблення євроінтеграційних процесів породжують необхідність спрощення митних формальностей, що актуалізує проблеми захисту національного виробника та споживача, недопущення ввезення на митну територію України шкідливої неякісної продукції, попередження й недопущення контрабанди товарів та порушення митних правил. За таких умов виникає

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

необхідність побудови якісно нової системи митного контролю, яка б одночасно задовольняла потреби суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, держави та, одночасно, відповідала б сучасним динамічним тенденціям розвитку світової торгівлі та міжнародного митного співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у створення наукового підґрунтя дослідження процедур митного контролю зробили такі вчені, як О. М. Вакульчик, Т. С. Єдинак, О. О. Книшек, Л. М. Письмаченко, П. В. Пашко, Ю. Є. Петруня, М. О. Губа, Г. Б. Лялька, М. М. Розумей та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень українських та зарубіжних учених, які стосуються проблеми здійснення митного контролю, залишається недостатньо опрацьованим питання його здійснення в умовах спрощення митних процедур. Також заслуговують на увагу проблеми результативності форм та видів митного контролю при переміщенні товарів через митний кордон України.

Мета статті полягає в здійсненні оцінювання результативності митного контролю в умовах розгортання євроінтеграційних процесів, поглиблення міжнародного митного співробітництва та лібералізації зовнішньої торгівлі, що породжує необхідність подальшого спрощення митних формальностей і процедур.

Виклад основного матеріалу. Митний контроль є важливою складовою митної системи держави, адже виступає інструментом забезпечення економічної безпеки та національних інтересів України. Однак попри важливе значення митного контролю в реалізації політики у сфері державної митної справи в наукових дослідженнях відсутня єдність у визначенні цієї економічної категорії. Одні автори обґрунтовують митний контроль як систему законодавчо встановлених заходів, здійснюваних митними органами для забезпечення дотримання вимог митного та податкового законодавства, охорони державної й суспільної безпеки, економічних інтересів, а також виявлення і попередження протиправних дій фізичних і юридичних осіб [1, с. 136]. Інші науковці схиляються до розуміння митного контролю як засобу реалізації державної митної справи, що являє собою сукупність заходів для забезпечення учасниками митних відносин вимог митного законодавства [2, с. 14].

У чинному Митному кодексі України митний контроль визначено як «сукупність заходів, що проводяться відповідними органами в межах своєї компетенції з метою забезпечення додержання норм Митного кодексу України, законів та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [3].

У Митному кодексі ЄС наведено таке визначення митного контролю – як певні дії митних органів з метою забезпечення правильного застосування митного та іншого законодавства, що регулює ввезення, вивезення, транзит, передачу, зберігання й кінцеве використання товарів, що переміщуються між митною територією Співтовариства та іншими територіями, та наявність і пересування в межах митної території товарів, що не походять з Співтовариства, та товарів, поміщених під режим випуску для внутрішнього споживання [4].

Теоретичний аналіз та узагальнення наукових підходів до визначення сутності та економічного змісту митного контролю дає підстави трактувати його як систему заходів, дія яких спрямована на запобігання переміщенню товарів через митний кордон із порушенням вимог митного законодавства. Підтримуємо позицію В. О. Годованця, який для конкретизації поняття «митний контроль» виокремив ознаки його здійснення. До таких ознак автор відніс основні й доповнюючі [5, с. 160]: 1) основні: митний контроль є діяльністю митних органів, яка виражається через форми системи контролю-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

перевірочних заходів; 2) доповнюючи: мета контролю над діяльністю суб'єктів ЗЕД – виявлення й попередження порушень суспільної моралі та вимог митного законодавства; об'єкт контролю – предмети та дії суб'єктів митних відносин, їх відповідність вимогам законодавства з питань регулювання ЗЕД.

Вибір форм та методів митного контролю є наслідком здійснення процесу управління митними ризиками, що передбачає роботу митних органів з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування таких заходів. Система управління митними ризиками спрямована на забезпечення вибірковості й достатності митного контролю для дотримання національних митних інтересів і безпеки держави, зокрема на основі використання засобів автоматизації процесів. Графічна модель взаємозв'язку митного контролю та системи управління митними ризиками представлена на рис. 1.

Рис. 1. Взаємозв'язок аналізу митних ризиків із митними формальностями та формами митного контролю

Джерело: [6, с. 432].

На наш погляд, до результатів, які можуть свідчити про відсутність порушень митного законодавства, а отже, про досконалість, прозорість та якість митного контролю загалом відносяться: 1) обсяг сплачених митних платежів; 2) динаміка та сумарний обсяг товарного експорту-імпорту; 3) наявність та/або відсутність контрабандних та контрафактних товарів та ін.

Динаміку обсягів переміщених через кордон товарів; обсягів митних платежів; вдатків ДБУ на фіскальні органи в цілому наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка товарообороту, митних платежів та обсягів державних видатків на фіскальні органи в Україні у 2004–2017 рр. (млн грн)

Роки	Видатки ДБУ на фіскальні органи	Митні платежі до ДБУ	Товарооборот (експорт та імпорт товарів разом)	Співвідношення товарообороту та видатків ДБУ на фіскальні органи	Співвідношення митних платежів та видатків ДБУ на фіскальні органи	Співвідношення товарообороту та митних платежів
1	2	3	4	$5=4/2$	$6=3/2$	$7=4/3$
2004	2123,9	17 325,1	328 026,3	154,4	8,16	18,9
2005	3229,3	30 152,8	360 921,6	111,8	9,34	12,0
2006	4256,6	40 191,8	421 181,1	98,9	9,44	10,5
2007	4807,6	53 061,4	555 085,8	115,5	11,04	10,5
2008	6272,5	95 690,4	803 197,3	128,1	15,25	8,4
2009	5705,5	83 556,8	663 333,9	116,3	14,64	7,9
2010	6207,7	86 802,3	890 144,7	143,4	13,98	10,3
2011	6006,1	115 621,1	1 203 121,4	200,3	19,25	10,4
2012	5717,5	124 558,6	1 226 366,3	214,5	21,78	9,8
2013	5976,1	118 833,1	1 121 226,0	187,6	19,88	9,4
2014	5467,7	136 751,4	1 287 269,8	235,4	25,01	9,4
2015	5098,0	203 392,0	1 652 269,2	324,1	39,89	8,1
2016	6256,2	236 830,5	1 931 972,4	308,8	37,86	8,2
2017	8439,7	303 817,2	2 009 930,3	238,1	35,99	6,6

Джерело: складено автором за [7; 8].

Як свідчать дані табл. 1, протягом 2004–2017 рр. для отримання до Державного бюджету України однієї гривні митних платежів необхідно було забезпечити перетин товарами державного кордону на суму від 6,6 грн у 2017 р., до 18,9 грн у 2004 р. Зазначене може свідчити як про вдосконалення нормативно-правового забезпечення у митній сфері, так і про поступове підвищення ефективності митного контролю та про підвищення податкового навантаження на суб'єкти ЗЕД. Водночас на одну гривню видатків Державного бюджету України на фіскальні органи протягом 2004–2017 рр. можна було забезпечити здійснення митного контролю товарів вартістю від 98,9 грн у 2006 р. до 238,1 грн у 2017 р. Зазначене свідчить передусім про підвищення пропускнує спроможності кордону та покращення процедур митного контролю. Разом з тим негативною тенденцією є щорічне зменшення аналізованого показника протягом 2015–2017 рр.

Водночас зауважимо, що аналіз статистичних даних для визначення якості роботи органів митного контролю, на нашу думку, не є достатнім. Важливо досліджувати управлінські рішення, які призвели до зазначених результатів, прийнятих у тих, чи інших умовах.

Про ефективність функціонування системи митного контролю також можуть свідчити такі показники, як кількість оформлених митних декларацій, кількість спрацювань АСАУР, кількість митних декларацій, за якими сформовано вказівки щодо проведення митного огляду чи документального контролю.

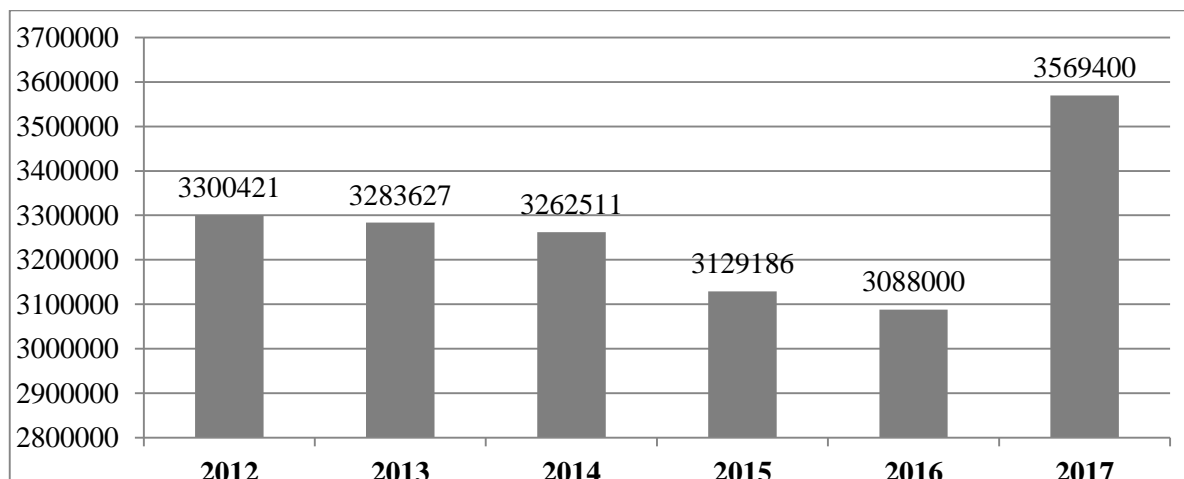

Рис. 2. Динаміка кількості оформлених митними органами України митних декларацій форми МД-2 (включаючи електронні документи контролю доставки на основі накладних ЦІМ/УМВС та книжок МДП) у 2012–2017 рр.

Джерело: складено автором за даними ДФСУ.

Як видно з рис. 2, протягом 2012–2016 рр. відбувалося зменшення загальної кількості оформлених митних декларацій від 3300,4 тис. шт. у 2012 році до 3088 тис. шт. у 2016 році, що відповідає загальним тенденціям зменшення зовнішньоекономічних показників діяльності України. Лише у 2017 році простежується позитивна динаміка відносно попереднього року – темпи приросту кількості оформлених митними органами декларацій форми МД-2 становили 15,6 %.

Інформація щодо кількості та частки митних декларацій, за якими відбулося спрацювання АСАУР наведена на рисунку 3.

Як свідчать наведені дані, протягом 2012-2014 рр. позитивною динамікою характеризувалися обидва аналізовані показники. Так, частка митних декларацій, щодо яких було сформовано вказівки АСАУР, збільшилася із 15,6 % у 2012 році до 27,4 % у 2014 році. У наступні три роки динаміка показників мала коливальний характер – у 2015 році кількість спрацювань АСАУР зменшилася на 31,14 % відносно попереднього року і, відповідно частка декларацій, за якими відбулися такі спрацювання скоротилася з 27,4 до 19,7 % (тобто на 7,7 в.п.). У 2016 році знову відбулося зростання, а у 2017 році – зниження значень досліджуваних показників. У 2017 році до 19 % усіх оформлених митних декларацій було сформовано вказівки щодо проведення митного огляду або ж документального контролю.

Аналіз кількості митних декларацій, щодо яких згенеровано необхідність проведення митних формальностей у розрізі митних режимів, дав змогу виявити кілька тенденцій. Перша з них – скорочення частки митних оглядів та зростання частки документальних перевірок у структурі форм митного контролю. Якщо у 2012 році частка митних оглядів становила приблизно 41 %, то у 2017 році – 17 %. Абсолютна кількість митних декларацій, щодо яких сформовано вказівки здійснення митних оглядів, носила негативну динаміку протягом аналізованого періоду за винятком 2017 року (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка митних декларацій щодо яких сформовано вказівки АСАУР у 2012–2017 рр.

Джерело: складено автором за даними ДФСУ.

Наступною тенденцією, про яку свідчать дані табл. 2, є суттєве переважання митних формальностей у межах митного режиму імпорту. Це, на наш погляд, пов'язано з тим, що більшість експортних операцій звільнені від сплати митних платежів, а отже – характеризуються меншою кількістю зловживань та порушень митного законодавства держави. Наприклад, у 2017 році частка митних оглядів, що були проведені за результатами спрацювання АСАУР у митному режимі імпорту становила 74,2 %.

Таблиця 2

Кількість митних декларацій, щодо яких АСАУР згенеровано необхідність проведення митних формальностей, впродовж 2012–2017 рр. у розрізі митних режимів

Роки	Імпорт		Експорт		Транзит	
	митний огляд	перевірка документів	митний огляд	перевірка документів	митний огляд	перевірка документів
2012	173877	287017	36581	17702	490	0
2013	142766	551350	18266	1040	590	0
2014	69242	812011	5731	5135	25	2833
2015	77421	515532	9710	13132	0	532
2016	71 924	599627	26516	104384	91	22
2017	87871	453755	29990	117791	478	608

Джерело: складено автором за даними ДФСУ.

За результатами проведення додаткових контрольних дій митними органами виявлялися випадки заниження митної вартості товарів, неправильного визначення країни походження товару, або ж віднесення товарів не до тієї класифікаційної групи. Виявлення неправомірних дій суб'єктів ЗЕД має наслідком донарахування митних платежів, а отже, підвищує ефективність діяльності митних органів у частині здійснення митного контролю та управління митними ризиками.

Здійснений аналіз результативності митного контролю дозволив констатувати, що здійснення останнього на основі адміністрування ризиків відповідно до міжнародних стандартів і світової та європейської практики є пріоритетним напрямком державного

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

управління в митній галузі. Використання ризикоорієнтованого підходу в системі митного контролю дає змогу збалансувати суперечливість функцій органів митного контролю. Зокрема, функція сприяння діяльності суб'єктів ЗЕД з позиції мінімізації податкового навантаження є конфліктною стосовно фіскальної функції, а функція лібералізації митних процедур – суперечлива щодо правоохоронної функції. Використання ж ризикоорієнтованого підходу дозволяє зосередити увагу лише на тих суб'єктах зовнішньоекономічної діяльності, які мають ознаки ризику порушення митних правил із відповідним залученням мінімальних форм та обсягів митного контролю, що збалансовує суперечливість вказаних функцій.

Висновки і пропозиції. Отже, отримані результати дослідження дають підстави констатувати необхідність подальшого удосконалення системи митного контролю, зокрема в частині удосконалення відбору суб'єктів ЗЕД для реалізації окремих його форм та видів. Вважаємо, що подальше вдосконалення автоматизованої системи відбору суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності для проведення митного контролю після випуску товарів у вільний обіг дозволить значно підвищити ефективність перевірок шляхом підвищення вірогідності виявлення операцій, проведених з порушенням законодавства. Також важливим напрямом розвитку системи митного контролю в Україні, на наше переконання, є розроблення, затвердження та впровадження стратегії держави на шляху до спрощення та гармонізації процедур міжнародної торгівлі.

Список використаних джерел

1. Митне право України: навч. посіб. / за заг. ред. О. Х. Юлдашева. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 232 с.
2. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. 543 с.
3. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
4. Регламент Ради (ЄС) № 2913/92, що засновує Митний кодекс співтовариства: від 12.10.1992 р. № 2913/92. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_742.
5. Годованець О. В. Митний контроль: сутність та економічний зміст. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. «Економічні науки»*. 2016. Вип. 20(1). С. 159–163.
6. Огонь Ц. Г., Ломейко Ю. А. Оцінка ризиків та завдання митного контролю в Україні. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 33 (1). С. 428–439. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2017_33%281%29_53.
7. Показники виконання Державного бюджету України за 2004-2017 рр. *Офіційний веб-портал Державної казначейської служби України*. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.
8. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Yuldashev, O. Kh. (Ed.) (2009). *Mytne pravo Ukrainy [Customs Law of Ukraine]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
2. Berezhniuk, I. H. (2009). *Mytne rehuliuвання Ukrainy: natsionalni ta mizhнародni aspekty [Customs regulation of Ukraine: national and international aspects]*. Dnipropetrovsk: Akademiia mytnoi sluzhby Ukrainy [in Ukrainian].
3. Mytnyi kodeks Ukrainy [The Customs Code of Ukraine]. № 4495-VI (on March 13, 2012). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
4. Rehlament Rady (IeES) № 2913/92, shcho zasnovuie Mytnyi kodeks spivtovarystva [Council Regulation (EEC) No 2913/92 establishing the Customs Code of the Community]. № 2913/92 (on 12.10.1992). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_742.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

5. Hodovanets, O. V. (2016). Mytnyi kontrol: sutnist ta ekonomichniy zmist [Customs control: the nature and economic content]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser. «Ekonomiczni nauky» – Scientific Journal of Kherson State University. Series «Economic Sciences», 20 (1), 159–163 [in Ukrainian].*

6. Ohon Ts. H., Lomeiko Yu. A. (2017). Otsinka ryzykiv ta zavdannia mytnoho kontroliu v Ukraini [Risk assessment and task customs control in Ukraine]. *Ekonomiczni visnyk universytetu – Economic Bulletin University, 33 (1), 428–439*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2017_33%281%29__53.

7. Pokaznyky vykonannya Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2004-2017 rr. [Indicators of implementation of the State Budget of Ukraine for 2004-2017]. <https://www.treasury.gov.ua/ua>. Retrieved from <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.

8. *Ofitsiyniy veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Кривіцький Віктор Броніславович – здобувач кафедри податків і фіскальної політики, Тернопільський національний економічний університет, виконуючий обов'язки заступника Голови ДФС України (Львівська пл., 804053, м. Київ, Україна).

Кривицкий Виктор Брониславович – соискатель кафедры налогов и фискальной политики, Тернопольский национальный экономический университет, исполняющий обязанности заместителя Председателя ДФС Украины (Львовская пл., 804053, г. Киев, Украина).

Kryvitskyi Viktor – candidate at the Department of Taxes and Fiscal Policy, Ternopil National Economic University, Acting deputy chairman of State Fiscal Service of Ukraine (8 Lviv Square, 04053 Kyiv, Ukraine).

E-mail: r0b0ta@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8709-3059>

**ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ
НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ
І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»**

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017 р. № 1714.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з **таких етапів:**

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearchID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearchID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проект рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 повних сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на ³/₄).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **cn.ppeu@gmail.com**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги **з перекладу анотацій, статей.**

2. Вимоги до розширеної структурованої анотації

Анотація повинна бути написана англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовами, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами), включаючи ключові слова, і подаватися окремим файлом.

Приклад оформлення розширеної структурованої анотації наведено в Додатку Г.

3. Параметри сторінки повинні бути такими:

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

**КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ
РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ.
УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ В РУЧНОМУ РЕЖИМІ!**

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ**4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.**

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). **Дані про авторів подаються трьома мовами.**

4.3. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

4.4. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обгрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів (кожною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми.
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими.

Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Назва рисунку – шрифт Times New Roman, кегель 12, курсив, вирівнювання по центру без абзацу. Пояснювальні підписи (експлікація) – шрифт Times New Roman, кегель 10, курсив, вирівнювання по центру без абзацу.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

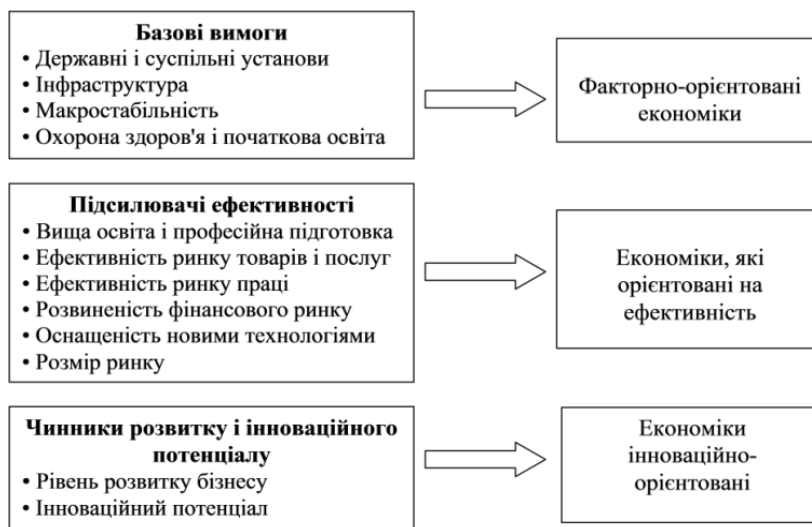

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 10. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовки. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Усі графі таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх пронумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримують інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами **ДСТУ 8302:2015**, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше **7** джерел.

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і не має наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою в квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliteratsiia> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://www.transliteraciia.ru/transliteraciya-imeni-i-familii-dlya-zagranpasporta>.

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Д.

У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References.**

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

– прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 9, напівжирний;

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 9;

– місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 9;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 9 (Додаток А).

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearchID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearchID:

Scopus Author ID:

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **65 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведено у Додатку Е.

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-32@ukr.net**
mvdubyna@gmail.com

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

*Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління»
розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету,
де можна переглянути останні номери видання:*

<http://ppeu.stu.cn.ua>

Зі збірником можна ознайомитися також на сторінці Facebook:

<https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159>

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.
Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи,
що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

*Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).
Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому, без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно з Законами України «Про інформацію» № 2657-XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII.*

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействий на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономической безопасности, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество; безопасность; трансграничный регион; экономическая безопасность; экономическая безопасность региона; трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Keywords: cross-border cooperation; security; cross-border region; economic security; economic security of the region; cross-border economic security.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. Маляренко Т. А. Економічна безпека: навчально-методичний посібник. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 129 с.
2. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с.
4. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 року № 1861-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
5. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки. Київ: КНЕУ, 2005. 254 с.
6. Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2011. 432 с.
7. Чучка І. М., Молдавчук Р. І. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9 (111). С. 92–98.
8. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2007. 21 с.

References

1. Maliarenko, T. A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Donetsk: DonDUU [in Ukrainian].
2. Reutov, V. Ye. (2011). Transkordonne spivrobotnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, 55–66. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobotnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. Lviv: IRD NAN Ukraine [in Ukrainian].
4. Pro transkordonne spivrobotnytstvo [On Cross-Border Cooperation]. № 1861-IV (June 24, 2004). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
5. Pukhtaievych, H. O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv [in Ukrainian].
6. Starostenko, H. H., Onyshko, S. V. & Posnova, T. V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
7. Chuchka, I. M., & Moldavchuk, R. I. (2010). Transkordonne spivrobotnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9 (111), 92–98 [in Ukrainian].
8. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobotnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]*. (Candidate's thesis). National Institute for Strategic Studies, Kyiv [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

Researcher ID: F-3291-2014

Додаток Б
Бланк для оформлення
довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Наукові профілі	ORCID		
	ResearcherID		
	Scopus Author ID		
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

автор(и) наукової статті «_____»
_____
_____».
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління» № 4 (16) за 2018 р.

ознайомлені з:

- організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;
- законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« ____ » _____ 2018 р.

_____
(підпис)

_____
(підпис)

_____
(підпис)

Додаток Г

*Приклад оформлення розширеної
структурованої анотації**Максим Дубина***НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ТА КЛАСИФІКАЦІЇ КРЕДИТІВ***Максим Дубина***НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К СИСТЕМАТИЗАЦИИ
И КЛАССИФИКАЦИИ КРЕДИТОВ***Maksym Dubyna***SCIENTIFIC APPROACHES TO CREDITS SYSTEMATIZATION
AND CLASSIFICATION**

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations , as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

References

1. Moroz, A. M. (Ed.). (2008). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. Versal, N. I., Doroshenko, T. V. (2007). *Teoriia kredytu [Theory of credit]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

3. Savluk, M. I., Moroz, A. M., Pukhovkina, M. F. (2001). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Demkivskiy, A. B. (2005). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
5. Kolodiziev, O. M., Kolesnichenko, V. F. (2010). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
6. Dubyna, M. V. (2014). Polivariantnist traktuvan zmistu definity «bankivska operatsiia», «bankivska posluha», «bankivskiy produkt» [Poly variance of the of the terms determination «banking», «banking service», «banking product»]. In O. V. Tsarenko, S. V. Koliadenko, V. P. Ilchuk (Eds.), *Naukovi osnovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy ta svitu – Scientific fundamentals of economic development of Ukraine and the world* (pp. 235–267). Donetsk: NHU [in Ukrainian].
7. Dubyna, M. V., Zharii, Ya. V., Liakh, Yu. V. (2012). Stan ta perspektyvy rozvytku kolektorskykh kompanii v Ukraini [Status and prospects of the collection companies in Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Economichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economics»*, 3 (60), 267–278 [in Ukrainian].
8. Myshkin, F. (1998). *Ekonomika hroshei, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv [Economics of money, banking and financial markets]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
9. Shchetynin, A. I. (2006). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: TsNL [in Ukrainian].
10. Polozhennia pro poriadok formuvannia i vykorystannia rezervu dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za pozykamy komertsiiynykh bankiv [Regulation on the procedure for the formation and use of a reserve to compensate for possible losses on loans from commercial banks]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0538500-98>.
11. Polozhenni pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Provisions on the procedure for the formation and use by banks of Ukraine of the reserves for reimbursement of possible losses through actual banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
12. Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Regulation on the determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk under active banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
13. Shyshkina, O. V., Dubyna, M. V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Chernihiv: Vydavets Brahynets O. V. [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

Researcher ID: F-3291-2014

Додаток Д

Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел

СТИЛЬ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ (APA STYLE)

Сфера застосування – суспільні науки (соціологія, право, психологія, історія тощо)

Правила бібліографічного опису для списку використаних джерел¹

	Схема	Приклади
Книга: 1-7 авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6, & Прізвище7, Ініціали7. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Тymoshuk, M. V. (2004). <i>Vydavnycha sprava ta redahuvannia [Publishing and editing]</i> . Kyiv: In Yure [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Hubbard, R. G., Koehn, M. F., Omstein, S. I., Audenrode, M. V., & Royer, J. (2010). <i>The mutual fund industry: Competition and investor welfare</i> . New York, NY: Columbia University Press.
Книга: 8 і більше авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6 ... Прізвище останнього автора, Ініціали. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Moskalenko, V. F., Hulchii, O. P., Hruzieva, T. S., Lekhan, V. M., Pershahen, Y., Khernandes, R. ... Chuiko A. P. (2013). <i>Hromadske zdorovia [Public health]</i> (3rd ed.). Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Zinn, H., Konoracki, M., Buhle, P., Watkins, J. E., Mills, S., Mullins, J. W. ... Komisar, R. (2008). <i>A people's history of American empire: A graphic adaptation</i> . New York, NY: Metropolitan Books.
Книга за редакцією	Прізвище редактора, Ініціали. (Ред.). (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Pchuk, V. P. (Ed.). (2017). <i>Finansove zabezpechennia rozvytku subiektiv pidpriemnytstva realnoho sektoru ekonomiky [Financial support for the development of entrepreneurship in the real sector of the economy]</i> . Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Ophir, A., Givoni, M., & Hanafi, S. (Eds.). (2009). <i>The power of inclusive exclusion</i> . New York, NY: Zone.
Книга: автор-організація	Назва організації. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). (Но- мер звіту*). Місце ви- дання: Видавництво. *якщо це доречно	<u>Україномовне джерело:</u> Instytut svitovoi ekonomiky ta mizhnarodnykh vidnosyn [Institute of World Economy and International Relations]. (2012). <i>Derzhava v ekonomitsi Yaponii [The state in the economy of Japan]</i> . Kyiv: Nauka [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Peace Corps. (2006). <i>A life inspired</i> . Washington, DC: Author.

¹ На основі джерела: Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець; редколегія В. С. Пашкова, О. В. Воскобійникова-Гузєва, Я. С. Сошинська, О. М. Бруй; Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Українська бібліотечна асоціація. Електрон. текст. дані. Київ: УБА, 2016. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). 117 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Книга без автора	Назва книги: Підназва. (Рік). (номер видання). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: <i>Ukrainskyi pravopys [Ukrainian spelling]</i> . (2015). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. Англомовне джерело: <i>Twenty-four hours a day</i> . (2010). Miami, FL: BN Publishing.
Частина книги	Прізвище автора глави, Ініціали. (Рік). Назва глави: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора або укладача (відповідальність*), Назва книги: Підназва (номер видання). (сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво. *скорочено	Україномовне джерело: Butkevych, O. V. (2013). Teoriia istorii mizhnarodnoho prava [Theory of history of international law]. In O. V. Butkevych, <i>Istoriia mizhnarodnoho prava – History of international law</i> (pp. 10-55). Kyiv: Lira-K [in Ukrainian]. Balashova, Ye. (2014). Stratehichni doslidzhennia [Strategic research]. In A. Sukhorukov (Red.), <i>Priorytety investytsiinoho zabezpechennia – Priorities of investment support</i> (2nd ed.). (pp. 5-9). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. Англомовне джерело: Grosman, D. (2009). Writing in the dark. In T. Morrison (Ed.), <i>Burn this book</i> (pp. 22-32). New York, NY: HarperCollins Publishers. Farrell, S. E. (2009). Art. In D. Simmons (Ed.), <i>New critical essays on Kurt Vonnegut</i> (p. 91). New York, NY: Palgrave Macmillan.
Багатомні видання	Прізвище автора багатомної праці, Ініціали, & Прізвище редактора, Ініціали (Ред.). (Рік). Назва багатомної праці: Підназва (номер видання). (Діапазон томів). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: Dubnitskii, V. I., & Buleeva, I. P. (Eds.). (2011). <i>Ukraina i ee regiony na puti k innovatsionnomu obshchestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]</i> (Vols. 1-4). Donetsk: Yugo-Vostok [in Russian]. Англомовне джерело: Milton, J. (1847). <i>The prose works of John Milton</i> (Vol. 1-2). Philadelphia, PA: John W. Moore.
Багатомні видання (окремий том)	Прізвище автора тому, Ініціали. (Рік). Назва тому: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора (Ред.), Назва багатомної праці: Підназва (номер видання). (Номер тому, сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: Mochernyi, S. V. (2000). K (Kontsentratsiia kapitalu) — P (Portfelnyi analiz) [K (Concentration of Capital) – P (Portfolio Analysis)]. In S. V. Mochernyi (Ed.), <i>Ekonomichna entsyklopediia – Economic Encyclopedia</i> (Vol. 2, pp. 100-120). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian]. Англомовне джерело: Niehuis, S. (2008). Dating. In J. T. Sears (Ed.), <i>The Greenwood encyclopedia of love</i> (Vol. 6, pp. 57-60). Westport, CT: Greenwood.
Автореферат дисертації	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва роботи: Підназва. (Тип роботи з вказівкою наукового ступеня автора). Університет, в якому захищено дисертацію, Місто.	Україномовне джерело: Pliashenko, S. M. (2000). <i>Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom subiektiv hospodarskoi diialnosti u nestabilnomu rynkovomu seredovyshchi [Management of innovative development of economic activities in an unstable market environment]</i> . (Doctor's thesis). Sumy State University, Sumy [in Ukrainian]. Англомовне джерело: Mylott, E. (2009). <i>To flatten her sphere to a circle, mount it and take to the road: The bicycle</i> . (Master's thesis). University at Albany, State University of New York, Albany.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Матеріали конференцій	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва виступу, Відомості про конференцію. Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Zahoruiko, I. O. (2016). <i>Makroekonomichni chynnyky bankivskoho marketynhu</i> [Macroeconomic factors of banking marketing], I Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiia z bankivskoi spravy [I All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference on Banking] (Cherkasy, September 16-17, 2016). Cherkasy ChDTU [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Josang, A., Maseng, T., & Knapskog, S. J. (Eds.). (2009). <i>Identity and privacy in the Internet age</i> , 14th Nordic conference on secure IT systems, NordSec 2009. Heidelberg, Germany: Springer Berlin.
Закони, статuti, накази	Назва закону або статуту, або наказу. Номер закону § Номер розділу номер статті. (Рік затвердження).	Serve America Act. 42 U.S.C. § 12501 et seq. (2009). Pro innovatsiinu diialnist [On innovative activity]. № 40–IV (July 4, 2002).
Стаття з журналу	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва статті: Підназва. Назва журналу, Номер журналу, Сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Iliashenko, S. M. (2012). Analiz rynkovykh mozhlyvostei i potentsialu innovaciinoho rozvytku orhanizacii na bazi ekolohichnykh innovatsii [Analysis of market opportunities and organization potential of innovative development on basis of ecological innovation]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , 3, 229–241 [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Benjamin, A. C. (1960). The ethics of scholarship: A discussion of problems that arise in its application. <i>Journal of Higher Education</i> , 31(9), 471-480.
Стаття з газети	Прізвище, Ініціали. (Дата випуску). Назва статті: Підназва. Назва газети, сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Ishchenko, H. (2016, February 11). Velyka pryvatyzatsiia ahrosektoru ne za horamy? [Great privatization of the agricultural sector is not far off?]. <i>Uriadovyi kurier – Government Courier</i> , p. 5 [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1.
Електронний ресурс	БО документа*. Взято з http: або doi: * за прикладами. Наведеними вище (книги, журналу, газети і т. д., але без відомостей про місце видання і видавництво)	Iliashenko, S. M., & Shypulina, Yu. S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka</i> [Product innovative policy]. Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf. Ingwersen, P. (1992). <i>Information retrieval interaction</i> . Retrieved from http://www.db.dk/pi/iri. Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1. Retrieved from www.nytimes.com. Hsueh, C. (2010). Weblog-based electronic portfolios. <i>Educational Technology Research</i> , 58(2), 11-27. doi:10.1007/s11423-008-9098-1.

Примітки:

1. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
2. Назва міста англійською пишеться повністю.
3. Увага! Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англійською мовою.

Звертаємо Вашу увагу! **Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!**

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Додаток Е

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>	
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>			
	Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>			
	Дата здійснення операції	_____			
	Дата валютування	_____			
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>	
	Найменування установи банку	<u>ДКСУ</u>			
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____			
	Адреса платника	_____			
	Призначення платежу	<u>за видання у збірнику</u> 25010100			
Касир			Сума	<input type="text"/>	
	Загальна сума	_____			
		(словами)			
	Підпис платника	_____			
	Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
		Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
		Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
		Дата здійснення операції	_____		
		Дата валютування	_____		
				Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
Найменування установи банку		<u>ДКСУ</u>			
Прізвище, ім'я, по-батькові платника		_____			
Адреса платника		_____			
Призначення платежу		<u>за видання у збірнику</u> 25010100			
Касир			Сума	<input type="text"/>	
	Загальна сума	_____			
		(словами)			
	Підпис платника	_____			

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4 (16)

Відповідальні за випуск

Коректор

Комп'ютерна верстка і макетування

М. П. Бутко, В. П. Ільчук

О. С. Смєлова

Т. М. Колот

Підписано до друку 27.12.2018. Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 31,15.

Тираж 100 пр. Замовлення № 449/18.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.